

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 30.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK

BISZTRAY GYULA

KIRÁLY ISTVÁN

30. KÖTET

ELBESZÉLÉSEK

IV

1878 – 1880

1905

MIKSZÁTH KÁLMÁN ELBESZÉLÉSEK

IV
1878—1880

1065

Sajtó alá rendezte
BISZTRAY GYULA

Lektor
RUBINYI MÓZES

*Magy. ir. T. 3.
86,525*

© Akadémiai Kiadó, 1965

A kötetsterv Csillag Vera munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Szerkesztésért felelős: Zrínszky Lászlóné

Műszaki felelős: Fülöp Antal

A kézirat beérkezett: 1965. márc. 30 Terjedelem: 21 1/4 (A/5) lv + 5 melléklet

Példányszám: 5750

65.60601 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

EGY ÁRVA TÖRTÉNETE

I.

Hideg, borús decemberi nap volt, midőn egy kisfiú a meredek hóval ellepett erdei úton lefelé haladt, mely a hegyi magányos lakokból a faluba vezetett.

A gyermek körülbelül tíz-tizenkét éves lehetett; nyájas arcán a jóság és ártatlanság tükröződött, kék, nagy, beszélő szemei bátran és bizalomteljesen tekintettek szét a ködbevesző tájékon.

A kis utas neve Körmös Pali, elhagyatott, szegény, árva fiú. Atyja pár évvel ezelőtt az erdőben halt meg, hol egy vadkan tépte szét, s szegény özvegyének nem hagyott más örökséget, mint e fiucskát, egy adóssággal terhelt kunyhót és néhány hold földet, melynek jövedelméből csak alig élhetett meg az anya és gyermeke.

Az özvegyasszony napszámba járt a vagyonosabb parasztokhoz, hogy tengődhessék; később azt tette Pali is, amint fölcseperedve alkalmas lett holmi apróbb munkára, mint aminő a gyomlálás az urasági kertben, a krumpliszedés, kukoricatörés sat.

Annyit kerestek tehát ketten, hogy legalább éhséggel nem kellett küzdeniök; csak hogy Pali nagyobbodásával nagyobb lett a kiadás is, iskolába járt, s oda könyvek, tisztességesebb ruhácska kellett, amit mind bajos beszerezni ott, hol két feltört tenyérrel keresik az istenadta mindennapi kenyeret.

A szegény asszony sokat aggódott a szaporodó kiadások és a kevesbedő jövedelmek miatt.

Tán aggodalmaiban kapta meg a sorvasztó mellbetegséget, mely oly végzetszerű lón. Betegségében is folyton dol-

gözött, nem csoda tehát, hogy azontúl egyre rosszabbul lett, s elbeszélésünk kezdete előtt körülbelül egy évvel, otthagynva a kis Palit a könyörtelen világ viharának, mint elhullatott levelét a tölgy, elköltözék e siralom völgyéből, melynek a neve: »Élet«. El lehet mondani, agyondolgozta magát.

Most a kis Pali egyedül áll a világon. Adóssággal terhelt vagyonkáját eladták, nem maradt egyebe, mint kevés szegényes gúnyácskája s iskolakönyvei.

Azokat nem vette el a törvény. Kellenek is azok valakinek.

A községi elöljáróság gyámot rendelt Palinak, a gazdag, hatókrös Kajla Ferencet, ki gyermektelenül élt szép kőházában nejével, Márta asszonnyal. A bíró uram ökögylmel bizvást azt hihette, hogy ezek fel fogják karolni a földhözragadt árva sorsát.

De bizony cserbenhagyta az emberismeretre állapított tudománya, mert Kajláék ugyan magokhoz vették a fiút, de minden percben éreznie kellett a szegény, árva gyermeknek, hogy idegen, kegyelemkenyér az, mit a gazdag házban szájába vesz.

Kajla uram fősvény volt és veszekedő, marakodó természetű; éppen ilyen volt kedves életetárja is. Soha összeillőbb házastársak. A pörpatvar ki nem ment a házból, örökös lakó volt náluk.

Pali sokat szenvedett emiatt, ha még oly szorgalmas, szelíd és nyájas volt is. Jó szót sosem hallott, s aztán rendesen ő volt az áldozat, mikor Kajláék egymással perlekedtek. Ha Márta asszony haragudott meg Kajla uramra, Palit verte meg, és szintén, ha Kajla uram haragudott meg Márta asszonyra, ő is Palit verte meg bosszúságában.

A szegény fiú megadással túrte sorsát egész a mai napig. Ma azonban nagy szerencsétlenség történt a Kajláék házában, mely eldöntötte jövőjét. Virradóra megdögölve találtott az istállóban a legszebb tehén, a »Riská«. Hogy miért unta meg ily gyors elhatározással életét a szegény tehén, bajos volna kitudni, mert nem hagyott végrendeletet, hanem annyit bizonyos, hogy ezen meggondolatlan tettével nagy bajt akasztott az árva fiú nyakába, kire a többek közt a tehének gondozása is volt bizva; mert bár nem ő az oka a halálesetnek,

oly biztos, mint hogy kétszer kettő négy, miszerint Kajla uram féktelen dühével, mely ilyenkor nem ismer határt, ellene fog fordulni. Én istenem, talán meg is öli!

Egy öreg cseléd, aki legelőbb vette észre a bajt, éppen nagykarácsony előnapjának reggelén azt tanácsolta Palinak, hogy hirtelen fusson amerre a két szeme lát, s keressen máshol jó embereknél szolgálatot.

Ez a cseléd jó barátja volt a Pali megboldogult atyjának s már rég fel volt bőszülvé a bánásmód miatt, melyet a szegény gyermeknek túrníe kellett.

Palinak, ki meg volt döbbenve a bekövetkező eshetőségektől, nem kellett ezt kétszer tanácsolni, szedte sátorfáját s elhagyta a házat anélkül, hogy tudná merre, hova menjen.

Senkit sem ösmert annyira a faluban, hogy bizton számíthatott volna arra, vajon szívesen fogadják-e? De a gyermekek szerencsájuk, hogy oly kevésbé képesek helyzetüket felfogni, miszerint nem is értik szerencsétlenségük egész nagyságát.

Pali egyelőre boldog volt már azért is, hogy most nem verhetik meg; a többiről majd a jó isten fog gondoskodni, minélfogva vidoran s bizalomtelten ballagott a falun túl elterülő erdőség felé.

II.

Az egész úton senkivel sem találkozott. Mély csend uralkodék körülötte, s csak a keményre fagyott hó ropogott lábai alatt.

A gyermek hol lassan, hol futva ment a járatlan ösvényen, nem mintha félt volna, mert a hegyek közt lakó gyermekek nem szoktak félni, hanem mert egyre hidegebb lett, s mivel kopott és lyukas ködmönkéje nem volt képes eléggé megoltalmazni. Ehhez járult azon szerencsétlenség is, hogy eltévedett.

Egész estig így bolyongott anélkül, hogy az erdőből ki bírt volna jutni.

Midőn végre mégis kiért az erdőből, már oly sötét lett, hogy a falut nem lehetett felösmerni. Csak a nagy hóval borított síkság terült el alatt, s hideg szürke köd borította

be; itt-ott messzire egy-egy fény tűnt fel jeléül, hogy a falu még sincs már messzire. Minél mélyebben szállt le a völgybe, annál hidegebb, s a köd annál sűrűbb lett, s midőn a falu első házához ért, oly sötét volt, alig látta, hová lép.

A faluban is komoly, ünnepélyes csend uralkodék. A korcsmák üresek voltak, mert a családapák szépen hazamenve, ájtatosan várták gyermekeik társaságában az éjfélt, amikor is el fognak menni az éjféli misére.

Pali lassan haladt előre; több ház mellett ment el, melyeknek gazdáját ösmerte; itt-ott megállt, s a fagyos ablakon keresztül benézett a szobába, vagy a konyhába, hol a tűz oly szépen égett.

Istenem, be jó meleg s kényelmes lehet odabenn! Néhol vidám arcokat, majd imádkozó férfiakat és nőket látott rakott és megvilágított asztalok mellett.

Oh, milyen sovárgó tekintetet vetett rájuk.

Oh, mennyire másképp volt neki odakünn!

Reszketett a hidegtől, s szíve hangosan dobogott. Félt a hideg éjet a szabadban tölteni, de idegen emberek ajtaján sem mert kopogni.

Csak most kezdte belátni, hogy ő voltaképpen sokkal könnyebb dolognak képzelte Kajláékat elhagyni.

Hiszen elég ház volt a faluban, s az is lehet, hogy jó emberek lakják, de valahányszor föltette magában, hogy most kopogni fog valamelyik ajtón, csak ismét nem mert.

Olyan nehéz, nagyon nehéz mesterség a koldulás!

Így tévelygett egy ideig a faluban, remélve, hogy tán megszólítja valaki véletlenül; de erre hiába várt, mert egyetlen lélek sem járt az utcán. A gyermek mindinkább kezdett félni s bánta, hogy nem maradt Kajláéknál, ha mindjárt megverték volna is. Igaz, hogy nagyon rossz a verés, de mégsem olyan rossz, mint a hideg december éji köd és az éhség szörnye.

Éppen ezt gondolta Pali, midőn az erdész lakában egyszerre fénylő világosságot vett észre. Sokkal világosabb volt ott, mint a többi házakban, s ezért lassan ment a ház felé, kíváncsi lévén, mi az.

A nyári padra lépett, hogy jobban láthasson a szobába. Oh, mily nagyszerű látvány!

A szoba, melybe nézett, szép és tágas; közepén nagy asztal, rajta zöld fenyőfa, azon pedig tündéri fényzöldnél több mint száz viaszgyertyácska égett. Piros almák, aranyozott diók s mindenféle ékességek csüggöttek az ágakon, fönt a tetején pedig egy angyal lebegett aranyozott szárnyakkal. Az asztal, melyen a fa állt, mézeskaláccsal s mindennemű játékszerekkel volt telerakva.

Pali szinte nem tudta magát elhatározni, hova nézzen előbb; majd a pompás szánkát nézte az asztal alatt, majd a fénylő koresolyákat. És mind e ragyogó gyönyörűségre oly kedvesen tekintett le az angyal, s úgy látszott, mintha örülne, hogy mindezt láthatja.

Pali ezalatt amennyire lehetett, visszafogta lélegzetét, hogy észre ne vegyék, s háborítlanul nézhessen be a szobába. A hidegről is megfélekedett, oly örömsóvárogva dobogott szíve. Csupa szem és fül volt arra nézve, ami benn történik, annyira, hogy még a saját baja sem kínozza; nem is érzi, hogy kezei a jéghideg vasrács közt, melyhez kapaszkodott, majd megdermedtek.

Nagyon sokáig állt így, egyre folyton nézve ezt a ragyogó mesés világot odabenn.

A gyertyák már majdnem egészen elégték, s az erdész éppen felkelt, hogy eloltsa, nehogy a fa meggyulladjon.

Csak egyetlen mécs égett még az asztalon s homályos árnyékot vetett a szobára, hol néhány perccel előbb minden olyan szép volt, mint a mennyországban.

Szegény Palinak úgy tetszett, mintha mindezt csak álmodta volna!

Szomorúan szállt le a padról és folytatta cél nélküli útját.

III.

Most tizet ütött a toronyóra, de még mindig üres volt az utca.

Ezalatt a köd szétoszlott, szép tiszta, csillagos téli éj borította be a vidéket, de a hideg még csípősebb lett, mint azelőtt. Bár futott, mégsem tudott megmelegedni a szegény

árva és egész testében reszketett a hidegtől, a fáradságtól. Így ért a falu másik végére, hol először bejött, s hol most a magas tornyú templom mellett haladt el. Komoran, ünnepélyesen állt itt a régi egyház, körös-körül ócska kerítése volt, s azon keresztül a temető hóval fedett sírkeresztjeire nyílt a kilátás.

A rácsos ajtó, mely a temetőbe vezetett, csak oda volt támasztva, s ellenállhatlan érzéstől vezéreltetve lépett be a kisfiú a temetőbe. Egy ideig lassan járkált a hóval borított hantok közt, végre egy sír előtt állt meg, mely a sírkert távollevő zugában feküdt. A szegény árvát mély fájdalom fogta el. Ott nyugosznak jó szülei.

Oly nagyon szerették őt, s mindent, mi szegénységüktől kitelt, megtettek, hogy őt jó nevelésben részesítsék! — Ha most tudnák, mily elhagyott szegény gyermekük! Szeretnék-e akkor is az égben lenni? Oh, nem! bizonyosan inkább odaajándékoznák egész boldogságukat, s nehéz, keserves munka közt élnének a földön, ha ezáltal gyermekükön segíthetnének.

Ily gondolatokba merült most Pali, s forró homlokát a jéghideg keresztire támasztva keservesen zokogott. Sokáig sirt így, s ezáltal szíve megkönnyebbült.

Azonban a falu most élénkülni kezdett. Itt-ott ajtók csikorogtak, kutyák ugattak, s a zaj közé emberi hangok is vegyültek. A léptek alatt csikorgott a hó; a toronyban harangozni kezdtek.

Pali most a templomhoz közeledett s be akart menni. Azt gondolta magában, majd ott vár, míg a szent ajtatosságának vége lesz, s azután majd talán valaki könyörül rajta s elviszi magával haza. Az ajtót már kinyitották, de belül még sötét volt, mert az egyházzsolga csak most kezdte a főoltárnál a gyertyákat gyujtogatni. A fiú egy sötét zugba ment, s ott szépen letérdelt. Oh, mily jó volt a szegénynek! Itt legalább meg volt óva a nagy hidegtől s fáradt lábait a deszkára teheti.

Most lassanként megtelt a templom; a feldíszített főoltáron már égtek a gyertyák, s mindig több és több nép tódult a kivilágított egyházba. Végre minden hely el volt foglalva, sőt még az ajtó előtt is álltak az emberek.

Mély csend uralkodott, miközben az orgona komoly, ünnepélyes hangjai zendültek meg.

A mise kezdetét vette.

IV.

Mindenki imádkozott, Pali is összekulcsolá kezeit; elrejtett helyéig nemigen hatolt a gyertyák világa, szép csendes volt az, éppen alkalmas az imádkozásra. De a kisfiú jobban szeretett volna most enni és pihenni, éhes és oly fáradt volt a sok járkálástól és a kései ébrenléttől, hogy bármennyire igyekezett is az álmot elfojtani, szempillái egyre nehezebbek lettek, s a gyertyák homályosabbaknak látszóttak előtte. Végre egészen elszenderült.

Különös képek vonultak el ekkor lelki szemei előtt. Egyszerre úgy tetszett neki, mintha nem is a templomban lenne már; az orgonahang halkabb lett és andalítóbb, végre egészen elhalt, s Pali az erdészház előtti padon állt s a szobába nézett be, hol a karácsonyfán ismét tömérdek gyertya égett, s minden azon módon volt, mint az este, az angyal is ott lebegett fent áldó mosollyal nézve alá

Palinak úgy tetszett, mintha szépséges alakja folyton nagyobb és nagyobb lenne, s mintha hirtelen megmozdulna, megelevenedne s mutatóujját feléje terjesztené.

— Fiú, jössz-e velem? — kérdezte tőle nyájasan.

A fiú szíve hevesen kezdett dobogni e szavak hallatára, és az angyal leszállva a fáról, egyszerre a bámuló Pali előtt állott s szelíden fogta meg kezét. Most egyszerre az angyalt és Palit sűrű szürke felhők borították el; érezte a gyermek, mint emelkednek s viszik őket a felhők; már a falu fölött lebegtek s a csillagos ég felé mentek. Minél magasabbra szálltak, annál inkább szédült a kis Pali. Nemsokára már átlátszó világos ködfátyolnál egyebet nem látott, csak mélyen, nagyon mélyen alant látta a vidéknek hóborította hegycsúcsait, végre azok is eltűntek, keskeny, fényes ködszalag jelölte helyüket.

Az angyal egyetlenegy szót sem szólt az egész légutazás alatt. Pali is sok ideig nem mert beszélni. De végre neki-bátorodott s így szólt félénken és egyszerismind kíváncsian:

— De hát hová vezetsz engemet, jó angyal?

Az angyal ránézett s mosolyogva szólt:

Az égbe a jó istenhez; talán nem akarsz odamenni?

De apámhoz is, meg anyámhoz is nemde?

— Őket is látni fogod, ha majd fönn leszünk, de most
jer s ne kérdezz többet.

Csendesen haladtak ismét tovább. Csak felhőket lehetett
látni, s oly csendes magányos volt minden, hogy Pali tagjait
borzongás futotta át.

— Vigasztalódjál — szólt végre az angyal —, a célnál
vagyunk.

A fiúcska bámulva s félig hitetlenül nézett reá; de a fel-
hők, melyek eddig vitték őket, lassanként szétfoszlottak, s
helyettök fehér, átlátszó köd tűnt fel. Pali egyszerre nagy,
sötét erdőben látta magát. Sűrű sorokban állt itt egyik fa a
másik mellett; mindegyik zöld volt s friss lombokkal telve,
mintha tavasz lett volna; de oly magasak voltak, hogy tete-
jüket nem lehetett meglátni. Mély, titokteljes csend uralko-
dott az erdőben, a levegő mozdulatlan volt, s madáréneket
nem lehetett hallani, csak egyetlen patak gyors és egyhangú
folyása zavarta meg a csendet, melynek partját sűrű, zöld
gyep lepte el. A parton itt-ott virág tarkállott. Az angyal a
part hosszában vezeté Palit. Sokáig csendesen, nesz nélkül
haladtak a sötét, óriás nagyságú fák között.

Édes örömmel telt el a fiúcska szíve, alig mert lélegzetet
venni, reszketett örömében, hogy a mennyországban van.
Azon édes reménynek örült leginkább, hogy jó szülőit fogja
viszontláthatni, s minden percben azt várta, hogy majd
anyja és atyja a fák közül elő fognak lépni s az új hazában
üdvözlik. De midőn az sok órán át így ment, s egyre nem
látott se közelről, se távolról élő lényt, mély bánat szállta
meg a kisfiú szívét. Reménysége csökkent, végre szomorúan
csüggeszté le fejét, azt hiven, hogy az angyal nem mondott
valót.

De az erdő véget ért, és az angyal Palit egy nagy, szabad
helyre vezette. Sötétzöld tó terült itt el, melyet nagylevelű,
fehér vízirózsák környeztek. A patak, melynek mentében jöt-
tek volt, a tóból folyt, a partokon ezer és ezer virággal elborí-
tott mezők zöldelltek.

Egy kis csónak állt a tó szélén. Ebbe most beleemelte az angyal a kisfiút, s nemsokára a hajócska, mintha láthatlan kéz evezett volna, gyorsan haladt a tó sima tükreán.

— Látod ott a tóban a kastélyt? — kérde az angyal menet közben.

A gyermek lenézett s örömteljes bámulat tükröződött vissza arcán, oly szép volt az, amit látott. Pompás nagy kastély tündökölt ott a mélységben, egészen kristályból volt. Szökőkutak, gyönyörű virágok, pompás gyümölcsös fákkal ellátott kertek környezék minden oldalról.

— Látod, gyermek, ott laknak a jó Nemtők — szolt az angyal midőn látta, hogy Pali csak egyre szótlanul bámul a mélységbe. — Ezek az emberek számára boldogságot, békeszeretetet hoznak, a szorgalmas munkásnak látatlanul segítenek. Csak ha rossz emberekre akadnak, akkor intenek és büntetnek.

Pali e szavaknál visszaemlékezett, hogy még mikor jó anyja élt, hányszor mesélt neki a Nemtőkről, hogy szerette ő e meséket hallgatni. Most oly közel van e Nemtőkhöz! Egyre nézte a pompás kastélyt, s észre sem vette, hogy a túlsó parthoz értek.

Az angyal kiemelte őt ladikjából s a virágokkal borított mezőkön vezette keresztül. Valóban oly pompásak voltak a mezők, mintha csak nagy, szép szőnyegetek látott volna az ember.

— Jaj, de szép virágok! — kiáltott fel örömteljesen Pali, s alig merte lábait fölemelni, nehogy egyet közülök összetiporjon.

— Lásd, gyermek, ezek mind meghalt emberek lelkei — mondá erre az angyal —, valaha szintén éltek, mint te, s aztán a jó isten magához hívta és virágokká változtatta őket. Ezen alakban addig kell maradniok, míg elérkezik az idő, amikor ők felszabadulnak s a lelkek országába vétetnek föl.

— De miért nem vétetnek fel rögtön a lelkek országába? — szakítá félbe az angyalt a kisfiú.

— Mert nem érdemesek mindjárt a boldogságra.

De ez igen szomorú a kis virágokra nézve! — mondá a jószívű Pali —, mért bűnhődnek olyan szigorúan?

— Ez nem büntetés rájok nézve; ők sejtik isten közelétét, csak nem szabad őt látniok.

-- De te, jó angyal, láthatod őt nemde? — kérde a fiú.
-- Igen — felelt az angyal —, lásd itt látom a mezőn,
s amott fenn az erdőben is mindenütt, hová tekintek, látom.

-- De hol lakik az isten, ha mindenütt látod?

Az angyal egy ideig hallgatott s aztán szólt:

-- Érted a szelíd leheletű neszt, mely a levegőn át húzó-
dik? Hallod az erdőben a suhogást s a patak távoli moráját?
Lásd, ott van az isten. Bárhová is tekintesz, mindenütt
látod lakását, és bárhol légy is, közel van hozzád.

A kisfiú most visszafojtá lélegzetét, s édes borzadás
futotta végig tagjait, mert isten közellétét érzé s azért kissé
félt is. Az angyal most ismét megfogta kezét s a sötétzöld tó
partján haladt vele. Ezer meg ezer fehér rózsza volt ott a
vizinövények közt, s kelyheik erősen be voltak zárva.

-- Lásd — így szólott ekkor az angyal, a rózsákra mu-
tatva —, ezek mind ifjú lények voltak, kik jámborul éltek,
s azért isten a legszebb sorsban részesíté őket, mert ők a
gyermekek őrangyalai. Minden földön élő gyermeknek van
ilyen őrangyala, s azon szent éjek alatt, melyek a lelkekéi,
ez ártatlan lények jelennek meg a gyermekek álmaiban s
kérlik a rosszakat, hogy javuljanak meg; a jó gyermekek-
nek pedig szép karácsonyfákat adnak ajándékba.

-- Hát hogy van az, hogy nekem sohasem hoztak? —
kérdé Pali szomorúan. — Én sem bántottam soha senkit,
bizonyosan rólam megfeledkeztek.

-- Oh, nem, azt nem szabad hinned! — mondá az an-
gyal — isten minden gyermeket ismer, s egyformán szeret
mindenkit. De valamint úgy rendezte el a világot, hogy nem
minden ember egyenlő, hanem az egyik gazdag, a másik sze-
gény, úgyszintén nem jutalmaz meg mindenkit egyfor-
mán, karácsonyfákat rendesen gazdagabb gyermekeknek szo-
kott küldeni, mert a szükségességekkel már úgysis el vannak
látva; de a szegény gyermekekről sem feledkezik meg. A lel-
kek a gazdagokat álmukban arra intik, hogy fölöslegükből
adjanak a szegényeknek. Meglásd, Pali, isten rólad sem fog
megfeledkezni addig, míg jó leszesz; árva vagy, s az árvákat
isten különösen szereti.

Palit meghatották e szavak, csaknem sírva kérde:

-- De hát nem vezetsz el édes szüleimhez? már oly rég

örültem ennek, s szeretném tudni, hogy mint vannak; szeretnek-e a mennyországban lenni?

Az angyal mit se felelt e szavakra; megfogta kezét és sokáig járt vele a vidéken, amíg másik oldalon fekvő erdőbe értek. Itt még sötétebb volt, mint a másikon, s minél tovább mentek, a fák is egyre nagyobbak és sűrűbbek lettek. Végre óriás nagyságú fenyőfa előtt állt meg az angyal, melynek tövében két gyönyörű kék virág pompázott.

— Látod ama két virágot? — kérde az angyal komolyan.

Palinak egyszerre könny toltult szemeibe.

— Oh, szegény szülőim! — gondolá magában és sírva térdelt le s csókokkal borította el a két virágot. Sokáig térdelt így, végre az angyal szelíden felemelé őt és szolt:

— Kelj fel, Pali, most csak holt virágok előtt térdelsz, szüleid lelkei e percben az emberek álmaiban jelennek meg. De vigasztalódjál s higgy nekem: egykor ismét megtalálsz jó szülőidet. De most isten veled, s maradj jó gyermek!

Az angyal e szavakat halkán mondá s Palinak úgy tetszett, mintha azalatt alakja szebb s fényesebb lenne. Ekkor ijedten tekintett a gyermek maga körül. Egek, hová lett az erdő, a tó s a gyönyörű virágok? Minden nyom nélkül eltűntek!

Sűrű, barna színű felhők borították el őt egyszerre, s azokon a távolban látta az angyalt lebegni. Egyszerre egészen eltűnt. Más felhők pedig Palit nyílsebességgel vitték lefelé. A ködtengerből, mely alatta feküdt, lassanként nagy hegyek csúcsait vette ki, s végre a messzeségben egészen alant látta szülőföldjét, a falut, havas házfedeleivel. Minél sebesebben haladtak, Pali feje annál jobban szédült. Egyszerre csak azt érezte, hogy a felhők, melyek őt addig vitték, eltértek lábai alól, és remegve fedte el kezeivel szemét, hogy az irtózatot örvényt ne lássa, mely felé egyenesen rohant.

V

Szent isten! — kiáltott fel Pali, mert épp e percben esett le a templom tetejére. A tető recsegve tört át, vakító gyertyafény ütötte meg szemeit, orgonahanggal vegyes éne-

ket hallott, egyszerre a templom kövezetén feküdt — és felébredt.

— Ej, fiú, ki látta azt, a templomban aludni, ahelyett, hogy imádkoznék az ember? — mormogott egy öregasszony, ki Palihoz közel egy padban ült, s a fiú felkiáltására jámbor imájából felrezzent.

Pali nagyon bámult az öreg nőre, maga sem tudta, ébren van-e vagy álmodik.

Ezután általános morgás támadt a templomban. Mindenki elhagyá helyét s a kapu felé tódult. Pali a nagy tolakodás után szintén kijött s egy szögletbe állt, úgyhogy éppen előtte vonult el a nép. A jéghideg huzam, mely a nyitott kapun betódult, eszébe juttatá, hogy könnyű ruházata nem képes őt a hideg ellen megóvni. Tehát a szép dolgok, miket az előbb látott, nem voltak valók, az egész rövid álom vala, s annak most vége. Pali nem volt többé az égben, hanem a hideg kövezeten állt meg, s még mindég nem tudta, hová menjen a hideg téli éjszakán, hol hajtsa le fáradt fejét.

Száz és száz ember ment el mellette, s egyik sem vette észre a didergő gyermeket. Szegény Palikesercersen kezdett sírni.

Ugyanazon percben a gazdag molnárné felkelt bérelt padjáról és a kijárat mellett kiment. A derék asszony nehéz ruhakelméjéről is meglátszott, hogy a gazdagok sorába tartozik. Több év óta volt már özvegy, az ő lelke volt a legnemezebb s legszebb az egész helységben, s mindennel bővelkedett, ami a kényelmes élethez tartozik. De ennek dacára, mégis szegény asszony volt, és semmiben sem volt tavaly óta öröme, ekkor veszítette el egyetlen, nyolcéves fiát. Többi gyermekei mind kiskorukban haltak meg, s így nagy gazdagsága dacára, egyedül állt a világon, sőt még rokona sem volt, kire vagyonát hagyja. De különös, e pillanatban igen jól érezte magát és nem tudta, hogy mi vigasztalta őt meg úgy egyszerre. Szemei véletlenül a síró Palin akadtak meg.

— Hisz te Körmös Pali vagy, nemde? — szólt az özvegy nyájasan a fiúhoz —, honnét jössz te így egyedül éjnek idején?

Pali fölnézett s mosolyogni akart.

— Szerencsés jócstét kívánok! — köszönti félénken a molnárnét, ki közelebb lépett hozzá.

— Adjon isten! — fogadá a köszöntést az özvegy, s kérdőleg nézett a fiúra.

— Gyámam rosszul bánt velem, s ezért megszöktem tőle.

— Tudom, hogy goromba ember gyámamád, de most mit akarsz kezdeni, fiam?

— Nem tudom — felelt szomorúan a gyermek, s czzel ismét elkezdett keservesen sírni.

A molnárnénak szintén könny tolult szemébe, meghalt gyermeke jutott eszébe, s nagyot fohászzkodott.

— Ma majd nálam fogsz aludni — mondá végre, s nyájasan vezette ki a gyermeket a templomból. — Majd meglátjuk holnap, hogy mit tegyek veled.

Égi zeneként hangzottak azon szavak Pali füleinek. Dobogó szívvel követé a molnárnét, s hálás tekintete többször akadtt meg a fénylő csillagokon, szíve mélyéből adott hálát az égnek azért, hogy legalább ez éjszakán jó ágy- s meleg szobáról gondoskodott számára.

Másnap reggel azután a legkisebb részletig el kellett a molnárnénak mindent mondani, s azt oly híven tevé, hogy az elbeszélés alatt az öregasszony többször könnyekre fakadt, s annyira megtetszett neki a jószívű, jámbor gyermek, hogy elhatározá magában a fiút mint árvát egyelőre felfogadni. De midőn idővel látta, hogy Pali mily jól viseli magát, őt mennyire szereti, tiszteli s kedvében jár, ekkor feltette magában a jószívű özvegy, hogy sohasem hagyja el az árvát, hanem örökbe fogadja s anyja lesz neki.

Úgy is tett, és soha nem bánta meg, mert az elhagyatott szegény árvából idővel derék, becsületes ember lett.

EGY ELLENZÉKI SZAVAZAT

Beszélyke

Az »átellenes ablakot« és annak »mutatványait« ezer poéta énekelte már meg.

Annyira elkopott tárgy már az, hogy egy szőke vagy esetleg barna angyalfő jelenik meg a virágcserepek között, midőn a vágyó ifjú az átellenes ablakban könyökölve mereng, miszerint csakis azon kijelentés mellett merem még tollamra venni, hogy én, ki az egyik vis-à-vis ablakot bírom, hatvannégy esztendőös öregember vagyok.

És ez, azt hiszem, elég elhárítani minden gyanút arra, mintha itt is a régi szokott szerelmi történetnek kellene ismétlődnie.

De akármilyen öreg vagyok is, a szemem még ép, pompásan látok át az ablakomon keresztül a szomszéd ház ablakaira, s miután ez ablakok többnyire lefüggönyözöttlenek szoktak lenni, úgy ösmerem a szomszéd ház lakóit, azoknak szokásait és természetét, mintha csak köztük élnék.

Az egész első emeletet Árkándy Miklós képviselő bérlí. Legalább így mondta azt a házmester, kitől egy ízben kérdezősködtem az első emelet lakói felül; én egyébiránt nem vitatom, mert az is meglehet, hogy Ártándynak vagy éppen Árpádinak híják a derék urat, kinek nevére is csak a felesége kedvéért lettem kíváncsi; egészen ismeretlen név; ha a házmester elhibázta, én nem bírom helyreigazítani.

Különben is keveset foglalkozom öreg napjaimra a politikával; ezt az új nemzedéket már nem ösmerem nevéből sem, legfeljebb a nagyobb auctoritásokat, kiknek neve olyan, mint az utcai por, szemébe verődik az embernek mindenütt.

Csalódásokban gazdag élet áll mögöttem, nem bírom már az emberekben, otthon odúmban dörögő medve vagyok, aki mindenre azt mondom: »szemfényvesztés«.

Filozófnak tartom magam, de meglehet, hogy csak bolond vagyok.

Szerelem-, hazafiság-, becsületességben nem hiszek, nem marad hát többé semmi szeretnivaló a világon; nem lehet rossz néven venni tőlem, hogy nem törődöm a világgal.

És mégis mióta Árkándyék ide költöztek (s annak már több, mint egy éve) az átellenes lakásba, azóta hinni kezdek az igazi becsületes szerelemben, s öreg, kihűlt szívem át- meg átmelegszik ez egyetlen példától is.

Soha olyan házaspárt, mint ezek az Árkándyék ! Ezeknek élete aztán igazán egy egész »mézzé vált tenger«. Egész nap ott csokolóznak a középső szobában, mely nyilván a szalon lehet. A menyecske a lehető legérdekesebb szóke, magas, délcég termettel, melynek csodaszép árnyait akkor látom legjobban, mikor férje nyakára hajolva csokolgatja.

Oh, milyen jó, hogy nem vagyok már többé fiatal; mennyire irigyelném ezen Árkándy boldogságát, ki szinte fülig szerelmes a nejebe.

Amint elnézem őket, midőn egymást átölelve járkálnak talán néma, de végtelen boldog együttlétben a teremben fel alá néha órákig, vagy mikor összezördülnek valami felett, s a kis tündér duzzogva fordít hátat férjének, míg az egy lopott csókkal elkomorodott, gyönyörű arcára vissza nem varázsolja a boldogság napfényét, azt hiszem magam is, hogy csak álmodom.

Mert hiszen lehetséges-e, hogy valóvá lehetne most, a XIX-ik században is még a pásztorregék édes tartalma, midőn kékebb volt még az ég, zöldebb a fű, tisztább a patak s örök a szerelem. Boldogságos isten ! milyen mézeshetek azok, melyek évekig tartanak !

És mégis úgy van. Midőn reggel kelek s széthúzom szobám ablakán a függönyt, már akkor ott van egymás mellett átellenben a két megszokott, ismerős fő; a szép szóke fiatalasszony és a férfi barna, érdekes arca, annyi gyöngédséggel, olyan epedéssel egymásra irányzott tekintetekkel, mintha e percben jegyezték volna el egymást, mintha e percet hosszú-hosszú válás előzte volna meg.

Második természetemmé vált már néznom őket, családtalan, rokontalan létemre szinte rajtakapom magam, ha úgy elgondolkozom azon a sötét kérdésen: »vajon minek élek én még?« — bizonyosan csak azért, mert tudni akarom, mit hoz az idő napról napra — nem többé az én számomra, hanem a többi embernek.

S a »többi ember« alatt senkit sem értek annyira, mint az Árkándy házaspárt.

Innen tudom, hogy különösen érdeklődöm irántok.

Miért? nem tudom megmagyarázni. Alkalmasint csak megszokásból. Az ember mindig keres valami tárgyat, ami érdekelje, és mindig talál.

Azon a néhány helyen, ahol megfordulni szoktam, többször kérdezősködtem Árkándyék felül. Semmi különös okom nem volt e kérdésekre, csak úgy rossz szokásból, ahogy az ember kérdezni szokta valakitől: »Nos, milyennek mutatkozik önöknél az idej termés?«

Senki sem tudott mondani valami nagyon sokat.

Mindössze azt tudta néhány ember, hogy Árkándy a felvidék valamelyik kerületét képviseli, hogy kormánypárti ignota quantitas, aki bizonyosan nem tudná megoldani a keleti kérdést, hogy nós ember s elég szép vagyona van. Arról, hogy olyan nagyon szereti a nejét s az vizont őt, nemigen beszélt senki, s mikor én hoztam fel, nemigen hallgatott rám senki. Fővárosban kevésbé érdeklődnek az emberek az apró-cseprő magánviszonyok iránt, meg aztán olyan közönséges, semmitmondó szólamnak veszik csak az olyanforma megjegyzést a házaselekről: »nagyon szeretik egymást.«

Ki az ördög törődne az ilyesmivel? Érdem is az már!

De én annak, nagy érdemnek vettem s meg nem állhattam, hogy egy ízben, mintegy két hónap előtt meg ne kérdezzem az éppen a ház előtt ácsorgó házmesterünktől:

— Ugyan, barátom, mióta házasember már Árkándy úr? Igen lekötelezne .

— Azelőtt a Vas utcában lakott, ahol sógorom a házmester; onnan ösmerem az uraságot; bizony öt esztendeje már annak, azaz hogy jövő fertálykor lesz hat akkor is már megvolt ez a szép felesége.

Elámultam. Ez már mégsem tréfa. Ilyen szerelem nincs több az annáléknban, mely öt esztendeig tartja meg üdeségét; láng, melyet nem kormányoznak a szelek; ég, egyformán tisztán, magasan örökké; füstje sincs, csupán fénye és melege.

Midőn nemrég egy véletlenül kezembe akadt újságból (mert nem szoktam olvasni lapokat sem; tele vannak hazugsággal) kibetűztem, hogy a legközelebbi napon Árkándy Miklós is föl van jegyezve a szólásra, elhatároztam, hogy magam is azt teszem, amit soha eddig, jegyet keríték a kép-

viselőház karzatára s meghallgatom ezt az Árkándyt. Vajon a szerelmes férjek is tudnak-e politizálni?

Hosszú, unalmas vita volt, már hetek óta tartott s kifárasztotta nemcsak a képviselőket, de a karzatok látogatóit is; csak igen kevesen voltak a karzaton, midőn beléptem.

Mindamellett kellemesen voltam meglepetve. A szép Árkándyné ott ült az első padban s feszült figyelemmel látszott hallgatni az alant deklamáló szónokra, kinek érces, rokonszenves hangja betöltötte az egész termet.

Helyes gondoltam magamban —, Árkándyné tehát itt van. Közélről is látni fogom. Nos, az valami nagyon természetes is, hogy itt van s annak jele, hogy a férje csakugyan beszélni fog ma. Majd ő ne jönne a férjét meghallgatni!

Közvetlen közelében igyekeztem helyet kapni, de nem lehetett; balról egy öreg asszonyság ült mellette, jobbról pedig egy kopasz, szürke szemű, apró emberke.

A szürke szemű, kopasz ember mellé telepedtem.

Éppen csak hogy helyhez vergődtem s még időm sem volt végigjártatni tekintetemet a »tisztelt ház«-on, midőn lelkes tapsvihar és »helyes!«, »úgy van!« szó-orkán tört fel alulról a beszélő szónok szavaira.

Kíváncsian tekintettem le az ünnepeltre s végtelenül meg voltam lepetve, midőn Árkándy Miklóst ösmertem fel benne. Úgy állott ott koromsötét hajával és érdekes, most pirosra kigyúlt arcával, mint egy igazi hős.

Tehát ez az Árkándy nem is valami simplex ember, hanem valódi államférfiú, egy kiváló tagja a háznak, kit figyelemmel, tisztelettel hallgatnak ki a honatyák.

A szép nő szemei édes epedéssel voltak ráfüggesztve; le nem vette volna onnan a világot. Istenem, istenem, de boldog lehet most ő is, s az is, akire e két ragyogó szem bátorító tüze süt, ihletet, erőt kölcsönözve.

Kopasz, szürke szemű szomszédom e pillanatban a hölgyhöz hajolt s valamit mondott neki; az észre sem vette, nem felelt vissza, minden figyelmét lekötötte a férje. Hogyisne! Hiszen azok nagyon válságos percek, midőn a férj a parlamentben beszédet tart, azokból a szavakból, azoknak a csendéséből nem szabad elveszíteni semmit; ilyenkor nem lehet idegekkel csevegni.

— Ön talán ösmeri Árkándynét? — kérdém a kopasz emberkétől halkán, midőn az látva, hogy feleletet nem kap, csendes megadással előbbi figyelő állásába helyezte magát.

— Igen . . . ösmerem — felelt szórakozottan, anélkül, hogy egy tekintetre is méltatna.

— Eredeti asszony. Nagyon szereti a férjét

Ah! Bah! Honnan tudja ön azt?

— Átellenben lakom velök; örökké a férjével enyeleg. Végigcsókolózzák az egész napot! Árkándy úr is szereti. Ez meg már éppen ritkaság. Igaz, hogy emellett aztán ingyen húzza ökigyelme a képviselői napidíjakat, mert az üléseket körülbelül a neje ölében tölti.

A szürke ember sajátságos zordon arccal fordult felém.

— Árkándyt is ismeri ön?

— Hogyne ösmerném! Akár a tulajdon tenyeremet. Azért jöttem, hogy meghallgassam a mai beszédjét. Azt mondták róla, hogy simplex fráter, pedig úgy látszik, kapacitás. Hallja odalenn ismét a tapsot? Ma diadálnapja van. Nézze, uram, hogy csillog neje szeme az öröm lázától. Ah! Ah!

Az én emberem be nem várta szavaim végét; hirtelen felugrott, mint az órült, s keresztülgázolva egy gyermeket, ki a hátunk mögött ült, elrohant.

Vajon mi lelhetett? Talán meglátott valakit odalenn, vagy észrevette, hogy a tárcáját felejtette valahol?

Mindegy; örültem neki; s egészen közel ülhettem Árkándyéhoz.

— — — — —
A szónok bevégezte beszédét. Dörgő éljenzés kísérte s azután csend következett be.

A jegyző felolvasta a következő szónok nevét:

»Árkándy Miklós!«

Meghökkenve tekintettem le, s íme, felállott szikrázó szemekkel, dúlt, sápadt arccal — *az én kopasz, szürke szemű emberem.*

Fölszisszentem. Minden világossá vált.

A szürke szemű ember síri hangon szólott s a gyűlölet erejével. Rosszhiszeműséggel vádolta a »tisztelet előtte szólott miniszter urat« s végül az ellenzékkal szavazott.

Én pedig megrendülve tántorogtam ki a szabadba s elgondolkoztam rajta: hogyan teremnek pro és contra a szavazatok, s hogy milyen nagy baj az, ha az ember olyasvalamit hisz, ami hihetetlen.

AZ ÖRÖKÖS VŐLEGÉNY

Rajz

Halandó ember arra nem emlékszik, hogy Marosi Zsiga »kománk« vagy fiatalabb, vagy öregebb lett volna valaha.

Mindig ugyanazon egyforma gavallér ember, akinek a ruhája tetőtől talpig ki van keféelve, a csizmája sohasem poros, az inggalléra örökké tiszta, a haja, mely nagy, kerek koponyáját kelletlenül fedi, gondosan elválasztva, szőke, vastag bajsza a hű ápolástól megizmosodva csügg alá ugyanúgy, mint tegnap, s ugyanúgy, mint holnap fog alácsüggni.

Ha van valami változatlan a föld kerekiségén, az akkor Marosi Zsiga.

Reggel felkel, elmegy a zálogházba, ahol hivatalnok, egy óraker délután hazajő, fél kettőig kefélikedik, s pont öt perccel fél kettő után már ott ül a »Tatá«-nál az ebédnél, hol négyig komotizál.

Pont négykor felkel, fizet, egyet nyújtózik és a kávéházba ballag, hol három teljes negyedóraig olvassa az »Egyetértés«-t és szürcsölgeti a feketéjét.

Pont háromnegyed ötre felkel, fizet, egyet nyújtózik és átme gy a menyasszonyához, kivel e napokban lesz az esküvője.

És ez így van, mióta csak halandó ember emlékezik rá.

Évek hosszú sorára lehet visszamenni az emlékezet fonálán és Marosi Zsigát mindig a kijelölt helyen lehet találni a kijelölt órákban; délben a »Tatá«-nál, négy után a kávéházban, öt táján a menyasszonyánál, kivel *a napokban* fog egybekelni.

Mindene változatlan. Örökké sötét színű ruha van rajta, pörge magyar kalap a fején, lakk topán a lábán, még a menyasszonya sem változik meg soha kinézésre; örökké »*tulipán ezüstös*«, csakhol hol szőke, hol barna.

Nehogy a nyájas olvasó zavarba jöhessen a »tulipán ezüstös« szó miatt, szükség megmagyaráznom, hogy a házasodó agglegényeknek éppen úgy, mint a tolvajoknak sajátosságos külön nyelvezetük van, mely sokkal alkalmasabb a női bájak kifejezésére, mint a mi közönséges nyelvünk, mely minden különösebb tájékoztatás nélkül mindössze ennyit mond: »csinos«, »szép« vagy »gyönyörű«.

Biz ebből aztán még mindig nehéz fogalmat alkotni az ismeretlen hölgyről.

Mennyivel tökéletesebb e tekintetben az agglegények nyelvezete, mely néhány szóval majdnem lefotografirozza a hölgyeket, úgyhogy azok mintegy láthatókká válnak.

A legalantasabb osztály a »leányzó«. Ebbe a fokozatba esik ami mindennapi és közönséges, természetben és idomokban. A női szépség kritikusaiknak papírkosara ez, amelybe minden különös szortírozás nélkül dobják, gyömöszölik be mindazt, aminek nincs előttük semmi becse, s ami a felsőbb fokozatokba be nem válik.

Azután következik a »topáz«, az alacsony, csinos arcú, kerekded természetű hölgyecskék gyűjtőneve, melynek fokozatai a »talmi topáz« és »igazi topáz«.

Ami ezenkívül jó, az már ritkaság. A »kis delfin« és »nagy delfin« sokat igényel; a kis delfin lehet ugyan még alacsony, de a természetnek arányosnak és tökéletesnek kell lennie; a nyak szép legyen, habár rövid is, a haj sűrű, a száj pici és nagyon piros, a kar gömbölyű, a homlok sima, ha alacsony is. Ha aztán még a kéz is parányi, valamint a láb, ha a szemek is nagyok és kifejezők s az arc rendkívül kellemes, akkor a »kis topáz« a »nagy topázok« sorozatába esik.

A szépség non plus ultrája a »tulipán ezüstös«, s kivált (de ez már olyan ritka, hogy talán nincs is a világon) a »tulipán aranyos«. Itt már minden tökélynek egyesülnie kell méltó összhangzatban. Hóbortos fejű poéták álma megtestesülve édes valósággá. Magas, délceg természet, hattyú nyak, hosszú haj, magas homlok, vagy tisztán fekete, vagy tisztán kék szemek, melyek okvetlenül mandula alakúak legyenek, rendes orr, nemes arcvonások sat.

A budapesti »Korzó« e sajátosságos nyelvtanának szabályai szerint, ha csak egyetlenegy tökély hiányzik is a sokból, a

Bérczy Mari
(1866)

Bécsy Mari
(1868)

Garam Jenő
(1878)

Garam Jenőné Bérczy Mari
(1878)

legbámulatraméltóbb szépség is csak »tulipán ezüstös« marad.

A »tulipán ezüstösök« iránt viseltetett a mi Marosi Zsigánk nagy vonzalommal. A delfineket kevesellte, a tulipán aranyosakra meg már nem vágyott. Tökéletesen meg volt állapotva az ízlése.

Még anno 1850-ben április elsején felvett fizetéséből két császári aranyat váltott be, mivelhogy ebben a hónapban okvetlenül meg fog nőszülni, s a két arany éppen kifutja a papnak az áldásért.

Azóta már 28 esztendeje mindig ott csörög fekete nadrágja zsebében az a két arany, számtalan váltakozó hatosok és garasok társaságában, melyek egyedül jelzik Zsiga körül az idő folyását.

Hogy maga Marosi Zsiga hány éves, mikor született? azt éppen úgy nem tudja senki, mint azt, hogy mikor fog meghalni. A keresztelőlevél ugyan ott van a zsebében, de ő nem mutatja senkinek. Arcán éppen nem látszik az idők nyoma, egyforma, változatlan, örök az, mint egész lénye.

Keveset beszél, de úgy látszik, sokat gondolkozik. Mikor háromnegyed ötre felkel a kávéjától, hogy a jövő napokban főkötő alá kerülő menyasszonyához *siessen*, szórakozottan, lehorgasztott fővel ballag gyakran, a sétálódba ütődve, annak lakása felé, sokszor csodálatos vargabetűket csinálva.

E csodálatos vargabetűk alatt azt értem, hogy például nem egyszer a belvárosból a lipótvárosi utcákon keresztül csapva át a Terézvárosba, annak tömkelegén hatol a Józsefvárosba, hol a menyasszony lakik.

Figyelmes szemlélők beszélnek, hogy minden kapu alatt felüti lehorgasztott fejét s egy bánatos pillantást vet néme-lyikre, minélfogva az »örökös vőlegény«-re sok rossz élcet csináltak már ismerősei.

»Kapu-tanulmányokat fog kiadni; még bevásárlják értük az akadémiába. Öreg korára éri az a csúfság« — mondják a kötekedők.

— No, akadémiakusnak be is válik — szólnak az élcelők —: jó jel, hogy megbámulja a kapukat.

Zsiga csak a fejét rázza és nem felel semmit az ilyen gyerekes ingerkedésekre; el van foglalva a házasságával;

vőlegény-embernek máson legyen a gondja, ne léha tréfákon.

Az örökös vőlegényi titulus már terhére van, szeretne tudni rajta. Restelli, szégyenli már maga is.

De hát ki tehet róla?

Hiszen őt tiszta, önzetlen szándék vezette, szíve szerelemre van alkotva, s egész lénye fogékony a családi örömek iránt. Nem is valami földhözragadt ember, aki fél a családeltartás terheitől. Teljesen rendezett viszonyok között él, azt veheti el, akit a két szeme megszeret.

Vagy talán nem talált még magához méltó szívet?

Oh, dehogynem, kérem alássan! Talált biz ő eleget, mégpedig a tulipán ezüstösök között is. Ember legyen, aki azokat el bírja számolni sokszorozás nélkül.

Ott volt mindjárt ezelőtt körülbelül huszonkét évvel a szép Sümegi Minka, majd a kedves Wimmer Katica, ezt követték sorba Tordai Örzsi, Magócsy Irma azazhogy az ördög bírná őket így elszámolni, ha már nem betűrendben kezdtem.

Csupán egyetlenegyszer kapott kosarat a kényes Marczali Vilmától, ki kevesellte is, meg talán nem is találta elég érdekesnek Marosi Zsigát.

No, de ezért is revánsot adott a sors az örökös vőlegénynek. Marczali Vilma férjhez ment egy előkelő dohánygyári hivatalnokhoz, Smrcsek Józsefhez. Most egy nagyon szép hajadon leánya van, a majd csakhogy nem »tulipán aranyos« Ilonka, akivel Zsiga ez idő szerint jár jegyben. A jövő héten kell lenni az esküvőjöknek.

Hogy mik voltak azon indokok és körülmények, melyek megakadályozták, hogy e rengeteg számú menyasszonyból egyik sem lett Zsiga felesége, hanem ki elhalt, ki férjhez ment máshoz, ki megbolondult a hosszú várankozásban, éppen ez azon kérdés, amin hasztalanul törí fejét a világ.

Ezt csak maga Marosi Zsiga tudná elmondani.

És e tekintetben nem is zárkózik el a kérdezősködések elől bizonyos időpontokban.

Ezek a bizonyos időpontok pedig azok, midőn a vacsoránál a »negyedik félmesszelyig« ér. Ez a Rubikon. Zsiga hallgatólag természetesen ilyenkor fölenged s bőbeszédűségbe megy át.

És ezek az időpontok mindennap bekövetkeznek éjfél-tájban, midőn menyasszonyától ismét a »Tatá«-nak nevezett vendéglőbe ér.

Olyan ember is mindennap akad, aki megkérdeje:

— Ugyan, mondd meg hát, Zsiga, miért is maradtál örökös vőlegény?

Zsiga egy félmesszelyt hajt fel ilyenkor, vagy néha kettőt is, ha még annyi hiányzik a négyhez .

— Hja, pajtás, oka van annak. Az igaz, hogy csekélység, de mégis ok mert, barátom (s itt Zsiga megint iszik), azt mondja egy francia író, hogy a csekélységek teszik a delnőt . Vagy igaz, hohó! Nekiünk magyaroknak is van erre egy jó közmondásunk: kis vizekből lesz a tenger Micsoda? Tenger? Ugyan, kérlek szépen, miről is akartam nektek beszélni? Aha! vagy úgy arról, hogy miért nem házasodtam meg még? .

Egy új félmesszellyel gyarapítja ismét ékesszólását.

— Hogy miért nem házasodtam? Hüm, azért, hogy meg fogok házasodni. Olyan bizonyos, hogy a jövő héten lesz a napja, mint hogy itt ülök. Ti az okot kutatjátok, barátim, hogy miért halogattam annyi ideig? Elmondom nektek őszintén, de ne nevésetek ki! Tehát az ok kell. Az ok, igen az ok

Az ok az okozatnak szülőanyja. Tessék felütni a magánjogot, benne van, szórul szóra így van, azazhogy mégis másképpen van; aki oka az oknak, okozója az okozottnak. Éz a dolognak a jogi része. Szeretem a jogi definíciókat, mert visszavarázsolnak jogász éveimbe. Hohó! milyen idők ezek, fiúk! Ki emlékszik közületek zugligeti kalandunkra? Az osztán esemény! Meg kell hallgatnotok egyszeribe. Teringettét, gyerekek milyen »hecc« volt az a'kor

Egyszóval valahányszor Zsiga valamiről beszél, sohasem arról beszél, — hanem összehord prücsköt-bogarat, s addig erősítgeti magát a félmesszelyekkel, míg egészen elgyengül tőlük, feje és karja lankadtan esnek alá, s az örökös vőlegénység titka csendes hortyogásba fullad már évtizedek óta minden áldott este

Barátjai közül kettő hazacipeli, hogy egy erős alvás után ismét folytassa leírt foglalatosságait s más lében főleresztve mondja el másnap megint a vacsoránál, hogy miért maradt agglegény, s ismét más két barátja kísérje haza a szállására.

Teljes lehetetlenség tehát, hogy a világ valaha megtudhassa, miért örökös vőlegény Marosi Zsiga.

Mindössze egyetlen érvet hallottam öreg gazdasszonyától, ki széltében beszéli már évek óta.

— Házasodik a tens uram; az esküvő e napokban lesz; még csak azon múlik, hogy egy háromszobás alkalmas lakást találjon. De hát hogy a toportyán egyen meg minden nagyvárosi házat, mindenütt hiányzik valami: hol az emelet magas, hol vízvezeték nincs, hol a bejárás alacsony, másutt a padló rossz vagy a kályhák füstölnek. No, de majd csak ráakad a tens úr az igazira holnap, vagy legfeljebb holnapután.

AZ ÖREG DANKÓ BÁCSI

Üdvözöllek öreg, egyszerű falak, hol az első »plága« csatant el kezemen!

Becsesekké tesz benneteket előttem a szellem, mely köztetek lengett, mely mindig szabad volt.

Visszagondolok rátok. Látom a komor, méltóságos, ódon fedelet, az ócska garádicsokat, melyek az emeletre vezetnek, látom a csengettyűlábat az udvar balszögletében. (Oh, kedves csengettyű, te mérted fel legszebb időnket órákká!) És azután kitérülnek előttem sorban a régi ismerős tantermek, fekete tábláikkal, hol annyiszor megfordult nevem a »Clamantes« között, egyszerű padjaikkal, hol most is megtalálom hajdani ülőhelyemet, ha egyébről nem, akkor az ideálom padba faragott kezdő névbetűiről, a »B. M.«-ről bizonyosan.

Még tán a pajtásaim ülőhelyeit is meg tudnám mutatni sorba. Ott ült balról mellettem mindjárt a Kamuti Pali. . . igen, igen, most már emlékszem, a hátam mögött meg valami Vallach Miloszláv nevű pánszláv fiú; konok érzelmei voltak; ott szépen kinyesegették lelkéből a professzorok; ma valahol Erdélyben becsületes prókátorember nemrég találkoztam

vele itt Budapesten, mint egy deputáció vezetőjével, mely az Emke érdekében járt itt.

De ha kinyesegették a Vallach Miloszláv lelki tyúksze-meit, a mienket sem hagyták ám növekedni. Éppen jó, hogy Kamuti Palit említettem fentebb. Ővele esett meg, hogy a magyar világ bejövetelével magyaros őszinteséggel kinyilvá-nította Szeremley tanár úrnak, hogy most már eb ura fakó, ő bizony kihagyja a megemésztendő tudományok közül a német nyelvet.

— Hát 'iszen nagyon jó van, édes fiam — mondja neki a tanár mosolyogva —, a német nyelvet neked magadnak elengedem.

— Köszönöm alássan . .

— Ne köszönd, édes fiam, mert ennek következtében szükségszerűen egy még nehezebb feladatot kell elvégezned a folyó tanévben.

— Szívesen, akármit . .

Ki kell valamennyi németet kergetned a nyári vizs-gáig az országból; így aztán nélkülözhetővé lesz valahogy ez a tantárgy.

Kamuti Pali erre aztán ellenállás nélkül beadta a dere-kát, amit különben fölösleges meg is jegyezni nyájas olvasóim-nak, kik mai napig is színről láthatnak még németeket Ma-gyarországon.

Nemkülönben jártam magam is, ki a matematikától iszonyodtam különösen és igen fitymálva emlegettem azt mindenkor.

— Pedig, öcsém — mondja egyik tanárom, a derék Bak-say István —, minden suviax ehhez a tudományhoz képest és csak erre az árnyékvilágra való fölületes ismeret. Hanem a matematikának még a síron túl is hasznát veszed, mert: a történelemről, Hunyadiról, Tamerlánról kérdés, ha tudnak-e az égiek, az sem egészen bizonyos, franciául beszélnek-e oda-fenn, vagy taljánul, hanem azt meg bizonyosra állítom, édes öcsém, hogy a kétszerkettő ott is négy.

Ezzel aztán én is beadtam a derekamat, s paraszthajszál híja, hogy most, ahogy itt áll előtted, nyájas olvasó, ez a néhány lap, az nem valami száraz értekezés a logaritmusok-ról, hanem csak egyszerű rajz az elmúlt kedves időkről.

Milyen idők, s hogy elröpültek! . . Csodálatos szárny-rebbenésök mintha most is érezném. Hiszen csak tegnap, most volt. S amint előszedegetem a színes tollakat emlékezetemből, mik az idő szárnyaiból abba behullottak, ámulva veszem észre, hogy aranyból vannak tiszta szín-aranyból.

Bokrétába kötöm . .

Kezdem pedig a legszebb szál virágon, gróf Pálffy Móron.

Hogy ki volt gróf Pálffy Mór, azt minden becsületes ember tudja, aki 1863 és 64 táján már a világon volt, mert ha egyebet nem, hát azt legalább mindenki tudja, hogy kit kell gyűlölni.

Nevezetes személyiség. A mi »földi gondviselésünk« akoriban.

A földi gondviselés magas, száraz ember volt, arisztokratikus arccal, végtelenül hosszú lábakkal és kezekkel.

Ezek a hosszú lábak és kezek már akkor nem találtak egyéb letaposni valót, csak még a közoktatást Magyarországon. Az excellenciás úr sorba járta a városokat és gimnáziumokat, hogy előkészítse a dicsőséges rendszernek a jövő nemzedéket is. A nagy diplomata előrelátó legyen, s nyergelje meg előre a jövőt; hátha azt is lóvá lehet tenni.

A kis városkában valóságos lázas nyugtalanságba ejtette a nagy úr jötte az embereket. Az utca kövezetét mohó gyorsasággal javították, a vármegyeházát bemeszelték, a polgármester dikcióra készült, a városban tizenkét fehérruhás lánykát hajhásztak össze, az egyetlen vízipuskát megtisztították a százados sártól. Minden jóra való beamter kiváltotta a fekete ünneplőjét a zug-zálogüzletből, vagy újat csináltatott a nagy napra, midőn a »hatalmas földi gondviselés« oda érkezik, tapogatózni az ottani szellem után, s szükség esetén szárnyát szegni annak.

Derék tanárunk észrevehetőleg fanyar arccal adta tudunkra a szerencsét, »mely intézetünket éri«; öltözzünk ünnepi ruhába — úgymond —, és — tette hozzá jelentőségteljesen — igyekezzünk, ha kérdéseket tesz elénk, okosak lenni.

A kítűzött nap előtti estén tarackdörgés közt érkezett a tábornagy a városba és a megyeházába szállott.

Másnap tehát, minthogy tíz órára volt bejelentve az altábornagy látogatása, már 9 órakor felgyülekeztünk, ki-ki a maga osztályában, illően öltözve és kifésülködve, úgyhogy Dankó bácsi egyikünkön sem talált akár egy makulányi hibát is.

Pedig ha valaki, hát Dankó bácsi értett a régulához. Mivelhogy huszár volt őkelme valaha (mégpedig a nyalkább fajtájából), mielőtt a fátum, no meg az öregség is ledegradálta — tudományos állásra.

Tudniillik olyan pedellus-féle hivatala volt az »intézetünk körül«, már amint ő szokta nevezni a gimnáziumot.

Becsületes, hű öregember volt, ki mindnyájunkat névleg ösmert, s kit mindnyájan szerettünk, mert itt nem lévén behozva, mint más tanodákban, a vádaskodási rendszer, működése nem tünhetett fel gyűlöletes színben.

Nem ártott a szegény öreg a légynek sem; nem is állott egyébből a dolga, mint hogy ott benn lakják a kapu alatti cellában, aztán felügyeljen, hogy az iskola fáját ne lopják, hogy a klasszisok tisztességesen ki legyenek takarítva; aztán a diligencia alatt ott tartózkodják a közelben, hogy ha valamelyik tanár úr otthon feledte a kalkuluskönyvét vagy a jegyzeteit, értök mehessen.

Nekünk csak annyiban árthatott vagy használhatott a jámbor, ha hamarabb vagy később csengette el az órát. Ez aztán teljesen az ő hatásköre volt. S nem mondhatni, hogy valami nagyon csekély hatáskör, kivált annak a szemében, akit egy perccel a csengetés előtt hittak fel feleletre s olyan »szekundát« fogott, hogy le nem bírta köszörülni félévig.

Bezzeg, ha Dankó bácsi egy perccel előbb csengetett volna!

Dankó bácsi át is értette a maga valóságában e nagy befolyást, amit a diákok kiképzetésére végzettszerűen gyakorolt, s bár szeretett is vele henegetni, mégis inkább áldozott a magasabb elmebeli élvezeteknek: Dankó bácsi politizálni szeretett jobban.

Nagy európai kérdések eldőlte képezte tünődése tárgyát, az elviselhetlen adó görbítette összébb elaggott vállait (pedig ő maga egy fillért sem fizetett), királyok veszte, trónusok bukása volt szellemi csemegéje, mert hát hiába, aki egyszer (mint Dankó bácsi is huszár korában) megkóstolta a vilá-

dirigálást, annak holmi gimnázium-ügy csak a kisebbik gondja.

Hanem ma a gróf eljövele mégis kihozta sodrából. Egy altábornagy mégsem egészen tréfadolog! A legdíszesebb ünneplő ruháját vette fel s úgy állott ki a kapuba, hogy fent, az auditoriumban összegyűlt professzor uraknak ő lehessen legelső híradással, ha a megyeháza felől megindulnak ide az uraságok.

Szép fekete gérokk volt az öregben; minden diák ösmerte már tavalyról, mikor még az igazgató viselte; hasonló színű nadrág egészíté ki, úgyhogy Dankó bácsi, gangos bajuszát leszámítva, úgy nézett ki, mint akár magok a nagytisztelétű professzor urak.

Hanem hát a »földi gondviselés« csak nem jött. Az »örszem« már elunta a hosszú ácsorgást s kétszer is bedugta fejét az ajtón, bekiáltandó a klasszisnak: »Nem jön még; pedig tízre volt mondva: már csak hogy tréfából se mond igazat soha a német«; majd a professzor urak jöttek le türelmetlenül ráfordulni Dankó bácsira, hogy hát mégsem jön-e őexcellenciája? — mintha bizony Dankó bácsi lenne az oka, kinek lábait (mert hiába, öregsünk, gyengülnek az inak) nagyon ellankasztotta a silbak-állapot.

A tizenegy óra is elmúlt, sőt a tizenkettőt is elütötte, s a gróf még mindig nem jött. Most már a professzorné asszonyok is nyugtalankodni kezdtek otthon, s gyöngéd üzenetek érkeztek sűrűn, melyeknek tárgya többnyire abban összpontosult, hogy szörnyű veszedelem fenyegeti a levest, összesűrűsödik, elhűl stb.

De már aztán az ilyen dolognak bezzeg ellent nem állhat egy becsületes kálvinista gyomor sokáig, ez már sok és minden emberi türelmet felülmúl. Osztályvezető tanárunk nem gondolkozott sokáig; ő lakott legközelebb a tanodai épülethez, meghitta a többi kollégákat is »zsebtiben« egy kanál levesre; nem származhatik belőle baj: hiszen itt lesz az öreg Dankó a kapuban, majd vigyáz az, s ha a »magas vizit« jó, elszalad értök.

Nincs semmi könnyebb a világon, mint éhes embereket arra kapacitálni, hogy jó lesz enni. Valamennyien elfogadták a meghívást.

Az igazgató arcán honolt mindössze némi kevés az aggodalom kifejezéséből.

— Ébren legyen, öreg — mondá Dankónak —, mert tudja meg, hogy most a kend kezében van a gimnázium becsülete.

— Nagyon jól van, kérem alássan — szólta az öreg a bajszát megsodorva, s vastag szemölcével kevélyen integetve —, igenis az én kezem között van . . . igenis . . . nagyon jól van.

S azzal, mint hajdanában a hadak élén, kidüllesztett mellet állott ott istrázsát, jobbra-balra eregetve a füstöt feketére szítt tajték-pipájából, amit állítólag mint »guter Reiter« magától a felséges császártól kapott prezentbe a nevenapján.

Mialatt szeme a megyeház tájékát kémlelte, honnan még mindig senki sem jött, lelke elandalgott a tengernyi dicsőségen, melynek osztályrészesé lett a múltban.

S mialatt lelke a dicsőség emlékeiben fürdött, azalatt a hátulsó kis kapun szép csendesen bejöttek a magas vendégek, a gróf és kísérete: a főispán és polgármester, s minthogy senki sem fogadta őket, benyitottak az első ajtón, a mi osztályunkba.

Ott éppen irtóztató ütközet folyt a fórumon, valamely a második és harmadik pad közt felmerült keleti kérdés miatt; szörnyű zsvaj és lárma hangzott, melyekbe a harmónia kedvéért egy-egy csattanás-puffanás zaja vegyült néha-néha. Ki lehetett azt hallani a harmadik utcára.

E percben léptek be a legmagasabb vendégek. Már nem lehetett segíteni a dolgon: hogy pongyolában talált az excellenciás úr. Mit volt mit tenni, mint nem éppen a legesztetikusabb ugrások között helyreigazodni gyorsan.

Nagy csend következett be.

Az excellenciás úr, ki fényes altábornagyi ruhát viselt, az üres katedra mellé lépett, s rideg, szenttelen arcát némán fordítá felénk.

Pillanatokig tartott a nyomasztó csend; a főispán és polgármester arcán szintén kimondhatatlan zavar tükröződött; nem bírták mire magyarázni a tanárok távollétét s nem mertek szólni semmit.

Ezalatt Dankó bácsinak is odakünn nagy szeget ütött valami a fejébe.

A nagy csend, amely beállott a földszinti klassziszban (mert egyedül a mi osztályunk volt földszint). Ez szokatlan volt és megdöbbsentette. Nyolc esztendeje van itt, de még ilvesmit nem élt meg, hogy negyven diák, mikor a tanár nincs bent, így elcsendesüljön. Az lehetetlen! Csak nem ütötte meg a guta mind a negyvenet egyszerre!

Az öreg fájdalmasan kapott a füleihez. Bizonyosnak vette, hogy ő siketült meg. Nem is lehet az másképp. Annak a sok hitvány francia ágyúnak a döreje éppen e szent percben, harminc év múlva érkezett a Dankó Gábor fülei azon kamarájába, ahol a hallása lakik s most fojtotta csak meg. Mert hát rendén is van az úgy, hogy míg a közönséges baka nyomban megsiketül a csatatéren az ágyú hangjától, addig a huszárral harminc álló esztendeig birkózzék az ellenséges hang! .

Fejvakarva csoszogott a klasszis ajtajáig s nagyobb bizonyosság kedvéért benyitott.

No, arra aztán, amit ott látott, nemcsak megsiketült rémültében, hanem kővé merevedett.

— Ön a tanár? — kérde az altábornagy a belépőtől . .

A szegény Dankó bácsi egy világért sem bírt volna kifejteni egy értelmes szót, csak szusszant egyet és állott ott mereven, egyenesen, mint egy cövek.

— Ki akar közületek katona lenni? — szólt ekkor őexcellenciája felénk fordulva.

Egyetlen hang sem hallatszott.

Őexcellenciája ekkor a nadrágzsebébe mélyeszté egyik kezét, hol, mint mi gondoltuk, az aranyakat csörgeti, és újra kérde:

-- Akik katonák akarnak lenni közületek, azok lépjenek elé.

Összenéztünk ravaszul, jelentőségteljesen; tudtommal senki sem akart katona lenni közülünk, e szavakra mégis megmozdultunk valamennyien s egy perc alatt az egész klasszisz kiugrált a fórumra. Azt hittük, pénzt fog kiosztani őexcellenciája.

Csak Kamuti Pali maradt ülte a legutolsó padban.

A nagy úr mosolyogva nézett végig rajtunk s így szólott:

— Derék, jól nevelt emberek vagytok. Meg vagyok elégedve. Elmehettek.

Azután Kamuti Palira látszott vetni egy szigorú megrovó pillantást.

Majd Dankó bácsihoz lépett s megveregette vállait.

— Ön derék szellemben nevelte őket. Igen helyesen . igen, igen helyesen.

Szegény öreg! A fogvacogása volt az egyedüli felelet, amit erre a dicséretre válaszul adott. Arcán siri sápadtság terült el, haja az égnek állt, s bajsza ami még a világ eleje óta nem történt, lekonyulva fityegett alá.

Jó szerencse, az altábornagy mindezt nem vette észre, hozzá volt szokva az ijedt arcokhoz, s nem talál azokban semmi különös megfigyelni valót.

Megfordult sarkán katonásan, s egy szőke fiút, az első eminenszt, szólítá fel, hogy beszéljen valamit a történelemből, mondja el például, ki volt II. Rákóczi Ferenc.

Karó Miska volt körülbelül a legértelmesebb köztünk, ki már akkor a politikából is sejtett annyit, hogy elértette tanárunk azon figyelmeztetését, legyünk okosak, ha valamit kérdezni talál az altábornagy.

— II. Rákóczi Ferenc lázadó volt — felelte Karó Miska elpirulva.

— Helyesen, fiam — szólt csillogó szemekkel a gróf. — Beszeld el tetteit.

Miska rágyújtott s egész az ónodi gyűlésig fújta el hibátlanul. Itt aztán közbevágott őexcellenciája.

— Mi történt az ónodi országgyűlésen? No, ne habozz, bizonyára tudni fogod te azt, egy vérlázító, gyalázatos tett . . .

Miska nagy szemeket meresztett a magyar főúrra és egészen megzavarodott.

— Rákóczit elárulta Rakovszky és Okolicsányi.

— Nem ez nem . valami egyéb.

— Ausztriát trónvesztettnek nyilváníták.

— Hogyisne? — vágott bele gúnyos szemekkel a gróf. —

Hehehe! Egyébiránt kitűnően feleltél. Meg vagyok elégedve. Mi a neved?

— Karó Mihály.

— Igen. Nagyon jól van, helyesen van .

Azután újra Dankó bácsihoz lépett s még nagyobb nyá-jassággal veregette meg vállait.

— Ön érdemes ember. Jól neveli az ifjúságot . . . igen jól neveli. Nem fogom elmulasztani a legmagasabb helyen is kifejezni e tekintetbeni őszinte meggyőződésemet.

Dankó bácsi már ekkoráig belemelegedett annyira a professzori szerepbe, hogy a kezeit dörzsölte és hajlongott.

Benn a szíve pedig tombolt örömeiben.

Hűh! Milyen diadal lesz ez! Az ő kezében hagyták a gimnázium becsületét, s most ő azt milyen fényesen konzerválja! Ki tudja, hogy lesz, mint lesz! Még tán egy ordót is szerez az igazgató úrnak; mégiscsak, hogy nagy dolog az, ha már valaki huszár is volt! Minden hivatalba beleillik az árnyékvilágon!

A gróf most figyelmeztetőleg fordult az egész osztályhoz.

— Lássátok, hogy járnak azok, akik a császár és a monarchia ellen vétkeznek. Rákóczi száműzetésben meghalt, igen, meghalt és meghalt Thököly is, és meghaltak mindazok, kik turbálták az államot. No, hanem most térjünk más tárgyra, talán a természetrajzra. Fiam! te ott, aki nem akarsz katona lenni, lássuk, lesz-e belőled tudós, felelj valamit az állatokról.

— Melyekről? — kérde Kamuti Pali bátran.

— Arról felelj, amelyik állatot a legjobban szereted. Melyiket szereted a legjobban?

— Az oroszlánt — mondá Kamuti Pali.

— No, hát beszélj nekem az oroszlánról.

Kamuti Pali beszélt őccellenciájának az oroszlánról, aminthogy talán egyebet nem is tudott az egész természetrajzból. Ezt azonban meglehetősen mondta el.

A gróf csak egy helyütt vágott bele.

— És mivel él ezen állat?

Kamuti Pali nyilván nem tudta már ezt, hát lutheránus módra felelt.

— Mindenféleképp.

— De mégis mit szeret a legjobban?

A fiú megállt, végigsimítá ujját homlokán, azután fel-emelte dacos fekete fejét és így szólott tompán:

— A szabadságot.

Még most is mintha hallanám . . . e szó végigsüvített a termen és megreszkettetni látszott a levegő miriád atomját; úgy hangzott, mint egy óriás harang megkondulása.

Az excellenciás úr ijedten kapta el a fejét és a hadsegédjére nézett, a hadsegéd a főispánra bámult, a főispán azonban már nem nézett sehova, az behunyta a szemeit és úgy várta, hogy a mennybolt most nyomban, okvetlenül le fog szakadni.

— Ül le! — förmedt Kamuti Palira a nagy úr, majd Dankó felé fordult: »Mi volt ez?«

És összeráncolta a homlokát:

— Hogyan? Ez is az ön tanítványa?

— Excellenciás uram — kezdé Dankó bácsi nekibátorodva —, jelentem alássan, hogy éppenséggel ez az egy az én tanítványom. Ne tessék ennek az elkárhozott lelkét a nagytiszteletű professzor úrnak betudni, aki most odahaza ebédel, mivelhogy, a nagytiszteletű asszony hazahívatta. Ez egy elrugaszkodott fiú, az apja egészen rám bízta, nálam lakik, nálam kosztol, ezen nem fog kérem a jó szó és jó tanítás. Már annak, hogy ez ilyen — becsületesemre mondom — nem a nagytiszteletű úr az oka, hanem én.

— De hát kicsoda ön?

— Én, jelentem alássan, a szolgálta vagyok itt, akire a nagytiszteletű urak rábízta a gimnázium becsületét, mialatt isten nevében elfogyasztják a délebédet; de mivelhogy a hátulsó kapun tetszett bejönni, hát nem vettem észre, s el nem szaladhattam a professzor urakért. Én, kérem alássan, Dankó Gábris vagyok, két kapitulációt kiszolgált huszár, aki Kossuth apánk alatt is kitettem magamért a kardommal; hát énbennem, kérem alássan, annyi a rosszasság, hogy a fölöslegéből ennek a fiúnak is beadogatok. És fog rajta, a mihaszna valón! Ez az egy már az én tanítványom, úgy tessék venni, ezért ugyan nem felelős a nagytiszteletű úr.

A tábornagy igen kényelmetlenül kezdé magát érezni e visszás, komikus helyzetben, hirtelen fölvette köpenyét s intett kíséretének.

— Isten áldjon meg benneteket! — mondá búcsúzóul s eltávozott.

Az öreg Dankó bácsi egészen fölbátorodék s egyenesen, délceg léptekkel kísérte ki excellenciáját a kapuig.

Ott az még megkérdé tőle:

— Mi újság a városban?

Dankó bácsi vállat vont, s bebizonyítandó, hogy csakugyan ő rontotta el Kamuti Palit: foghegyről negédesen mondá:
— Édes-keveset mondhatok, excellenciás uram; az is rossz; szedik az adót mindenfelé.

*

Mikor a nagytiszteletű urak megkerültek, csodálkoztak a történtenken, miket már nem lehetett jóvátenni. Még inkább bámulták azonban a Dankó bácsi erkölcsi bátorságát és egyszerű, egészséges észjárását, mellyel el bírta találni, hogy a fiatal intézetre sok rossz származhatik abból, ha »igazi arcát« mutatja ellenségeinek.

— De csak vacogott a foga eleinte — mondogattuk neki sokszor.

— Hja, az onnan van, mert akkor csak professzor voltam s kezemben volt a gimnázium becsülete; hanem osztég, ahogy vissza kellett esnem huszárnak, bezzeg nem féltém ám egy körömfeketényt sem. Mert hát egészen más minőség az; magától diktálja az a bátor szavakat.

HOSSZÚ SZERELEM

Mint új ember, nem ismertem utcámat. Csendesen lakom az első emeleten, s szinte jólesik tudnom, ki a szomszédom, ki a vis-à-vis-m. Az átellenes házak komoran bámulnak rám, mint megannyi szfinx, megoldatlan belső életükkel.

Bezzeg a bennszülött még azt is tudná, hányfélet és mifélet főztek ott tegnap, mily érzelmek, mily titkok nehezednek a bennlakóra; mik az örömeik, mi a búbánatuk.

Én semmit sem tudok.

Mindössze az átellenes ablakokon pihennek meg néha szemeim. Két kis módos ablak ez, melyen a zsaluk többnyire le vannak eresztve, de nem úgy, hogy én be ne láthassak a hézagokon.

Az ablakokban mindjárt az első napon gondosan ápolt virágokat vettem észre. Biztos jele, hogy ott hölgy lakik. S mert biztos a jel, és mert az ember amíg eleven, szívesen

indul az ilyen biztos jelek után, addig-addig cirkált ott tekintetem, míg észre nem vett egy gyönyörű barna fejecske.

De ott, ahol ez a kedves barna fejecske végződött, nyomban egyszőke férfi fej vette kezdetét, többnyire veszélyes közelségben ehhez, nem ritkán pedig egy-egy hosszantartó csókban forrva össze ezzel.

Oh, kedves költői fészek! A mézeshetek tündértanyája. A két zöld zsalu, mely a napfényt nem cserzti be, mintha mondaná: *van ott fény elég*.

A két zsaluról visszaverődik a pajkos sugár, mely ha már nem mehet be a boldog párhoz, ott táncol a reménység színére festett zsalu bordácskáin reggeltől estig.

Egész délelőtt semmi dolgom nincs. S mikor kihajlom az ablakomon, s azon kezdek gondolkozni, hogy ugyan miről kellene gondolkoznom, egyszerre kijelöli az irányt a két mosolygó fő odaát. Az ugyan ott van mindig. Különös, hogy rá nem unnak egymásra.

Kétségkívül még csak egy-, legfeljebb kéthetes házások. Még így is fehér hollók. A pásztorregék kora oly rég tűnt le; mikor az ifjú örökké szeretett, s a nő örökké hű maradt. Olyan régen történt az már! Mesének is hihetetlen az már!

Egy nap megkérdeztem a takarítónőmet, ki lakik ott átellenben, ahol a két zöld zsalu van?

— Hát ott bizony a teens Csipkés Máté uram lakik a feleségével.

— Ki az a Csipkés Máté?

— Hm! Hát a bizony egy hivatalnok.

(Hm! — gondoltam magamban — az is *pompás* hivatalnok lehet, aki egész délelőtt otthon csókolózik a feleségével. No, de bizonyosan *magasabb* hivatalnok, mert az ilyen *rээр*).

— Mióta házas a Csipkés úr? — kérdém a takarítónőtől.

— Megálljon csak. Mikor a Sunyi sógorék azt a nagy halat fozták a Tiszában. Annak éppen öt . . . azaz, hogy hat esztendeje.

— Hat esztendeje! Lehetetlen! — kiálték elámulva.

— Hat évig tartó mézeshetek. Ez aztán ritkaság, mely ha-

omra dönt minden filozófiát és élettapasztalást. Mit szólna ehhez Dumas Sándor vagy Kock Pali.

Íme, tehát feltaláltam a lehetetlenséget megvalósulva. Mik a harlemi fekete tulipánok a szegedi hat esztendő szerelemhez képest? Bizonyára csak közönséges mindennapi dolgok.

Most még inkább érdeklődtem a Csipkés-pár iránt. A délelőttöket rendszeren nekik szenteltem. Ők nem igen vettek észre, hiszen én is zsalu mögül vigyáztam rájuk.

A barna nőcske igazán nagyon szép, s nincs benne semmi csodálatos, ha leköt egy férfit például két hónapra — de hat évre! Gondolják meg önök, uraim és hölgyeim, mennyi az a hat esztendő, s adjanak nekem igazat, ha végtelenül csodálkoztam, midőn láttam, miként enyelegnek odaát, mint vágnak majd haragos, majd mosolygó képet egymásra, mint hajlik a kedves teremtés férje nyakára, hogy ül ölébe, mint durcás-kodik egyszer-másszor, hogy édes kibékülés lehessen a múltó harag folytatása. Igazi mézeshetek!

A képviselőválasztás napján kimentem a Széchenyi térre. — Ekkor láttam Csipkés Mátéékat először közelről. — Együtt mentek karonfogva; a szőke férfi csakugyan csinos, s a menyecske is ma igen kitűnően nézett ki; egyszóval összeillő pár! Most is szorosan egymáshoz tapadva, talán éppen a szerelemtől csevegnek, mitsém törődve a tarkán hullámzó tömeggel.

Utánok mentem illő távolságban, midőn egy korosabb férfi a tömegből feljök lépett s elmagyarázta nekik a szavazatok állását.

Megálltam, s midőn e férfi mindkettőjünkkel kezét fogva, a választási bódék felé tartott, megállítottam.

— Bocsánat, uram, de úgy veszem észre, hogy ön jól van értesülve. Hogy áll Simonyi?

Apró, szürke szemű ember volt s rám mosolygott.

— Nyugodt lehet ön, uram — felelé. — Önök győznek felettünk! Simonyi meglesz.

Szemei csodálatos tűzben ragyogtak.

— Hogyan? Ön kormánypárti?

— Én apró hivatalnok vagyok, uram.

— Igen, igen. Ez megmagyaráz mindent.

— Nagyon, uram. Isten önnel. Megyek szavazni.

— Én is arra felé tartok.

A bódékhöz indultunk.

— Nemde a Csipkés Máténé volt a szép barna asszony, akivel az imént beszélt ön? — kérdém új ismerősömet.

— Igen. Ön ismeri tán? — szólt halkán, tompán.

— Szomszédnóm, illetőleg vis-à-vis-m.

— Igen — tette hozzá még halkabban.

— Mindössze onnan ösmerem, hogy nagyon szereti a férjét.

— Ah! Ah! — mondá megrezzenve az apró ember és fülég pirult. Majd dühösen felém fordult. — Honnan tudja ön ezt?

— Bah! Hogy honnan? Egy hét óta mindennap látom az ablakból, amint folyton csókolózik a férjével nyolc órától kezdve tizenkettőig. Még a cuppanások is áthallatszanak.

— Ösmeri ön a férjet? — hörgé emberem, és arca elkékült.

— Hogyne! Az a szőke ember, aki vele ment. Az is bolondul szerelmes a nejebe. Mondhatom, csinos dolog, ha egy államtisztviselő a délelőttöket otthon tölti a neje karjai közt.

Az én apró, szürke szemű emberem erre nem mondott sem igent, sem nemet, hanem elrohant, mint az órült, amerre ment, ki nem tért senkinek, verte le az embereket maga előtt.

Mi baja történhetett ennek? Utána siettem. . .

Sem híre, sem hamva sehol. Nem bírtam meglátni többé. Már éppen távozni készültem a bódé mellől, ahova nagy bajjal sikerült jutnom, midőn a választási lajstromból éppen e nevet kiáltják ki:

»Csipkés Máté!«

Megrezzenve tekinték oda.

S íme, a név birtokosául az én apró, szürke szemű emberem lép ki dúlt, kétségbeesett arccal. Minden, minden meg volt magyarázva.

Szemei vadul villogtak, ajka remegett.

»Éljen Simonyi Ernő!« kiáltá s ingatag léptekkel tántorgott el a tömeg közé.

A kormány embere a kormány ellen szavazott.

Vajon kin akart bosszút állni? Én tudtam.

Láttam a tragédiát, mely itt lejátszódott. Az apró, szürke szemű ember lemondott az életről s felmondta a szolgálatot a hatalmasoknak, akiktől csak addig függött, míg az ő jövője viszont tőlük.

De most már mi tehetné őt többé boldoggá? Semmi, soha.

.....
Az átellenes lakás zsalui most is le vannak eresztve; a zöld bordákon most is ott csillog a napfény, de a hasadékokon keresztül nem látszik semmi; sem a barna, sem a szőke fej.

Én pedig most is sokat nézek oda és elgondolom, hogy az élettapasztalás mégis igaz; a mézeshetek még Szegeden sem tartanak hat esztendeig.

EGY IGAZI KÍSÉRTET

Egyszer, már nagy kamasz koromban azt kérdeztem Muki bácsitól — ki mindig kísértetekkel ijesztgetett —, hogy ugyan látott-e már valaha ő kísértetet?

— Egyszer, öcsém — mondá komolyan. — Majd elmondom neked, ha nagyobb leszel.

Aminthogy el is mondta.

*

Volt nekem egy köpenyem, melyet a régi jó világban százzrétűnek hívtak. Sok boldog emlékem tapad e köpenyeghez. Még rajtam sem volt, máris kedves volt előttem. Egy szép szőke szeretőm kérésére rendeltem meg, az ő ízlése szerint. Két egész holnapig jártam benne hozzá, mialatt ő piros pamutból egy rózsát hímzett rá.

Ilonka volt kedvesem neve; szebb volt a környék valamennyi lányánál, de hamis csak olyan volt, mint a többi.

Egy napon tudtomra adta, hogy dacára forró szerelmének, miután én, boldogtalan, szegény ördög vagyok csak, mással jegyezték el szülei.

A rémhír való volt: a régi szerclemből nem maradt semmi más, csak az emlékezet és a százzrétű köpenyeggalléron a hímzett piros rózsza.

Ilonát valahova a felvidékre vitte férje. Isten tudja hová. Kérdezősködni, tudni sem mertem róla. Mély bánat emésztett; szívem sajnó fájdalma még holnapok múltán sem szűnt. Folytonosan elvesztett menyországomat sirattam. Vajon igazán szeretett-e? és csak a hajthatatlan szülői akarat kergette-e idegen karokba? Vagy hogy gonosz volt szíve-mája, mint a leányoké általában?

Falura mentem lakni, a csöndes magány hadd hegessze be kínaimat. Nem. A nyitott seb folyton vérzett, s én ezerszer megátkoztam szegénységemet, mely megakadályozta Ilona bírhatását.

A sors fogta magát ekkor, s elkezdte velem ingerkedni.

Véletlenül családi irományokra akadtam, melyekből kitűnt, hogy őseim valahol Sáros megvéhen egy uradalmat zálogosítottak el potom összegért, melyet most könnyűszerrel kiválthatok.

Mit ér mármost minden?! Ilonka leánykorában ért volna ilyen szerencse! . . .

Mindamelletts haladéktalanul siettem Pestre az ügyvédhez, hogy igényeimet foganatosíthassa.

Legelső dolgom volt amint kocsimon beértem, hogy ama külvárosi sárga házat fölkeressem, hol Ilonkák laktak, s hol annyi édes órát töltöttem el a csöndes, kedélyes szobákban és a kicsiny virágos kertben.

Minden ott volt, minden úgy volt: virágágyak, gyeppadok, a nagy platánfa, a közepén a galagonyabokrok, minden, minden csak ő hiányzott, a legszebb virág innen.

Leugrottam a kocsiról s dobogó szívvel jártam végig az ismerős utakat. Szemem őt kereste. Hiába kereste.

Mentem, siettem ki, mintha úztek volna.

Kívül kellemetlen meglepetés várt rám.

Kocsisom elbáméskodott a városi mindennapi apró komédiákon, s azalatt kedves százgalléros köpönyegemet ellopták.

Le voltam sújtva, keserűen, csúfosan semmivé téve.

Mert hát összes ősi irományaim is benne voltak a köpönyegben.

Rohantam az ügyvédhez, s elpanaszlám szörnyű bajomat.

— Itt nem lehet mást tenni — mondá —, mint hírlapi hirdetmény útján nagy jutalmat biztosítani annak, ki a vásott köpönyeget visszahozza.

— Tegyen, ügyvéd úr, amit akar — szoltam mosolyogva, s nem hittem, hogy az orzott jószág valaha visszakerüljön. Csalódtam.

Néhány nap múlva a hirdetmény folytán a következő levél érkezett:

»Uram! — Megbízás után szerencsés vagyok értesíteni önt, hogy köpönyege megvan, s jó kezek őrködése alatt. . . Ha ön egy hosszú út fáradaimait nem sajnálja, jöjjön Sztropkóra, Zemplén megyébe, hol a kastélyban az ön jószágát bármikor átveheti. — Lekötelezett szolgálója

Jakusacz János nótárius.«

— Igen, de az irományok? — kiálték fel.

— Fia! barátom, ki a köpönyegről számolni tud, bizonyosan fog tudni az irományokról is valamit — mondá az ügyvéd.

— De oly hosszú út s talán hiába.

— Határozza el magát, uram.

— Jól van, tehát megyek!

S két heti készülődés után csakugyan el is határoztam magam, hogy fölkeresem e görbe országot, hol még a hetvenhetedik nagyapám sem járt. Megcsináltam otthon a testamentot s istennek ajánlva lelkemet, kopott zöld bricskámon elindultam.

Egy heti kocsirázás után végre egy sötét decemberi éjszákán Sztropkóra értem, hol éktelen kutyaugatás fogadott.

Egy háznál, ahol még ébren voltak, legelőbb is a jegyző lakása után tudakozódtam.

— Nos, éppen jó helyen jár ön. Én vagyok a nótárius. Mi tetszik?

— A köpönyegem.

— Ahá! Ön az? Az ön köpönyege megvan, uram, fenn van a kastélyban.

— Láttá ön? Oh, kérem önt, beszéljen! látta ön köpönyegemet?!

Szavaim oly érzékenyen voltak mondva, hogy a jegyző elmosolyodott az öröm e reszketeg hangjai felett.

— Igen, uram! én láttam az ön köpenyét; az egy százgalléros köpönyeg, igen is erős kék posztóból és legfelső galléra kis fülekkel és apró gombokkal van ellátva.

— Igen! . . . Igen! . . .

— A legfelső gallérának belső oldalára. . .

— Igen!. Igen!. belső oldalára. . . ah. uram!. . .

— Piros pamutból egy rózsa van kivarrva, melynek közepéből nyúlik ki az akasztó szalag.

— Ah, uram!. ez az. . ez az én köpönyegem!

— Örülök rajta, uram. Lássá, ugye hogy nem tette hiába e hosszú utat?

— Tehát a kastélyban?

— Igen!. a kastély mostani tulajdonosánál.

Rögtön megyek oda!

— Igen, azt tehetné ön, de. . .

— Az illedelmet gondolja ön?

— Éppen nem; sőt inkább meg van hagyva, hogy önt, amint megérkezik, azonnal a kastélyba vezessem, bármily későn lenne is, hanem.

— Nos tehát milyen hanem?!

— Ott kísértetek járnak, uram.

Bah! minek tart ön engem? Ijedős gyermeknek?

— Esküszöm, hogy igazat mondok. Maradjon ön éjjelre nálunk.

— Hány óra van? — kérdém türelmetlenül.

— Éppen a kísértetek órája — szólott a jegyző. Éjjelre jár az idő.

— Mindegy! megyek! Azt mondja, hogy minden percben várnak a kastélyban; ne várjanak hiába. Fel fogom zörgetni a kapust.

— És csakugyan nem fél ön? — kiáltá rémülten a jegyző.

— Mitől? A kísértettől? Eh, ne tréfáljon, eluntam már.

S ezzel bosszúsán elindultam a sötétben. A kastély nem volt messze. A fehér falak valóban mint egy óriás lepedős kísértet meredtek rám; nem lehettem minden elfogultságtól ment.

Dobogó szívvel bár, határozottsággal rántottam meg a kapu csöngettyűjét.

Mogorva, őszhajú ember cammogott elő, ajtót nyitni.

Jól megnézett s gyanúsán kérdé:

— Kicsoda ön, uram? és mit akar?

— Egy köpönyegecském van önöknél.

— Ahá! — kiáltá ez is s hirtelen lekapta sapkáját fejéről. — Nagyság a köpönyeges ember? Tessék besétálni! Azonnal szobát nyitok és rendelkezésére állok mindenben. Parancsoljon velem, nagyság!

A téres udvaron át az ódon épület balszárnyába vezetett, hol gyönyörűen bútorozott szobát nyitott ki számomra.

— Semmi egyebet nem kíván, nagyság? — kérdé szolgálai meghajlással.

— Oh, oh, ezt az én köpönyeg-históriámat, úgy látszik, mindenki tudja — dörmögtem magamban —, de sebjaj! úgy látszik, nagy becsületet szerez nekem. Még nagyságnak is.

— Éppen semmit sem kívánok, barátom. Csupán kevés nyugalomra van szükségem.

— Az pedig ugyancsak bajjal lesz nagyságodnak, mert hát

— Hogyan? miért nem lesz nyugalom?

— Mert hát, kérem alássan, megkísértik egy kicsit.

— Kicsoda?

— Ej, hát a kísértet, aki minden éjjel végigcsinálja a maga sorját. Kutyába sem kell venni, nagyságos uram; én már aludni sem tudnék, ha a kísértet egy éjjel elmaradna. Az ordítása altat el rendesen, mint valami édes bölcsődal. Ja, a szokás, nagyságos uram, a megszokás!

Az öreg még vagy hatszor morogta egymásután: »Ja, a megszokás: a megszokás!« s azzal kifordult s magamra hagyott.

Egyedül maradtam a nagy, csöndes, rémletes teremben.

Nem mertem felpillantani; oda siettem a kandallóhoz; ehhez egy kis bizalmat éreztem; ennek égő üszkei legalább úgy tűntek fel, mintha élő lények lettek volna: suttogtak, pattogtak vidáman, és a lángok játszva csókolták egymást.

Leültem egy régi karosszékebe s ott elmélyedtem irány nélküli gondolatokba.

Körülöttem mély csönd volt, távolból még néha visszhangzottak vezetőm léptei, egyhangúlag csattogva, s azután megszűnt az is. Nehány perc múlva egy éles kúrthang — mely szétrivallt az egész épületben, befurakodva még a falak közé is — végigrezgett ott, azután még egy s azután még egy . és azután siri némaság állt be, melyet még csak egy kis szúpercegés sem háborított.

Elmélyedésemből felpillanték. Észrevettem, hogy kandallóm lángjai megszűntek, és csak izzó parázstömeg hever helyettök itt-ott, hamuvá rogyva össze.

Sietve dobtam hasábot hasáb után a tűzre, és midőn a lángok lobogtak, megkönnyebbülve pillanték föl.

Félelmes hatással volt reám ez a vizsgálódó pillanat, s mindenütt, merre néztem, olyast láttam, mely reám megdöbrentő volt. A falak körös-körül sötétbarna deszkázattal voltak bevonva s rajtok ajtók, mintha mind megannyi szekrények voltak volna; a szoba közepén hosszú asztal nyúlt el, körötte magas karú székek; elképzelttem magamnak a szegény leánykát, kit itt halálra ítélték, és a szigorú, élettelen arcú félszázados apácákat, kérlelhetlen hidegségökkel és mosoly nélküli márványajkaikkal; vezetőm szavai megcsendültek emlékemben. — Mindenütt sirt, koporsót láttam; a fali szekrényekben mindenütt titkos lépcsők, kripták ajtaját képzeltem. A viasz-szál hosszú kanóca szomorú látvány volt, mint egy halotti gyertya. Kandallóm nem egy barátságos tűzhely volt többé, hanem egy kis pokol, melyben égő lelkek jajgattak és sivalkodtak; közbe-közbe kísértetiesen bűgött, hogy szívem reszketett tőle; tudtam jól, hogy ez nagyon természetes, de nem hittem, nem bírtam hinni, megfélemltettem tőle, ágyamhoz siettem, ruháimat szaporán lehánytam és a párnák közé temetém magamat.

Az álom, mely izgatottságomban elkerült, most delejes nehézséggel lezárta pilláimat.

Egyszerre hangos csattanás ébresztett föl. Szétpillantok s semmit sem látok; magamra húzom a párnát, hogy újra alszom, azonban alig két perc múlva ellenállhatlanul felpillanték.

Megrémültem! A kísértet állott előttem; ágyamtól néhány lépésnyire egy fehér ruhás alak állt; halálsápadt arc volt az, szemei mélyen beesve, hogy csak két sötét üreg látszott.

Egy arc szemek nélkül! . . .

Kezében hosszú viasz-szál volt.

Így közelgett lassan ágyam felé, mozdulatlan márvány-arccal, vér nélkül, szomorúan.

Reszkettem s nem bírtam fölemelkedni.

Így közelről még borzalmasabb volt; lassú lépteivel mintha csak árnyként húzódott volna felém; sötét üregeivel rám nézett, és én láttam, hogy ez üregekben mégis csillog valami. Így csúszott felém lassan, legkisebb nesz nélkül, a lélek suhanásával, mely szellőként lebben el.

Izzgatottan nyúltam ki ágyamból öltönyöm felé pisztolyaimért.

A kísértet csontos kezét fölemelte és megfenyegetett. Majd hosszú, száraz ujjaival egy szekrényre mutatott és eltűnt.

Jéghideg borzongás futotta végig tagjaimat.

Szememet lehunytam, de csakhamar felkiálték magamban.

Bátorság, fiú! Bátorság, mitől félsz? hiszen tanultad az iskolában, hogy kísértetek nincsenek.

Fölbátorodva pillantottam fel újra.

A kísértet már eltűnt volt, s észrehevém, hogy a szekrény, melyre mutatott, fel van tárva.

Benn az én százgallérú köpönyegem függött felakasztva.

Örömmel ugrottam föl, feledtem kísértetet, mindent, és az én kedves köpönyegemet karjaimba zártam, s visszasiettem vele ágyamba.

Nézem gallérját: a piros rózsa ott van. Valóban ez, valóban az én kedves köpönyegem.

Nézem; zsebei telvék írásokkal; hosszú, régi írásokkal. — Ah! ah! valóban az én irományaim.

És én megijedtem e kísértettől, mely magát nekem mint jó nemtőt mutatta be.

Éreztem, hogy nem fognék többé félni tőle.

Örömem magamon kívül ragadott; jó kedvem lett; még a kísértetet is összevissza csókoltam volna.

Míg így lelkesülnék, látom, hogy egy másik szekrény ajtaja halkán, nesztelenül feltárul, és rajta a kísértet lép ki élettelen arcával és szellő lebbenésű alakjával; de most nem rettentem meg tőle, csak csodálattal bámultam. — Nem a szellem volt többé előttem, ki nem nyughatik sírjában és kóborlásra van kárhóztatva, hanem egy szegény leányka volt, ki fájdalmait, kínjait jött panaszolni, és midőn közel-közel jött felém, és ruhája leple alól gyertyatartó karját kinyújtá, az vakító fehér volt és a bámulatosságig gömbölyű.

Így néztünk farkasszemet; ő is mozdulatlan arccal s én is merően, félelem nélkül.

Midőn eléggé közel jött ágyamhoz, vissza kezdett térni és elhúzódtott szekrényébe, mely bizonytalán egy falilépcső titkos nyílása volt.

Sokat hallottam már kísértetekről, de csak még most láttam először; kíváncsi lettem meggyőződni, hogy valóban mi az a kísértet? Test-e, mint mi, gyarló földi emberek? vagy lélek, szellem, mely olyan, mint a lég — tapinthatlan, és olyan, mint az egyiptomi múmiák, egy érintésre összeomlik, és úgy eltűnik, mint egy szellősuhanás?

Fölkeltem, ellopózkodtam ama szekrény mellé, melyből a kísértet elősétált.

Elhúzódtam és vártam, hogy az ajtót feltárja és ekkor az ajtóval elrejtse magát előttem. Úgy is lőn; amint felnyitá, én rögtön az ajtó mögött termettem, hogy a visszatérésre útját elzárjam.

Ő ismét lassan-lassan ágyam felé lépdelt, én csöndesen utána lopóztam lábujjhegyen, vigyázva a háta mögött, hogy észre ne vegyen.

Amint ágyamhoz ért, megrettent, megrázkódott, hogy nem látott ottan.

Ahá! a kísértet megrettent, majd elnevettem magamat. Ezzel sebesen, éppen nem kísértetiesen megfordult.

Megkaptam karjaimmal.

Felsikoltott.

Éreztem, hogy nem csontvázat és nem levegőt ölelek.

— Az istenért! — szólt ő, a kísértet, — ne bánts, meg ne lőjj! Én vagyok.

Ezzel kiszabadított kezével lerántá és eldobá viasz-álcát és mosolyogva nézett reám.

Édesen voltam meglepetve.

Ilona volt! az én imádott Ilonám, mosolygó piros ajkaival, vidor arcával, mely bezzeg nem volt élettelen. A szemei sem hiányoztak, sőt inkább nagyon szépek és kábítóak voltak.

— Megijedt a kísértet — lihegtem nevetve.

— Egy kicsit! — szólt Ilka, míg én a kéjtől reszkettem s karjaimban tartám őt.

— Nem fázik a kísértet? — kérdeztem szelíden, gyöngéden vonva őt közelebb a kandallóhoz, hol vidáman lobogott újra a tűz.

A vidám tűznél mi is vidámabbak lettünk. Fejem az ölébe hajtva, kezeimbe szorítám kis kezeit, és sebesebben lüktetett ereimben a vér.

Ki bírna számot adni róla, miről csevegtünk. Mindenről és semmiről. Ezer apró kérdés merült fel. Elmondta, hogy ezt az álöltönyt, melyben a kísértetet játszta, tavaly farsangkor a kassai bálban használta.

Egypár mentegető szóval igazolá férjhezmenetelét stb.

— Csak még egyetlen dologról világosíts fel, kis Mimim! Hogy jutott kezedbe köpönyegem?

— Az nagyon rövid történet, és a sorsnak különös játéka. A tolvaj, ki ellopta, bátyámnak adta el, ki Pesten volt éppen. Sírva könyörgött bátyámnak, hogy vegye meg egypár forintért, hogy ezzel egy éhező családot fog megmenteni. Az írásokat akkor észre nem vette a zsebben. Képzelheted örömeimet, midőn a köpönyeget megláttam és megismertem. Bátyám rögtön megrettent, hogy a köpönyeg lopott, s örömeimet átadta nekem, midőn mondtam, hogy a köpönyeg tulajdonosát ismerem. Az íráshoz nyúlni sem mert; lelkiismeretesen úgy akarta visszaszolgáltatni.

— Csak nem neheztelsz reám — szólt Ilona —, hogy ilyen messze fárasztottalak.

Tekintetem megmagyarázta, hogy nem.

— Lásd — szólt ő ismét —, ellent nem állhattam a vágyának: téged láthatni! Férjem nagyon-nagyon elhanyagol s ritkán van itthon.

(Hm ! Hm !)

— Minden érdekelt felőled ! mindent tudok ; a köpönyegben levő írásaidat felkutattam s meg foglak kérni valamire.

— Parancsolj !

— Hiszen neked, te fiú, nagy birtokod van itt a szomszédságunkban, amint az irományokból tudom.

— Nos, aztán ?

Arra akarlak kérni, hogy váltsd ki s lakjál itt közelemben. Látod, nagyon-nagyon unalmas az én életem.

Egy csók volt ígéretem pecsétje, hogy ki fogom váltani s itt fogok lakni közelében mindig. mindig.

Aminthogy ott is laktam e naptól kezdve folytonosan, de — becsülettel. Ez már úgy illett, bár nem kis feladat volt !

— Látott-e még ezután, bátyám, kísértetet ? — kérdém mosolyogva Muki hácsit, amidőn elbeszélésével idáig jutott.

— Nem én, öcsém, nem láttam, mert azután én magam lettem az ódon kastélyban a kísértet. De nehogy aztán egyebet is gondolj, öcsém, mert az nem illik. Úgy ám.

HOGY LEHET MEGGAZDAGODNI ?

Szegény Tóth Edétől hallottam ezt a történetet, talán egy megirandó színmű egyik hatalmas felvonását, ha meg nem dermed örökre a kéz, mely erőteljes tollát vezette. Ezt különben csak annak tanúságául mondom, hogy a sors mégis nagy úr, még az irodalmi válfajokat is képes devalválni, ha kedve telik benne: a jó színműből rossz novella lesz.

És ezt, hiszem, nagyon sajnálhatja a t. c. közönség, de még százszor jobban e beszély hőse, ifjú Pallér Miksa barátunk, kit a meghalt költő minden félszege dacára sokkal szeretetreméltóbbnak festett volna, mint én, amire pedig de nagy szüksége volna Pallér Miksa barátunknak, ha a szép Pukovics Kati által kívánja magát szerettetni !

Márpedig hogyan kívánná, ami egész életének egyedüli vágyát képezi, ami mindig eszében van, éjjel és nappal, ébren és alva; erről gondolkozik fekvé, ülve és tegyük hozzá, állva is,

mert Pallér barátunk állásánál fogva idejének legnagyobb részét állással tölti. Ugyanis ő az első segéd Krammer Pál uramnál a »Veres gólyá«-hoz címzett vegyeskereskedésben. A »Veres gólyá« átellenben fekszik a »Kék pává«-hoz címzett kereskedéssel, melynek főnöke Pukovics Árkádi, a Kati apja.

Ezzel azután meg van magyarázva minden. Két átellenben fekvő kisvárosi vegyeskereskedésnek lehet-e egzisztálnia harag, apprehenzió, kenyéririgység, ócsárlás, vevő-átcsalogatás, veszekedés, gyűlölet nélkül? Bizonyára képtelenség már gondolatnak is. A »Veres gólyá«-ra oly begyesen néz le a Pukovicsék »Kék pává«-ja, mintha a piktor tudta volna a gazdák érzelmeit, s melyeknek viharához nem kevésbé járult Pukovicsné és Krammerné asszonyságoknak egymás iránti gyűlölete is, lévén mind a kettő hiú és nagynyelvű s lévén mind a kettőnek eladó hajadon leánya; sőt a két család közötti viszályt még a természet is nevelte, mert míg a Krammerék Luciája szökében ritkította párját, addig a Pukovicsék Katija barnában volt kikiáltott szépség.

Képzeltető tehát, mekkora vakmerőség kellett ahhoz, hogy a jámbor Pallér Miksa ilyen körülmények közt a Pukovicsék Katijára emelje szemeit. De ki parancsolhat a szerelemnek? Ki tilthatja meg, hogy a szerelem csodás virágának magva olyan talajban is ne fogamz hassék meg, melyet meg nem termékenyít biztató napsugár jótékony mosolya, tápláló reménynek üdítő harmatja?

De ha nem volt semmi remény, semmi kilátás, bezzeg bőven kijutott az ellenkezőből. A szép Pukovics Katinak hiába köszönt az utcán (mert másutt sohasem látta), az rendszeren nem is fogadta. Aztán mit ért, ha látta is, mikor mindig oldala mellett az is, akit legjobban gyűlölt a világon: a fiatal — Kéredy Péter.

Ifj. Kéredy Péter hírhedt gavallér volt, akivel apja végigjárta a hat gimnázialis osztályt, tanulmányainak folytatása végett felküldötte az egyik választókerületből országos képviselőnek Budapestre. Hadd szerezzen magának egy kis praxist! Szerzett is eleget. Neve sokat olvasható lejárt váltókon, országgyűlési absensek közt s emlékül eltett női táncrendeken. Ez, azt hiszem, tökéletesen jellemző.

Az egész világnak udvarolt kivétel nélkül. Egy nap a főispán leányával: Elvira kontesszel lovagolt ki, másnap már Pukovics Katit kísérte a reggeli misére, míg következő napon meglehet Krammer Lucia szalonjában tette a szépet, nem nagy lelkiismeretet csinálván magának abból sem, hogy az előszobában még a Náncsi szobaleány pirosposztag arcát is megcsipkedje.

Mindezen tulajdonságai dacára bálványa volt a leányok- és mamáiknak, egyrészt mint nagyra menendő ifjú, másrészt mint az alispán, idősb Kéredy Péter fia. Mikor otthon a kis székvárosban tartózkodott, valóságos izgatottság uralkodék a körökben.

Hogy a hölgyek közül melyiket szereti jobban, senki sem tudta bizonyosan. Majd ezt, majd amaszt vette szárnyára a kisvárosi pletyka. Annyi kétségtelen, hogy Pallér Miksa nem bánta volna az egész világ valamennyi hölgységét, csak ezt az egyet, ezt az egyetlenegy ne bántsa a hír. Iszonyú féltékeny volt.

Hát még mikor a helyi élclap oly tárgyú torzképet hozott egyik számában, ahol Kéredy Péter Pukovics Kati előtt térdel, ezen szájába adott szavakkal: »Nagysád! az egész kerület lábainál fekszik bennem.«

Mikor Miksának kezébe jutott a torzkép, s a hölgyalakban Katit vélte felismerni, féltékenységekben összerázkódék, arcát láng borítá el s önkéntelen fölemelte öklét s úgy nyakon ütötte kétszer a mellette legközelebb álló boltosinast, a Palkót, hogy a kettő közül az egyik ütés is bizvást fölért két egész havi kereskedői szakoktatással.

— Meghalsz! — hörgé Miksa barátunk félőrülten.

— Jaj, oh jaj! Hiszen a tegnapi ropszdropszért már kikaptam a főnök úrtól!

— Nem te halsz meg — ordítá Miksa. — Ez fog meghalni, elpusztulni, elveszni, az én kezem alatt elveszni!

Öklével a lap azon részére ütött, hol a Kéredy rosszul talált arcképe volt látható.

— Halál az arisztokráciára! Vért ontunk, párolgó vért! Ha úr vagy, ha nagy úr vagy, én is az vagyok, mert engem Dózsa Györgynek hínak ezentúl. Az lesz az én nevem!

— Megbolondult, Miksa? — szólalt meg az e pillanatban belépő Krammer úr. — Vagy pedig valami verset tanul a név-

napomra? Nem szükség olyan hangosan deklamálnia, mert összeszalad az utca.

Miksa a »legfelsőbb hatalom« ebbeli beavatkozása által hirtelen meglepetve, egy heringes hordóhoz támaszkodék s megjuhászodva mondá:

— Csak gondolkoztam, főnök úr.

— A pokolba is, ilyen hangosan gondolkoznia! És milyen gondolatok! Ön valóságos rebellis, Miksa. Több, ön demagóg. Kire haragszik? Nos, nem felel?

— A fiatal Kéredyre — suttogá Palkó.

— Nos, nos — jegyzé meg Krammer úr, fontosokat pis-lantva pápaszemén keresztül — A fiatal Kéredyre? Hogy jut eszébe ilyesmi? Oh, ég! Ön, és egy parlamenti tag!

— Főnök úr, én néha haragszom — kiáltá a szelíd ember, nagy, bozontos szőke fejét dacosan fölemelve.

Krammer úr eliszonyodék; még sohasem látta hű segéd-jét ily felindulásban.

— Bah! Ön igazán naiv. Az isten, édes barátom, nagy lehet a maga nemében, de azért mégsem vicispán az édesapja itt a mi vármegyénkben, magának pedig nincs szavazata az alsóházban. Ezt jegyezze meg magának, fiatal barátom. Az öreg Krammer vallásos ember, de praktikus ember is. hm.

Miksa csak a fejét rázta és nem szólt többé egy mukkot sem. Az öreg Krammer pedig kézdörzsölve járkált fel s alá, s ha egy-egy pillanatra megtisztult vevőktől a bolt, újra meg újra visszatért ehhez a témához.

— Aztán hm. egy sem jó ember, hm. aki annak a fának az ágait nyesegeti, amelynek árnyékában pihen, hm.

Miksa felütötte nagy, idomtalan, fakó fejét, s zavaros szemeivel csodálkozva nézett a beszélőre.

— Nos, nos, ön bámul? Az pedig éppen nem bámulni való dolog okos ember előtt. Ez már olyan gyümölcs, amelyik-nek csupán érni kell, hm. Maholnap arra találunk ébredni, hm, hogy a nagyságos Kéredy familia címere fog pompázni a Krammer Lucia fehérneműjén, hm. hm.

Miksa most is a fejét rázta.

— Micsoda? Ön kételkedni mer? Miksa barátom, ön ma nincs tökéletes eszénél. Talán beteg ön? Menjen a szobájába, pihenjen kissé!

Miksa szót fogadott, szobájába tántorgott s ott aztán levetette magát a veres csikos díványra és sírt sokáig keservesen. Ha valaki kérdezte volna, miért, bizonyára nem tudta volna megmondani.

Mert hát mi köze neki Katihoz? Hiszen nem is ismeri. De ha ismerné is, hol van az megírva, hogy szeresse? És ha még szeretné is, akkor is teljes lehetetlen még gondolatnak is, kötözni való örültség, hogy a »Veres golya« embere a »Kék pává«-val viszonyt merjen kezdeni.

A hosszas sírás sokat könnyített lelkén. Nyugodtabb lett. Lehajolt a nagy borjúbőrrel bevont bőröndhez, kihúzott onnan ezer lim-lom közül egy kis fényképet (a Kati 50 oszt. értékű krajcáron vett fotografiáját) és soká nézte, némán, mereven. Ki tudná mindazt leírni, amiről ő akkor gondolkozott?

Azonban a sok zagyva gondolatból mégis nyakon fogott egy hatalmas eszmét. Örömeben elsikoltá magát.

— Igen, igen, hős leszek. Egy Zrínyi Miklós. Ki fogom híni azt a nagy urat. Oda fogok állni eléje, bátran, nemesen, és azt fogom neki mondani: »Magyarázza meg, uram, hogyan kerülhet ön Pukovics Katalin kisasszonnyal egy képre? Mi köze önnek ezen hölgyhez? Én, Pallér Miksa, mint lovagias férfi, számon kérem ezt öntől.« Igen, igen ezt fogom tenni. Katinak úgy sincs fitestvére, aki ezt tehetné, az apja pedig nem ért az effélékhez.

Oh, hogy csillogott a szeme erre a gondolatra! Bezzeg, milyen csemege volt ez izgatott lelkének! Milyen szépen tudta magának kiszínezni ezen a megmarkolt alapon a közeli jövőt! Ha megsebesíti Kéredyt, mekkora hősnek fogják nézni az egész városban! Ha pedig ő (Pallér) kap egy érdekes vágást, teszem azt, a halántékára, milyen sokat fog az neki megérni! Katica bizonyosan megtudja, hogy az ő védelmében sebesült meg. Hogyne tudná meg ebben a pletyka városban? Aztán mikor betegen, seblázban fog feködni, odaküldi a szolgálójukat megkérdezni, nem kíván-e Pallér úr egy kis erősítő marhahúslevest? (Ez volt az ő fogalma szerint a legmagasabb kegy és részvétnyilvánítás.) Ő pedig szép gömbölyű betűkkel a névjegyére írja: »Köszönöm, nagysád, angyali szívének rám pazarolt fénylő sugarait.«

Fel-felmerült agyában, hogy hiszen ennek a torzképnek talán nem is annyira Kéredy az oka, mint inkább Karvaly Elemér, az élclap szerkesztője. Talán azzal kellene megverekedni. De hát elvégre is mit tehetett ő arról, hogy Karvaly Elemérre sehogy sem tudott haragudni? Az csúnya, ripacsos, szimpatikus fizionómiájú ember. Neki okvetlenül Kéredy vére kellett. Mit bánta ő, mi a logika, mi a lovagias szabály. Az ész tíz mérföldnyire jár a szív háta mögött. Aztán neki még azonkívül is kevés jutott abból, ami hátul járjon; úgyszólván csupán szíve vezette mindenben.

A szív pedig könnyelmű szörnyeteg, ha nekibolondul. Viszi áldozatját ellenállhatlanul, mint a vihar a pehelyt, mint a bősziút Duna a saját hullámain.

Miksa barátunk egy revolvert tett zsebébe s izgatott léptekkel indult meg a »Kis-Palatinus utcán« keresztül, egyenesen a Kéredy lakására. Csak ott hökkent meg, már a nagy szárnyas ajtónál, mikor a csengettyűt meghúzta, s az éles, velőt hasító hangot adott belülről.

— Mit akarsz, bolond eszelős? — kérde magától elsápadva. — Hát vétett neked valamit az az ember? Hát jogod van neked belépni káromló szavakkal ilyen nagy úrhoz? Jobb bizony, ha elfutsz innen a heringes hordó mellé!

Kéredy úgy okoskodék, hogy miért ne csinálhasson ő egy kapitális juxot, mikor az ügysem kerül semmibe. Megkéri a leányt annak a gyámoltalan fickónak, ügysem adják oda, az természetes; hanem vagy úgy veszik, mint tréfát, és jót röhögnek rajta, vagy pedig egy kis apprehenzió lesz belőle, mert a nagyralátó Pukovicsek, mint azt mindenből látni lehetett, számítottak a fiatal képviselőre, legalább a mama nem nagy titkot csinált belőle, a Kati meg segített neki. De Kéredy előtt óvakodtak valamit elárulni, úgyhogy az némi bizonytalanságban érezte magát. No, de ha van »alapos kilátása«, akkor az ügyis megmarad, s legalább »kitudódik«; ha pedig nincs, akkor semmit sem veszthet s legalább megtudja idején, hogy »másfelé fordulhat« s nem kénytelen komoly föllépést kockáztatni. Ami a netaláni apprehenziót illeti az »úri stikli« elkövetése miatt, azt ugyan könnyű feladat leendő elosztani, azon nem búsult Péter, sőt inkább óhajtotta. A kisasszonyok neheztelése egy beburkolt vallomás, mely a bekövetkező

Jesszeli Bern Károlynak

Hogy a regények helyett kégyed által olvasott egy fejezetet tegnap kaptam meg, nem tudtam azt felőszegni, maiban, hogy miért nem tudtam azt szőszapóidai végigolvasni, mert Bern Károlynak úgy is tudja hogy azért mert "nem lehet"

Nem én voltam én, ha minden "lehetőség" el nem törölnél azért hogy néhány napját derűltte tegyen, mit én hajlandó vagyok ugyan olyan udvarias kifejezés nek tartani, mely nem fejez ki semmit s mely egészen jól feje ki arra a keskeny nélcapra hogy a tartalmat szőpöntre.

Én is szoktam ilyet használni néha, de inkább kégyeddel beszélgetek róla.

Nem vannak csövek mikor az udvariaság nem jár.

... a szép művészi szöveget vétek tele hányni várággal, az csak a kataszofontana.....

Egyébként ezt nem azért mondom, mintha én is olyan szobornak tartanám magamat, sőt igen nagyon jól van egy egy ültetett udvarias kifejezés, hanem tud az isten meg sem szeretek vele takarodani.

De talán mégis csak elmondom hogy miért nem tudtam a beszélőt. Ezen hat okom van rá. Minthogy azonban őt ok olyan mely el tud enyészni az én akaratom előtt, csak a hatodikot említem meg mely meg "a kégyed akaratát" nem bír elenyészni, az pedig nem egyeb ment hogy már valami negy hét előtt Pesten tudtam a kégyed által azon egyérettel hogy az "elmaradott részt" utólagosan tudtam el.

Egyébként az egész három fejezetnek ezen fejezete volt a legjellemzőbb Palmara része, habár a legérdekesebbek is talán mint minden jellemzés.

Mikszáth levele Bérczy Marihoz
(Szklabonya, 1870. február 24)

Kanya Emilia,
a Családi Kör szerkesztője

viszontvallomásra tart vadászatot. A viszontvallomás pedig bizony ott lebegett hónapok óta a Péter nyelve hegyén, csak alkalmá nem volt hozzá s kellő erkölcsi elszánása, mert ő is rátartó volt, bensejében dölyfös arisztokrata, s lassan, lábujj-hegyen bírt csak ahhoz a ponthoz érni, melyen a Pukovics Katival való házassági eszmével némileg megbarátkozott.

De mondom, már hónapok előtt ért ide, mert a viszonyok erősen tolták. Bekövetkezett amaz utósó »húzás«-nak szüksége, mit gavallér ember rendesen akkorra tartogat, ha már mindenét elköltötte s minden hitelből kifogyott; ha már egészen »sakk-matt« — megnősül gazdagon.

Péter úr átkozottul el volt adósodva, egyik végrehajtó a másiknak adta a kilincset házában; kezdte magát nagyon kényelmetlenül érezni s bekívánni abba a meleg fürdőbe, melyet Vas Gereben házasságnak nevez.

De hát elvégre is az a rendeltetése a halandónak, hogy házasodjék. Poéták édesnek festik, novellaírók köteteket írnak róla lelkesedve, akik megkóstolták, bele nem haltak, nem lehet hát valami borzasztó a házasság sem; nem dicsérnék annyira.

Lehet ugyan, hogy abból az indokból teszik a kárörvendő lelkek (különösen az íróktól kitelik), amiből az adoma cigányai, kik a megivott suviksz-kortyokat egyetlen szóval sem panaszták meg, hanem átadták megízlelés végett a következőknek.

Nem kutatom a dolgot, csupán annyit jegyezek meg, hogy Pukovics Kati kisasszonyért különben nem volt valami hősi elszántság feláldozni a függetlenséget, mert ha nem tekintjük is a Pallér szemeivel, be kell ismernünk, hogy szép, délceg, barna leány volt, a görög jelleg minden bűbájával, s azonkívül egészen olyan gazdag, mint Krammer Lucia.

A fiatal képviselő mind átgondolta ezeket, mialatt Pallérral Pukovicsékhoz ért. A lépcsőkön a hölgyekkel találkozott, kik csodálkozó szemeket meresztettek Pallérra, mintha mondanák: »Hogy jutott ez az ember ide?...«

— Ah, ön itt, Kéredy? — kiáltá az idősb nő, kellemesen meglepve. — De mit látok? — tette hozzá Pallérra vetve vasvillás szemeit. — Ön ezúttal alkalmasint férjemhez jött valamely üzleti ügyben. Bent van a szobájában.

— Oh, éppen nem, sőt inkább a legbensőbb családi ügy vezetett ide, de nem bánom, hát kezdjük az öregúron — mondá Kéredy hamiskás mosollyal, Pukovics szobája felé tartva.

— Hogyan? Mi is érdekelve volnánk? Lehetetlen!

— Meg fog győződni, nagysád.

— De hát semmi áron sem szabad többet tudnunk, édes képviselő úr?

— Mindent meg fognak tudni; egyelőre nem árulok el többet, mint hogy az ügy legfőképp Kati kisasszonyt érdekli.

— Oh, oh! Kati! Jöjj csak közelebb!

— Jerünk, menjünk, pajtás — sűgá Miksa a Péter fülébe, meghúzva több ízben kabátja szélét —, menjünk innen, az isten áldjon meg. Oh, hogy néz rám azokkal a nagy fekete szemekkel! Mindjárt elégek, tűzhalált halok. Menjünk, nagyságos cimborám.

— Csitt! Ne húzgálj! Egyenesen tartsd magad! Megismerik rajtad, hogy kapatos vagy, aztán vihetjük haza a mennydörgős nagy kosarat.

— Koo-saa-raat! Jól van, csendes leszek, hallgatok, mint az agyonütött.

— Hogyan? Engem illet az ügy, s ön mégis elég szívtelen azt elhallgatni előttem? — kérde Katica, közelebb lépve, s édes szemrehányó hangon megfenyegetve a szólót. — Ez igazán nem szép magától!

— Mily fölösleges szószaporítás! — selypített a kedves mama. — Nem veszed észre, bohó, hogy a képviselő úr tréfál, különben nem lehetne itt ezen. izé. ismeretlen úr.

Pallér Miksa, most már feléje fordulván a közfigyelem, csakugyan azt hitte, hogy el fog süllyedni, amennyiben még lehetett neki, elvörösödött, nyugtalanul és utánozhatlan szögletességgel izegve-mozogva a Péter háta mögött.

— Sőt ezen barátom, kiben ezenel van szerencsém bemutatni Pallér Miksa urat, a Krammer cég segédjét (mind a két hölgy a zsebkendőjét tartotta orra alatt e szavaknál), annyira nélkülözhetlen ez ügyben, mint — hogy messziről ne vegyek hasonlatot — az esküvőhöz a vőlegény.

.. Pallér Miksa úgy érezte, hogy az egész mindenség egy nagy égi nappá változott s milliárd sugarait költögeti, mint valami hosszú, éles lángnyelveket, s egyenesen őt szurkálja velök.

— Képviselő úr! — kiáltott fel Pukovicsné asszony-
ság — ön ma valóságos találós meséket mond.

— Ellenkezőleg! Én mondhatnám, hogy önök ma kissé
szórakozottak; ahol eladó leány van a háznál s két fiatalember
akar a papával a kisasszonyt érdeklő ügyben szólani, mi
lehetne ott egyéb a fiatalemberek egyike, mint — kérő?

— Oh, édes Péter... tehát csakugyan? Tudtam én ezt,
megálmodtam az éjjel. No, ugye, Katalin! Ejnye, hová fut
az a leány? Oh, oh, édes Péter No, csak szóljon hát az
öreggel.

Katalin elsápadt, azután fülég pirult, s mint megriadt őz
futott a hosszú tornácon keresztül a kert csendes magányába,
de magával vitte szíve nagy örömét, az édes titkot, megizmo-
sodva, kifejlődve ragyogó, fényes valónak, azt az új világot
ezer meg ezer boldog sejtelmével, melyről csak annak lehet
fogalma, kinek kezét addig, míg ő egy jácint szirmait tépdesi
izgatottan, bent esengve kéri apjától a megálmodott ifjú.

Kéredynek nem kellett több. Finom diplomáciával
kivette a vesékből, amit még eddig nem tudott, a leány
csakugyan szereti, s a mama el van ragadtatva általa, minél-
fogva csak egy ismeretlen tényezővel kell még számolnia, a
rideg számok emberével, kinek neve »a furfangos ember«.
Pukovics Árkádi urammal. Így állván a dolgok, valószínűleg
az sem lesz herculesi feladat. Péter szívét képes érzések dagasz-
tották; a négyes fogatot ismét visszavásárolja Rohonczy Lenci-
től, aztán öt első emeleti szobában fog lakni a Hungáriában:
van a görögnek elég pénze. Most már bizonyos, hogy nem kap
kosarat, bátran fölléphet, nem kell attól tartania, amitől job-
ban fél gőgös, büszke szíve, mint a haláltól, hogy fiaskót
csinál. Mégis csak szép dolog magyar úrnak születni, parla-
menti taggá lenni s diplomatává fejlődni. Hadd pihenjen most
már Bismarck a maga babérjain, -- nem irigyli tőle, egy
körülményvel sem különbek, mint az ő »streich«-ja. Rafiniro-
zott griffekkel egy más szegény ember rovására kipuhatojal
a helyzetet, s azt találja, hogy az kitűnő.

Ily hangulatban nyitott be Pukovicshoz, maga után
hagyva jönni Miksát.

Pukovics Árkádi magas, vörös arcú, fekete bajszos, jól
táplált, magyaros képű úr, sem nagyon fiatal, sem nagyon

öreg. — Éveit halandó ember nem tudja bizonyosan, pedig ott született apja és nagyapja is a kis székvárosban, hol beszélyünk alakjai laknak. A tiszteletes úr egyszer évek előtt megnézte az anyakönyvben s azt találta, hogy hatvanéves; fejét csóválta és ámult-bámult, de hát a szent könyv elvégre is nem hazudhat, habár Pukovics uram alig nézett ki harmincnyolc évesnek. Történt, hogy a jámbor pópa valami társaságban csodálkozását fejezván ki az isteni gondviselés különöségei fölött, amiért a derék aggastyánt, Pukovicsot még mindig deli férfinak tünteti fel, maga Pukovics mennyre-földre esküdözék, hogy ő negyvenkét éves. A tiszteletes úrnak ez annyira szöget ütött tudós fejében, hogy másnap nem restellte ismét felütni az anyakönyvet, hol is megtalálta, hogy Pukovics Árkádi (ugyanazon apától, anyától) huszonkilenc éves. No, ez aztán még nagyobb lehetetlenség volt, maga a tiszteletes úr is emlékezett rá, hogy mikor ő harminc év előtt először jött ezen egyházba, Pukovics már siheder fiú volt.

Nosza, most már lapról lapra, sorról sorra nekiesni az egész emberöltő valamennyi görög katolikus szertartású szülöttjének: nagy munka volt, de nem eredménytelen; a harmadik Pukovics Árkádit is megtalálta negyvenkét évesnek.

Szent Prokóp tudná megmondani, melyik most már az igazi, az élő, mert a két testvér elhalt. A dolog egyéb rejtélyes oldalait könnyű kitalálni.

Úgy eshetett biz az, hogy néhai Pukovics Anasztáz és hitestársa, Xevics Anna, mind a három magzatát az Árkádi névvel ruházta fel, alkalmasint azon kedélyes furfangból, mellyel az egyetlen élő Árkádi olv szerencsésen élt az újoncozásnál, hogy mikor a legidősb Árkádira került a katonasor, bebizonyította, hogy ő a fiatalabb, ki még csak következni fog, a középsőnél ugyanezt tette, míg ellenben a legfiatalabb Árkádi sem ő volt, amint azt nyilván is látni lehetett, kopaszodó s szürkülni indult haját tekintve.

Ez különben csupán egyetlen vonás a furfangos kereskedő jelleméből, ki sohasem cselekedett úgy, mint a többi emberek, s ki szép vagyona tett szert nagyban úzótt borkereskedéséből. Nem ritkán tíz-húszezer akó bor állt pincéiben. Az egész kontinenst úgyszólván monopolizálta volna a borkereskedésben, ha hatalmas ellenlábasa, halálos ellensége,

Krammer nincs, ki szintén nagymérvű borkereskedést űzött a külfölddel.

Pukovics tiszteletteljesen állt föl Kéredy üdvözlésére.

— Minek köszönhetem ezt a nagy szerencsét?

— E fiatalúrnak itt... A Krammer úr első segédje, Pallér Miksa úr.

— Örülök — mondá Pukovics fanyarul —, de egyszerűsággal csodálkozom! Krammer úr segédje, nálam? . .

— A dolog nem üzleti, s rögtön megmagyarázom. E fiatalúr megkért engem, hogy legyek szószólója önnél — a lánya kezéért.

A szigorú kereskedői szellem embere nem fortyant fel erre a szóra, mint Péter várta, és talán szerette volna is, — hanem egykedvűen mutatott helyet Miksának egy széken.

— Uram — mondá minden bosszúság nélkül —, a dolog mindenesetre megtisztelő, önnek szándéka tiszteletre méltó, de én nem tartom ajánlatát elfogadhatónak... .

E percben szolgáló lépett be telegrammal.

Miksa halálsápadtra vált arccal, megüvegesedett merev szemekkel nézett maga elé, és nem bírt volna megmozdulni egy országért sem; olyan volt, mint egy tetszhalott.

— Miért, miért? — hebegé, talán öntudatlanul.

Kéredy akaratlanul is kénytelen volt mosolyogni.

— Én két szóval szoktam akaratomat kifejezni, uram — válaszolá Pukovics a szerencsétlen »miért«-re, miközben a sürgönyt bontotta fel. — Ez a két szó az »igen« vagy »nem«. Azt mondtam, hogy »nem«, s ezzel vége. A kereskedő nem magyaráz.

Azzal átfutotta a sürgönyt, s homlokára egyszerre kiült a ráncok légiója. Ha így látja a pópa, megesküszik, hogy ez a legöregebb Árkádi.

Izgatottan kezdett járkálni fel s alá a szobában, azután megállt Pallér előtt, és azt mondta neki, csendesen, szenvtelen hangon:

— Ön az első és az utolsó ember, aki hallani fogja, hogy a Pukovics Árkádi szájából olyan szó került ki, melyet nyomban követ az ellenkezője. Uram, meggondoltam a dolgot: én önnek adom a leányomat.

— Megbolondult ön? — pattant föl a képviselő ijedten.

— Azt hiszem, nem.

— De uram, az ön leánya és.

— A kereskedő nem magyaráz, tekintetes uram.

A szegény Miksa még most is éppen olyan mereven ült ott, mint egy érzéketlen tömeg; hallotta is talán, ami történik, de azon hitben, hogy csak álmodik, fájdalmas sóhajokat röpitgetett ki keble mélyéből az ádáz végzet ellenében.

Kéredy hideg izzadságot törült homlokáról.

— De uram, egy vagyontalan fiatalember, a Krammer segédje —

— Az nem tesz semmit.

-- Az ön leánya pedig egy gyöngy, kit az isten is úrhölgynek teremtett, s kit talán, ha nem lenne ellenem kifogása.

— Már késő — vágott közbe a kereskedő.

-- Hallgasson meg. Én, Kéredy Péter országos képviselő kérem meg az ön leánya kezét — szólt Péter izgatottan.

A kereskedő ravaszul dörzsölte kezeit.

— Sajnálom, de mindenféleképp késő. Szavamat vissza nem vonhatom többé.

Péter bosszúsán fogta kalapját s a szobát készült elhagyni, midőn az ajtó szemközt nyílt rá, s Pukovicsné lépett be leányával. A női kíváncsiság és türelmetlenség kergette be őket s azon finom előrelátás, hogy a netáni akadályokat eloszlassák.

— Nos, ön már készül, Kéredy? Ily gyorsan! — kérde őnagysága.

— Eh, hagyjon engem, asszonyom. A levegő itt nem kedvező nekem. Szédülök bele.

— Hogyan? Mi történt? Talán Árkádi tett, mondott valami kellemetlent? Nos, Árkádi, mi történt itt?

Fürkészőleg nézett férjére.

Lányunk menyasszony, odaigértem kezét — felelt az ridegen.

— Jól tetted, édes fiam, nagyon jól tetted. De hát akkor mi lelte magát, édes Péter?

— Oh, papa, kedves jó papa! — kiáltá Katica örömteljesen, apja nyakát átfonva gyönyörű gödrös, fehér karjaival.

— Hogy mi lelt, azt majd megtudja, asszonyom, később. Ezúttal ajánlom magam. Isten önökkel!

Péter bosszúsán távozik. A felsülés szégyene égett arcán,

s a bosszúság tombolt lelkében. Legalább már ne blamírozta volna magát: nem volt kénytelen vele. De ki hihette, hogy az öreg ilyen hóbotos s még elébe teszi azt az együgyű fickót. No, tudom istenem, hogy nekiesnek most az asszonyok isten igazában, s úgy kiszellőztetik belőle hóbotos ideáját néhány nap alatt, hogy emléke sem marad. Kétségkívül a sürgöny tartalma változtatta meg határozatát oly hirtelen. Mi lehetett abban a sürgönyben? Ezen törte fejét Péter egész nap, egész éjjel, pedig bizony ha tudta volna is, nem nagyon bővül vele a bölcsessége.

Abban a sürgönyben arról, tudósította Pukovicot berlini ügynöke, hogy a »Knapp és társa« borkereskedő cég, mely rendszeren tőle szállítja roppant mennyiségű magyarországi borszükségletét, most Krammerrel folytat alkudozásokat húsz-ezer akó bor iránt.

Ez nagy csapás lett volna Pukovicsra. Tömérdek bora mind nyakán marad, s vetélytársa diadalmaskodik fölötte. Sőt lehetnek még messzehatóbb következményei is, melyek megrendíthetik vagyoni állását, alááshatják nagy hitelét. Ezt el kell háritani minden áron. És ezen nem segít semmi, csupán a furfang.

Vajon mit gondolt ki a furfangos ember?

Midőn Kéredy távozott, a két nő megrendülve, némán, mint két nagy kérdőjel, állott ott.

De hát micsoda esemény ez, hogy a vőlegény elfut s még azt sem mondja: »befellegzett«?

— Micsoda vőlegény? Hisz a vőlegény itt van! Uram, miért nem üdvözli ön menyasszonyát?

E szavak Miksához voltak intézve, ki csak most jutott eszmélethez a nagy örömtől s remegve közeledék jegyese, a szép Kati felé. Tündérmesének hitte még most is, ami vele történt.

— Micsoda! Ez az úr? Az én leányom vőlegénye? Hahaha! meghalok nevetemben. Soha ilyet!

— Kicsoda ön? — kiáltá a szép Katica indulatosan s négy lépést hátrált a boldogtalan előtt.

— Én kimondhatlanul szeretem nagysádat hebegé a szomorú diadalhoz jutott segéd.

— De én önt nem ismerem s nem szeretem s soha nem is fogom szeretni!

— Az éppen nem tesz semmit — dűnnyögé a kereskedő.
— Azért mégis a neje leszesz. Azt én mondom, Pukovics Árkádi.

— Menjünk innen, leányom — sipított a mama. — Ez nem maradhat annyiban.

— Mi pedig, édes öcsém — mondá Pukovics, amint az asszonyok az ajtót mérgesen becsapták —, szinte menjünk dolgozószobámba, mert még egy föltételt kell önnel tudatnom, melynek elfogadását nem kétlem, de mely nélkül ezen házasság nem történhetik meg.

— Mindent elfogadok vakon.

— Ez a bizalom jele, édes fiam, mely engem nagyon megörvendeztet. Fogadja kézszerításomat. Most pedig ülünk le, egy kérdést intézek önhöz s csak azt kívánom, hogy őszintén feleljen rá. Ön ugye ért a borkezeléshez?

— Nagyon természetes. Én kezelem a cég borait.

— Ösmerős ön a »Knapp és társa« céggel?

— Én viszem velök a levelezést.

— No, ez derék! Ön eszerint azt is tudja, mivel preparálják önök a boraikat.

— Hogyne tudnám, magam hozatom és készítem el a szereket.

— Miután ön viszi a »Knapp és társa« céggel a levelezést, ön eszerint németül is folyékonyan ír és beszél.

— Éppen úgy, mint magyarul.

— Most tehát hallja föltételemet: lássa, én azt szeretném, hogy vóm szakképzett borász legyen; én erről meg akarok győződni. Öt nap alatt egy füzetkét fog ön írni a borhamisításról s abban leírja, milyen szerekkal készítette ön a Krammer cég különféle borait.

— De kérem, ez üzleti titok: ezt nem szabad elárulni.

— Eh, lári-fári! Úgy beszél ön, mintha valami fontos diplomáciai jegyzékről volna szó. Vagy, vagy! Ha itt lesz a füzet öt nap múlva, akkor nyomban megtartjuk az eljegyzést, ha nem lesz itt, akkor...

— Ne mondja, kérem, tovább, a füzet itt lesz.

— Annál jobb, annál jobb — mondá kézdörzsölve a kereskedő —, német nyelven szerkessze, és maradjon a ket-tőnk titka, egy ideig.

— Hogyan? Hát nem marad örökké titok? — szölt Miksa meghökkenve — hisz akkor engem Krammer úr elcsap. Hangja siránkozó volt.

— Tesz is az valamit — felelt Pukovics nevetve —, az én vöm csak nem szorul a Krammer kenyerére.

— De a becsület, uram, a becsület.

— Eh, egy üzletembernél ez mindig mellékes. Egyéb-iránt amint akarja ön.

Miksa zavart tekintete önkéntelenül odatévedt a Kati falon függő arcképére, arra a csodás, bűbajos arcra, melyről a menny minden üdvössége mosolygott felé.

Oh, boldogság ezért elkárhozni.

— Meglesz az értekezés, uram — kiáltá és elrohant.

A kereskedő mosolygott, kivette zsebéből az imént kapott sürgönyt, még egyszer átolvasta figyelmesen, s többé nem ráncosodott el a homloka tőle.

*

Ötödnapra elhozta Miksa szépen letisztázva a hamis bor-készítésről szóló, mintegy négy ívre terjedő füzetet; Pukovics átolvasta, némi igazításokat javasolt abban, s aztán személyesen vitte a nyomdába, hogy még az éjjel kinyomassák. Miksát most már előzékenyebben fogadta az egész család. Pukovics Árkádi addig az öt napig megmagyarázta nekik a dolgot, s átlátták, hogy Pallér Miksa egészen férjnek való ember, sokkal inkább, mint Kéredy. Miksának semmije nincs, de lehet, Kéredynek pedig van negyvezezer forint fedezet nélküli adóssága, de lehet több is. Aztán Miksa házassága sokat fog behozni a konyhára, míg a Kéredyé sokat vinne el. Egyszóval, beletörődött mindenki az új állapotokba, miknek híre lassankint kezdett kiszivárogni a közönség közé.

Másnap megjelent a füzet s ezer példányban küldetett szét ama külföldi cégeknek, kik Krammertől szoktak vásárolni. A címlapon ott állott nagy betűkkel: »Írta Pallér Miksa, a Krammer cég első segédje.« Ezt így kívánta Pukovics uram; ő tudja, miért kívánta.

Annyi azonban bizonyos, hogy ezentúl úgy kerülték a Krammer céget a borvásárlók, mint a gyehenna tüzét, minden bora nyakán romlott, míg Pukovics uram kettős áron adta el

a magát, sőt az év vége felé potom áron Krammer borát is ő vette meg s eladta négyszeres nyereséggel.

Egy év alatt százötvenezer forinttal gazdagodott.

Erre volt jó a Pallér Miksa röpirata.

Miksa- és Katicából a szabályszerű egyházi hirdetések megtörténte után házaspár lett. Most ott laknak a Pukovicsház első emeletén. Miksa társa lett ipjának, s csendes, együgyű, boldog ember, ki bálványozza szép fiatal nejét s örömet tűri annak minden szeszélyeit.

Hogy a menyecske mint érzi magát, mit csinál, nemigen lehet tudni.

Azt csak a jó isten tudná és azonkívül talán a Náncsi szobalyány, ki gyakran visz valami levélfélét a postára: aztán mikor már odaér a levélgyűjtő szekrényhez, félve, óvatosan körütekint elébb, nem-e látja meg valaki s csak azután csúsztatja be nagy hirtelen.

A rossz világ azt súgja, hogy e levelek Pestre szólnak Kéredy Péternek.

JÁNOS ÚR A POLITIKUS, VAGY A SZEGEDI KÍSÉRTET

Abban a kávéházban, ahol reggelizni szoktam, a naponkénti csésze kávé és kifli mellé rendszeren megkapom a János úr társaságát is. S az nem utolsó csemege a reggelihez.

János úr ott ül szétvetett lábakkal a márványasztal mellett, kalapja búsan szemére húzva, amint illik egy búbánatos hazafihoz ebben a pecsovics világban. Az egyik tenyere a »Pesti Napló«-n pihen, nehogy azalatt elvihesse onnan valaki, míg ő az »Egyetértés«-ből tanulmányozza az »igazibb« politikát. A hóna alatt a »Közvélemény«-t szorongatja, míglen lábaihoz a »Pester Lloyd« van függőlegesen leeresztve, úgy-hogy a csizmaszártól nem láthatják más dühös újságfalók fürkésző szemei. Csak a »Hon«-t hagyja őrizetlenül. Azt úgysem veszi el senki.

János úr szájában virginia szivar van, s az a hőmérséke szíve érzelmeinek, lelke hullámvázának és Európa sorsa váltakozó esélyeinek.

Ha az eseteket lajstromát olvassa, dühös »füstmacskák« szállnak föl a levegőbe; mikor semmi füst nem jó tömött bajusszal beárnyékolt szájából, akkor biztos, hogy Verhoyay cikkét élvezzi; szinte kigömbölyödik az ábrázata, még a lélegzete is eláll. . . , még a virgíniát is elfelejti, s az minden megfélekezés nélkül inog a szájában ide-oda. Ha az orrán keresztül jó a füst, ez akkor rendkívüli nagy dolgot jelent. . . utálatos fekete pontokat szimatol meg akkor János úr a politika egén.

Mikor aztán összevissza olvasott mindent, leteszi, vagy mint az öreg Ghyczy Kálmán szokta, egész a homlokára taszítja fel a pápaszemét s elkezdí resummálni ami figyelemreméltót talált.

— Hja! Hja! Így van az! Már ebből aztán rettenetes nagy baj lesz. Én nem tudom, mi az istennyilát csinálunk?

Szegény János úr! — A gond száz ráncot vet homlokára, hogy hát mi is lesz most már a szegény Európából, ha neki nem jut észbe semmi?

Ha azt olvassa ki a lapokból, hogy háború készül, sóhajtvá mondja:

— Vér! Megint vér! Megint új vér! . .

Ha azt olvassa, hogy béke lesz. . . , keserűen rázza fejét:

— Mily hazugság! Megint hazugság! Megint új hazugság!

Egyszóval János úr mindig háborút olvas ki. A háború az ő elementuma. — Ezt hajhássza már évek óta, lesi mint a vadász a nyulat. S ha már közel van, örül neki, de mégis lövöldözget rá.

Otthona a kávéház, rokona, családja nincs, ismerőse is igen kevés. Mit is törődnek ő holmi parányi férgekkel, akik születnek, mozognak s itt járnak egy darabig a földtekén, aztán egy nap csak nyomtalanul eltűnnek valahova — s nincsenek többé itt?

Az ő ismerősei a királyok, diplomaták és írók. Ezek a családja, ezek a rokonai, kiket, mint a »gibic« a játékosokat, figyelemmel kísér, hozzájuk tapadó rokon- vagy ellenszenvvel — ahogyan megérdemlik.

János rokonszenveire rossz idő jár.

Tíz év óta a legantipatikusabb alakja, a vén Bismarck húz be minden jóra való »zsinór«-t. Az öreg Gorcsakoff »paklizik«, az ügyetlen Andrássy pedig nem veszi észre.

Egyszóval sohasem az nyer, akinek János úr kívánja a szerencsét — itt, a szegedi kávéház márványasztalánál.

Néha azonban az a megkülönböztetett szerencse ér, hogy velem is beszédbe elegyedik János úr:

— Hát tisztelt uramöcsém, hogy gondolja ezeket az állapotokat?

Én aztán beszélek neki mindenről a világon, csak a politikáról nem, azon hitben, hogy kizökkentem örökös államférfiúi töprengéseiből.

Hallgat is rám, vagy legalább hallgatni látszik, de azért esze másutt kalandoz, mert amint én nyugodtan értekezek az ideai termésről, a búzáról, zabról, egyszerre közbevág;

— Zab ugye termett elég?

— Hála istennek. . .

— És miért termett? — kérdé nagy, szürke szemeit rám szegezve.

— Mivelhogy jó termő esztendő volt, se sok eső, se nagy szárazság. . .

— Ej, dehogy. Azért termett annyi zab, tekintetes öcsém-uram, mert a gondviselés is úgy gondolkozik, ahogy én, a gondviselés is úgy tudja, ahogy én, hogy *nagy háború lesz az idén*, — azért árasztotta el zabbal az országot; huszárok lovának hízeleg az isten. . .

János úr mindenből politikai következtetést von, bármilyen tárgyra tévedjen is a beszéd. Ha a köveget nézi, azok a kövek jutnak eszébe, melyeket a francia polgárok fölszaggattak a júliusi forradalom alkalmával, hogy torlaszokat emeljenek belőlük, és azok a más kövek, amelyekkel a Tisza ablakait verték be a tavasszal. Ha az átellenes trafik boltra esik pillantása, a monopólium eszméje kezdi csiklandani agyvelejét, ha furmányos szekeret lát végigdöcögni a kávéház előtt, a »pestmegyei előfogatok« friss emléke csillogatja meg szemeit.

János úr minden dolga, minden gondolata politikai kombinációban lyukad ki. Ő azt úgy ki tudja keresni mindenben, hogy eláll az embernek szemé-szája a leleményesség fölött.

Csupán egy téma van, amiről megengedi, hogy hosszabban beszéljek.

A nőkről. . .

— Hja... tekintetes uramöcsém... Ezek csak az igazi politikusok... a nők csak az igazi diplomaták!

— Miért?

— Ezer oka van annak! Hm... Látott-e már tekintetes uramöcsém valaha kísértetet?

— Nem én, tekintetes urambátyám, soha.

— No, én már láttam egyet.

— Hol?

— Itt Szegeden.

— Ugyan beszélje el, kérem.

— Régen volt az már, tekintetes uramöcsém, de azért mégis igaz. Fiatal legény voltam, körülbelül olyan korú lehettem, mint most a walesi herceg, de ledér, mint Chambord gróf, és bátor, kalandos, menyecskeszerető, akárcsak Viktor Emánuel! Van itt a város végén egy sárga ház, annak az udvarán egy kerti ház, abban fogadtam szállást: ott mindig volt egy kiadandó szoba. Egy jómódú polgárnak a háza volt ez, ki maga is ott lakott bogárszemű feleségével, Körmös Borcsával.

Az általam kibérelt szobában egy vénkisasszony lakott hajdan. Azonban kihurcolkodott, mert kísértet járta a házat, s ott csörgött az ablaka alatt, sőt a szobájába is behatolt. A kisasszony után egy nyugalmazott, hetven éves hivatalnok került oda lakónak; azt is csakhamar kizavarta a kísértet.

A sárga háznak rossz híre ment Szegeden. Nem mert ott meglakni Körmöseken kívül senki. Én elszántam magam, mert egy anonim levelet kaptam, melyben egy ismeretlen jóakaróm figyelmeztet, hogy ha szerencsés akarok lenni, vegyem ki a rossz hírű kerti szobát...

Ideadták potya áron. Az öreg Körmös, a szép menyecske férje, akitől a szobát kivettem, csak annyit jegyzett meg:

— Nem tudom, megbír-e lakni benne az úr? Ám ha igen, én csak örülni fogok neki.

Beköltözökdttem s bátran vártam az éjfél. Egyszerre csak, amint a nagy fali óra elütötte a tizenkettőt, megnyílik a sifonérom ajtaja, s egy fehérlepedős kísértet lépeget felém komoly, lassú léptekkel és kitárt karokkal.

Megreszketttem. Ijedten húztam magamra a paplant, úgy, hogy ne lássam a megfoghatatlan jelenést.

De ha nem láttam, hallanom mégis kellett.

Irtózatoss csörömpölés hangzott, amelyet az imént három perccel előbb hallottam az udvarról, midőn a kísértet jött azon keresztül.

Egyszerre csend lett. Úgy éreztem, mintha valaki a paplan alul kimaradt hajammal játszadoznék.

Meg nem állhattam, hogy föl ne tekintsek.

Képzelnem meglepetésemet. A kísértet ott ült az ágyam szélén, gyöngéden fölém hajolva, a lepedő már le volt csúszva róla, szép piros arca, kökényszeme éppen nem volt valami ijesztő kinézésű, hanem a leggyönyörűbb álom ragyogó megvalósulása.

A szép Körmös Borcsa ült az ágyam szélén.

Idáig ért János úr a beszédben, meg nem állhattam, hogy bele ne szóljak:

— Cifra történet!

— És jó politika, tekintetes uramöcsém. A menyecske, mint megvallotta, fülig szerelmes volt belém. Ő marta ki a férje által odafogadott lakókat, hogy én jöhessek közelébe, ő írta az anonim levelet, s ő játszta folyton — bár nagy fölfedezési veszedelmek közt — a kísértetet, hogy előkészíthesse magának a jövőt, s hogy a háziak és féltékeny, de babonás férje ne merjen leselkedni.

— E naptól fogva — mondja János bácsi — bizalmas viszony szövődött köztünk, s többé nem láttam kísértetet.

— Hogyan? Nem jött volna el többször a kísértet tekintetes urambátyámhoz?

— Nem bizony, tekintetes uramöcsém, mert e naptól kezdve én magam lettem a kísértet. — Én jártam hozzá!

János úr mélyen elgondolkozik, mintha a múltakon merengne, aztán egy bánatos búcsúpillantást vetve a lapokra, fölemelkedik és a pincérnek csenget.

— Fizetni! — kiáltja.

Majd magában dörmögi szaggatottan:

— Fizetni. . . Amíg lehet fizetni. Amíg Tisza el nem boszniázza az utolsó garasunkat is. . .

És mikor már távozik, még folyton makog valamit arról, hogy a mai világban már nem érdemes élni se, legjobb befeküdni már a koporsóba, aztán nem hallani, nem olvasni többé semmit. Eb, aki még törődik a politikával; hadd menjen kótyavetyére az egész alkotmány, eb, aki bánja . . . ő most vissza fog vonulni mindentől s feléje sem néz az újságoknak.

De azért már egy óra múlva megint ott ül a kávéházban, hóna alatt a »Közvélemény«-nyel s tenyere alatt a »Pesti Napló«-val.

ÉLJENEK A SZÓKÉK!

(Megint egy mese. A legügyesebb udvarlók mint kútfők. A Zsedényi inge és az örök változás. Nyári és téli szerelem. Éljenek a szókék! Pulszky Ferenc és az angol ízlés.)

Az egyszeri ócska kabát szomorúan nézte, mint szakadoznak le róla rendre a gombok. . . s »értekezzetel« tartott a »zsebekkel«, miképpen lehetne veszedelmét megakadályozni.

A zsebek azt mondták az ócska kabátnak:

— Hát indítványozz valamit!

— Nos, tán jó lenne belőlem bundát varrni?!

A zsebek kinevették a szegény kabátot és megmagyarázták neki, hogy örüljön, ha kabát maradhat, s hogy ne kíváncsozzék a lehetetlen után, mert egy kabát sohasem lehet bundává, abból legfeljebb »lajbli« lehet még, vagy sapka. De még sapka is csak akkor, ha akad olyan bolond fej, amelyik belekerüljön.

Én is így jártam az én ideáljaimmal, a Borcsákkal. Kezdek egyenkint elszakadozni.

Az egyik hűtlen lett, mielőtt hű lehetett volna szegény. Az ablakon keresztül láttam csak eddig: most, miután hűvösebb lett a levegő, nem tartja nyitva az ablakát, s az átkozott szobalány olyan rosszul tisztítja az üvegeket, hogy ennél fogva a kisasszonya rám nézve tökéletesen elveszett.

A másik Borcsám a fővárosban szokta tölteni a telet;

hetvenkilenc darab iskátulya hirdeti a folyosójukon, hogy ő immár könnyű poggyással odább áll.

A harmadik Borcsám pedig, bevallom, csak olyan *képzeletbeli*. Ami a kettőben a legszebb volt, azt elképzeltem egybe. Sa két Borcsa mellett nagy gyönyörűségem telt a harmadikban is.

De most a kettő nélkül nem ér ez a harmadik Borcsa semmit sem.

Magányos szobámban ülve üres szívemmel úgy érzem magam én is, mint Diogenes az üres hordóban.

E nagy bölcsességű férfiú jutott eszembe, kit Nagy Sándor is szeretett — utánozni. Ha Nagy Sándor nem lett volna Nagy Sándor, szeretett volna Diogenes lenni, hogy úgy tegyen, miként az tett.

S az tiszta logika.

Ha a *hordó üres*, az ember elindul lámpással *embert keresni*.

Hogy aztán talál-e, az más kérdés. S a lámpástól is függ valami.

Ha Diogenesnek tele lett volna a hordója, nem keresett volna embert; — Nagy Sándor sem keresett volna, ha tele lenne a hordója: *de talált volna*.

Ez az alapigazság derűt hozott homlokomnak, s elkezdtem bölcselkedni.

Nagy színművészünk, Tisza Kálmán mondja szokott ékes irányában valahol, hogy: Csak egy tavasz van, csak egyszer nyitnak a virágok s csak ideiglenesen édes egy ideálnak udvarolni.

E hajdani elhírhedt kurmacher nagy auktoritás előttem; ez azon ember, aki még eddig minden szeretőjét *megcsalta*, s ez azon szeladon, akit mégis a *szeretői tartanak ki*.

Vas Gereben azt tartja, hogy aszongya: a szerelem olyan, mint a meleg fürdő, aki nincs benne, bele kívánczik, aki pedig benne van, kikívánczik belőle.

De mégis legokosabb valamennyi között az én tisztelt barátom, Balázs Sándor, akinek egyedüli szenvedélye a lutri; soha női arc nem gyakorolt rá olyan édes benyomást, mint a kétfejű sas ábrázata a lutri-boltokon. Ezért ugyan nem volna valami túlságosan okos ember, hanem azért dicsérem főleg, hogy a váltakozó szezonok szerint vannak téli, tavaszi, nyári és őszi számai.

Ez az igazi nemes ízlés! Ez azon sarkpont, amelyben szomorú lelkem megfenekszik.

Az általam idézett derék úriemberek, mint az olvasó is láthatja, mind az *állandóság* eszméje ellen küzdenek, de a legszebben Balázs Sándor.

Még a lelketlen numerusok, ezek az érzéketlen fenevadak sem állandóak; még ezeket is változtatni kell.

Furcsa is a közvélemény!

Az öreg Zsedényit nevetségesnek tartja, amiért ritkán változtatja az ingét, dicsőségesen hódító monarchiánkat ostobának deklarálja, amiért sohasem változtatja copfos politikáját, engem elítél, amiért mindég egy témáról írok, a leányokról — és mégis dicséri azokat, akik örökké hívek egy ideálhoz és nem változtatják azt hetenkint.

Mily ellenmondás! Hiszen Zsedényinek mindig az az ing az ideálja, amelyik rajta van, Ausztria mindig abba a politikába szerelmes, amelyet követ stb. Ha itt elítéli az állandóságot a közvélemény, ítélje el a szerelemben is.

És akkor igaza lesz. Mert az örök természet nyomdokán fog járni. Az örök természet mindig változik. Elnézem, hogyan cseréli el zöld ruháját a barnával, s barna ruháját a fehérrel, amint az ősz jó, vagy a tél.

Nos, én is elfordulok tehát az eddig dicsőített barna szépségektől, kik csak a nyári napokra valók tüzes, égető szemekkel, sötét kormos hajukkal, s átcsapok az őszi szépségekhez, a gesztenyeszínűekhez, kik szende arcukkal, halvány mosolygásukkal, szelíd szürkés szemekkel jobban illenek a bekövetkező melankolikus időjáráshoz.

Itt az őszi szezon. Éljenek a szőkék! Az ő védelmükre, az ő dicsőítésük szolgálatába állok ezentúl.

S hogy lássák, mennyire megszelídített már az a gondolat is, mely gyöngédebb lényük felé vezet, az öreg Pulszky Ferencről fogok szólni anélkül, hogy az orrát említéném.

Különbén is mióta a pártunkhoz tartozik, azóta kezdem hinni, hogy az az *orr* mégsem olyan nagyon becsmérelni való. Ha nagy is, ha rút is, *jó helyen szagolja a kormányt*.

Köztudomású dolog, hogy a »legnagyobb orr« tulajdonosának jutott azon nemes feladat, hogy — amit én jobban tudtam volna elvégezni — hogy ő válogasson ki a hazai szépeknek

beküldött arcképeiből negyven legszebbet a párizsi világkiállításra.

Be is jött vagy százezer fotográfia, melyeket részben magok a lelkes honleányok küldtek be, s Pulszky úr éppúgy kiválogathatta volna azokból Magyarország *legszebb*, mint a *legrútább* negyven hölgyét.

Nem is kis zavar volt az, mellyel feladatához fogott; ha a saját ízlését követi vala, csupa nagy orrú szépség került volna Párizsba Magyarországból, ha a Gusztira hallgat, akkor az Árpádok hona csupa piszékkel produkálta volna magát. Ha Rómer Flóristól kértek volna tanácsot, az hetven esztendőös régiségeket meneszt a »Világ szállodája« felé: mert annak az tetszik. A két Pulszky azonban vitte annyira, hogy a nőkben nem hódol az *antik* iránti előszeretetének, minélfogva Rómer Flóristól nem is kértek tanácsot.

Hanem hát volt az öreg Pulszkynál épp akkor egy előkelő angol vendég, aki arról a két idevágó körülményről nevezetes, hogy világhírű esztétikus, és fiatal, szép, gazdag ember. No, ez aztán egészen illetékes megbírálni, melyik a legszebb negyven nő, ennek az ízlése elfogulatlan s nincs félrevezetve semmi által.

Pulszky megkérte, jelölje ki az elküldendő negyven képet.

— Szívesen, uram — mondá s némi tanulmányozás után kijelölte az illető hölgyeket.

— Nagyon helyesen van, Sir — szólt a »fiatalabbik kedélyű« Pulszky. Megígértem, hogy megnyugszom választásában. Úgy is van! E negyven hölgy fogja Magyarország szépeit képviselni a kiállításon, akiket ön jelölt meg, Sir. Mindamellett engedjen meg egy megjegyzést.

— Hallgatom önt, Sir — mondá az angol egészen közel lépve Pulszkyhoz. Már tudniillik amennyire közel lehet Pulszkyhoz lépni az orra miatt.

— Nagyon feltűnő előttem, hogy ön csupa szókéket válogatott ki, de csupa, csupa szókéket.

— Nos, én többre becsülöm ezeket. Határozott előnyben állanak.

— Kíváncsi vagyok, miért? — kérdé a nagyobbik orrú Pulszky.

Angolunk egy fáradt fumigatív mosollyal felelt:

— By jingo! Hát hiszen ez valami természetes, Sir. A szőke haj többet ér a feketénél. Mert a szőkét be lehet festetni feketére, Sir. Igaz-e, Sir? Míg ellenben a feketét nagyon bajos szőkére befesteni. S ez figyelemre méltó különbség, Sir.

Az öreg Pulszky erre az argumentumra megvakarta az orrát — és még tán mai napig is vakarja.

Hanem azért mégis éljenek a szőkék!

A PÁCIENS

Ha valaki, úgy mint én, a boros üvegek közt növekedett föl, az még akkor is bizonyos kegyelettel néz a körülötte levő üvegekre, ha *orvosságosak*.

Valami csodálatos bűbáj és varázs van az ő karcsú, átlátszó testükben és icipici szájukban mellyel érintkezni kék és élvezet, ami hízelgő nyájas szót a »csikóbőrös kulacs«-ra halmozott Csokonay Vitéz Mihály, az most mind örökségül száll a kulacsok modernebb unokáira, az üvegekre.

Büszkeséggel emlékezem meg e helyütt palóc véreimről, kik mind olyan rebellisek, — királyokat nem tisztelő, kormányokat ócsárló emberek, mint magam. A hatalom csak arra való előttük, hogy legyen mit — fumigálni. Mert már a palóc ilyen ember! Annak még a feje is csak arra való, hogy legyen hova tenni a kalapját s hogy legyen mit a falnak verni.

Hatalom, hivatalos presszió, adóegzekútor, finánc ezeket meg nem félemlíti. Makacsok, szívósak és rettenthetetlenek, mint megannyi Oroszlánszívű Richárd.

Csupán egyszer futott végig a rémlátás a regényes hegyvölgyes palóc falvakon keresztül . . .

Ugyanis *Kuhinka* Ferenc, a híres üvegyár-tulajdonos lépett föl képviselőjelöltnek. Hallani sem akartak eleinte róla. Itt még a paraszt is arisztokrata, s a képviselőséget a palóc oligarcha családok öröklék nemzedékről nemzedékre . . .

Hogy mer itt egy Kuhinka Ferenc föllépni. Nincs az a kincs a földön, amiért a palóc utána kiáltja az »éljen«-t egy olyan névnek, mely nem hangzik legalább három század óta ismerősen e kéklő bércek között, melyekről kevélyen tekintenek alá a középkor lovagvárai romokban.

Nem is lett volna Kuhinka Ferencnek soha egyetlen szavazata sem, ha egyszerre nem száll szájról szájra a sötét gyanú, hogy Kuhinka úr bosszút fog állni, ha meg nem választják: *kisebbekre fogja fúvatni az iccés üvegeket.*

Palóc véreim megdöbbsenek e riasztó fenyegetéstől. Beadták a derekukat. Az üveg hatalma győzött. Kuhinka egyhangúlag lett megválasztva.

Ez epizód csak azért lett ide szöve, hogy indokolva legyen, honnan hoztam e megszentelt kegyeletet ide Szegedre az üveg iránt, hogy még az orvosságos üvegeket is tisztellem.

Van módom benne.

Egész battériák állnak előttem belőlük. Soha még úgy engem senki sem szeretett, mint az orvosom, mióta páciense vagyok. És ennek már éppen két hónapja.

Italomról gondoskodik, étellemet ő szabja meg, milyen legyen. Még a széltől is irigyel, még a virginiától is félt (pedig csak két ideálom van, mint egy szép asszony szellemdúsan jegyzé meg nemrég, két nőnév, mely lázas lüktetésbe hozza véremet: a »Borcsa« és a »Virgínia«).

Szegény orvosom! Milyen félve vigyázza hangomat, amint az egyre halkabb, egyre sziszegőbb. (Éppen úgy teszi magát, mintha legalább a Soldosné hangja veszne el bennem.) Sajnálkozást, mély részvétet mutat arca s el nem bírja képzelni, milyen gyöngyállapot páciensnek lenni.

Csak én örökké beteg lehetnék! A palóc még ilyen áron is örül, ha jogokat szerezhet.

Márpedig több joga kinek van, mint egy betegnek?

A leggorombább ember is megkérdezi, nem-e árt torkomnak a dohányfüst, az öreg takarítóné, aki azelőtt dörömbölve járt a szobákban, most nesztelenül megy el ágyam mellett, nehogy fölébressze bennem a beteget, azok, akik eddig becsméreltek, látván a közeledő halált, mely a legtöbbet érő jószágomat, a gégémet sorvasztja, sopánkodva mondják, mi

lesz a hazai literatúrából, ha én is meghalok, — most már, midőn bizonyosnak látszik, hogy egy négyszögnyi mameluk kerület a temetőben éppen elég lesz, — egész biztosra mondják, hogy megérdemelnék egy habarékpárti képviselői kerületet — ha be bírnám várni.

És még itt sincs vége a páciens boldogságának!

A másik Borcsám garde des dames-ja megengedte, hogy kis ideálom egészen közel hajolhat hozzám, ha megszólítom, mert másképp nem hat el hozzá gyenge hangom. Ez is egy a betegség révén szerzett jog.

S még itt sincs vége. Mióta sokat hallom az orvosomat sopánkodni és magyarázgatni, azóta magam is észrevétlenül kedvet kaptam a doktori mesterséghez — s azt hiszem —, hogy már tudom is.

E napokban ki is gyógyítottam egy hideglelés embert, eltekintve Balassát, Hahnemannt, Argenti Dömét, egészen a magam szisztéme szerint.

A dolog úgy esett, hogy van itt Szegeden egy jóra való fiatalember, akit Bélának kereszteltek, s akinek a neve elé ezt a szót toldotta a közvélemény, hogy »Kvart«. Ellenzéki ember lévén, ha a közvélemény nevét szájamra veszem, folyton demonstrálni kell azt is, hogy annak örökké igaza van, most is igaza volt, mert Kvart Béla urat megilleti a Kvart név. Dorozsmától Szentesig szép darab föld, de nincs olyan szenvedélyes kártyás rajta, mint ő.

Ezzel a híres emberrel az történt nemrég, hogy valami pokolvarféle pattanás támadt a kezén, s nem bírt sem osztani, sem gusztálni. Le kellett mondania egy időre a legfőbb és legfőbb örömeiről.

Nagyon jó fiú; megsajnáltam s így szóltam hozzá egy napon:

— Jöjjön ön velem kártyázni.

— Nem lehet—szólt, mélabúsan bekötött kezére mutatva.

— Csak jöjjön, majd megmutatom, hogy nem lehetetlenlenség.

Hagyta magát a Dugonics-sétányra vezettetni.

— Most mindjárt kezdődik a játék — mondtam. — Kártyáink a szemközt jövő asszonyok szeme. A kék szem önnek számít egy félforintot, a barna nekem.

— Gilt! — kiáltá élénken, s arca kitüzesedett. A játék heve melegítette, magával ragadta.

Igen kellemes volt ez így. A játék változó szerencsével folyt s részéről igen hevesen.

Egy ízben egy felénk közeledő nő, kit messziről szökének lehetett tartani, mielőtt hozzánk ért volna, valami okból hirtelen visszafordult, és a »két szarvú« ajtón eltávozott a sétányról.

— Az átkozott! — kiáltott föl Kvart úr dühösen —, *megkárosított ötven krajcárral!*

De nem kívánok hosszabban időzni e bár kellemes, de a dologra nem tartozó tréfa leírásánál, mellyel Kvart úrnak annyi örömet szereztem, csupán azt kell elmondanom, hogy Kvart úr a *játék* szenvedélyének ez eredeti nemét sem élvezhette sokáig, mert másnap beteg lett, kitorste a hideg: nem járhatott ki többé az utcára, hanem ott gubbaszkodott örökké szálláson, elcsüggedve, kétségbeesve, mint egy hal-dokló veréb.

Ekkor ötlött eszembe, hogy orvoskodni kezdek s kigyógyítom lázából, mégpedig egészen sajtáságos módon.

S éppen ez az, amit a mai tárcában el akarok beszélni, s aminek azért kanyarítottam olyan nagy feneket, hogy a magamnak csapott reklám ne legyen olyan szembetűnő, *mint valamikor régen, valahol egyebütt egy idevaló doktor reklámja.*

Egy derék ismerősöm akadt segéd társul, akinek az az általános neve: »spektábilis«.

— Spektábilis — mondom neki —, essék egy kis hideg-lelésbe a kedvemért. Ma, mikor Kvart úr elő fog jönni, panaszkodjék ön is, hogy a láz töri, mégpedig este 5 óra felé; tegyen úgy, mintha borzongást érezne a tagjaiban. Egy kis juxot akarok arranzsírozni.

Úgy is lett. A spektábilis elkezdett panaszkodni Kvart úr előtt a hideglelésről, minélfogva Kvart úr is előadta szomorúan a maga baját.

— Mondok az uraknak valamit. Mikor jön önre a láz, spektábilis?

— Öt óra táján.

— Ez az én órám is — nyögé Kvart úr.

— Annál jobb, uraim! Önök egy érdekes partit játszhatnak végig. Most éppen négy óra.

— Milyen partit? — vágott közbe Kvart úr élénken.

— Tegyenek ki öt-öt frt-ot, s akire később jön rá a láz, vagyis aki tovább bírja azt eltitkolni — egyszerűen be fogja húzni a kasszát.

— Gilt! — kiáltott fel Kvart úr, a pénzt kilökve az asztalra. — Ön lesz a zsüri. Állom a dolgot.

A spektábilis meg annál inkább állta, mert ő biztos volt, hogy nem lesz hideglelése, ha két napig ül is ott a díványon. Elkezdődött a harc. Az én két emberem farkasszemet nézve ült egymás mellett, mindenik a másik arcát nézve.

Miután az olvasó már úgyis tudja, hogy a spektábilist nem fogja kilelni a hideg, csupán Kvart úr helyzetét kell leírnom, ki öt óra felé mindinkább sápadozni kezdett. Hideg verejtékcseppek gyöngyöztek homlokán, s szemeire sajátságos fátyol terült, teste meg-megborzongott, tagjait önkéntelen rángatódzások fogták el. . . de ajkait összeszorítva, emberfölötti erővel tartá vissza magát az elárulástól.

— Nem fogom elveszteni a tételt. Nem, nem — dünynyögé szilaj daccal s vacogásnak induló fogait mintegy rendreutasításul borzalmasan megcsikorgatta.

Majd kék lett, mint a posztó, s mély szaggatott hörgések bizonyíták, hogy a lélek erős birkózást visz végbe benne a beteg testtel.

Dicséretére legyen mondva, Kvart úrban a lélek győzött. Egyszerre forró izzadságcseppek kezdtek elborítani homlokát, arcát; túl volt a hideglázon.

— Nyertem! — kiáltá diadalmasan a spektábilis felé.

— Hogyan?

— Ön nem vette észre, de én már túl vagyok a lázon. Most csak az önét várom.

— Csalódik — vágott közbe a spektábilis —, mert éppen én vártam az önét. Én is túl vagyok rajta.

— Teringette, uram — szólt Kvart úr —, ön kemény fickó, becsületesemre mondom, kemény fickó. De hát az ördögbe is, ki nyert közülünk?

— Ön legtöbbet nyert, Kvart úr — mondám előlépve —, mert, azt hiszem, megszabadult ezúttal a hidegleléstől.

— Bagatell! De hát a tétösszeg?

— A tétösszeget mondja ön? Az nagyon kétes dolog. Azt hiszem, legokosabb lesz, ha a bosnyák sebesülteknek adjuk.

Úgy is történt. Kwart urat nem leli többé a hideg, — a prekárius pénzüsszeg pedig a bosnyákoké; gyógyuljanak meg vele — ha tudnak.

KINEK KELL ASSZONY?

A vizitkártya elég sokat mond az arisztokrácia világában, hogy a laikus, a közönséges vérű emberek meg ne érthessék, mint diskurálnak egymás közt az »urak«. Ha be van hajtva, akkor személyesen volt ott a tulajdonosa, ha az alsó balcsücske van begörbítve, az akkor annyit tesz: »fogadja szerencsekívánatomat«, a felső balcsücske »őszinte részvétkifejezést« jelent, a jobb szöglet felül megtörve sürgős találkozást kér; és ez így megy egész a tanulmány magaslatáig, ki lehet azzal fejezni gyűlöletet, megvetést, szerelmet, leánykérést stb. És egy igazi nemesembert mindaz, amit a vizitkártyával mondott, jobban kötelezi, mint száz aláírt kötelezvény és ugyanannyi eskü.

A nemességet eltörülte a törvényhozás, de a vizitkártya uralmát nem. Az hatalmasabb a törvényhozásnál. A polgári elem megtanult franciául s odatolakodott vele a kulcslyukhoz, megtanult vívni, lőni, megtanult bosszút állani a becülete megsértőin, megtanult úgy öltözni, mint a nemesség, még a vizitkártya használatát is elsajátította, de nem tud vele beszélni mai napig. A societas féltve őrzi ezt az úri titkot, melynek éppen az aprólékosságában rejlik a felismerhetetlensége s éppen a felismerhetetlenségben az eleganciája.

Egy kis vizitkártyáról talán különös is ilyen sokat beszélni, de mikor néha olyan érdekes, mint egy nagy regénynek a legszebb fejezete.

A páholynyitogatónő a múltkor egy vizitkártyát nyom a markomba, melyen ez a név feketedett cifra betűkkel:

PAUL KOHN
Priv. Heiratsvermittler.

Tűnődve forgattam ujjaim közt a fényezett papírkockát:
— Kohn! . . . Kohn! Mintha már hallottam volna valaha ezt a nevet. Teringette, olyan ismerős név valahonnan! Különben is a hivatala elég érdekes. Lássuk, mit akar.

A páholynyitogatót kérdeztem:

— Személyesen keressett itt az úr?

— Azt hiszem, igen; mondta, hogy a második felvonás alatt el fog jönni.

El is jött. Magas szál ember, középujt kiborotvált szakállal. Kissé pufók arc, vastag ajkakkal és ellaposodó orral: hasonlít Széll Kálmánhoz.

— Ön az a híres Kákay Aranyos, aki .

— Én.

— A Tisza oraságot olyan dühösen megtámadta tavál.

— Az nem én vagyok.

— S aki a Helvey Loura kisasszonyt olyan nagyon megkülömböztette.

(Itt hamisan csipentett a szemeivel.)

— Az már megint én vagyok.

— S aki a »vizitkártya történetét«, ezt a politikai skandalomot kibeszélte.

— De már az megint nem én vagyok.

A derék férfiú erre a kijelentésemre nem hökkent vissza, hanem, mint akinek a dolga rendben van, minden engedelmzés nélkül leereszkedett a hátam mögötti székre s kockás nadrágban lötyögő lábszárait egész otthonosan egymásra rakta.

— Nekem ajánlólevelem van önhöz. Még ezelőtt 4 évről szól, amikor Párizsban tartózkodtam. Egy főrangú kundsaftom adta az ajánlatot önhöz.

— Hogyan, Párizsból?

Átnyújtotta a levelet. Egészen meg volt már sárgulva. Felbontottam: egy ismeretes magyar mágnás neve volt írva az ajánlólevél alá, mely így hangzott:

Kedves Kákay Aranyosom!

Ez az úr egy zseniális fickó. Egészen a mi emberünk. Magyar, de mégis amerikai. Tudja a gyengéinket és szellemesen aknázza ki. All right! Az árucikk, amellyel kereskedik, a lehető legérdekesebb s a

rehető pikáns alakba pakolja be. Te értesz engem! Ami magadat illeti — talán elkéstem. Azonban, ha jól tudom, te nagy barátságban vagy Lonkayval, s neki széles ismeretsége van olyanokkal, akikből a kész vevők kerülnek ki. Te értesz engem . . . Ajánld emberemet Lonkaynak.

(Még három sor utóirat következett angolul: amiből nem értettem egyetlen szót sem.)

Az ördögbe is — gondoltam magamban —, ez a szellemes levél az öreg Kákay Aranyosnak szólt. Mindegy. Az öregúr már meghalt, ezt az örökséget átvehetem tőle minden lelki ismeretfurdalás nélkül.

— Hogyan, uram, ön most adja át e levelet? — kérdém tőle.

— Tovább tartózkodtam a külföldön, mint hittem volna. Mire Magyarországra jöttem, egészen kiment az eszemből ez a dolog. Ma azonban itt Szegeden átutazóban véletlenül hallom, hogy itt van. Ez az oka, amiért bátorságot vettem . . .

— Szívesen hallgatom meg önt bővebben. Térjünk a tárgyra. Önnek az a mestersége tehát, uram, hogy a hideg, kegyetlen női szíveket bizonyos pénzbeli föltételek mellett hajlékonyakká teszi . . .

— Igen, uram — felelte büszkén —, ez az én mesterségem.

— Tiszteletreméltó foglalkozás.

— Az, uram. De egy idő óta nem igen jövedelmező. Az üzlet lanyha, nagyon lanyha. Pedig én értek hozzá. Oh, uram, mekkora tudomány az!

— Elhiszem.

— Az időt választottam meg rosszul.

— Hogyan? Az időt?

— Az időt, uram, arra nézve, hogy mikor kelljen születnem. Az egy kijavíthatatlan üzleti hiba volt tőlem, hogy most születtem, mikor a regényesség kiveszett már az emberekből. A középkorban kellett volna világra jönnöm, mikor még napi-
renden volt a nőszöktetés s több efféle.

— Megecsik még az néha most is.

— Dehogy esik, dehogy. Nézze meg ön például azt a gyönyörű barna hölgyet ott a túloldali páholyban, nem ott . . . amabban a másikban.

— Látom. Gukkereztem eleget az első fölvonás alatt. Nagyon szép. Már tegnapelőtt föltűnt az egész »arany fiatal-ságnak«. Arról nevezetes, hogy senki sem tudja, kicsoda.

— Én tudom.

— Nos, mit akar azzal a szép hölgygel?

— Azt, uram, hogy nincs többé érzék az emberekben a női báj iránt.

— Dehogyan nincs. Kicsoda az a hölgy? Leány vagy asszony?

— Becsületes férje van, uram, meg aztán szereti is, de . . .

— Milyen de?

— Én ki tudnám például vinni, hogy megszöknék a férjétől.

— Ah!

— Igenis . . . nagy föladat, de én ki bírom vinni. Iam alios vidi ventos. Azonban . . .

— Önnek mindig van valami »azonban«-ja.

— Éppen ez az egy azonban az én megölő betűm — mondá Paul Kohn szomorú sóhajjal. — Aludttestszerű nemzedék jött a régi jelesek nyomába. Higgye meg ön, hogy nem akad férfi már, aki fogékony legyen a »gavallér passziók« iránt. Hiszi ön, hogy akadna valaki, aki e hölgyet kész volna megszöktetni? Hüm-hüm . . . Csak úgy példának okáért mondom.

— Én tudok egy olyan valakit.

— Ah, uram! ön lekötelez Ide azzal az emberrel!

— kiáltott föl élénken.

— Ön, úgy látszik, jól kezdi magát érezni.

— Mint mindig, valahányszor az üzletben nyílik kilátás valami cselekvésre.

— Éppen ellenkezőleg. Hisz ön most éppen a hivatása ellen cselekszik; ön így inkább házasságbontó, mint házasság-szerző.

— Les extrêmes se touchent! Az ellentétek itt egy cél felé vezetnek. Ha egy viszony fölbomlik, két újonnan kötendő viszony nyer általa alapot. Én tudományosan értem e meserséget, uram!

— S egy fölényt sugárzó mosoly játszott ajkai körül, mialatt nyájas, vidor hangon sürgeté:

— Nos, ki azon tiszteletreméltó gentleman?
— Ki kész a hölgyet megszőktetni?
— Igen, azt kértem. De egészen biztos ön abban?
— Egészen.
— A nevét, uram! — kiáltá újra, örömtől csillámló szemekkel.

Egy tekintet a káprázó szépségű nőre, ki átellenben ült, szendén, odaadó figyelemmel hallgatva a darabra, s egy másik pillantás a közvetítőre, kinek őszinte öröme meggyőzött az ajánlat komoly voltáról, hirtelen megérlelé bennem az elhatározást.

— A gentleman, uram. . .
— Igen, azon gentleman? — vágott közbe türelmetlenül.
— Azon gentleman, én vagyok.
— Ah! — szisszent fel Paul Kohn bosszankodva. — S van önnek annyi pénze?
— Pénzem? Erre nem is gondoltam. Azonban őszintén mondhatom, hogy
— Hogy?
— Nincs.

Az én emberem erre felemelkedett székéről és a kesztyűjét kezdte fölfelé húzogatni.

— Ön akarja a hölgyet megszőktetni? Milyen gondolat az. Ön ez esetben nem tud angolul, mert különben megértette volna az ajánlólevél utóiratából. Pedig nekem a gróf azt mondta, hogy kitűnően beszéli az angol nyelvet.

— Kétségkívül — mondám nagy zavarral —, tudtam valamikor, hanem egy hosszantartó forróláz folytán elfeledtem. . . illetőleg betegségem alatt az angol nyelv tóttá változott bennem. A doktorok tudják csak e rendkívüli jelenség magyarázatát.

— Persze, persze. . .
— Nincs tehát egyéb hátra, mint hogy ön magyarázza meg.
— Szívesen. Hiszen önöket, újságírókat úgysem lehet megcsalni. A dolog úgy áll, hogy az az asszony
— Oh! Az a rendkívüli szép asszony
— Az én tulajdon feleségem.
— Mit mond ön?

— Csak az igazat. Utazgatunk az országban, s ha akad valahol lobbanékony firma, segítem őt annak ismeretlenül megszöktetni. Egyszerű, világos alapokra fektetett mód ez. Nincs benne semmi komplikáltság. Igaz-e, uram?

— Tökéletesen.

— De az üzlet lanyha, nagyon lanyha. Pedig a feleségem mindent elkövet: s azt tartja, pénz az idő: három-négy nap múlva rendesen visszaszökik, hogy — megint elszöktethessem. Szegény, hú asszony! Sok apró vesződéssel járó üzlet ez, uram, s mégis lanyha, nagyon lanyha.

Paul Kohn büszkén fölemelte fejét.

— De legalább az az egy önérzetet gyújtó oldala van, hogy nem svindli s hogy nem komplikált. Igaz-e, uram? Hanem azért mégse beszélje ki az újságban.

— Hova gondol ön? — mondtam komolyan — az ilyesmi előttünk is titok.

HOGY LETTEM ÉN ÍRÓ?

Kirándulást tettünk az aggteleki barlangba egy-két fiatalabb tanárral. Még most is emlékszem azokra a csodadolgokra, amiket ott láttam, a hatalmas oldalszalonnákra, mik a csepegő kőből képződnek, a mennyországra, a tizenkét apostolra, a Mátyás király ásójára s több efféle dologra. No, de ez nem tartozik ide, leírták már azokat mások sokkal jobban, én csak arra akarok szorítkozni, hogy Szeremley Károly tanárunk mindössze két tárgynál tett megjegyzést.

A tanár úr különös kedvencem volt, a mai napság is tisztelettel gondolok finom szellemére, szikrázó ötleteire, kedves, szeretetreméltó modorára és kivált azon eredetiséggel párosult gyakorlati magyarázatokra, melyekhez foghatókat egyetlen tanférfiúnál sem tapasztaltam.

Bámulatos tapintattal tudott hozzásimulni tanítványai értelmi tehetségéhez.

Midőn a történelemben ki akarta tüntetni a francia befolyást, nem értekezett arról szárazon, hosszadalmasan, figyelmet fárasztólag, hanem mindössze ennyit mondott, keményen megropogtatva a szavakat:

— Öcsém! Ha ebben az időben a francia királyné pelyhes szoknyát rántott volna magára, az egész világ pelyhes szoknyában járt volna.

Ebből a jellemző képből aztán mindnyájan megértettük a Lajosok korát, s nem mosódott el egyhamar emlékeztünk-ből; aminek bizonyossága, hogy utolsó padbeli létemre, még most is le tudom írni szóról szóra. Hát még az első emi-nens?

Egyszer azt kérdi tőlem a mértanból, a táblára fölraj-zolt figura egyik csücskébe bökve ujját:

— Micsoda szög ez, fiam?

— Egyenközű háromszög — mondám.

— Hát ez a másik?

— Az is.

— De már ez . . ? — mutat hirtelen a harmadikra.

Pillanatnyi habozás után halkán mertem csak makogni:

— Az is.

— Helyesen van, öcsém. Az is egyenközű háromszög; nekem se higgyen abban, amit már tud.

Hát mondom, az egész aggteleki kirándulásból itt csak a Szeremley két megjegyzésére akarok szorítkozni, mint némi-leg tárgyamhoz tartozóra.

A paradicsom-barlangban a mutogató kalauz sok érdek-telen kőfigura után, miket csak a fantázia idomított át ismert tárgyává, így kiált fel végre:

Íme, uraim, az »Ádám bocsora!«

— Hogyan?! — kiált fel Szeremley ijedten — kend a leg-szebb ábrándomat rontja meg!

— Miért, kérem alássan?

— Eddig mindig azt hittem, hogy Ádám magyar ember volt: most aztán látom, hogy szomorúan csalódtam. Ám, ha bocsorban járt, okvetlenül tót volt a boldogtalan!

Másik megjegyzése a Mátyás király ásójára vonat-kozott.

— Lássák, soha még király kezében nem volt tisztessége-sebb fegyver. Pedig ez nem is egészen mese. Midőn Mátyás király Gömörben járt, egy ilyen szerszámot csakugyan kivett a szőlőmunkás kezéből s versenyt kapált az izzadó földné-pével.

És azután elmondta szögrül-végről az egész krónikát és hozzátette:

— Mához egy hétre erről a témáról készítsenek irodalmi dolgozatot. Mindnyájan erről. Majd akkor legjobban kitűnik: ki a legény az előadás és leírás művészetében.

Sokan megszeppentünk erre a szóra; még csak a harmadik osztályba jártunk, s még akkor nem volt szokásban *innen* pályázni a Teleky-díjra. Az »irodalmi« szó olyan magaslat volt előttünk, amire még gondolni is elsápadva mertünk. Hogyan hozzunk mi mához egy hétre irodalmi dolgozatot?

Én részemről még egy becsületos levelet sem tudtam ekkor megírni haza, a helyesírásról pedig körülbelül annyi fogalmam sem volt, mint most akármelyik elsőévesnek. Nagy trémák közt s dolgozat nélkül talált tehát a hetedik nap reggele.

Mély sóhajjal keltem fel ágyamból. A nap besütött az ablakon, mint egyébkor. Dobos bácsi (a házigazdám) éppen »fölestökömölt«, mint egyébkor, engem is ott várt már a tányéron a paprikás szalonna és a fehér cipó, mint egyébkor. Semmi, de semmi sem változott.

Oh, de én éreztem, hogy egészen másképp forog a világ. Istenem, istenem, hogy fog ez a nap végződni?

Gépiesen öltöztem fel s nyúltam a könyveim után, melyek egy vakablakban heverték a Dobos bácsi pálinkás butykosa mellett. Mind a ketten egy helyen tartottuk a szellemi táplálékunkat. Csakhogy ő jobban szerette s gyakrabban előkereste a magáét.

Az elkeseredés sötétre festé arcomat, vad tekintetet vetettem a falatozó Dobos bácsira, a szalonnámra, majd a könyvekre, melyeket rendetlenül összevissza fordítgatva, mint a Csáky szalmáját, csaptam a hónom alá.

És íme, elborult tekintetem egyszerre fennakad egy tündérsoron, mely lázas ámulatba ejtett, mely megsibbasztott, mely mint az Ezeregyéjszaka bűvös regéiben szokás, titkos vágyam teljesülése volt.

Az egyik felnyílt füzetben (az ördög a megmondhatója, honnan kerülhetett ide a tankönyveim közé!) egy cikk a következő címet viselte: »Mátyás király Gömörben.«

Mohón futottam át. Éppen a nekünk feladott tárgy volt, de milyen pompásan kidolgozva!

Csak kevés ideig haboztam.

Hiszen egyenesen az isten ujjszatása volt. Ő hajította le az égből a kész dolgot, megszánva szorult helyzetemet. Bolond volnék, ha oly kapóra jött s mégsem annektálnám magamhoz.

Úgy is tettem, sebesen kanyarítottam le — bocsásson meg bűnös lelkemnek a derék Boros Mihály, ki nem is gondolta tán, mikor e kis krónikát olyan szépen összekomponálta, hogy milyen nagyon vigasztal meg vele egy elszorodott szívet!

A kapuban már ott lesett bennünket az öreg Dankó bácsi (kivel a következő beszélykében ösmerkedünk meg).

— Háború lesz, fiúk — mondá egyenkint minden érkező diáknak —, magyar háború lesz.

És arca sugárzott az örömtől.

— Üstökös volt az égen a múlt éjszaka. Tegnap meg nemzetiszínű szivárvány. A dolog bizonyos, fiúk. Teringette, én tudom, hogy bizonyos. A kisujjamban van minden haditudomány. Én tudom, mit jelent az, ha én a kardommal álmodom.

Bántuk is mi még akkor a háborút. A csatatűz ott volt számunkra a tanteremben.

Néma csendben olvastattak fel a dolgot, a tanár komoly redőkebe vont arccal hallgatta végig. Volt biz azok között rossz is, figyelemre méltó is. Hol-hol egyet bólintott fejével, kedves, barátságos arca érdeklődéstől sugárzott, pedig bizony nem tudom, mi érdekelhette azon a sok, kezdetleges »probatio calami«-n, amelynek a fele így kezdődött: »Ki ne hallotta volna valaha az igazságos Mátyás híret!«

Most rám került a sor.

Halk, félénk hangon kezdtem olvasni.

A pattogó szavak, a velős, rövid és szabatos körmondatok, a népiesség szépségétől duzzadó eszmék mint valami bombák röpködtek szét a tág teremben. Tanulótársaim arcán a meglepetés és megdöbbenés volt lerajzolva. Elfojtott lélegzettel hallgattak rám.

Szeremley komoran csüggeszté le fejét s türelmetlenül tépdelte kis kecskeszakállát.

Kimerült, lángbaborult arccal ereszkedtem le helyemre (az utolsó padban) a felolvasás után.

A professzor úr letette hosszú ceruzáját s fürkészőleg nézett a szemem közé.

— Te írtad ezt, öcsém? — kérde a gyanakodás félreismerhetlen jeleivel.

— Én . . . — motyogtam halkán.

— De csak segített Dobos bácsi is, ugye?

— Nem — feleltem halálsápadtra válva.

— No, egy kicsit? — vallatott szelíd, jóságos hangján.

— Egy kicsit — hebegém, alig hallhatólag.

Újra felvette a ceruzát kezébe s megfenyegetett vele.

— Helyesen van, öcsém. Tehát egy kicsit segített. Dobos bácsi jó hentes, tehát ehhez is ért. Nagyon jól van, édes öcsém, egészen rendben vagyunk. Csakhogy azt mondom én neked, hogy ezután is Dobos bácsi segítsen. Rosszabb munkát ne merj felhozni, mert akkor meggyűlik velem a bajod. Ha egyszer Dobos bácsi nélkül volna kedved valamibe belekezdeni, ne kerülj a szemem elé; a Dobos bácsi keze örökké meglássék minden dolgodon. Tiszteltetem, édes fiam, Dobos bácsit!

Szegény Dobos bácsi pedig mindezekről nem tudott semmit. Nem volt a léhaságok embere, ha tudott volna is valamit ezekről, mindössze vállat vont volna.

Sokkal okosabb dolgokon mélézgatott az ő elméje, mint aminő a betűk összerakásának hiú mestersége. Nem is értett hozzá soha világleletében. Az iskolából az »abé-ab«-nál állott ki s ahova kiállott, úgy ott maradt állva mai napig, hogy egy hajszálnyi sem mozdul odább.

Ennek a segítségére ugyan nem lehetett támaszkodnom. Kétségbeesésem határtalan volt, rémes színben láttam magam előtt a jövőt, amidőn ki fog sülni minden.

Megedzettem akaratomat és föltettem magamban, hogy olvasgatni fogok irodalmi műveket.

— Dobos bácsi! — szóltam egy napon — mondjon nekem valami remekművet, amit érdemes legyen átolvasni és tanulmányozni.

— Hüüm, fiam. Hát itt van a Meluzina históriája. A feleségem olvasmány-könyve, olyat nem evett még a professzorod sem. Ha ezt elolvasod, okosabb leszel a sárospataki püspök-

nél. A feleségem tizenkilencedszer olvasta a múlt héten, és már is nincs maradásom a megnövekedett elméjétől, mire a huszonötödikszere kérődzik végig rajta, meglásd, a kassai káptalan is odább költözködik a tőle való tartózkodásában.

Megszereztem s elolvastam a Meluzinát. Ez a szép hölgy vitt be az irodalomba.

Az igaz, hogy nem volt előkelő delnő, kinek elegáns, csillogó kosztümje, fényes származása még arra is vet némi sugárt, aki vele érintkezik; egyszerű volt, névtelen, igénytelen. . .

Meg is látszik rajtam, hogy ő volt az első »ismeretségem«. Ez a »viszony« mindig gátja volt haladásomnak.

A szép »Meluzina históriája« végtelenül tetszett s fölébreszté bennem az olvasás vágyát, mely valóságos dühhő növekedett. Olvastam mindent összevissza, úgyhogy midőn egy negyedév múlva új irodalmi dolgozatra került a sor, annyi tündöklő szóvirág ülepedett le agyamra, hogy dolgozatomat, »Szent László király dicsőítését« úgy felsallangozhattam ékes szavakkal, miszerint Szeremley meg nem állhatta, hogy közbe ne szóljon.

— Nagy fantaszta az a te Dobos bátyád. No, mind-egy, megbocsátom neki, hogy alkalmasint *délután* segített.

Egy év alatt tisztult az ízlésem, sokat tanultam; a megszégyenítéstől való félelem, hogy Szeremley észreveszi: honnan vettem a pávatollakat, megedzé lankadó türelmemet és szorgalmamat, megkettőzte igyekezetemet.

Hiúságom, örömem, vágyam egyetlen célba gyűlt: írni tudni.

Egy év múlva, midőn a saját versemet olvastam el a közvizsgán, Szeremley édesem mosolygott, megveregette vállamat s így szólt:

— Most már nem féltlek, gyerek. Most már mindig ott lesz melletted Dobos bácsi, valahányszor megfogod a tollat.

És ez nekem nagyon jól esett akkor, pedig nem is értettem egészen.

Mert hát hogy is lehetne Dobos bácsi mellett ezután? Fél éve már, ahogy kikisértük a temetőbe. Hiszen a tiszteletes tanár úr is tudhatná. Levett kalappal ballagott a koporsója után.

LÁTTAM A FELESÉGEMET

Tegnapelőtt, mikor Törs Kálmánt azzal akartam megvigasztalni, hogy sose búsuljon (aminthogy nem is búsult) a kerület miatt, tegye büszkévé azon tudat, hogy nemesen esett el, így felelt mosolyogva:

— Már iszen sokat ér a szép szó is; hanem hát azt mondta valamikor egy nagy tudós, hogy jobb eleven számárnak lenni, mind döglött oroszlánnak.

Ez a mondat maga megér egy választókerületet.

Nincs valami kellemesebb dolog, mint élni.

Azt mondjuk, hogy már nem bírjuk a nagy adó terhét, az átkos kormány, mint a saskeselyű vájja májunkat, mint a pióca szopja vérünket, mint az ökör durván tapossa jogainkat, mint a kakukk idegeneket költ ki fészkeinkben, de azért e vérengző kínszások dacára is jobban szeretünk adófizető polgárok lenni, mint csendes, nyugalmas halottak, akik a föld alatt pihennek, megszabadulva örökkön-örökre a Tisza-politika átkaitól; meg nem háborítva se finánctól, sem végrehajtótól, sem semminemű elemi csapástól.

Képzeltetik hát, tisztelt olvasóim, mennyire megijedtem a múlt napokban Budapesten, mikor mint valóságos eleven ember kezembe veszem a klubban a »Pester Lloyd«-ot és azt olvasom ki belőle a »Fremden-liste«-ban, hogy az én feleségem, »Frau von M. K.« az Európa c. vendéglőbe van szállva.

— Nekem feleségem! Hát kicsoda az én feleségem?

Megtörültem a szemeimet; talán nem jól olvastam a nevet. Ott volt biz az, tisztán olvasható betűkkel. Föltettem a monoklimat; mégis úgy volt!

Összeráncolt homlokkal gondolkoztam el mélyen.

Csak három élő ember viseli e nevet. Az egyik közülök tizennégy éves, a másik hetvenhat, a keresztnevet meg pláne csak magam viselem. Tehát mégis csakugyan, hogy ugyan-csak az én feleségemnek kelltek lenni szállva az Európában!

De hát én istenem, mikor házasodtam én meg?

Annyi sok mindenféle történik az emberrel, hogy nem emlékezhetik mindenre, de már a házassági aktusra mégis csak vissza kellene emlékeznem — talán. Elhatároztam, hogy

Gellérinek telegrafirozok; az jobban szokta tudni az elkövetett dolgaimat. Gelléri vissza fog emlékezni, mert hihetőleg »Hymen« hírt is írt róla a »Napló«-ban.

Szerencsére épp e pillanatban nyit rám a szomszéd terem-ből Somogyi Ede, a »Magyar Lexikon« szerkesztője.

— Ugyan kérem, hányadik betűnél van már?

— Még csak az »A«-nál.

— Brr. Akkor még messze van az »M.« Mindamelletl hiszem, hogy már rendezve vannak önnél az életrajzom főbb adatai.

— Kétségkívül, uram .

— Ez esetben . önnek tudnia kell, házas ember va-gyok-e vagy sem?

— Ah! Bah! Ki az ördög menne magához feleségül?

Ez a válasz tökéletesen megnyugtató. Persze, hogy nem házasodhattam én meg, már ezen okból sem. — Félelmem szűnni kezdett, s egész nyugodtan indultam el a Váci utcai aszfalra, fiatal emberes kedélyhangulattal nézegetni a világ legszebb hölgyeit, akikre mindnyájokra csak az tarthat szá-mot, akire nem tarthat számot egyikök sem.

De azért még mindig fúrta oldalamat az a név. — Akik ösmernek, tudják mennyire szórakozott vagyok. — Vissza kezdtem emlékezni a világ valamennyi szórakozott emberére, Lord Byronra, akit esernyővel a feje fölött a legnagyobb zápor-esőben azzal tréfált meg egy ismerőse, hogy így szólt hozzá.

— Mylord, ön le is csatolhatná az esernyőt, hiszen a nap süt.

— Köszönöm, Sir — mondá a poéta, lecsattantva a parapli bordáit —, ön igazán figyelmes, s én oly végtelenül szórakozott.

A szellemes Trenville marquis a XVI. században egyszer sürgös ügyben hazajött a lakására. Palotája lépcsőin egy ismeretlen urat lát lefelé jönni, ki fennhangon dörmögi magában:

— Ez az átkozott Trenville soha sincs itthon.

— Ez esetben hát — gondolja magában a szórakozott marquis — én is hiába fáradnék hozzá.

És visszafordult.

Még ennél is szórakozottabb a Vas Gereben íródiákja, aki másfél óráig a saját lába helyett a szomszédja lábát

vakarta, és rettenetesen csudálkozott mellette, hogy a vizketés mégsem múlik.

A legkülönb eset azonban mégis a madame Staël-é, ki I. Napóleonnak lágytojást akart főzni, de nem értvén a főzéshez, kikereste a szakácskönyvből: hány másodpercig legyen az a forró vízben. Megtalálta, hogy hetven másodpercig. Óráját tehát illő pontossággal egyik kezébe vette, a másikba pedig a tojást, s mikor a víz habhegyeket hányva zajongva forni kezdett, hirtelen bedobta az — órát s azt, hogy mikor telik le a hetven perc, feszült figyelemmel nézte a — tojásán.

Ha mindezekben a nevezetes személyiségeken ilyen kázus esett már, miért ne eshetett volna meg rajtam valamivel nagyobb is, hogy ti. szórakozottságomban megházasodtam.

A sors csodálatos véletleneket produkál néha-néha. Egyszer a Nógrád megyei vicispánnal Debrecenbe utaztunk. Amint kiszálltunk az indóháznál, hogy a »Bika« szálloda felé igyekezzünk, egyszerre csak rákiált egy debreceni címvis az én öreg urambátyámra:

— Ifjú úr, hé! Elveszti kee az óráját, hé!

A vármegye hatalmas vicispánja, aki azt hiszi, hogy a végítélet napján még az isten is úgy fogja szólítani: »tekintetes öcsémuram«, rá sem hederített erre a tiszteletlen beszédre, hanem én mégis körülnéztem Ákos bácsit, s meglepetve látom, hogy a fekete gérokkja hátulsó gombjára egy ezüstóra van akasztva aranyláncon.

— Ákos bácsi — kiáltám —, egy óra van hátul a kabátgombján.

Az öreg hirtelen odakapott s ijedten elsápadva mondá:

— Kutya teremtette! Hol loptam?

Nyugtalanul tekintett jobbra-balra.

— Ez nagy baj, szörnyű nagy baj. Most már én nem tudok egyéb módust, öcsém, mint hogy ezennel átruházom rád a vicispánságot, hogy legyen akkora nagy úr a világon, aki engem elfogathasson.

Végre is rájöttünk a csodálatos esemény nyitjára, az öregúr a pesti indóházban, midőn a nagy tumultusban a böröndje után lehajolt meg fölemelkedett, valami szegény ördög zsebéből rántotta ki kiálló gombjával az órát. Így történhetett a dolog. A legkomikusabb benne a debreceni

cívis megütközése, aki ugyancsak ménkű nagy úrnak nézhette az öreget, hogy még a kabátja hátulján is órát hord, mintha csak azt akarná szándékosan, hogy valamely megszorult becsületes embernek legyen mit ellopni.

E régi emlékek villantak föl agyamban, valószínűséget kölcsönözve a hihetetlennek, s mély borzadással töltve el egész valómat.

Bátortalan léptekkel s összezúzott kedéllyel bolyongtam föl s alá; még a Sárkány kirakata sem érdekelt, pedig ott van kiállítva Magyarország négy szépe és a legszebb »ötödik«, a rangon aluli.

Többször elindultam az Európa felé, hogy számon kérjem azon ismeretlen hölgytől, miféle jogon viseli nevemet, azonban egy gondolat mindannyiszor visszahökkenett; »hátha . . . hátha mégis a feleségem« — s ez esetben futnom kell tőle, nem pedig közeledni hozzá.

Homlokom forró volt . . . idegeimet sajátságos láz és izgatottság tartotta fogva; ami borzasztót valaha olvastam Poe Edgartól, az mind összekavarodott fantáziámban. — Azt hittem, meg kell örülnöm.

Vége azonban görcsösen föl kacagtam.

Bolond voltam eddig! Hiszen ez az egész dolog nagyon egyszerű. Ejnye, hogy eddig is nem találtam ki! Valami kalandornőnek jóhangzású név kellett, s ezer név közül az enyimet választá. — Szegény asszony!

Elfogta lelkemet a keresztény felebaráti részvét.

Most már kötelességem volt az Európa felé sietni, hogy figyelmeztessem, miszerint válasszon jobb nevet, ne tegye magát szerencsétlenné az enyimmel: arra már nem lehet adósságot csinálni — *többet*.

A kapust nem találtam az üveg-köpönyegjében, hanem a főpincér szemben jött velem a lépcsőről.

— Sie! — ordítok rá — in welche Zimmer ist die Frau von

— A Nr. 14-ben.

— Hogy tudja ön, hisz még meg sem mondtam a nevét?

A pincér a kutya-filozófiánál fogva tudta. Mint mondá, csupán egy nő van most az Európába szállva, ennél fogva ennek kell lenni, akit keresek.

Engedve ezen logikának, bekopogtattam a 14. számú ajtón. Egy magas, fekete ruhás hölgy jött elémbé erős, markirozott vonásokkal, csinos kék szemekkel.

— Asszonyom! — mondám magamat meghajtva.

— Mit kíván tőlem, uram? . . .

— Föl akarom önt világosítani.

— Miről?

— Ön mindjárt meg fogja érteni. Az én nevem.

— Nos uram, az ön neve?

Megmondtam neki a nevemet és kémleltem a lesújtó hatást, melyet az elő fog idézni.

Arcának egyetlen porcikája sem változott; hidegen hagyta, mintha csak azt mondtam volna, hogy Szabó Jánosnak hinak, ami pedig a legközönségesebb név az Osztrák—Magyar Monarchiában.

— Nos uram, a nevét hallottam, hanem a fölvilágosításból még semmit . . .

— Ellenkezőleg! Éppen a nevemben van a fölvilágosítás.

— Nem értem . . .

— Ön úgy viseli magát, mintha a feleségem lenne.

— Meg van ön bolondulva?

— Azt hiszem, asszonyom, hogy nem, vagy pedig önt nevezik másképpen. Hogyan nevezik, kérem?

— Én X. Ferencné vagyok.

— Így van beírva a kapusnál?

— Nagyon természetesen.

— Ez esetben bocsánatot kérek — dadogám s szó nélkül elpirulva rohantam felvilágosításért a kapushoz.

Az én »feleségem«-nek sehol semmi nyoma. Fölhánytuk a vastag vendégkönyvet. Sohasem volt ott ilyen nevű asszony.

De hát akkor milyen módon jutott be mégis a Pester Lloydba?

*

Töprengésem nem szűnt meg. Visszafelé jövet a kupéban is erre gondoltam. Itthon is eszembe jutott. Hogyan történhetett mindez?

Végre Gellérinek is elpanaszoltam.

Az elnevette magát.

- Hol állt az a »Frau von« szó. Ugye a sor végén?
— Ott.
Azután megkérdezett, hol voltam szállva.
— A »London«-ban.
— Egyszerű az egész. A »Pester Lloyd« nyomdájában a »London« szálloda listájából egy sor lecsúszott az »Európa« szálloda listájába, éppen a »Frau von« alá.

ANGOL VILÁG SZEGEDEN*

Mióta dr. Lenhossék megmérte az összes nevezetesebb emberek koponyáját és azt találta, hogy báró Sennyei Pálnak kell lennie a *legtehetségtelem* embernek, azóta kezdek kevély lenni a talentumomra.

De sohasem lyukadt ki belőlem a büszkeség olyan nagy mértékben, mint tegnap este, mikor azon vettem észre magamat, hogy én angolul tudok.

Nem emlékezem rá, hogy valaha tanultam volna angolul, sőt még jóformán nem is hallottam angol szót, de mégis tudok.

Hja, mert hát kifejtettebb koponyám van, mint a Sennyei Pálé!

Szegény professzorom, aki nem bírtad belém diktálni Schiller szomorú nyelvét sem, hitted-e valaha, hogy még Albion leányaival is léssen diskurzusom az ő saját nyelvükön.

Kossuth apánk megtette azt a juxot, hogy folyékony dikciókat tartott a brit parton, a hosszú tengeri úton a szótárból és a nyelvmesterektől elsajátítván nyelvüket. De ez mind csak kismiska! Én egy óra alatt tanultam meg John Bull nyelvét. S tanítómesterem a kisasszonyok lábikrái voltak.

Még azt mondják, hogy az ember a fejtől kezdődik. Nem igaz! A lábától kezdődik. S Lenhossék is okosabban tenné talán, ha a szép asszonyok lábait méregetné, mint unalmas lángelmék és celebritások koponyáit.

* Az angol nyelvre való lefordítás jogát szerző azon ideig, míg a missek Szegeden tartózkodnak, magának tartja fenn.

Mert ha nem a lábak következnének előbb a fejeknél; hogyan lett volna lehetséges, hogy a három miss a lábával annyi főt megzavarjon?

Miután a nyájas olvasó a *missek*et még talán nem ismeri, joggal megkövetelheti tőlem, hogy világosság okáért értelemesebben beszéljek s az elején kezdjem.

Hát tisztelt olvasó, van itt ebben a te nyugalmás városodban, hol a szelíd erkölcsök honolnak háborítlanul századok óta, egy istentől elrugaszkodott kompánia. Szelíd jámbor fiúk egyenkint, hanem együtt valóságos Kun László udvara. A Pickwick klub emberei, a zöldek társulata és a párizsi »cliquot«-egylet mind jámbor kupaktanács ezekhez képest.

Elmondom az egylet történetét, s ezzel meg lesz magyarázva minden.

Az egylet iránya eleinte politikai volt: az volt a jelszó: *buktassuk meg Tisza Kálmánt.*

Nem bírtuk.

Engedtünk kissé ambícióinkból s ledevalváltuk a jelszót arra, hogy: *buktassuk meg Bakayt.*

Azt sem lehetett.

Na, hát mármost mi az ördögöt csinálunk.

— Buktassuk meg Angolországot! — szólott Pista, a másodelnök.

— Jó van, buktassuk hát meg Angolországot

— De hogyan?

— Kezdjük Beaconsfielddel!

— Kivihetetlen.

— Éppen nem. A »Szegedi Napló« elkezdti dicsérni, s természetszerűen folyik a többi.

— Milyen »többi«?

— Az, hogy akkor a másik helyi lap okvetlenül szidni kezdi. Márpedig azt tudjátok, hogy Viktória királyné mennyire befolyásoltatja magát e precíz *közvélemény* által.

— Jó, jó, de ez mégsem egészen biztos szer Nagy-Britannia megbuktatásához — mondja János, az egylet vicetitkára —, egyéb kell. Én azt mondom, uraim, ~~be~~ kell plántálni Angliába is a magyar erkölcsöket, s egy fél század alatt tönkremegy a brit félsziget.

— Mégpedig — szólott közbe Laci, az egylet pénztár-

noka — úgy kell kezdenünk a dolgot, ahogy valaha II. József császár kombinálta ki a magyarok romlását, a nőkn...

— Helyesen! — kiáltott bele az alelnök — az angol nők erkölcsait kell megrontani. Ez az én szakmám.

A klub tagjai lelkesült éljenzéssel fogadták a tetszetős beszédét.

— Nos, uraim — tévé föl a kérdést az elnök —, ki vállalkozik arra, hogy Angliába menve, ott elkezdje kolosszális missziókat, a női erkölcsök aláadását.

— Én magamra vállalom Irlandot.

— Én Skóthont.

Pista bosszúsán vágta kalapját a tanácskozási asztalhoz.

— Hát akkor nekem mi marad?

— Az anyaország és India!

— Hát még? Azért kár is kimozdulni.

Egy jeles tagtársunk emelt most szót.

— Egyáltalában, fiúk, legokosabb lenne itthon maradni, mert kimenetelünk által a boripart érné érzékeny veszteség. Adjuk egészen urasan. Én azt indítványozom, és a kényelem is azt követeli, hogy

— Halljuk?

— Hozassuk ide egész Angliát.

— De be nem férne ám az egész Szegedre!

— Hozassuk ide apródunkint.

— Úgy van .. négyenkint, ötönkint.

A klub helyeselte e tervet. A határozat ki lett mondva.

S így most már könnyen megérted, nyájas olvasó, hogy mit keresnek Szegeden az ánglusok. Az első szállítmányunk tegnap érkezett meg. Öten vannak, két férfi és három . .

Azaz, hogy most veszem észre, miszerint úgysem hiszi el senki e mesét. Utoljára is abba kell hagynom a tréfálódzó hímezést-hámozást s ott vagyok kénytelen kilyukadni, hogy a kompániának nem voltak biz ott egyéb céljai, mint hogy balettet akart látni, minélfogva rávette a színházdirektort, hogy hozasson neki balettet.

Így érkezett meg tegnap két férfi és három nő.

Nem voltak ezek albion szöke fejek, hanem Meduza-fejek. Az egyik úgy néz ki, mint az aszalt szilva, a másik a savanyított uborkát juttatja eszünkbe, a harmadik a Liba-

non tornyát természetével s a damaszkuszi halastavakat szemivel.

Hanem hiszen az nem is virtus, hogy az ember a Borcsa-féle tündérékért lelkesüljön, azt akármicsoda borbélylegény megérti, miért van, — az igazi úr éppen azért úr, hogy a vulgus profanum nem érti meg sem a cselekedeteit, sem az ízlését. Az angol missek félig-meddig a mi vendégeink. Illő tehát, hogy jól fogadjuk; bankettel, édes szavakkal és felolvadott szívekkel. Nagy-Britannia szülöttei megérdemlik azt a figyelmet a magyaroktól, igaz ugyan, hogy nagyon rútak, hanem lehet, hogy Angliában a legszebbek közül valók. Elvégre is mi magyarok barbár faj vagyunk, mit értenék mi a női szépség megítéléséhez? Egyszóval vegyük úgy, hogy ünnepelt szépségek körében vagyunk.

Úgy is vettük; kivált mikor borozás közben egy kis londoni köd nehezedett az agyvelőnkre, egészen megbarátkoztunk Angliával és azzal, amit adott.

— I love you! — mondtam, szememet lehunyva és szemérmesen odahajolva miss Jane-hoz.

Ezt az egyetlen »szeretem önt« mondatot tudom a szó-tárból.

Miss Jane rám bámult kicsinyre szabott savószínű szemével és a fejét rázta, hogy nem érti.

Talán rosszul ejtettem ki. Felírtam hát egy szelet papirosra.

Innen sem értette meg. Bizonyosan nem tud olvasni.

Megnyugodtam a megváltozhatatlanban, hogy nem vagyunk képesek egymást megérteni, s szinte irigyeltem János barátunk ötletét, aki a maga missének meg-megveregette a karját, azután meg-megveregette jelentőségteljes pislantással a fehér márványasztalt, amivel azt akarta vele megértetni, hogy a karja oly fehér, mint a márvány és olyan kemény.

De még odább ment leleményességben és önfeláldozásban Pista; ő egy nemzetközi csókot cuppantott miss Elise arcára, amitől nyomban elálmósodott, már tudniillik nem a miss, hanem — a Pista.

— Hollá! — Ezt nem szabad így hagyni. Hadd énekeljék el neki a missek a rule Britannia-t.

Elkezdttem mindenféle mimikával, kézzel-lábbal magya-

rázni, hogy az angol nemzeti himnuszt akarjuk hallani, a világverő brit flották harci indulóját, melyben benne van a skót kardok csörgése, villámok csattogása, riadó trombiták harsonája, haragos tengerek zúgása. Halljuk a rule Britannia-t!

Csak félig-meddig értette a három hölgy, összesúgtak hát, anyanyelvükön tudakozva egymástól.

— *Cso kce?* (Mit akar?)

— *Pesen* (Éneket) — mondja az egyik.

— *Kerü?* (Melyiket?) — kérdi miss Elise.

— *Tú Anglickü.* (Azt az angolt) — súgja miss Jane.

Teremtő uram istenem — kiáltám föl önmagamban elálmosodó szemeimet megdörzsölve és homlokomat megtapogatva, hiszen én értem minden szavukat.

Izgatottságomban rávágtam öklömmel a nagy márványasztalra úgy, hogy táncoltak rajta az üres üvegek.

— Uraim, én folyékonyan tudok angolul. Mindent, de mindent értek.

— Hát mondta valaki, hogy nem tudsz? — szólott közbe Pista.

— Igen, de még ez este nem tudtam.

Lehetetlen!

— Becsületemre mondom, nem tudtam.

— Akkor hát most sem tudsz.

— Akár egy Shakespeare, hallgassátok!

S ezzela legfesztelenebb és a legfolyékonyabb konverzálást kezdtem a kisasszonyokkal, kik elsápadtak az ámulattól, éppúgy, mint barátaim.

— Ez aztán isteni csoda! Mégis csak szép dolog kapacitásnak lenni. Az embernek megnyílik az esze, s egy momentum alatt benyeli az egész angol nyelvet.

— Hja, így van az — mondtam önérzettel —, ha az embernek kifejtettebb a koponyája, mint a Sennyei Pálé.

Nemes multság fejlett ki. Hangzott a rule Britannia, és vígan csörömpöltek az összekoccanó poharak.

Laci, Pista és János rágyújtottak egy-egy itthon termett nótára, vegyítve szomorút víggal, frisset mélázóval, költőit frivollal

Az ánglius híres lányok,
Kilenc rétű a szoknyájuk,
Három módos, három sáros,
Három pedig . . .

– Yes — mondák a missek vigyorogva, mint mennyi tengeri főka.

Az angol köd mindinkább reánk ereszkedett . A Hungária gázlámpái egyre fogytak, az óra egyre többet mutatott éjjél után, a felszolgáló pincérek szeme folyton kisebbedett . . míg ellenben a számla folyton nagyobbodott. (Így pótolja ki magát az anyatermészet.)

Végre valahogy hazavergődtünk.

Most reggel, amint fölébredve eszembe jutott azon isteni csuda, hogy én angolul is tudok, keresztül gondoltam múltamat, s íme rájöttem, hogy én ezt a nyelvet önkéntes koromban a pajtásaimtól tanultam meg apródonkint és öntudatlanul a báró Mamulya-ezrednél.

Persze, hogy a fiúktól tanultam.

Hanem hát azért baka a baka, hogy mindig csínyen jár az esze . . . Az akasztófárávalók elhitették akkor velem, hogy az a *cseh nyelv*.

S hittem egész — tegnapig.

A FÉREG

Miért járjak még egyenes gerinccel én? Ha már rabszolga mindenki. Ha már ura van mindenkinek, miért maradjak én »egyedül«.

Meghódolok neked, te legnagyobb úr

Egyszerű tollamat, mely sohasem ismert hatalmat, parancsolást, mely az én szilaj szívem érzelmeit tette papírra, a hízelgés tintájába lököm.

Leborulok előtted, mindenség ura, — földnek féрге, ideáлом!

Imádom a szabadságot határtalanul, féktelenül . Még az is fáj, hogy az isten örökdik fölöttünk, jobb volna tán, ha nem vigyázna ránk.

De azt mégis szeretem, hogy te fölöttünk állasz hatalmas úr, csúszó-mászó földi féreg!

A te ítélőszéked elé fogunk jutni valamennyien.

Te fogod megrágni a királyok koponyáját, te fogod megtudni, volt-e bennök agyvelő.

Te fogod megenni a hatalmasok szívét, — ha ugyan ki nem köpöd, mert keserű.

És tehozzád jut mindaz, amit mi világnak nevezünk, ami kedves nekünk, ami érdek. És aztán a legvégén, hogy valahogy pört ne akaszthassunk a nyakadba, szép csöndesen megeszel minket is.

Mert hát te igazságos vagy és hatalmas.

.....
Éppen idáig írtam e cikket sötét, elnyomott kedéllyel, midőn kopogtatás hallatszik az ajtón.

Hát ki az ördög lép be rajta? A világon a legmulatságosabb fickó, az én kedves kenyerespajtásom, Gelencsy Muki.

— Hollá! Hol a pokolban jársz itt Szegeden?

Muki rendesen nagyszabású ideákban szokott beszélni.

— Hát én bizony most, pajtás, olyan comissionär-féle vagyok. A hollandus kormány két milliárd mázsa paprikát rendelt általam — azért jöttem. Szállítom le neki az egész várost, még a házfödeleket is — paprikának. Az bizony nincs különben. Hanem hát te meg mit csinálsz itt?

— Hát én tárcát írok a féregről. .

— A toportyán-féregről? Micsoda, te a férgekről írsz már és nem az asszonyokról?

— Eh, mit az asszonyok!

Roszsabb vagy, pajtás, a harkálytojásnál. Mászt érzel, mászt írsz. Tedd az öregapádat bolonddá, ne engem; majd téged hagyna hidegen az olyan szép asszony, aminőt most láttam.

— Hol?

— Átellenben egy ablaknál, amint idejöttem. Rám nézett. Éppen a szívem tájára esett pillantása. Egy pakli gyufa volt a kislablizebemben, menten meggyulladt.

— Szegény Muki!

— Szerencsére éppen akkor vitték arra a város vízipuskáját... az eloltotta.

— Hogy mégis nem vagy vizes?

— Mert okos ember vagyok. Egyszer-kétszer még ezután elstétáltam az ablaka alatt, s amint még egyszer rámnézett, égető tekintetétől mindenütt megszáradt rajtam a ruha.

— No, ez igazán praktikus. Nem foglalsz helyet?

— Köszönöm. Nem lehet. Egy angollal fogadtam tegnapelőtt, hogy kilenc esztendeig le nem ülök és le nem fekszem .

— Régen láttalak. Hogy vagy? Nem nősültél még meg azóta?

— Nem még. Hanem a kedvedért azonnal megtehetem, ha kívánod. Hivass be valami némbert kívülről. Éppen az elébb láttam ott valami tenyeres-talpas jószágot .

— Micsoda? Hát már a szolgálókiig jutottál?

— Hja, pajtás, az az akasztófárávaló Napóleon Lulu minden partit elhalász előlem. Thyra hercegnő, Ilonakontesz .

— Jól van, jól . Hanem hát azt mondd meg már, mi hozott orvos létedre ide az Alföldre?

— Mi egyéb, barátom, mint a »muri«. Egy fősvény nagybátyám lakik itt Kikindán, az rendezett valami dísz-ebédet a nevenapjára. Meghítt. Elmentem.

— Nos, volt-e jó ebéd?

— Hét szem lencsét adott ki a szakácsnéjának húszunk számára.

— A rossz élmezéstől vagy hát olyan sápadt . .

— Ej, dehogy! Az a bajom, hogy megfáztam útközben. Olyan hideg volt a vagonban, hogy odafagytam a kupé oldalához. Ahogy kiszálltunk, két cseh konduktor fcszegetett le késsel.

— Örülök, hogy itt vagy, legalább elbeszélgetünk egy kicsit a régiokról. Hogy van Mariette?

— Miféle Mariette?

— A kis szeretőm . . a Háromdob utcai kávéházból.

— Aha, emlékszem. Mindjárt gondoltam, hogy olyasvalakiről kérdezősködöl, aki nincs benne a »*Gothai almanach*«-ban. Hej, pajtás, hol vannak azok a régi jó idők, mikor még urak voltunk.

— Messze, nagyon messze . .

— Múltkor láttam őket. Egy Rókus-kórházi orvoskollégámnak olyan pompás operngukkere van, hogy meglátszanak rajta ezerszeresen nagyít.

- Ne komédiázz, beszélj inkább a Mariette-ről.
- Apropos! Hát igazán szeretted azt a szép kis fekete leányt?
- Azt hiszem, még most is szeretem. És te is szeretted? . . .
- Én? Várj csak Igen, igen, most már emlékszem.
- Csakugyan magam is szerettem.
- Hát hogy van az most?
- Gelencsy Muki szórakozottan játszott az óraláncával.
- Úgy, hogy sehogy sem lett volna, még sohasem volt.
- Bolond vagy? Azt szeretném tudni, emleget-e még?
- Nem az! — mondja Gelencsy Muki a maga szeles modora mellett is a meggyőződés hangján.
- Rosszul esett e szó; darabig elhallgattam, mialatt Muki kifejtette szivarozva abbeli nézetét, hogy milyen rosszak most a virgínia szivarok: olajfestéket köpköd tőlük. Zichy Miska már szerződtette is maga mellé, azon esetre, ha a száraz, hosszú Tóth Vilmost megkapja »pemzli«-nek.
- Mikor láttad utoljára? — törém meg végre a csendet.
- Kit? Tóth Vilmost?
- Dehogv. A Mariette-ot.
- Ah, a Mariette-ot. Megállj csak, hogy pontos legyek
- holnap lesz egy hete, láttam legutoljára.
- Hol?
- A nyújtódeszkán, — *amikor boncollam!*

Megint elfogott a sötét hangulat, mely kedélyemet uralta, mikor e cikk írásához kezdtem.

Sziszegve tompán kérdém:

— Mi baja volt szegénynek?

Muki ásított.

— Már mint kinek? Ahá, a Marinak. Az ördög tudná az ilyet; öngyilkos lett. Mondták is miért, de elfeledtem. Kit érdekelne az ilyen mindennapi történet . Ti, írók, azt úgyis ezzel a három szóval fejezitek ki: »*féreg dúlta a szívét* . . .
puktum.«

— Féreg, igen féreg . — suttogám elsápadva —, az én uram, akinek meghódolok. Nála a szegény kis Mariette egészen *odahaza* van.

SZEGEDI TITKOK

Annyi sok jogos panasz érkezett már be a szerkesztőséghez kollegám, Kákay Aranyos Nr. 3. ellen, hogy a közönség bizonnal örömmel fogja venni, ha legalább egy időre megszabadul tőle, s én veszem át rovatát. Biztosítom, hogy az olvasók nem fognak rövidséget szenvedni, mert eltekintve attól, hogy *huszonöt évvel vagyok idősebb* nála s így kétségkívül higgadtabb s tapasztalatokban gazdagabb; tudományom is — minden szerénytelenség nélkül mondhatom — van annyi, mint őneki.

Ha még egyszer valahol fölbukkanna ez az úr, ne higgyenek kérem neki, s ne engedjék magukat félrevezettetni Borcsái és bámulatos kalandjai által. Nem igaz azokból egyetlen szó sem.

Az lesz az igaz, amit én fogok beszélni.

Mindössze az a hátrányom lehet, hogy még ő fiatalabb vérű levén, franciás könnyedségű stíllel sikamlík el a tárgyak között, addig én nehézkes angol modorral, csupán tárgyilagosság- és a tények részletes előadására fogok szorítkozhatni. De önök, remélem, elengedik a kornak az élénkséget az igazságért.

Mindenekelőtt ki kell jelentenem, hogy mióta Szegeden vagyok, már jóformán mindent láttam, ami ebben a nagy városban csak látható — csak még rendőrt nem láttam. No, de ez talán nem is látható.

Mióta Krikay az »Ellenőr«-ben a rendőrségről írt egy magvas cikket, azóta különösen érdeklődni kezdtem ezen intézmény iránt.

— Hát eszerint mégis van itt rendőrség? — kérdém tőle.

— Beszélik, hogy van.

— Úgy? Csak beszélik?

— Sőt bizonyosan mondhatom, hogy van rendőr. Én láttam is már egyet belőlük — elevenen.

— Ugyan, hogy néz ki?

— Már azzal nem szolgálhatok, mert először nagyon régen láttam, másodszer az is meglehet, hogy nem is rendőr volt, hanem finánc, s harmadszor megint az sem lehetetlen,

ha valóban rendőr lett volna is, hogy akkor nem én voltam az, aki láttam, hanem a sógorom; de sőt ha tényleg én voltam is, aki láttam, kétség fér hozzá, ha nem-e csak álmodtam, hogy láttam.

Igy lön, hogy egészen a legutóbbi napokig nem volt határozott ideám a rendőrség felől.

Mínthogy a »Szegedi Híradó«-nak buzgó előfizetője és olvasója vagyok, ott koronkint akadtam nyomaira annak, hogy mégis kell rendőrségnek létezni, miután számtalanszor szokott fölemlítve lenni betörések és tolvajlások leírásánál e néhány szó: *»rendőrség nem volt jelen«*.

Mint logikus fő, elgondoltam magamban, ha rendőrség nem volt jelen, jele, hogy jelen is lehetett volna, s ha jelen lehetett volna — akkor léteznie is kell.

Történt azonban, hogy a múlt napok egyikét egy kicsit megtöltük az éjszakával . . mert hát hiába, szegény ember úgy takarózik, ahogy lehet.

Barátaim közül néhányan, kik iránt őszinte részvétet érzek, házasemberek lévén, a viláért sem fogom őket kompromittálni nejeik előtt, hogy elárulom, miszerint velem voltak, de ha netalán ez kitudódnék, nagyobb kalamitásoktól ez esetre is megóvnom azzal, ha el nem beszélem, hol jártunk és mit cselekedtünk.

Azt azonban nem titkolhatom el, hogy a színhely az alsóváros volt, s az idő éjfél után egy óra, midőn Szegednek egy utcáján ballagtunk, mely némely tekintetekben hasonlít a londoni Regent street-hez, és némelyekben a bécsi Grabenhez.

Ezen az utcán nagy sár volt és nagy sötétség. Egyetlen gázlámpa sem égett, mert a városi szerződés szerint e napon a hold lett volna hivatva világítani.

Egymást sem láttuk a pokoli sötétségben. No, de hangjaink ismerősek (kivált az enyim), s a társalgást a legkevésbé sem zavarta a sötétség.

— Hol van Gyuri? — kérdém, midőn észrevettem a lépésekről, hogy kevesebben vagyunk.

Gyurinak nehéz volt a feje. Egy falkegységnek támasztotta.

— Hol vagy, Gyurka?

— Itt vagyok, komám.
— Miért álltál meg? Mi baja a fejednek? Csak nem vagy rosszul?

— Nem én, persze hogy nem. Hogy mi baja a fejemnek? Már mint az én fejemnek, la? Hát gondolkozom vele?

— Min?

— Azon, hogy mit iszunk még. Hogy hova megyünk még. Éppen indítványozni akartam még valamit, midőn a szomszéd utcából éktelen lárma hangzott föl, amibe két szaladó ember lábainak pocogása vegyült.

»Tolvaj! Agyonütlek! Rád lövök!« kiáltások voltak hallhatók.

E pillanatban mellettünk rohant el az üldöző és az üldözött.

A sötétségben nem lehetett őket csak homályosan kivenni, robosztus alak volt mind a kettő.

— Te rabló! — ordítá egy hang gúnyosan.

— Te rendőr! Te policáj! — dörögte vissza a másik még gúnyosabban.

Aztán újra fölhangzott a sebes trapp a lucskos sárban.

— Utolérlek, kutya! — hallatszott mindig messzebből.

— Hiszem, mert osztrák baka voltál — kiáltá vissza a másik.

Ohó! hisz ez nagyon érdekes. Egy rendőr tolvajt kerget. Itt az alkalom rendőrt látni. Vajon megcsípi-e a jómadarat.

Egy gondolat... hirtelen elvágтам magam a kompániától, s utána a két futó alaknak. Gyermekkorom óta szeretem azt, ami kalandos, nem bírtam ellentállni a csábító alkalomnak.

Egy puszta téren értem utól őket...

A holdvilág kibukkant s megvilágítá kissé a színhelyet; a futó és üldözője közt alig lehetett már harminc lépés, midőn az üldözött e diszes téren (mely, ha nem csalódom, a plébániatemplom közelében fekszik) egy sáncba lebukott, azon hitben, hogy ellenfele észre nem veszi e fortélyát.

Éles szemű fickó volt: éppúgy észrevette, mint én, s vakmerően csörtetett arra felé.

Megálltam egy ház kapuja mellett, onnan néztem, mi fog történni.

Az történt, hogy a tolvaj kidugta fejét a sáncból, midőn már a rendőr közel járt s rákiáltott:

— Halálfia vagy, ha közelebb lépsz! — S egy pisztoly csöve csillámlott elő.

A rendőr (derék szál legény) meghökken, visszatántorodott. Hihetőleg azt gondolta, minek kockáztassa drága életét egy ilyen mihaszna emberért?

De azért nem hagyta el pozícióját, megállt ott, mint a cövek s mozdulatlanul, örökösen odatapadó tekintettel nézte prédáját.

Már ti. amennyit láthatott belőle, mert dacára, hogy egyre világosodott, csupán egy szürke köpönyeg lebegett a sánc fölött. A szürke köpönyeg alatt, képzelem, milyen kedélyesen töltötte idejét a tolvaj. Tán még szundikált is az akasztófaraval!

Több mint egy óráig nézett ott tehetetlenül farkasszemet a szürke köpönyeggel a rendőr, csak néha kiáltva oda:

— Megállj, gazember! Kivárlak! Majd kijössz onnan! Tudom, megsiratod, ha a kezembe kerülsz. Morzsává törlek.

S volt is egy egészséges gondolata, amellyel a garádból kiugrassa. A sáncnak innenső fele tele volt vízzel, s egy kis gát állt annak csupán akadályul. Emberemnek eszébe jutott ez, odarohant s mialatt félszemmél áldozatját nézte, hirtelen fölszakítá kezeivel a gátat, s a víz zuhogva hömpölygött a sánc azon részébe, hol a tolvaj guggolt.

Érdekes, idegcsiklandozó látvány volt. Milyen tréfa lesz az most mindjárt, mikor egyszerre csak átnedvesül a fickó teste, s fölveszi az özönvíz.

— Ugye kiugrattalak? — kiáltá rendőrünk, egy kezében levő pakktáskát magasan a feje fölött lobogtatva. (Hihetőleg a tolvajtól vette el.)

S íme, a víz felületén egyszerre csak úszni kezdett a szürke köpönyeg; csendesen, szépen, mint egy rózsaszírom, — *hanem az ember, az nem volt sehol.*

Az ember már régebben kibújt a köpönyeg alól, s ki tudja, hol lehet azóta!

Hangosan elkacagtam magam — emberem pedig hangosan káromkodott.

Kacagásom túlharsogta káromkodását; figyelmes lett rá.
— Ki az? Ki röhög itt? — dörmögé durva hangon.
Szétnézett, megpillantott.

— Mit nevet az úr?

— Önöket.

— Hát látta az úr?

— Mindent — mondám mosolyogva. — Csupán a dolog lényegét nem tudom — honnan, miből indult ki.

— Ez a hitvány kuffer az oka.

— Ez lett ellopva?

— Ez — szólt dühösen —, nem érdemelte meg a fáradságot.

Egészen közelléptem emberemhez s nem állhattam meg, hogy gúnyos arccal a vállára ne üssek.

— Hanem hát, barátom, már csak valljuk meg, hogy maga aztán igazán ügyetlen rendőr a maga nemében.

A fickó átható szemekkel nézett végig.

— Minek néz engem az úr? — kérdé érdes, tompa hangon.

— Már mint én? — hebegém megzavarodva .

— Látta ön azt a másik embert? — kérdé valamivel szelídebben.

— Aki megszökött a köpönyeg alul?

— S akit azért kergettem, hogy jól elverjem? — mondá nevetve. — Látta ön

— Láttam.

— No, ha látta az úr, hát akkor tudja meg — *hoggy az a másik volt a rendőr.*

A KIS LALA LEVELE

Erről a mai napról mondta a tót suhanc az apjának:
»Hej, apó, mikor lesz az a nap, hogy én úgy jóllakom, miszerint sem feküdni, sem ülni, sem aludni nem fogok tudni, hanem csak hánykolódom és lihegek, mint a sün?«

Erre a napra ígerte meg az öreg tót fiának ezt a boldogságot.

És ez a nap szent mindenkinek, még annak is, aki minden nap jóllakik, akinek minden napja a pihenés napja.

☩ Mához százhuszonkét évre lesz kétezer éve, hogy — Krisztus született, jászolban, miként illik egy demokratához, ki hivatva van megteremteni az egyenlőséget s elszórni a szeretet tanait.

És e bámulatatos szellem . . . ki valódi fia volt az Istennek, kétezer éve már s minden évben leereszkedik hozzánk a születésnapján . . . addig-addig, míg egyszer majd csak — és már nincsen messze — *nem ismerünk rá*.

Mi öregek, már most sem várjuk nagyon . . . nekünk nem igen hoz semmit, azt pedig, amit *ránk hagyott*, nem igen tudjuk megbecsülni, hanem a gyerekekhez, az ártatlan szívekhez még most is oly közel esik ő, mintha az a kétezer esztendő csak egy lépés volna.

Mosolyogjatok szelíden, gyerekek, szép szőke fűrtös fejecskeítéket dugjátok ki kíváncsian a paplan alul, az ablakba kitett csizmákba és cipőcskébe bizonyosan tett a jó Jézus valamit addig, míg ti jóízűen aludtatok.

A jó Jézuska gondol rátok, ő egészen a tietek, mert mi nem érdemeljük őt meg.

— Igen, igen, kis Lala, magát nagyon szeretni fogja a Jézuska, ha jó lesz egész karácsonyig.

— Aztán mikor lesz már az a karácsony?

— No, úgy egy hét múlva.

Hát egy hétig bizony érdemes jónak lenni a Krisztuska kedvéért.

Lala is az volt és sokat gondolkozott arról, hogy milyen ajándékot fog neki vajon hozni a Jézuska karácsony estéjén.

— De hát ösmer engem a Jézuska? — kérdé tőlem a kedves gyermek komolyan egy estefelé, midőn hozzájuk mentem.

— Majd beszélék én vele. Elmondom neki, hogy maga a Karmos János barátom kis »Mimi«-kéje, hogy maga egy icipici szófogadó árvácska, aki megérdemli, hogy olyan ajándékot küldjön magácskának, aminőt csak szíve-elleke kíván.

— Úgy, úgy, Aranyos bácsi, mondja el a jó Jézuskának mindezeket. Hol találkozik vele? A Jézuska is a »Prófétá«-ba jár vacsorálni?

— Nem, kis angyalkám; a Jézuska nem szokott enni.
— Aztán mindent megád ő nekem, amit kívánok?
— Mindent.
— De hát hogy tudja, én mit kívánok?
— Tud az mindent, mert belát az olyan átlátszó tiszta szívekbe, mint a kis Laláé.

A kis Lala hitetlenül csóválta a kis fejecskéjét. Okos gyermek; csak félig hitt ebben a dologban már ti. abban, hogy az ő kívánságát a Jézuska ismeri — mert hátha nem ismeri!

A Lala papája ügyvéd és özvegyember. Még fiatal, mégis már hét éve özvegy. Neje éppen akkor halt meg, midőn a kis Lalát hagyta itt maga helyett. Azóta nem bírja felejtetni, s lemondott a házasságról. A rábeszélések lepattognak róla, szentségtelenségnek tartja más nőre rá is nézni. Szerelmes egy halottba, aki már régen por odalenn a fekete földben.

A kis Lalát, ki nejének arcvonásait örökölte, óvó szeretettel nevelte föl. Soha atya jobban gyermekét nem szerette, még az árnyékát is szeretettel nézi, még azt a helyet is megirigylő, ahol a kis Lala ül.

Nem is szeret egyébről beszélni, mint a Laláról, meg a perrendtartásról.

Tegnap, amint együtt ültünk szobájában a vígan pattogó kályha mellett, mint legtöbbször szokta, ezzel a kérdéssel fordult felém:

— Mit gondol ön, kollega, a perrendtartás 221. §-áról?

— A 221. §-ról? Nem gondolok én, kedves kollega úr, erről a §-ról semmit. Ön tán gondol valamit?

Ez a § énszerintem hibás, először azért...

— Higgye meg, nem vagyok kíváncsi.

— Vagy úgy? Beszéljünk tehát másról. Láttá már a Lala karácsonyfáját?

— Láttam.

— No, ugye szép?

— Ön igazán jó apa.

— Az ember megtesz mindent gyermekeért, higgye meg, édes a kötelesség itt... aztán nincs is már nekem egyéb célom a világon — mondá mélabúsan —, mint azt a gyermeket fölnevelni.

— Elég hiba. Önnek még meg kéne házasodnia.

— Soha, uram, soha. Engem tökéletesen kielégít az, ha tudom, hogy gyermekem semmit sem nélkülöz, hogy *mindene megvan*.

E pillanatban a levélhordó kopogtatott az ajtón.

— Egy *kézbesítellen* levelet hoztam vissza a postáról — mondja mosolyogva, amint belép —, szerencse, hogy rajta van az ügyvéd úr firmája a borítékon, különben nem tudtuk volna hova elvinni mert nagyon messze szól és nagyon nagy úrnak.

— Adja csak ide. Valamely csodás levél lesz.

— A *Jézuskának* van adresszálva az *Égbe*.

— Nini, nini — mondja az ügyvéd mosolyogva —, hiszen ez az én kis Lalám írása.

Valóban a Lalácska körmölései voltak, akkora nagy betűk, mint egy nagy póké.

Kíváncsian nyitottuk föl s olvastuk tartalmát.

Kedves jó Jézuskám!

Miután a Kákay Aranyos bácsi azt mondja, hogy maga nagyon jó és azt küldi nekem karácsonyra, amit én akarok, hát én arra kérem, kedves jó Jézuskám, hogy — mert nekem nincsen mamám és a többi gyermekeknek van — küldjön nekem karácsonyra *egy — mamát*.

De igazán küldjön és el ne felejtse.

Csókolom számtalanszor

Lala.

A kollega szemeibe könnyek gyűltek, mialatt a levelet elolvasta. Sokáig nézett mereven, némán, ezután a neje arc-képére a falon.

Majd felém fordult s fölsóhajtott:

— Szegény Lala! Én azt hittem, mindene megvan; szegénynek mindene *hiányzik*.

Egy-kétszer végigsétált a szobán, végre megállott előttem s elszánt, rezgő hangon mondá:

— Megházasodom, kollega. Keressen ön nekem valami jó feleséget. Ha lehet, özvegyasszonyt.

*

Olyan szemmel nézzenek hát rám a szegedi özvegy-asszonyok, hogy tőlem függ, kiből csináljak menyasszonyt.

A JÉGEN

Az embereknek mindig fönmarad az a vágyuk, hogy szeretnének röpülni tudni. Icarus óta próbálgatják sokféle-képpen; a poéták a fantázia segítségével, a prózai lények pedig korcsolyán.

Dacára, hogy Kajabucz próféta megmondta Jókai szerint: »ne mássz a fára, nem fulsz belája, ne menj a jégre, le nem esöl«, az emberek mégis szeretnek a jégre menni.

Hogy honnan van ez az ideges ösztön, én bizony nem tudom, és mivel valószínűleg önök sem tudják, ne beszéljünk felőle.

Elég az hozzá, hogy megvan.

Amennyi téli wikler és muff csak megakad Szegeden, mindenikbe jut egy sporthölgy, egy olyan ünnepélyes napon, mint aminő karácsony másodnapja, amikor a jégmező hivatalosan megnyitvatik.

Széles a láthatár körös-körül. A sima jég ezüstös lapja meg-megcsillan a téli napsugár bágyadt mosolyától. Kacéran ugrál végig rajta az aranyos fény s imitt-amott föl is csókolja a hímporát, mert a jég is csak olyan, mint a női — szív: megereszkedik a csóktól.

Ez a jégmező pedig tulajdonképpen semmi egyéb nem volt nyáron, mint egy alávaló pocsolya, vagy hogy valami óriási kenderáztató, s most mire vitte isten a sorsát! Parányi lábacsák tapossák s írják tele görbébbnél görbébb vonalakkal, amik olyanok, mint a török császár névaláírása; nem tudja olvasni senki, csak az, aki érti. Költészet van abban...

Ami tulajdonképpen a külső szépségét illeti a szegedi jégpályának, úgy néz bíz az ki szegényesen, mint egy beszegetlen keszkenő, hanem ami aztán a többit illeti... csütörtökön például oly szépen volt bebútorozva, akár egy ezeregyéji kirakat.

Tisztes korom nem engedte meg, hogy e szemkápráztató játékot végignézzem, mikor a banda megszólalt, s elkezdődött a jég-quadrille, s mint megannyi röpülő angyal siklott el a sima tükrön, ez is, az is... picike telt lábak, miket a korcsolyaszíj szorít kisebbekké, csinos, formás bokák, *képzeltésztte folytatóssal*... szilfid termetek, melyek hajlékonyan inognak jobbra-balra, mint esteli szélben a liliomok.

Igaz, hogy nem valami jól megy a quadrille. s az egész csoportozaton azonnal meglátszik, hogy nem az előkelő dzsentri mulat itt, olyan ügyetlenek szegénykéék és olyan jól mulatnak. . Oh, a dzsentri hölgyei még amikor ügyetlenek is, azt is valami okból teszik, s azok sohasem mulatnak jól! . .

De annál bájolóbbak a polgárleánykák, mert valami szokatlan előttük az úri mulatság, úgy vannak vele, mint amikor Lirisse, a szegény leány Lady Dudley aranyos ruháját veszi föl, s elbájoló mosollyal nézi magát a falusi patak tükreben. .

S ilyenkor szinte kedve volna fölkiáltani az embernek:

— A baroneszen kezdődik az asszony — *lefelé*.

No, de ne okoskodjunk annyit! Íme ni, nagyobb baj az, hogy eltévesztette a harmadik figurát Mariska, kit én a színházban (miután a cím Montesquieu halála után megürült), a »nagy gondolkozó«-nak neveztem el azért, mert örök gondolatokba mélyedve, könyököl páholyában, csupán koronkint simítja el szép borús homlokáról, a hajából azt a két engedetlen szál-csoportozatot, mely minduntalan lekíváncozik a szemeihez. (Nem is lehet ezeknek a hajaknak rossz néven venni.)

A »nagy gondolkozó« tehát eltévesztette a quadrille-t, s most már talán vége is lenne minden mulatságnak, ha a táncrendező sztentori hangja, mely uralkodik a jegek fölött, a bomladozó káoszt egy varázs-vezényszóra össze nem olvasztaná (vagy ahogy Hoffmann Pál országos képviselő és egyetemi professzor mondaná) össze nem kögítené rendszeres esztetikussá egészé.

Szűrő pillantása Mariskát keresi, vádolón, szemrehányón:

»Maga ügyetlen!«

Mariska kétségbeesetten simítja végig ujjjaival (melyek közül az egyik mindig be szokott pólázva lenni) homlokát, s talán két hónapra is boldogtalanná tenné ez a fátum, ha hirtelen el nem felejtődnek azáltal, hogy valamelyik a »leventék« közül úgy teremődik a jégre, hogy három napig is ott marad a manu propriaja elrettentő példának.

A zene utolsó harsan — vagyis inkább röffen. Kukac (vagy minek híják?) leteszi a hegedűt. A solemnitás végetér. A rendező diadalmas pillantást vet az égre, mintha azt akarná

mondani az ég urának: »No, Isten! beismerem, hogy te teremtetted a világot, — hanem azt meg te ösmerd be, hogy ezt a quadrille-t én rendeztem.«

A quadrille népe szétszéled most szabadon, ki-ki amerre akar, s száz meg száz kellemes rendez-vous ejtetik meg a regényes jégpályán.

A szerelmes leányka messze elcsuszkál a partokra, hol távol a kíváncsi tömegetől, egyszer csak azt is odaviszi véletlenül a korszolyája, akit éppen látni kívánt ma délután. S miután már éppen találkoztak, egy-két szót váltanak... Milyen közönséges szavak s mégis milyen jelentőségteljesek! Van mit gondolkozniok rajtuk, hetekig.

A menyecskék sokkal nyíltabban szövik odább viszonyait.

Ön itt a jégen, Bibicz úr? — üdvözli nyájasan egyik kérges udvarlóját az asszony.

— Nagysád csodálkozik azon? .Ön után jöttem.

— Egy cseppet sem csodálkozom, Bibicz úr. Nos. hála istennek, még eddig nem estem el.

— Fájdalom, asszonyom, nem.

Egy másik csoportozat, mely férfiakból áll, tudományos elméleteket feszeget:

— Találjátok el, urak, miért viselnek a nők fehér harisnyát?

— Nos, mert fehér pamutból van kötve.

Bolond vagy. Hát fekete cipőt miért viselnek?

— Ki tudhatná azt?

— Én is. A fehér szín *nagyít*, a fekete szín *kisebbít*, uraim!

Oh, milyen átkozott logika van ezekben az asszonyokban. Rosszabbak a rézkígyónál.

Eközben a jégpályán folyton melegednek a szívek, és folyton vörösödnek az orrok. Estefelé már a legszebb nő is csúnyává válik a hidegtől elszederjesedő arcával, azaz, hogy csak válnék. mert amilyen átkozott logikájuk van, mindig a kellő időben tűnnek el a hiúz férfiúi szemek előtt.

A pálya néptelenedni kezd; hosszú csoportokban vonul hazafelé a közönség, megbeszélve a jeges élményeket. Míg az ott maradtak jóízűn találgatják:

— Ah! nini, a Kati vajon miért nincs itt?

— Azt ugyan nem nehéz kitalálni. Neki génant ez a sport.
— Génant? Miért?
— *Nagy a lába.*
— Milyen szellemes megjegyzés! Hát a Hortenzia hol maradt?

— Könnyű annak! Olyan sikamlós társalgása van, hogy bízvást korcsolyázhatik otthon is — *a saját gondolatain.*

A félnék udvarló is megereszt egy-egy gyöngé, de mégis ékes hasonlatot imádottjához.

— Kegyednek olyan hideg a szíve, kisasszony, mint a jégpálya.

A kisasszony elpirul: ő tudja legjobban, hogy nem egészen olyan hideg.

— Mi lenne hát önből, ha önt abba befogadnám?

A jeles talentum gondolkozik, hogy mi is lenne hát ő abban a hideg szívben, ki is találja, hogy bizonyosan *szagylalt*, de azért nem meri elmondani, mert hátha illetlen.

Különben bármennyire halasztgassam is hosszadalmaságom által, — egy félóra múlva egészen üres lesz a pálya, s nem marad ott a sima jég hátán semmi egyéb, csak a keresztül-kasul belevágódott vonalak, mint egy beírt könyv titkos betűi...

Azoknak a kanyarulatoknak mindnek története van. Csakhogy hát az ördög tudná azt elbeszélni.

A FEKETE ASSZONY

[Az elbeszélés első kidolgozása.]

Egy asszony, akitől megbor zadunk. Egy asszony, akinek nem udvarol senki; akitől reszketve fut el minden élő ember, akit gyűlöl, megátkoz... és akinek mégis meghódol minden ember, mert a fekete asszony a halál, a pestis.

A fekete asszony utálatos és mégis buja... kegyetlen és mégis szelídebb az igazi... a fehér asszonyoknál, akik lassankint ölik meg az embert: a fekete asszony egy csókkal öli meg egy pillanat alatt.

...De ez a csók nem édes — mint a fehér asszonyoké.

A fekete asszony nem alattomos, nem hazudik, fekete szándékát nevében hordja, fekete vizitkártyája, mely egy félországot takar el sötétben, egy egész földrészre veti előre borongós árnyékát: hirtelen jó, de mindig a maga alakjában, toalettajét nem változtatja egyszer sem; óriási felhők barna foszlányaiba burkolózva közelg s amint csontos, hosszú karjait leereszti, hogy a halál magvát elszórja messzire, nem ül az ajkain démoni gyilkos mosoly, helyette ott ül a bánat szelíd mélasága.

Jó asszony a fekete asszony!

Könnyelmű, bűnös királyok, akik megsokalltatók népeitek számát, akik a csaták ödöklését arranzsíroztatók, akik provokáltatók a halált, — íme itt van, megjelent hívó szavatokra a fekete asszony. Számoljatok most vele. Csókolózzatok össze vele!

A fekete asszony Oroszországban van. Jó helyen. Ott lakik a fivére, a cár. — A »fehér cára«, aki feketébb még önála is.

Hozzánk is ellátogatott 1873-ban a fekete asszony testvére, a kolera. Sok követelni valóm van rajta. Szegény jó anyámat vitte el.

Mikor hazaérkeztem Budapestről, egy szalmakazal tövében éppen az utolsó cselédünk haldoklott, a híres Suska Mihály, kiről annyit írtam imitt-amott, hogy egy generális is megeleghedhetne vele. Pedig Suska Mihály csupán közember volt Guyon Rikárd alatt.

Anyám holttestét ő vitte le a kriptába, az ő hű kezei (áldja meg az isten, ott ahol porladnak. .) csúszatták le a koporsóját s ekkor kapta meg a kolerát.

Mint igazi huszárhoz illik, nyugodtan tűrte, amint a lábait hasogatta. s amint azok dagadtak perceről percre szürke önszint váltva.

A makrapipa, melyet maga Kossuth Lajos szítt ki számára, még akkor is ott volt az agyari közt, s a kapadohány maró zöld füstje ökölnyi macskákban kóválygott belőle kifelé.

Az arca nyugodt volt s csak kissé sápadt; a szemei azonban be voltak esve s fényük megtörve.

— Kend az, Miska? — mondom, amint a kocsiról leszálltam.

Félkönyökét fölemelte, rám nézett, s szemei föcsillámlottak. Megismert.

— Mi baj, Miska?

— Belémkötött, ifjú uram, a halál.

— Hát mármost mi lesz?

Szomorúan becsukta a szemeit.

— Kapitulálok, ifjú uram! Egy parádés kocsissal több vagy kevesebb! A nagyasszonyt úgyis már jó helyre tettem, kinek legyek már én a kocsisa?

Hát az enyim, vagy a Gyulác!

Szagotott hörgés fakadt melléből.

Egy ugrással mellette termettem: a nálam levő kolera-csöppeket bele akartam önteni a szájába.

Összeszorította fogait:

— Nem ezt, nem ezt! — nyögé halkan.

A fiákerest, aki hazahozott, leküldtem a pincébe borért; az be volt pecsételve.

— Hozzon hát kend jó erős szilvóriumot a zsidótól.

A szilvóriumot nagy kortyokban nyelte le Suska Mihály; még a nyelvével is csettentett utána. Arca lassankint vissza kezdte nyerni élénk piros színét. — Legalább boldogan menjen a másvilágra.

De nem az történt.

Miska kedvet kapott az élethez, és eltökélten mondá — mintha csak tőle függne:

— Hát csakugyan, hogy ugyancsak akarja az úrfi, hogy ne haljak meg?

— Hogyne akarnám!

— No, hát akkor megbirkózom a kolerával! Majd megmutatom én neki, mi a huszár! — Adjon ide, kérem, egy borjúistrángot. Mert hej, lelkem úrfi, mikor én a maga bátyjával, a nagyságos Péter úrral a muszka ellen hadakoztam, olyan hadicselt fundáltam ki, hogy még Görgey is megverte a vállamat s azt mondta Péter úrnak, akinek keze alatt voltam:

»Hogy adod nekem ezt a közembert?«

»Negyven emberért.«

»Adok érte harmincat.«

— Péter úr azonban nem cserélt ki negyven emberen alul, amiért egy kis harag is volt köztük. No, de már itt a borjúkötél; nézze hát meg most ezt a hadi taktikát...

Miska lehajolt, maga alá szedte majdnem térdig dagadt lábait, melyek hidegek, merevek lettek odáig: megfogta a kötelet és megkötötte térdén felül a lábszárát erősen a csontig, hogy a vérkeringés megszűnjék a beteg testrészekben.

— A halál útja el van fogva, ifjú uram. Lerontottam előtte a hidat.

És igaza volt. A vén huszár kifogott a kolerán; mindenki belehalt, akit lábhasogatással látogatott meg, de Suska Mihály előtt meg kellett neki retirálnia.

Miska kigyógyult, de nem soká örülhetett »negyvenegyedik« győzelmének, mert a fekete asszony ifjabb testvére is ravasz ám, s vagy négy hét múlva, mikor már semmit sem gyanított, orvul támadta meg — a gyomrában, hányással!

A vén huszár ki nem állhatta ezt a nem várt »attakot«: vitéz lelke elröpült oda, ahova vágyott, a pokolba; mert ott a német valamennyi, s ő úgy fogta föl az *üdvözülést*, ha

csupa ellenség környezi, hogy mindig legyen kivel verekednie.

Testét azonban oda tétettem kegyeletből a családi sírboltba, s koporsója éppen a Péter bátyámé mellé van letéve.

Ott álmodnak együtt viharos csatákat, győzelemmel végződőket...

Költői, csendes helyen, ahova nem hat be a világi zajból semmi.

A rozsdás ajtó aligha fog megnyílni egyhamar, hogy csikorogva megzavarja őket.

Ha eljön is a fekete asszony az idén... engem nagyon messze talál az enyimektől.

A MI FALUNK

ŐKIGYELME A PERNYE-BÍRÓ

De bezzeg sem el nem vezett, sem el nem bujdosott a faluból, sem pedig selyemben nem jár Tuba Istók pernye-bíró uram, ki a felső végen lakik, hanem igenis jár tisztességes kékbeli öltözetben, jár pediglen csak akkor, amidőn nem ott ül a kovácműhely küszöbén pipázgatva és lábait szétvetve, amint az már úgy illet meg egy törvénybeli embert, mert hogy valaki szétvetve tartsa a lábait és éppen a kovácműhely küszöbén, ahhoz már rang kell és auktoritás.

A mi falunkban a kovácműhely pótolja a klubot és a kaszinót, főbenjáró dolgokkal foglalkozó perszónának itt beszél meg előzetesen a közügyeket, ez levén a legalkalmasabb hely konferenciákra, mert leginkább áll összeköttetésben a kontinenssel. Kereket igazíttató, lovat patkoltató utasok állnak meg hébe-hóba, s magából a helységből is egyik jön, másik jön, ez is, az is tud valamit, s legott asztagnak gyűl meg a hallani való.

A pernye-bíróság nem valami fényes hivatal, mert a pernye-bíró tulajdonképpen semmi egyéb, mint a két lóto-futó esküdt közül a hitványabbik, aki hivatalos dolga mellett, ha szükség van rá, még azt is elvégzi, hogy a bíró uram kályhájába begyűjt, sőt gonubolyítás idején bíróné asszonyomnak is ő tartja a fonalat.

Csakhogy embere válogatja. Tuba Istók uram öregbírónak is beválnék holmi apróbb faluba, ahova nem oly esővestől hullott az isten áldása okos emberek dolgában, hogy még egy Tuba Istók is csak pernye-bíró lehet.

Istók agyafúrt ember ám, ki nagy dolgokra lett teremtvé, s ha mégis kicsinyek jutottak neki, csinált már ő ezekből is nagyokat.

Mert tudnivaló, hogy ő sem volt öröktől fogva pernyebíró; éppen csak olyan közönséges parasztsorban állott, mint a többiek: az esze vitte föl hivatalra.

Az pedig úgy történt, hogy kilenc éve annak, nagy volt az izgés-mozgás környékünkön. Századok óta először esett meg, hogy egy üveghuta tulajdonosa lépett föl képviselőjelöltnek, az arisztokratikus hajlamú palócok között. Márpedig nincsen az a kincs, amiért a palóc éljent kiáltson oly névnek, mely nem hangzik legalább három század óta ismerősen a kéklő bércek között, melyekről kevélyen tekintenek alá a középkor lovagvárai romokban.

Nem is lett volna a hutásnak tíz szavazata sem, ha nem Tuba Istók őkigyelme lett volna a kortese.

Míg a többi kortes nagy orációkat tartott a népszabadságról és demokráciáról, Istók egy szót sem szólt.

A szónoklatokat meghallgatta a nép, a bort, mit a beszédek nyomatékául kiosztottak, megitta hamarosan s jókedvében mindjárt ott meg is verte, akik osztogetták.

Istókot hagyták legutoljára.

»No, mármost üssenek hát engem is, amiért olyan vagyok, mint a naptár: előrelátó kendtek helyett is.«

»Nem kell a hutás!« kiálták a palócok ingerülten. »Van nekünk uraink, kik megvédik a jussunkat.«

Istók bajusztalan ajkát keserű mosoly futotta be.

»Megvédik? Meg-e? No, jó, megvédik, hanem azért mégis csak átkozni fognak bennünket az unokáink unokái is.«

»Miért?«

Az Istók hangja egyszerre siránkozó lett; hosszú kezeit áhítatosan fektette keresztbe mellén.

»Miért? Azért, mert az fog történni. igenis, az fog történni...«

Mély zokogásban tört ki:

»Az, hogy a hutás, amiért meg nem választottuk, merő bosszúállásból. igenis, bosszúállásból. .«

Két nagy rézvörös tenyeréből hangtölcsért csinálva, sívító hangon kiáltá a tömeg feje fölött:

»Kisebbekre fogja fúvatni az iccés üvegeket.«

Csend következett. Szívig hatott a szó. s mélységes csend után vészkiáltás tört ki s ajkra pattant, bércrel

bércre szállott komoran, sötéten, mint a sebes felhő, a fekete felhő.

S reggel virradóra, amennyi palóc-ház széles a környéken, a hutás zászlója lengett valamennyin.

HOGY VETTE BE FALUNK HŐSE, SUSKA MIHÁLY, BRANYICKÓT

(Elbeszéli ő maga)

Megüzente Kossuth pecsétetes levélben, az lesz a fővezér, aki Branyickót beveszi, Schlickket agyonüti. Hanem 'iszen több sem kellett az én uram-, Guyonnak, fúvatja a marsot... nyergeljenek a huszárok.

Trappolva indultunk, galoppba folytattuk, heted napon délre — delet harangoztak, Branyickóhoz értünk. Óriás fellegvár, az egekbe nyúló, s körös-körül olyan magas fal szegélyezi, hogy tán vége sincsen, mert ahol végződnék, felhők ülnek rajta. Hát még a várkapu? Az aztán a kapu. Merő vasból készült. Dolgozott ezen tán kilencszáz kovács is, míg kikalapálta!

Az én uram, Guyon ígyszólt hozzám, amint a vár elé értünk:

— Van-e keszkenőd, Miska?

— Van, tekintetes uram: ideadta az Örzsi a magáét, ahogy otthonról eljöttem.

— Fehér-e?

— Akár a fehér galamb, tekintetes uram.

— No, hát akkor tűzd föl egy póznára... s eredj át parlamenterek Schlickhez, tisztelem alásan, adja át a várat, — mert különben bevesszük.

Azon módon cselekedtem. Schlick haragosan nézett rám azzal az egyetlen szemével, mely olyan maró zöld volt, mint a hólyaghúzó bogár ködmöne.

— Ki vagy? Mit akarsz?

— Én bizony Suska Mihály káplár volnék — mondám megsodorintva a bajuszomat —, a tekintetes Guyon Rikárd

úr küld a teens úrhoz, azzal az üzenettel, hogy ne restellje az úr földadni a várat, mert sokan vagyunk odalent.

Schlick erre a szóra úgy a földhöz vágta dühében a leg-szebbik tajtékpipáját, hogy hetvenhétezer darabra mállott szét.

— Mondja meg kend az urának, hogy kendteknél különb emberek sem tudták Branyickót bevenni. Nem adom föl. Ha beveszik, kalapot emelek kendtek előtt.

Megvittem a választ betűről betűre; dühbe is jött Guyon s rohamot vezényelt. Ropogott a puska, mennydörgött az ágyú, s piros rózsát vetett el a fehér havon.

Folyt a jó magyar vér, pedig hiába folyt, madár sem jut oda, ahová mi vagyunk, teljes lehetetlen Branyickót bevenni, olyan hadseregnek, melyet anyák szültek. Mondtam is Guyon-nak. S nyomban is belátta.

— Forduljunk hát vissza! — mondá szomorúan, s két diónyi könnycsepp gurult le szeméből végig a dolmányon.

Furcsa két csöpp volt az; az ő dolmányán futott s mégis az én szívemet égette. Nekikeseredtem s mielőtt otthagytuk volna az áldástalan munkát, még egyszer körüljártam a várat. Valami homályos sejtelem hánykolódott az agyvelőmben, hogy mégsem lehet a németnek hinni, mint minden dolgában, gauklerianak kell lenni ebben is. Amint mondom, körüljártam az egész környéket, itt is, ott is megvizsgáltam a falat, a bástyát; erős, izmos minden, golyó át nem fúrja, ember le nem dönti.

Amint a várkapuhoz értem s látom az uramat, hogy ott a had élén visszavonulásra osztogat parancsot, halavány orcáin a bánat sötétlik s keserűségemben kihúzom a kardom, hogy kétfelé törjem, egyszerre megkap a szilaj düh, s olyat vágok lapjával a vaskapura, a föld is megingott a súlyos csapástól.

S íme szemképrázat. . amint odanézek, ökölnyi rés támadt a vas alkotványon. Nem igazi vas volt, csak vastag papiros vasszínűre festve.

Ez az orr nem utolsó orr! Megszagoltam én azt, hogy csalással van a német alvópárnája bélelve.

El is kiáltottam torkom szakadtából:

— Bevettem a várat!

Lett öröm, hangzott a diadalkiáltás. Egy pillanat alatt ott hevert a kapu darabokra tépve; a másik pillanatban pedig már a vár udvarán voltunk. Én és uram, Guyon, jártunk a [!] legelől. S mire a lépcsőkön kivont kardjainkkal fölfelé robogtunk, nemzetiszín zászló lobogott a váron, nem is egy, ha tíz is.

Mint vérszomjas tigris, úgy szaladgáltam be a termeket.

— Hol van Schlick? Merre van Schlick? Hadd emelje hát meg most azt a kalapot.

De Schlick már nem volt ott. Schlicknek nem volt ideje kalapot emelni. Elmenekült valami alagúton.

Öreg hiba volt az; Guyon Rikárdnak mintha csak az orra vére folyt volna, semmibe sem vette a tengernyi dicsőséget, mert hát Branyickó bevétele csak fele volt a nekünk osztott munkának; Branyickót bevenni s Schlicket agyonütni, ez volt a parancsolat.

Szomorúan járt-kelt egész estig; akkor is hamar feküdt le, mint akit bánt valami, mint aki az álmokhoz apellál az ébrenléttől, külön hangulatért.

Magam is így voltam, de nem feküdtem le. Ott hagytam társaimat s lementem a várkertbe. — Maig sem bírom megmondani, mi vitt le. Nem egyéb ez, ha mondom, mint valami sajátságos hadiösztön. katonai táalentum.

A hold bevilágította a hóval borított kertet ezüst színűre. . . huszasokat lehetett volna belőle veretni. — A kert kellő közepén egy kerek kút állott.

A katonai táalentum éppen a kúthoz vonzott ellenállhatlanul. A vödör félig le volt eresztve, s amint a hold odavilágított, megrezenve látom, hogy a vödörben egy német guggol.

— Ki vagy?

— Jaj, húzz ki, jó vitéz — kiáltja nyöszörgő hangon a boldogtalan —, én Schlick vagyok, a várkommendáns; neked adom feleségül a legkisebb lányomat s ráadásul egy negyed-rész vármegyét.

Szép volt az ígélet, meg is csiklandozta a lelkemet. Kezdtem fölfelé csavarni a csikorgó kereket. De amikor húzom, egyszerre csak szívembe nyilallik az önvád. »Mihály, Mihály, mi az ördögöt mivel kend? Ezt a koloncot húzza ki kend — nemzete veszedelmére? Hát ilyen ember kend, Suska Mihály?«

Megmozdult bennem ez a jó magyar szív, s visszafelé fordítá a kezemet. Lefelé igazítottam a kereket.

Robogva foszlott le a lánc, nagyot loccsant a vödör, mikor a vízbe ért. Egy haldokló jajkiáltását kellett eltompítania. Nem is hallatszott abból semmi. Hirtelen összecsapott a víz fölötte, s legfeljebb egy percig gyűrűzött utána.

Nagyot fohászkoztam.

Most már egészen teljes lett a diadal.

Branyickót bevettem, Schlicket agyonütöttem. Most már az eső se moshatja le rólam a generálisságot.

S meg is lettem volna, olyan igaz, mint ahogy itt kendetekkel most ezt a tengerit morzsolom, — hanem hát mi nem történt?

Másnap a németek valami hitvány közlegénynek kiszúrták az egyik szemét, ráadták a Schlick ruháit, s szentül állították, hogy az senki más, mint maga Schlick.

S ezt a gyalázatos csalást csak én magam tudtam, csak én magam sínylem.

A FALU LEGHÓBORTOSABB EMBERE

Aki pedig nem más, mint az öreg Madzag Máté, a hátulsó szomszédunk, kinek szalmafüdeles viskója a temetőre néz, meg a kenderáztatókra.

Maga a vén Madzag is bizony nemsokára odakerül vagy az egyikbe, vagy a másikba, mert hát az ilyen közönséges faluban jó az öngyilkosoknak a kenderáztató mélységes feneke is; nem minden szegény embernek jut a Tisza vagy a Berettyó . . . messze van az innen !

Szomorú élet a szegény Mátéé, bizony csoda, hogy el nem hajítja magától.

Valaha gazdag ember volt, gulyaszámra kupeckedett ökrökkel, tinóval, elhajtotta egész Moldvania országig, ott aztán aranyat adtak neki érte. Mikor hébe-hóba egy-egy szállítmány után, melyen jó áron adott túl, megpihent idehaza zöld zsalu, tornácos kőházában (mely most a Silber árendásé), ha végigment fekete prémes búzavirágkék mentéjében a felső

soron, alig győzött »ámen«-t mondogatni a töméntelen »dicsértessék«-re, melyek a kapuk aljából olyan tiszteletteljesen hangzottak feléje, mintha csak maga a tekintetes vicispán sétálna arra a hajdújával.

De hát Máté uramnak nem volt elég a sok arany, a rengeteg bankó, melyet egyenkint megolvasni reggeltől estefelég eltartott, nem volt elég a tengernyi jószág, egy feleséget szeretett volna még hozzá.

Szerzett is könnyen. Hanem ez aztán olyan hamis jószág volt, hogy vagy tíz év alatt mind elnyelte a többi nem hamis jószágot. Rámás piros csizma, rövid selyemszoknya, hosszú dínomdánom elvitte lassankint a kőházat, a tinókat, az ökröket, az aranyat, a bankót és — a gazda becsületét.

Alig maradt valamije, amit még semmivé tehessen a szenvedélyévé vált kupeckodás, mely rossz fordulatot vett a háborús világ után.

Végre is odaszorult az egyszerű nádviskóba, melyet valaha a csász számára tákoltatott össze hevenyében. Itt éli napjait nyomorban, jó emberek kegyelméből.

Reggelenként kiül a küszöbre, ahonnan valaha Erzsók asszony a nyalka legények jöttét vigyázta, kiknek a császárházban találkozót mondott, egy nagy szakajtó van előtte, teliden-tele vasszögekkel.

Ezek a szögek a legutolsó vagyona. Ezek elégitik ki szenvedélyét.

Már korán reggel elkezd olvasni, mint hajdan a bankókat . ezer ráncú homlokán vastagon kidagadnak az erek, szemeiben az izgatottság csillog, éppen mint hajdan, mikor a bankóit számlálgatta.

Néha eltéveszti s elkezd előlrül. — Ha végigolvasta, újra megolvassa. Hátha mégis több lesz, hátha kevesebb lesz . Nagysokára aztán megnyugszik, gondosan beviszi a szakajtót s a kemencébe dugja, hol rajt ne akadjon sóvár emberi szem. Bereteszeli az ajtót, elmegy otthonról s sorba járja a jó embereket, a hajdani rokonokat, meg az urasági kastélyokat.

Ott aztán megszólítják az öreg Mátét, hogy megy a dolga, milyen idő jár a kupeckodásra?

Ilyenkor becsülettudóan először panaszzkodik kissé, hanem aztán mégis csak kilyukad belőle a kupec-góg:

— Ha nem csurran, csöppen: csak megvagyunk biz ott valahogy bajjal. — Éppen most tettem magammal otthon egy kis komputust. — No, elmondhatom, hogy még sohasem álltam úgy, hogy sehogy se álljak. Hát csak van, amim van . .

Még a gyerekek is tudják a Máté hóbortját, s a kenyér meg az avas szalonna mellé, amit a jószívű anyámasszony kiküld, rendszeren egypár rossz szöveget is adnak az öregnek, mit ím az apjuk küld interes fejében Nemzetes Madzag Máté uramnak.

Mohón kap kivált az utóbbin, hogy élire rakja a többi mellé: hogy estére hozzáolvassa a többihez, előlről kezdve olvasni a többit is.

Útközben tele van a feje kalkulussal. Hol-hol megáll egy-egy sövény mellett gondolkozni. Zsíros, suta kalapját leemeli fejről, forgatja a bal kezében, száraz, barna ujjaival megsimogatva gyér ősz haját, mely hátulról egy fogahagyott fésűvel van fölfelé igazítva, — és elmélyedve motyogja:

— Nyolcvan meg hetven százötven.

Ha ilyenkor kiugrik a komondor valamelyik udvarból (s rendszeren ilyenkor ugrik ki), hogy ugatásával megzavarja számadásait, dühösen dobja utána a zsíros kalapot, aztán lassan, méltósággal lépdél azt fölvenni s folytatja zavartan:

— Százhetven . . meg negyven .

Nézése tétova, két hosszú keze sebesen kalimpál a levegőben s lebegteti foszlányos szüre két szárnyát.

Óvatosan suhan be az udvaron, s félénken pillant az ajtóra, hogy nincs-e feltörve. Majd lázas sietséggel tolja el a závárt s rohan a kincses szakajtót megkeresni.

Megvan; nem lopta el senki. Hiszen még annyi sok becsületes ember van itt! Nincs is több ilyen példás falu a világon. No, ebben az egyetlen faluban akkor is megélhet a jóraló ember, ha van valamicskéje. Másutt lehetetlen.

Ólébe veszi a szakajtót és újra olvas, lélegzetét elfojtva, orrlyukai kitágulnak, keze reszket . . .

Az este lassankint leereszkedik. A Máté szemei különben is gyengék már, a szöveget nem látja, csak tapogatva eresztgeti egyik markából a másikba. Mikor az estharang meg-

szólal a karcsú toronyban, elfelejti leemelni a kalapját, mint egy igazi keresztényhez illenék, hanem mint egy valódi kupec még akkor is azt hajtja:

— Sok . sok. Hátha még több lesz reggelre.

Így él az öreg Madzag Máté napról napra, elméjében megsokszorozva vagyonát: mert a sok szög ezelőtt négy évvel még csak krajcárokat képviselt, ma már csupa ötforintost.

És mindennap több-több lesz számra nézve, kivéven azt az utolsó napot, amely már nem messze lehet, s amikor egyszerre megfogynak vagy harminccal.

... Mert harminc darab is elég lesz belőlük, leszegezni a koporsója tetejét az aljához.

FT. KUBCSIK PLÉBÁNOS ÚR

Utique . nagy dolog az, mikor az ember árva tót diákból egyenesen az úristen szolgálatába jut, pláne olyan jó parókiába, mint a miénk.

Nem is parókia az, ha kastély. Oszlopos tornáca beillemnek a vármegyeházba is ambitusnak. Kettősbe szakadó vörös cserépfödele a templomával vetekszik, hát még a széles, bekerített udvar, melyet telehordott a község ölfával, hát még a tűzmentes granárium gabonával megrakva.

Mindent jó karban hagyott neki a megboldogult plébános, isten nyugosztalja a haló porában . jó gazda volt, jó pásztor, ha nem halt volna meg, holtig megélhetett volna köztünk.

Árnyéka se lehet ez a mostani, ki sem nem éneklő olyan áhítattal, olyan echós hangon a »circum dederum«-ot, mint a néhai, sem nem olyan bőkezű ember, de még azonfölül a karakterét sem tartja, hanem patkós saruban jár, mint a zólyomi furmányos, s egy szál esernyővel gyalog sétál be a városba, ha szüksége van valamire.

Bezzeg nem ilyen volt a régi, hanem rátartó, úri természetű, aki nem verte a fogához a garast, aki a festett asztalosmunkát még a konyhában sem tűrte; a paplak két szobájában politúros volt minden, még a csizmahúzó is. Arany rá-

mája volt nála a képnek, s a diófa-almáriumok, asztalok csak úgy ragyogtak a tisztaságtól. Aki oda belépett, bizony mindjárt kigombolkozott belőle a tisztelet és a becsülettudás.

Hát még mikor aztán befogatta a két prüszkölő pejt, melyeknek minden pillantásából egy köből zab kiabált ki, s elébe fogatta a módos bricskának, még tán a burkus király is ráülhetett volna arra az ide-oda ringó abaposztós kocsiülésre.

Ft. Kubcsik János plébános úr ellenben kacsát, tyúkot, malacot tartott az egyik szobában, a másikba pedig zsidólicitáción összevett limlomot állított be, úgyhogy már-már világ csúfjává lett a nemes község a papja miatt, amikor a bérnáló püspök, ki egy ízben arra utazott, keményen megdorgálta a plébános urat.

— Miért él ön, domine reverende, ilyen különös módra? A papnak tekintélyre van szüksége. S a tekintélynek a külsőség a növesztő harmatja. Panaszkodnak, hogy ön rongyos saruban jár, miért nem varrat ön tisztességes csizmát? — Mondják, hogy ön gyalog jár a városba, mint valami mendikáns, miért nem vesz kocsit és lovakat? Az eklézsia jövedelme nagyon kibírja. Azt beszélik, hogy a reverende vereshagyását vacsorál és szárított tökmagot ebédel.

Plébánosunk nagyon megszegyenelte magát s megígérte a szigorú főpapnak, hogy mire ismét körutat tesz e vidéken, mintend másképp fog találni a parókián.

Tisztelendő Kubcsik János úr elhatározta, hogy ha már meg kell lenni, isten neki, ő is úr lesz.

És elkezdődött a nagy változás a parókián.

Az ócska bútorokat fölrakták a padlásra, s fényes selymesek jöttek helyettük társzekereken Kassáról, a fél falat beborító olajos képek, óriási velencei tükrök, amikbe midőn belenézett volna Körmös István kurátor uram, nagy zavarba jött, s az az ijesztő gondolata támadt, hogy ha Körmös kurátor uram testestől-lelkestől amott áll ni... úgy ő semmi esetre sem lehet Körmös kurátor uram, pedig ő szentül abban a bolond képzelődésben volt, hogy ő Körmös kurátor uram.

A selyembútorokhoz »morgó« hintót hozatott Vácról, a hintóhoz parádés lovakat a győri vásárról. De már aztán erre a kocsira nem ülhetett a régi vedlett reverendában, újat kel-

lett csináltatnia, s a saru helyébe egy pár ráncos kordován csizmát varratott a Filcsik uramnál.

Az egész falu elbámult.

»Íme, a tisztelendő úr milyen úrrá válik.«

Hanem biz az csak nem vált úrrá azután sem.

Mert amióta fényesen be lettek bútorozva a szobái, hogy ott benn a bútor ne kopjék, maga sem mert belépni azokba, hanem ott künn a konyhában fogyasztá el szerény ebédjét és vacsoráját, s ott fogadja a híveket.

Ha pedig néha ki-ki rándul a fényes hintón egy-egy sétakocsizásra a szakácsnéjával (őt ülteti jobbfelül), minden zökkenős helyen elsápad félelmében, hogy a hintó ruganya eltörik, s gomolygó bárányszerű megremegtetik minden ízében, mert a drappszín kocsibélés megázhat.

A furfangos mindenes (itt csizmatisztítói minőségben idézem) pedig azt is észrevette, hogy az a ráncos kordován csizma, mely a hintórul a szakácsné jobb lábán látszik, jobbról, édes párja annak, mely a Kubcsik tisztelendő úr ballábán kevélykedik balról. Ő tudja, ő tisztítja; az ő lelke rajta, ha nem igazat mond.

Annyi azonban önélküle is bizonyos, hogy aki nem születtett úrnak, bizony nem úr az, ha könyökig aranyban vájkál is.

A TÖBBIEK

is mind mind olyan kedves eredeti alakok. Kilincs Taddus kántor, aki sokat iszik és aki monoton humorával minden pohárral így köszönt fel: »Az isten éltesse feleségem urát.«

Az öreg Filcsik, akit mivelhogy semminemű »kuncsaftja« nincsen, »az isten csizmadiájának« nevezték el, s akiben valószínű angol vér van, mert mindenre fogad és minden fogadáskor így kiált föl: »Felteszem a bundámat egy véka kukorica ellen.«

Nem utolsó gyerek Muki bácsi, a nyugalmazott ispán sem, ki a fehérség nagy tisztelője lévén, váltig azt hajtja, hogy »genge teremtés az asszony« s akit minden gyengesége dacára is mindennap megver otthon a felesége.

De ki győzné elszámlálni valamennyit, s valamennyiben azt a sok szeretetre méltó apró vonást, mely vidám kedélyükből bugyog föl gazdagon . . .

Képzeletem hirtelen fut át rajtok . . . egytől egyig ellépetnek előttem, mindenik kedves emlékek szálaival . . . szívem sebesebben dobog, ellágyul. Nem bírom őket leírni, hanem csak nézem, nézem . . . hosszan, némán, elábrándozva .
és nem tudom, mit *látok* rajtok.

A »GILAGÓ« BANDA

— Rajz —

Nemzedékek jöttek, mentek, államok dőltek porba, újak alakultak, de a Gilagó banda vátozatlan maradt. Mindössze egyszer betegedett meg Gurbincs, a klárinétos három hónapra, körülbelül kilenc esztendeje, mikor az a nóta járta: »Kiszáradt a tóbúl . . .«, azonfelül még egyszer tört össze a banda brúgója (a sánta Cserpák elesett vele az utcán). Egyéb korszakalkotó dolog nem is történt a Gilagó banda életfolyásában.

Volt azóta restoráció vagy ötször, ami kivette rendes medréből, meghalt vagy harminc darab ember, akinek muzsikálós nevenapja volt, s támadt helyette ugyanannyi. A kalkululus nagyon könnyű. A föld forog a maga kerekein odább-odább, de hát ahhoz a Gilagó bandának semmi köze; az egyedvűen nézi az olyan dibdabságot, hogy a világ bizonyos időközökben megreperálja magát: az a Gilagó bandán nem hagy semmi nyomokat.

A tünékeny idők mindössze abban különböznek, hogy vagy szabad a Rákóczi-indulót húzni, vagy nem szabad. Ha szabad, akkor kimegy a divatból, ha nem szabad, akkor váltig az megy. A többi közönséges nóta aztán olyan, mint az olvasó, mire az utolsó szem lemorzsolódik, megint ott a — legelső. Nem fogy el soha, s divatja kerül sorba valamennyinek.

Harminc esztendeje innen-onnan, ahogy a Gilagó banda a maga rendeltetését teljesíti örökös egyformaságban. A nagy alföldi városban az utolsó gyerek is ösméri Gilagóékat, s a legöregebb ember is emlékszik egy-egy talpviszketető nótájukra a múltból, édes emléket ébresztgetőre a jelenben. Rang, dicsőség utáni sóvárgás sohasem fúrta be magát a barna fiúk

gondolatai közé, megelegedtek azzal, hogy ők legyenek a harmadik, a malacbanda. Meghagyták békén a Pácziekat, kik újmódisan »zenetársulat«-nak írják magukat nyomtatásban, s sohasem tettek semmit a Murka Tóniék kisebbitésére sem: hadd illesse Murka Tóniekat a második hely.

Mert hát azt mondja Kolokán, a cimbalmos, hogy minden hely csak olyan hely, amilyennek veszi az ember, márpedig amit Kolokán, a cimbalmos mond, az meg van mondva emberül.

S aztán ami nincs, lehet még; senki sem születik vörös nadrágban a világra. Jólét, rang, dicsőség apródonkint szeztetik meg e földi pályán. — Azért hát nem tudni, mi lesz még valaha a Gilagó bandából. Vegye csak szárnyaira az aranyos tollú szerencse, vagy hogy kerüljön csak egyszer erre az anglus királyfi, hogy a vén Gilagó muzsikálhasson neki, amikor ebédel.

A malacbanda nem is arra termett, hogy fényes ruhájú uraságok búbanatát sírja, jó kedvét emelgesse; a malacbanda csak az egyszerű szívek tolmácsolója, de hát azok a szívek is csak olyan jól át tudnak melegedni, mintha selyem fedné, azoknak is nehéz a búbanatuk, nehéz is, hosszú is, elfárad a nóta, ha végigkíséri.

Nincs is úgy összeválogatva banda hetedhét országon, mint a Gilagó: szemnek tetszetős, fülnek édes.

Ott van, hogy rang szerint említsem, Mendus, a második-prímás. Régi fickó már, de még tele tüzzel, nagy fekete szeme úgy fénylik, akár a kőrisbogár héja, a nyirettyű úgy áll a kezében, hogy ha elnézi az ember a kettőt, már mint a karját meg a vonót, aztán elgondolja, vajon melyik illik jobban hozzá, váltig azt találja, hogy bizony-bizony talán mégis a keze az oda nem tartozó.

De még ennél is különb legény ám Cserpák, a brácsos, aki annyira elérzékenyül néha egy-egy nótán, hogy zokogásban tör ki; van is aztán becsülete a muzsikális temetéseknél, mely alkalmaknál, dacára rongyos könyökének és nadrágjának, ő szokott elől állani.

Konya Pista volna a pikulás s arról nevezetes, hogy fiatal korában a nagyságos Rukaczy János úr édesanyja (hja, milyen kisasszony volt az!) megcirógatta az ábrázatját.

Bizony nem hinné el mai nap már senki, hahogy éppen a bandában nem lenne egy eleven tanúja a dolognak, aki pedig senki más, mint Zsiger, a nagybőgős. Zsiger tudja az egész esetet, s harmincöt esztendeje folyik köztük a vita, ha kesztyűben volt-e akkor a nagyságos kisasszony, vagy pedig anélkül, mely utóbbi körülmény nagyon természetesen sokat leszállítana a visszaemlékezés értékéből.

Nagyon hátulra hagytam Gurbincset, amint az már megilleti a jámborságot és keresztényi erényeket. Gurbincs a banda bűnbakja. Ami rossz éri a bandát, annak Gurbincs az oka, ami rosszat pedig a banda cselekszik, azt is mind a Gurbincs cselekedte.

Egyetlen eset is eléggé jellemzi kényelmetlen állását. Egyszer Gilagó ezüstkanalakat annektált, aminél nagyobb baj volt az, hogy nyomban megtalálták valamennyit a téli bekecse zsebében. A főkérdés most az volt, kié a bekecs. Gilagó a Gurbincsenak mondta, s az nem merte megtagadni. Szó nélkül ülte ki a három hónapot a vármegyeházán. (Ez az a három hónapig tartó betegség, mely elől volt említve.)

S ez mentette meg Gilagót a szégyentől s a banda auktoritását a rossz nyelvektől. Szép érdeme az Gurbincsnak, egyik úgy, mint a másik, mert a Gilagó ereiben rangos vér foly, az ő becsületének nem szabad megcsorbulni. Gilagó nem közönséges cigány, neki ősei vannak. Nagypja a palatinus lakadalmán muzsikált, apja pedig a hírhedt »Fillinger«-ben csinálta valamikor. Ha van is hibája — azt mind kipótolja az előkelő születés. Bőven kipótolja.

Aztán a hatalom, amelyet kezei között tart, valami varázsszerű nimbuszt kölcsönöz neki a bandában; tudják hibáit, érzik, de nem áskálódnak ellene, mert hát nagyon jól mondja Kolokán, hogy a hatalom mégis csak mindig hatalom.

S ennek a hatalomnak annyi mindenféle kiágazása van.

Először is a banda az ő nevét viseli!

Nóták dolgában őt illeti az iniciatíva. Ha mindjárt a »Gott erhalté«-t kezdené is, bizony utána kellene azt folytatni mindnyájoknak.

A legfontosabb teendő, a tényezőzás, szintén a Gilagó privilégiuma. Egyenlően osztóznak ugyan a begyűlt összegben, de csak ő maga szedi azt be a — *saját kezeivel*.

És ezzel eljutottam a banda megülő betűjéhez, mely minden bajának kútforrása, mely lidércnyomásként nehezedik anyagi jólétére évtizedek óta s mint a szű örlí az éltető erejét.

Hímezzem, hámozzam, mégis oda érek, hogy ki kell mondanom a baj mineműségét, mely abban rejlik, hogy a vén Gilagó tányérozás közben az odahajigált hatosokat mindig megdézsmálja.

Nem is rosszból teszi.

Csak a szokás viszi rá, mint ahogy a csókát a fényes tárgyak után. Sokszor elhatározva, nem teszi, de azért amint a tányér ismét kezébe kerül s a kedves kis újveretű piculák sóvárogva tekintenek rá, valami ellenállhatlan vágy önkéntelenül magával ragadja, körülnéz, s keze görcsösen nyúl utána a pénznek.

Gurbincs, Kolokán, Konya és Cserpák régen törik fejüket, miként orvosolhatnák e bajt, mely a banda vagyoni fölvirágzásának útját állja. Verekedés, lárma, fölszólalás, interpelláció, fenyegetés, vád alá helyezés egytől egyig megpróbált eszközök, de az öreg Gilagóra éppen nincsenek hatással: az öreg Gilagó makacs karakter, s egy jelszava van, mely minden bajából diadalmasan kirántja, és az a »nega, fiam, nega«.

— Görbüljek meg, mint a kisujjam, ha igaz, aszaltszilvává váljék a lelkem, ha nem olyan tiszta ártatlan vagyok, mint a ma született csecsemő, veres kordován csizma-bórt hasítsanak a hátam közepiből, ha csak egyetlen orzott hatosban is részes vagyok stb.

De mind e fogyatkozások csak üres floskulusok az érdekes banda előtt; a muzsikáló instrumentumok érdemes kezelői igen jól tudják, hogy Gilagó igenis minden nap négy-öt forinttal rövidíti meg a közös keresetet, saját szemével győződött meg erről mindenikök — s mégsem segíthetnek rajta.

Pedig hát olyan egyszerű dolog lenne ráruházni a tányérozást egy egészen más tiszteletreméltó egyéniségre a bandából, például a »banda bölcsé«-re, Kolokánra, vagy a becsületes Gurbincsra.

Az ám, csakhogy éppen itt fekszik a bökkenő. Tisztességes testi ruházatja csak az öreg Gilagónak van, a többi ember olyan, mint az ágrólszakadt. Aki azokat közelebből

megnézi, hatos helyett csupán keserves garast dob a tányérra. — Bezzeg egészen más Gilagó! Barna, térdig érő paletotjában úgy néz ki, mint egy alispán; szürke nadrágjának szára úriasan szalad le a fényes lakkcipőkre, mintha öntve volna. Gilagónak egy hatosnál kisebb pénzt nem mer adni a jó nevelésű vendég. Hát még mikor az ezüsttel hímzett vörös bársony mellényt is alá veszi [a] — paletotnak?

Egyszóval, Gilagót teljes lehetetlenség volt tányérozási állásától elmozdítani, mert amennyit a banda nyerhetett e réven, négyszer annyit veszített volna emiatt a vámon.

Valami más expediens kellett.

Törték is rajta a fejüket évek óta, tartván titkos és nem titkos értekezleteket évégből; egyszer már az is megfordult a fejökben, hogy deputációt menesztenek Deák Ferenchez, ha igazán okos ember, gondoljon hát ki valamit a Gilagó-féle manipulációk ellen.

De bizony jobb gondolatuk támadt ennél; a ravasz Kolokán így szólt egy napon ragyogó homlokkal:

— Ez éjjel nagyon különös álmom volt. Fehér galamb szállott le a fülemhez és ezt súgta: »Fiam, Kolokán! ha te hét napig hét éjjel egy széles kanapén hevernél, ropogós malacpecsenyét ennél, piros ménesi bort innál, sárga muskotály dohányt színál s a bandabeli családokban található legszebb leányt ölelgetnéd, akkor a mennyei gondviselés fölvilágosítaná az agyadat aziránt, hogy mit tegyetek Gilagóval, s a banda rövid időn fölvirágoznék.«

Nagy lett az öröm e szóra. Nosza, rögtön összerakták Kolokánnak a pénzt a veres borra, a malacpecsenyére, a muskotály dohányra s az öreg Gurbincs sem restellte elküldeni a banda jóvoltáért a fekete Tecát (ahogy a leányát nevezték), ha már így kívánja azt a galamb alakjában leszállt mennyei sugallat.

Hét nap hét éjjel mulatott Kolokán közköltésen, mikor a hetedik nap előjött, az egész banda ünnepélyesen összegyűlve várta a »Kajszin barack« című csárdában, csak Gilagó nem; az nem tudott semmit a dolgról.

A »Kajszin barack«-ban a főhely volt Kolokánnak főnn-tartva. Úgy ült bele, mint ahogy illik az olyan férfiúnak, ki érzi saját fontosságát.

— Halljuk Kolokánt! — kiálta Mendus, vitézkötéses sapkáját lekapva fejről.

— Úgy van, Kolokán beszéljen — ismétlé Konya Pista, diadalmasan rázva pikuláját a levegőben.

Kolokán köhécselt előbb, azután így szólott:

— Csitt, more! nem szoktam magam kéretni. A banda jóléte megszületett az agyvelőmben s nem viszem a titkot a másvilágra. A nehézség törjön ki, ha rá nem jöttem, hogy mi legyen ezentúl a dolgok sorja.

— Eljun! — sikított bele Cserpák.

— Az eszem legyúrte Gilagót. Hallgassatok meg!

Mély csendesség lett, mindenki mélyen figyelt a banda bölcsére.

— Ezentúl is Gilagó fog tányérozni.

— Oh jaj! — kiáltott bele Mendus.

— Igenis ő fog: csakhogy átkozottul meg lesz szorítva s többé nem lothat egy fillért sem.

Konya Pista szomorúan és a hitetlenség számtalan jelei-vel rázta meg fejét.

De Kolokán rendületlenül folytató az ő szavait.

— Igenis, nem fog lothatni, mert ha a balkezébe veszi a tányért, valahányszor tányérozni indul, a jobb keze nagy-és mutatoujja közé egy eleven legyet kell beszorítania, s mi-
kor visszajő, a legyet elevenen kiereszteni egy bizottság előtt. Ez fogja mutatni, lopott-e, nem-e.

Ha a légy elevenen lesz, akkor ártatlan, mert ha a pénz után nyúlt volna, a légy elröpül vala, míg ellenben, ha a légy néhai állapotban kerül vissza, semmi sem moshatja el a lopás gyalázatát Gilagóru.

Eget reszkető éljen hangzott fel. Kolokánt vállaikra emelték a cigányok s diadallal körülhordozták a »Kajszin barack«-ban. Évtizedek sajtó sebére ki lett találva végre a gyógyír. A bölcsesség fényéből a Gilagó banda is kikapta a maga részét, amennyi tökéletesen elég neki.

S újra jönni fognak idők, évek, évtizedek és századok, de a Gilagó bandát érintetlenül találják, mert azon nagy-szabású institúció, mely a »Kajszin barack«-ban üdvriadó helyeslésekkel lett megpecsételve, örök időkre szolid alapra fektette a Gilagó banda jövőjét.

SZEGED MAKÓN

Mióta a szakértők kisütötték, hogy mégsem Makón van a világ közepe, azóta én sem merem egész határozottan állítani, ami fölösleges is, mert Makónak azonkívül is annyi érdeme és dicsősége vagyon, hogy bizvást kölcsön adhatná a felét Schleswig-Holsteinnak.

Már magában véve az is csak valami, hogy Jeruzsálemmel említetik mindig egy napon, s az is hivatalosan konstátálva van e derék mezővároskáról, hogy semmivel sincs messzebb Jeruzsálemtől, mint Jeruzsálem öhozzá.

Azonfölül is mindig nagy szerepet játszik Makó, s néha nekiágaskodik az egész országnak.

Mindnyájan emlékezünk még rá, hogy egy időben (Széll Kálmán leköszönésekor) milyen hatalmasan népszerűsített lenni a *Széll* név.

Fogta magát Makó s népszerűtlenné tette örökre.

Majd fölajdult az egész ország a nagy adó súlya alatt.

Megharagudott erre Makó, s ő azért ajdult föl, hogy az adóhivatalok következőképp az átkos kormány mindig lejjebb szállítja az adójukat, hogy a választói cenzuson kiessenek.

Egyszóval Makó mindig az a város volt, amely önállóan gondolkozott, és amelynek mindig voltak eredeti gondolatai.

Hanem akármilyen eredeti gondolatai voltak is, az, tudom, esze ágában sem fordult meg soha, hogy a népvándorlás ismétlődjék rajta.

Nemrég éppen ahogy Makóra mentem, találkoztam néhány onnan való bennszülött ismerőssel, akik éppen nekünk szemközt hajtottak.

— Hova-hova, jó emberek?

— Ünnepelni megyünk Vásárhelyre.

— Ugyan forduljanak vissza . . .

— Vissza Makóra? — mondja foghegyről az egyik — nem tom mit csinálnánk otthon *idegen helyen* . . .

— Hát mióta lett önöknek idegen hely a szülővárosuk?

— Tyű, kérem! Annyi ott a szegedi nép, hogy ha végignéz rajtuk az ember, szentül azt hiszi, hogy valahol Dunapentelén van. Márpedig nekem eddig semmiféle nemzetséggem sem töltötte Dunapentelén a piros pünkösdt.

Magam is beláttam ezt a dolgot, annál is inkább, mert magam is körülbelül azért mentem Makóra, hogy ott Szegeden lehessenek.

Szegedi itt minden, amit csak a szem lát.

Nini, ott az a szürke felső gérokk azon a vaskos embe-
ren . . . régi jó ismerős . ott szokott lógni az »Oroszlány«
belső szobájában a fogason.

A szép szőke nyugtalan leányfő szintén ismerős ékessége
egy szegedi nagy ház első emeleti ablakának. (Kár, hogy az
a nagy ház is utána nem sétál mindenüvé!)

A vendéglőkben szegedi emberek ülnek és kétszeresen
szidják a vizet, azt, amelyik itthon van, és azt, amelyik a
makói borban van; a »püspöki kert«-ben szegedi menyecskék
és leányok sétálgatnak, szegedi sógor- és komámasszonyokat
szapulva.

A megyeházi kuglizón a szegedi tek. törvényszék üti a
parasztokat, néha »*vandlival*« is. (A »Szegedi Híradó« legalább
ilyet látszott kiokoskodni nemrég.)

A »Gyarmatosító Szeged« megírója bezzeg fennen hord-
hatja a fejét, ha most végigtekint Makó utcáin; hát még
hogy fog hencegni mához 20 évre az assentatio-nál, mikor
egy-egy megtermett, délceg makói fiú beválik a sorba, hogy:
»*no, ez is a mienk!*«

A nagyvárosi életből nincs itt egy vonás sem.

Alacsony házak tapadnak egymáshoz vörösceruzás föl-
iratokkal: »*Éljen Verhovay követünk!*« Egy helyütt pláne ez
áll: »*Éljen Verhovay királyunk!*«, mert hát a makói ember-
tőlilyen is kitelik. Ha Ugocsa non coronat, Makó extra coronat.

Magasabb épületei szinte szégyenlik magukat, hogy át
nem szaladhatnak Szegedre. Pedig nem lenne jó; mert a
városháza ugyancsak sok szegedi menekültnek ad száraz,
vendégszerető hajlékot. Még mintegy másfélezernyi árvíz-
károsult tartózkodik ott. Egy egész hivatal van fölállítva,
mely tisztán segélyezésükkel foglalkozik. — A földszinti he-
lyiségek tele vannak szerszámokkal, melyek azon mester-
emberek között osztatnak ki, kiknek segélyezése megszűnik,
mert azt tartja Makó városa is, hogy a Szent Iván énekének,
bármily hosszú is, mégis csak van vége. Hanem a menekül-
tek közt akadt egypár filozófus, aki látván, hogy most már

az önséglyre képesek nem éllemeztenek, egyszerre elfelejtették a csizmadiaságot.

Majd kifejejtetem Makó legnagyobb ékességét, a kevély vármegyeházát, mely téres folyosóival s impozáns homlokzatával olyan fumigative nézi le a város apró házait, mintha azok valami egymás mellé rakott kopott tót kalapok volnának. Begyesen lépked a kapuban a zsinóros hajdú, s nagyot szalutál az »urak«-nak. Jól dresszírozott fickó, s mint Wenckheim Béla báró mondaná: paprikás szalonnában vette be a — Gothai Almanachot. Még a hatodik vármegyéből idekerült utas ábrázatján is megismeri, ha nemesember-e. Ruha, hivatal nem hozza tévedésbe; ő itt a középkort képviseli.

A Csanád megyei nemességben egyébként nincs már annyi »svihák«-ság, mint az én nógrádi véreimben. Munkásabb, konzervatívabb és nem olyan fényűző. Két lovon járnak, asztali bort isznak, az egymás feleségét szeretik el s tizenöt percentes pénzzel ferbliznek.

Az én véreim öt lovon járnak, pezsgőt isznak, drága szeretőt tartanak (néha kettőt is, s nem a férj költségén) és száz percentes pénzzel makaóznak. Ez utóbbi sokkal gavallérosabb s előttem sokkal tetszetősebb életmód, azonfölül ritkán unalmas . . . s főleg sohasem *hosszadalmas*.

Ami azonban a gőgöt, hencegést illeti, e tekintetben a makói megyeista sem adja olcsón.

Tegnap szóba jött egy társaságban, hogy ugyan hanyadik évben is köszönt le Szlávý?

— Bizony nem emlékszem tisztán az évszámra — mondja egy urambátyám nagyot sodorítva tekintélyes bajszán —, annyit azonban bizonyosnak mondhatok, hogy Szlávý *az én szolgabíróságom alatt* lépett miniszterelnöki szolgálatba.

Hanem mindezek dacára boldogok a makóiak, mert hát »Maros vize folyik csendesen«. A szép költői folyam szelíden járja medrét és nem éhezett meg a házakra, melyek pedig majdnem kivétel nélkül beadnák derekukat előtte, ha egyszer kegyetlen hódító útra indulna Makó ellen. De a csendes Maros azt nem teszi; csiklandozza a partokat. Apró gyerekek fürödnek benne: arany mosolyukat *híven* visszaadja a hullámok tükre . . .

Milyen egészen más itt a levegő, mint Szegeden; az ember feje fölött nem röpköd milliárd muska és szúnyog, a növényvilág üde illatot lehel a »Püspök-kert«-ben. A szegediek itt egészen jól érzik magukat. Vendégszeretet, barátság veszi körül őket, s ami legfőbb, jó levegő.

Szinte megirigylem én, aki vízi lakó vagyok, aki a levegőben bogarakat nyelek, aki a halpaprikásban talán emberhullák részecskéivel táplálkozom (meglehet, hogy éppen a leendő anyósomból vacsoráltam tegnap).

És mégsem panaszkodom . . .

A zöld gyepen vígan ugrálnak a szegedi gyerekek. Tömzsi kis lányok, akikből délceg hajadonok lesznek, kerek képű fiúcskák, tépett nadrágban és agyonnyomorgatott csizmácskákban. Bohó gyerekek! Jól érzik magukat. Csengő kacagásuk betölti az egész kertet .

Ezeké a világ! Ezek még nem érznek semmit.

A tömzsi kis lányka egy színes halálfejű lepkét akar elfogni rózsaszín pántlikás szalmakalapjával. Utána fut. Eléri. Ráveti a kalapot, de elveszti az egyensúlyt. A tömzsi kislány sírva terül el a gyepen, s a pillangó kisiklik . . . elrepül borzalmas szárnyaival.

A mama odaszalad, az ő kis síró Mimijét hirtelen föl emelni és megvigasztalni a nagy szerencsétlenségben.

— Ne sírj, bubus. Hol fáj? Hadd fújjam meg! Hol fújjam meg! így ni, kis bolondkám, most már begyógyult Ugye?

A kis bubus mosolyogni kezd, s az az első kérdése:

— Hova repült a lepke?

— Erre ni, édes fiam . . . mutatja a mama túl a kerítéson. — Szeged felé, ahol a keresztmama lakik.

A kisleány hirtelen elkomolyodik, picike melléből halk sóhaj fakad ki . . .

— Mama! te . . . *De szeretnék én is elmenni azzal a lepkével Szegedre.*

. . . Oh, dehogynem érznek a gyerekek is! Az ő parányi szívüket is megfekszi a honvágy.

S a bubus arca még egyre komolyabb lesz, halántékán ráncocskák képződnek.

— Oh, mamám, láttad-e, hogy az a *halálfejű* lepke volt?

- Láttam, kis szívem.
- De hát, mamám, minek megy az Szegedre?
- Oh, te bohó; hát tudom is én.
- Nem bánt az ott senkit?
- Nem, gyermekem. Gyenge az ahhoz.
- A gyermek önkéntelenül dadogja:
- De hát akkor miért van halálfeje? úgy félek, édes mamácskám, hogy elviszi mind-mind az embereket a temetőbe.
- .. És ez az a borzalmas titkos sejtés, ami csak úgy támad, mint a penész a kenyéren, mint a moh a kövön, mint a milliárd piros féreg a vízben.

UTAZÁS SZÉKESFEHÉRVÁRRA

Írta: János

Ecsém! nem tréfadolog az, anélkül viszi az embert a gőzlő Budapestig, hogy Ceglédet kivéve, egyszer is kitegyen. Hej, pedig de sok szép alföldi csárda gubbaszkodik az útban, s be sokszor megnyikorog a nagy szárazságtól a halandó ember torka!

Mert ha mindéig igaz az a *tanulmányom*, hogy a pipás ember sohasem halhat meg éhen, mivelhogy a szájában örökké *füstölt nyelv* vagyon, — az sem szenved kétséget, hogy a vasúton meg valósággal megölheti az embert a szomjúság.

Ehhez járult még az a malőr is, hogy a kupénkban egy kóró-száraz hölgy ült két asszonypalántával. Ráadásul tehát nagy lelki szomjúság is fogott el s úgy lebegtem e vászon-cselédség közt, mint a Mohamed koporsója. — A mama már öreg, a palántácskák meg még fiatalok valának. Kokett bajuszom ellenállhatlan erejét hova irányozzam tehát?

Végre is kevélyen, megvetőleg nekidültem a bőrvánkosnak és az úti programot kezdtem megállapítani.

Már gyermekkorom óta ábrándjaim közé tartozik édes hazám jelesebb és híresebb helyeit fölkeresni, nevezetesen Kókát, hol kétszer ették meg a lencsét, és Kabát, e dicső helyet, hol a híres kabai asszony született és élt.

Mínt hogy azonban hazánk e két pontja nem esett a linea mellett, merre a gőzmasina vitt, azzal a biztos határozással indultam innen Székesfehérvárra, hogy semmi esetre sem megyek Székesfehérvárra — hanem kiszállok Pesten, s onnan Kabát s Kókát nézem meg.

Amint azonban Budapestre értem, hol »puff elegantes« bekvártélyoztam magamat a »Böske Királyné« hotelba, találkozom ott Toldy Pistával, kinek éppen útitáska lötyög a derekán.

— Honnan jössz, Pista — kérdi tőle egy barátja, szinte valami újságköttyvasztó.

— Székesfehérvárról — mondja Pista.

— Én is oda szándékozom — jegyzi meg a másik.

Erre a párbeszédre elkezdtem fülelni. Restó, János, gondoltam magamban, tanulj tinó, ökör lesz belőled, — itt okos emberek szalasztgatják magukból kifelé a tudományt, mielőtt bötűvé válhatnék.

— Ugyan, hogy te is Székesfehérvárra mégy — mondja továbbad Toldy Pista. — Adok hát egy jó tanácsot, pajtás. Ha azt követed, akkor legalább nem bánod meg sem a testi fáradságot, sem a költséget, hogy odamentél.

— Örömmel veszem becses tapasztalataid — mondja a másik, aki nem volt Toldy Pista.

— Hát pajtás — mondja az, aki Toldy Pista volt —, én azt tanácslom, hogy amint Fehérvárra érsz és leszállsz a kocsiról, nyomban válts jegyet a kiállításra, s amint aztán bementél, mindjárt a kiállítási tér szélén van egy szivaros bolt, abban egy szép szöszeke szivaráros leány.

— És aztán? — türelmetlenkedik az, aki nem volt Toldy Pista.

— Hát aztán nézd meg jól azt a kislányt elülről, hátulról, mert megérdemli . . s mikor aztán megnézted, bátran visszafordulhatsz, mert nincs egyéb látnivaló Fehérvárott.

Az én újságköttyvasztóm szörnyen lehangolódt e szavakra, s olyaténfélét morgott, hogy ha csakugyan úgy áll a dolog, akkor ő nem is megy Fehérvárra: inkább néz meg azon a pénzen egy felsőmagyarországi fürdőt a kánikulában.

Hanem hát nem is volt ennek az újságírónak egy garas ára ítélőtehetsége sem. Bezzeg énbennem mindjárt megszülte

a Toldy beszéde a nemes elhatározást, de most már azért is Székesfehérvárra utazom, mert mit nekem az ipar és elegancia, nem vagyok én Bakai Ferdi, sem Ráth Károly, hogy én az ipart szívemen hordjam, nekem azt meg nem fizeti de senki. Aztán csak nem ettem én tormás gyíkot, hogy én élelmi cikket, kocsiakat, gépeket, bőröket és porcelán edényeket menjek nézni; nekem olyan bőr kell, akibe valami eleven vászonycseléd van, és olyan edény, amelyik össze nem törik mindjárt.

Így indultam én el Pestről, s így értem Székesfehérvárra.

Huh! mennyi tömérdek nép ebben a kis vidéki városban, mely fia sem lehet Szegednek még most sem, ebben a tépett állapotában. Mennyi nép az utcákon, milyen tolongás!

Ez utóbbi, ti. a tolongás van leginkább terhemre. Egy eszmém van! Ha nekem egyszer a király azt mondaná, hogy kérjek tőle valamit, ő teljesíti, én semmi egyebet nem kérnék, mint azt, hogy engedtessek meg nekem egy olyan bőrvövelése, melyből félöles hosszú, vékony, éles borotvák állnának ki körös-körül.

Az volna osztán az úri tempó, ha ezzel az övvel sétálnék végig a pesti korzón, vagy most itt a kiállításon! szinte képelem, hogy sikoltoznék a sok nyápic úri kisasszony ijedti-ben . .

De hát fájdalom, szegény ember ritkán viheti valamire! A szegény embernek ritkán sikerül valami.

Ez a Zichy, mert gróf, mennyi dicsőséget aratott az ő iparos komédiájával. Nekem sokkal dicsőbb ideám volt a télen. Tudniillik a szolgáló kongresszus összehívása Szegedre. Ez lett volna oszt világra szóló állapot! De hát elrontotta a víz! — ez a fatális elementum, amely iránt már gyermekkorom óta sejtelemszerű gyűlölet fog el!

*

Szép mesterség a csizmavarrás is, a lakatosság sat., hanem azért még sincsen párja az kocsmáros-hivatalnak. Ezt tettem különös tanulmányá a kiállításon, s tapasztaltam is hála istennek eleget.

Nyolc egész napra határoztam ott maradásomat; de a kiállítás megnézését az utolsó négy napra hagytam, mond-

ván, *ha későbbem nézem meg, annál elevebb emlékezetemben marad.*

Midőn azonban a négy nap letelt, illetéknéppen gondolkoztam, *ha már eddig nem néztem meg, most már minnek néz-ném, úgyse lenne rá az időm elegendő.*

Így maradtam csupán a kocsmaipar terén. Eleinte csupa vörös borokat ittam, hogy mint igaz ellenzéki firma ezzel is ellenkeztek *Fehér-várral*. Meghökkenve tapasztaltam azonban, hogy az orrom napról napra vörösebb. Nem is csoda, attól a tengernyi veres bortól!

A vörös szín igen szép az ásznak a kártyában, vagy a virágnak a cserépben, de az orrnak nem valami elbájoló. Nem ugyan magam miatt, mert én éppen annyira becsülöm a saját orromat, ha vörös, mintha fehér lenne, de a Katák és Julcsák nem így gondolkoznak, s ez nem tréfadolog, mert okos ember negyvenéves koráig a vászoncselédékhez alkalmazkodik; s csak negyvenéves korán túl veti meg a »gengébbik« nemet.

Elővettem hát a filozófiát, s így okoskodtam: ha vörös bortól vörös lett az orrom, hát bezzeg majd megfehéredik a fehér bortól.

Ittam hát nemes eltökéléssel; — mert amit én egyszer elhatározok, ki is viszem, ha török-szakad. Vegyész-törekvéseim azonban csütörtököt mondtak. A farba-változtatás nem sikerült. *Az a megfoghatatlan csoda történt, hogy a fehér bortól is csak még vörösebb lett az orrom.*

S ezért volt nekem mindéig igazam, mikor semmire sem becsültem a tudományt és az elmével való kombinálást. Íme, mire vezetett engem az egészséges kombináció? Ha már a fehér bortól is vörös lesz az ember orra — akkor *fundamentum nélküli* minden tudás e földön.

Időközben kedvem szottyant Balatonfüredet is megtekinteni, hanem éppen szerencsétlen időben érkeztem oda, szakadt a záporosó, mintha zsákból öntötték volna, míg az indóháztól a vendéglőbe értem, pocsékká voltam ázva.

— Át akar öltözni nagysád? — kérdé a pincér, ki szobát nyitott.

— Miért öltözném át? — mondtam kérdőleg.

— Nos, mert nagysád csuromvíz . . .

— Igaz, egy kicsit *harmatozik odakünn* — mondtam rangosan.

A kellner bámullatteljes áhítattal nézett meg, miféle istenteremtése lehetek, ki a záporosót is csupán harmatnak nézem. Fölvilágosítottam a szerencsétlent, hogy én Szegedről jövök s előttem, aki vízi ember vagyok, csak harmat az ilyen fölülről származó csepegés.

A közös étteremben találkoztam hazánk nagy fia-, Bizayval; mellé simultam s lestem a tudományt ajkairól; aszongya hogy aszongya: »az ember, amelyik valamirevaló, bizony vágyik az a születése helyire.« Majd a vacsora után a fehérrépről lévén szóbeszéd, akképpen nyilatkozott, hogy a »férfiak gyávasága a baktère az asszonyi virtusnak«.

No, már ennél a Bizaynál nagyobb elmebeli talentumot talán még képzelni sem lehet. Mondtam is neki, hogy mért nem jön hozzánk városi főkapitánynak!

Balatonfüreden annyi sok szép lánnyal esett találkozássom, hogy el sem mondhatom. Aztán mind olyan édesdeden kacsintgatott felém, hogy szinte faggyúvá olvadtam a tüzes tekintetektől: gyertyát lehetett volna belőlem mártani!

Azonban óvakodtam az ismerködéstől, mert Pesten már megjártam egyszer valami — hogy is hitták csak? — *Húsvéty* vagy *Pünkösdy* lányokkal, akik mágnás lányoknak mutatkoznak a nevükkel, s akkor sült ki csak, mikor már szívem megszerette őket, hogy a *Katákon aluliak*.

Solidusan viseltem tehát magamat, s minthogy nemigen volt jóra való úri kompánia, csakhamar visszakerekedtem Fehérvárra a többi cimbora után.

S ekkor történt velem a legrejtélyesebb esemény, ami csak lehetséges a világon.

Az újdonatúj fekete báli gérokk volt rajtam, két gombbal hátul. Ez a két gomb bonyolított amaz érdekes kalandba, melyhez fogható a világ eleje óta sem történt meg — szegedi emberen.

No, de csilajeszem! . . . sorjába menjünk az eseményeken!

Hát ahogy felülök a kupéba és visszaérkezem Fehérvárra s ott kiszállok a kupéból, azt mondja egy borzas kölyök, ki a táskámat akarta bevinni:

— Tekintetes uram, kilóg az órája: mindjárt leesik.

— Hallgass, varangyos gyík — mondom dühösen hátrafordulva, amint megpillantottam, hogy az órám a mellényzsebemben vagyon; az egész nyugodtan emberi szemtől nem láttatva mutogatja mellényzsebem bélésének az idő futását.

Amint azonban kilépek az indóháznál, hogy kocsit keressek, egyszerre száz meg száz torok kezd kiáltani felém:

»Éljen Coburg főherceg!«

Egy ménkő gombolyaggá torlódott össze körültem a tömeg, a hölgyek kendőt lobogtattak és csókot hánytak felém, a férfiak pedig ökleikkel nyitottak utat. Megrezzentem. Ezek itt Coburg főhercegnek néznek engem. No, János, még ilyen eseted sem volt — odahaza!

— Ezek a bolondok engem néznek Coburnak — mondom egy mellettem álló mesterember kinézésű egyéniségnek.

— Ne is tagadja, fenség! Tudjuk mi, hogy a főherceg hogyan néz ki, barna, magyaros fő, szénfekete körszakáll és tömött bajusz. Aztán arról is megösmérjük fenségedet, hogy a kabátja hátulsó gombjára akasztotta az óráját. Ezt csak egy herceg teheti ebben a tolvajnéppel megrakott Európában.

Hátranyúlok — hát majd elszédültem. A kabátom hátulsó gombján egy ezüst anker óra volt fölakasztva ezüstláncra.

Eszméletemet kezdtem veszteni.

Hogyan történhetett az? Hüml! Hátha mégis csakugyan én vagyok Coburg főherceg? S ezt az órát rangomhoz illőn csak azért akasztottam ki oda, hogy valami becsületes szegény ember könnyebben ellophassa! Persze hogy én vagyok Coburg főherceg!

De nem, nem. Mégse! Nem én vagyok Coburg herceg! Mert ha én Coburg herceg volnék, akkor magammal hoztam volna a feleségemet is, a belga királyleányt. Meg aztán ha én volnék Coburg herceg, mit keresne akkor az én mellényemben a János gyerek aranyórája és aranylánca?

Ez az okoskodás győzött rajtam. Mint a gyík kisiklottam a tömeg közül s futásnak eredtem, meg sem állva a szállodáig.

Ott aztán levettem magam a dívánra s rájöttem, hogy az ezüstóra úgy származhatott a kabátom gombjára, amint a balatonfüredi indóházban a nagy tolongás közt lehajoltam a táskámért, emelkedőben kirántottam a gombommal valami

utasnak az óráját, s rajta is maradt egész Székesfehérvárig, hol a Coburg hercegre várakozó nép vaktában megéljenzett, mert az akkora várt, de csak a következő napon érkezett Coburg helyett nézett el — ami nem is csoda —, mert hát, ecsém, a szegedi ember ábrázatja se disznóláb.

A »MARCSÁM« CÍMŰ ELBESZÉLÉS

Egy ábrándos arcú szőke fiatalember, ki szerény állású hivatalnok volt a megyénél, s kivel sokszor sétáltam s beszélgettem egy időben, s ki mindig érdeklődve kérdezősködött s beszélt az irodalomról, *Rétságáról* a következő levelet intézte hozzám:

Uram!

Elégettem . . . volt hozzá bátorságom De mi adta hozzá az erőt, hogy még csak meg sem sirattam? Igen, uram, én elégettem.

De mit égettem el, fogja ön kérdeni: s én felelek önnek.

Szép kézirat volt, vastag, meritett, rovátkás papíron, a szélén kerettel, fölül pedig korona »áldás hazánkra« fölirat-tal. Pompásul volt írva, mert ügyes, könnyű kezem van.

És az, amit a fekete betűk ábrázoltak, *irodalmi művem* vala.

Irodalmi művem! Oh, milyen édes kimondani, leírni e szavakat. Az én irodalmi művem. Mily végtelen kék, szív-dagasztó büszkeség ez a tudat!

Egy elbeszélés volt, melyet az ön irodalmi működésétől buzdíttatva írtam szívem vérével, édes ábrándokkal.

Első szerelmem tárgya, a szép szőke Marcsa volt elbeszélésem tárgya. Ővele akartam indulni a dicsőség útjára.

Midőn elbeszélésem már teljesen készen volt, van a megyében egy tudós akadémiai tag, ki fiatalember korában a szépirodalommal is foglalkozott, azon kérdést intéztem hozzá: művemet a »Budapesti Szemlé«-ben közöljem-e, vagy pedig könyvárusi úton tegyem közzé? A kérdés, amely találékony volt, éppoly ügyesen állítá élére a dolgot. Az illető celebritás

bizonyosan nem volt tisztában azzal, amit felelni akart volna — s nem felelt.

A megyében minden ember csodált, s én boldog lettem volna, ha nem sújt a nagyság átka, a vágy, hogy az egész világ fölismerje lángelmémet, hogy a tűz, mely szárnyra kapott keblemben, ki is törhessen és ragyogóvá tegye nevemet.

Éppen ez idő tájban egy fiatal ember került a megye székvárosába, ottani rokonait látogatni. Szép elegáns fiatal ember volt: mint mondá, a meginduló »Bokor« című folyóirat munkatársa.

Utat, módot kerestem az előkelő fiatal úrral megismerkedni; szegény hivatalnok létemre nem sajnáltam egy ízben meghíni reggelire hozzám. Oh, milyen boldog voltam, hogy elfogadta.

A reggeli egy heti fizetésemet nyelte el s engem őrült pazarló hírébe hozott, de az dicsőségem volt, mert elolvastam az ifjú előtt a Marcsámat.

A fiatal elegáns úrnak, mikor fölolvásásomat bevégeztem, elfogyott a beszéde, s nem maradt érzelmei kifejezéseire [csak] egyetlen szava, de e szó igazságos, mély, találó s mindent kifejező volt. Azt mondta elbeszélésemre:

— Szép!

S azután azt tanácsolta, hogy álljak be a »Bokor« előfizetői közé, s ott közöljem az elbeszélést, mert olyan nagytekintélyű folyóirat sem nem volt, sem nem lesz oly könnyen, mint aminő a »Bokor«. Oh, a »Bokor« szívesen fogja közölni a szép elbeszélést és fölségesen díjazandja. — Ő maga is ajánlani fog a szerkesztőnek.

Örömtől ittasan fogadtam el ajánlatát, s néhány nap múlva a beszély kéziratával egyetemben a fővárosba küldtem a »Bokor« előfizetési díját.

Két hét múlva megkaptam a »Bokor« első számát. Mohón lapoztam át, nem volt benne az elbeszélésem.

Nyugtalan izgatottsággal töprenkedtem rajta, mit tegyek most, midőn szerencsére ismét megérkezett a fiatalember, ki azt mondta, hogy ez csak mutatványszám. Addig is azonban sürgessems a szerkesztőt.

Úgy tettem, de mit sem tudtam meg a »Marcsám« sorsáról, vagy két hónapig. Mintegy két hónapra azt »üzente« a

szerkesztő, hogy előbb beszélni akar velem művemről, mielőtt annak sorsát eldöntené.

Két nappal később kilenc órakor reggel a fővárosban voltam, s bérkocsin állottam meg a »Bokor« szerkesztősége előtt.

A nagykapunál beküldtem a névjegyemet, ráírva a szálloda címét, ahol szállva leszek.

Egész nap vártam szállodámban a szerkesztőre, de hiában. Másnap elmentem az irodába, s egy sötét előszobában egy félszemű inas fogadott, akinek a foga fájt. A félszemű nem viszonzta köszöntésemet, s azt mondta, urával csak három és öt óra között szólhatok.

Három órakor már ott voltam az őrségen. A szerkesztő elmélyedve a következő szám összeállításába, a következő szombatra kérte látogatásomat. A félszemű azzal kerekítette ki ura szavait:

— Szombaton bizonyosan itthon találja az urat, ha esni fog.

A szombat elérkezett, de az eső nem esett. A levegő azonban ködös volt, az ég felhős, s ez reményt adott. Elmentem ismét.

A nagymogul olyan hangon fogadott, mintha tudtomra akarta volna adni, hogy éppen három percet szánt nekem, mert gyilkos módon sok a dolga; pipázott, mint egy basa és a »Hon«-t olvasta.

— Uram — mondám neki —, én a »Marcsám« ügyében jövök.

— Marcsa? Ki az? Mi az? Ah, de igaz, már emlékszem . . . Nagyon sok mondanivalóm volna e tekintetben, de ma el vagyok halmozva a legbolondabb munkákkal. Legközelebb azonban írni fogok önnek. Aláz'szolgája!

Most tehát nem marad egyéb hátra, mint otthonról sürgetni levelét. Számos sürgetésemre végre is annyit felelt egy »carte correspondance«-on, hogy ő nem foglalkozhatik mindig ezzel a dologgal, s hogy midőn legközelebb a fővárosba jövök, meg fogjuk egymást érteni.

Midőn lejárt az előfizetés, újra előfizettem, s vártam, de türelmem csak négy hónapig tartott. Leutaztam a fővárosba, s legelső dolgom volt a szerkesztői irodába menni, hol csak a

félszeműt találtam, aki most valamivel barátságosabban mosolygott elém. — Jutalmul meghíttam ebédre.

Másnap kétszer is kerestem a »Bokor« szerkesztőjét: a félszemű azt súgta fülembre:

— Önnek nem sok reménye lehet.

Végre is légyottot kértem egy vasárnapra, melyen már haza kellett utaznom. Az utolsó pillanatban meg is kaptam a szerkesztő üzenetét a »Szerkesztői postá«-ban.

A »Marcsám« nem éppen olyan, hogy tetszésünket meg ne nyerte volna. Szükséges lenne azonban megváltoztatni a címet, a személyek jellemét, s némi részben a mesét.

Mentem haza. S vártam újra még négy hónapig: minő átalakuláson fog keresztülmenni a »Marcsám«.

Októberben megküldték a »Marcsám« kéziratát, hogy az érzékeny dolgokat vegyem ki belőle stb. és vigyem vissza márciusra. Elképzelheti, uram, hogy az a kegyetlenség, melyet kénytelen voltam véghezvinni, minden szépségéből kivetkőzteté »Marcsám«-at.

Végezem, uram. Hétszer voltam a fővárosban s mindig azért, hogy »Marcsám« sorsán segítsek, midőn a szerkesztő azzal fogadott:

— Hé! hé! úgy látszik, ön kezd soványodni!

Hóhér!

Midőn tizenkettedikszor voltam ott, alig mondtam ki nevemet, már rám kiáltották, hogy a »Bokor« megszűnt. — Elpocsékoltam a lelkem művére négy esztendő és kétezer tallért.

Csinos kézirat volt, elégettem.

Fogadja, uram, nagyrabecsülésem stb.

EGY BÚS REGE

Alkonyi pírban úszik az ég alja, könnyű báránnyelű felhők, mint az elszéledt nyáj tévelyegnek rajta, míg a barna ég alá nem ereszkedik a csillagos boltozatról.

A tisztai halászkönyű ladikja tovasiklik a vizen, a végtelen rónán itt-ott föllobog a pásztortűz, s megszólal néha

a nyáj kolompja; a ménesből messzehallik a csengettyűszó, vagy a ficánkodó csikó nyerítése, — míg a körben heverésző csikósok fölött lomha szárnyal suhan el a bagoly, és nyöszörögve csapong a denevér.

S amint lassan, lábujjhegyen közeledik a hűvös éjféli halk zene mellett a füzesben megkezdődik ragyogó holdfény mellett a villi-tánc: apró vizitündérek, kik nappal ott rejtőznek sás között és nádasokban, most örömmel veszik körül királynőjüket, ki mosolyogva tekint alá népére a gyeppadról, melyen liliumtagjait pihenteti.

Egyszerre hófehér paripán, gyorsan mint a szellő, ott terem a tündér kedvese: a Délibáb, a rónák királya, ki pajzánul annyiszor megcsalja a vándort. — Lováról leugorva, odatérel a tündér nyughelyéhez s megcsókolja árvaleányhajszálnál is puhább fürteit.

— Hol jártál? — szolt a vizitündér, édesen, szerelmesen, mint ahogy epedő leányok szokták kérdezni kedveseiktől.

— Itt is, ott is — felelt a Délibáb —; szomjas vándornak voltam düledező csárda, eltikkadt utasnak hűvös erdő, siető kereskedőnek lesve várt falu. Végigropültem a Hortobágyot. Szerelmes betyár lovának nyakáról leloptam a selyemkendőt, amit a szeretője odaakasztott; üveges tótnak nekiugrasztottam a kutyákat . . .

— Elég . . elég! Mondd el inkább, mit láttál mindenfelé.

— Aranykalással mosolygó rónát, kövér legelőket, víg ének közt dolgozó népet, nádas közt gondtalan vadászt, gazdag gulyákat, tüzes méneseket, boldogságot, megelégedést mindenfelé — és vályogvető cigányokat.

A Tisza tündére gyönyörrel hallgatta az Alföld boldogságát, hanem aztán felhő ült homlokára, s azt kérdé kedvesétől:

— Tudod-e mióta van ez így?

— Minek ez a kérdés? Volt-e valaha panasza a Tisza-vidéknek? Ezer év óta lakik két partján a büszke magyar nép, munkálva hangyaszorgalommal s áldással tetézve általában, kit őrangyalnak küldött ide a magyarok istene.

— S tudod-e, hogy mit tesz most ez a boldog nép? — kiáltott föl a Tisza tündére elkeseredett hangon. — Gátakat

vet szabadon ömlő folyam ellen, pusztítja áradásaimat, kiöli szárnyaimat, irtja halaimat, csöndes tükrömre zakatoló, füstölő szörnyetegeket bocsát, melyek megzavarják a magam és enyéim nyugtát; vaskezekkel nyúl medrem fenekére, s föl-kavarja, beiszapolja halaimat, tündéreimnek maholnap nem lesz nyughelyök. Partokat emel kiöntéseim ellen, melyek senkinek sem ártottak, de hol mulatságot talál a halász, vadász, s buja legelőt az állat. Medremet szűkebbre szabják, hogy több földet nyerjenek . . .

S a Tisza tündére nem sírt, mint más asszony, hanem összeszorított ököllel fenyegette meg a vidéket, mely ezred-éves nyugalomát megzavarta.

Hiába engesztelte őt Délibáb, nem hallgatta enyelgéseit, szeme baljóslatúlag pihent a folyam csöndes tükörén, s az apró villik félnéken bújkáltak a füzesben.

Év év után telt s az Alföld népe mindinkább keseríté a Tisza tündérét, míg végre az haragra lobbant, s maga elé rendelte apró népét.

— Te — szólt a legelsőhöz —, elmégy a hegyek közé s felkeresed mohos barlangjában a rosszkedvű *Tél* apót. Mondd meg neki, hogy adjon havat . . . sok havat; lepje el a Kárpátok bércét úgy, ahogy emberemlékezet óta nem volt! Te másik, elmégy a szelek deli tündéréhez; mondd, hogy amint az első tavaszi napsugár kivillan, bocsássa szabadon füstös zefireit, hogy olvadjon föl a hógörgeteg, mintha tüzelnének alatta. Dagadjanak meg csordultig a patakok.

Hiába volt Délibáb könyörgése, a tündér tél kezdetén útnak bocsátá követéit, s lón amint ő akarta. Óriási hófúvatok lepték el a hegyeket, tették járhatlanná az utakat, s amint az első tavaszi napsugár kivillant, jöttek a langyos déli szelek, s a hegyekről árként rohan alá a víz; a föld erei, a patakok földuzzadtak s órült vágatással rohantak alá a Tiszába.

A Tisza tündére fölültette népét a hullámokra, s ezek korbácsolták paripájukat. Ő maga szörnyű fúria lett s ott ült a vizek fölött és hajtotta azokat a gátak ellen, hol kétségbe-

esett nép dolgozott és imádkozott és reszkető hangon rebegte:
Jön az árvíz.

S a bősziült asszony zúgva, bömbölve vágatott el a téres rónák között, hol kiönthetett volna, neki nem kellett a rongyos falvak, neki a virágzó fényes város, Szeged kellett.

Oh, milyen öröm neki látni azt a kétségbeesett várost, gyönyörködni halálvergődésében, látni a fáklyavilágnál lázasan dolgozó népet, kioltani kezökben a fáklyát, lesöpörni őket a partról és hulláikat tombolva sodorni odább. Mily pokoli gyönyörűség ez neki!

És nem siet a rombolás munkájával, napokon át ott táncol a szerencsétlen város falai alatt, rongálja a védgátakat, gyönyörködik a kínlódásban, míg végre egy sötét éjszakan segélyül hívja a vihart, ordítva nekiront a partnak, betör a városba.

Romokban hevert az reggelre, gazdag lakói koldusokká téve, s a bosszúálló tündér ott állt a hajnal fényével a parton; látta a pusztítást, hallotta a jajkiáltást, mely végigszaladt az egész országban kelettől nyugatig, északról délig; látta az iszapból rámeredő halottak megüvegesedett szemeit, s térdei elkezdtek inogni: meg volt törve.

Akkor valaki megérinté hátulról: Délibáb.

Máskor mosolygó szemeiben könnyek ültek, s szemrehányón tekintett velök a tündérre:

— Látod, mit tettél? Ez a te műved! Ugye már magad is megbántad?

A tündér kezei közé temette arcát, s nem felelt semmit: könnyei ujjai közt peregtek alá a piszkos habokba.

— Még magad sem láttad egészen borzasztó művedet — folytatá Délibáb —; itt tudsz-e mármost kenyeret adni az éhezőknek, hajlékot a hajléktalanoknak, anyát az árváknak? Föl tudod-e építeni, amit századok emeltek?

A szerencsétlen tündér ott zokogott a sáros földön, aztán fölemelte könnyben úszott arcát, megragadta Délibáb kezét s úgy rebegte neki:

— Jóvá fogom tenni. Meglásd, hogy jóváteszem.

.. És azóta egy szelíd angyalarcú teremtés jár a hazában küszöbről küszöbre, gyászba öltözötten. Neve: a *Részvét.*

S mégis ki ő? Senki más, mint a Tisza tündére *átöltözve*.
Nyomában mindig ott jár kedvese, a Délibáb, s midőn a
könyörgő angyal világjáró útjában kimerülten rogy össze az
úton, ott leng körüle, álmot csal a fáradt szemekre, édeset,
vigasztalót.

A BORÁSZATI GYŰLÉS

Írta: János

Ecsém! Fölvirradt a mi napunk is. Derűre ború, borúra
bor.

Amióta bejött Szegedre a víz, azóta minden okos ember
azzal bajlódott az átkos kormánytól kezdve lefelé, hogy a
vízzel experimentáljanak; inzsellérekkel telt meg a város, úgy-
hogy kövezni lehetne velök az utcákat: mérnökök támadtak
minden bokorból.

Együtt van valamennyi, az ország vadmérnökétől, Jan-
kovics Miklóstól kezdve a város vad mérnökén, a »druszán«
keresztül le egész a földkóstolóig.

Én, aki teljes életemben se vizet, se földet nem kóstoltam,
hanem csak bort, elkeseredett kebellem néztem, hogy két folya-
dék: a bor és víz közül mint lesz lassanként becsesebbé a
hitványabbik, a víz. Könnyeim sokszor csordultak ki e
szívszagató állapoton.

De amint tapasztalám, hogy az mérnökök, akik arra
vagnak kiküldve az kormánytól, hogy a vizeket elpusztít-
sák, ahelyett *a bort pusztítják* a »Prófétá«-ban, megvigasz-
talódva repesett lelkem örömében, hogy: »de iszen bor a bor
mégis mindéig, s nem is múlik annak divatja sohasem.«

Hanem mit prezsmitalok én itt? Menjünk sorjában.

Alig virnyad meg a vasárnap, korán kászmálódtam föl,
mert ilyenkor duflán rózsás az élet. Délceg Katák, Pannák
duhajkodnak az utcán, templomba menet, jövet. Az ember
kebelében csak úgy dagad a szív, mert hiába mondja az én
jó cimborám, az a palóc újságkotyvasztó, hogy aki jóra való
női pofát akar Szegeden látni, menjen el Nógrád megyébe,

már én csak annak a mondója vagyok, hogy utolsó ember az, aki a vászoncselédben válogat; annak a jele az, hogy már nincsen meg az étvágya.

Hát amint öltözködöm, s felkötöm ünnepi keszkenőmet kackiás máslira, csoszogó lépteket hallok künn, minden lépésnél egy-egy nyögés hallik. Miféle istenteremtése jöhet itt? Egy véka csöves kukoricába mertem volna fogadni egy bab-szem ellen, hogy városi hajdú.

Csakugyan az volt. Egy félóra alatt beért a kaputól a szobáimig.

— Mi járatban van kend, százasztendős öregatyám?

— Paksamétát hoztam a polgármester úrtól. Én vagyok a polgármester úr extra *futárja*.

A futár átadta az írást, általbötűztem eleganciával, s íme mit látok:

... ezennel meghívom önt mint a hazai borászati szakértő férjűt Miklós Gyula országos képviselő és kormánybiztos úr által tartandó borászati értekezletre...

Csak úgy feszült rajtam a lajbi kevélységemben. Ugrálj, szívem, nagy örömemben... vigyázz, lábam, hova lépsz úri voltodban!

Tehát mégis csak győz a szakértelem a didbáb erkölcsök fölött. Ehun ni az érdem jutalma, amiért a tudomány magaslátára emelkedve egyedül a bornak szentelem magamat.

Ordíts, szatymazi szőlóm, mer a te napod virrad. tán-coljatok, hordók, palackok és kvaterkás poharak, a ti farsangtok van!...

Miklós Gyula kormánybiztos! ő hívat engem, óvele értekezünk a borászati érdekekről.

E lehet aztán az igazi nagy kapacitás, már csak az is nagy előnye neki, hogy kétszer lehet megtartani a nevenapját egy évben.

Gangosan sétáltam hát föl délután a városházára, hol Miklós Gyula a polgármester úr szobájában már várt reánk. Csupa jeles férfiak voltunk ott összegyűlve, de a legjelesebb maga önagysága Gyula Miklós.

Értekezést tartott a borászatról. Mennyi tudomány, mennyi bölcsesség egy rakáson. Mintha hájjal kenyegették volna a hátamat. Tombolt bennem a hazafiúi érzélem, s kifelé

kapaszkodott belőlem a sok nemes tapasztalat, amit hosszú évek során itt-ott-összeszedtem.

Fölkeltem ülőhelyemről én is s a következő elveket állítottam föl:

»Az bornak a disznóhús az *előljárója*, nem pedig a kormánybiztos.«

Ezen rebellis szavaimra néma csönd lőn. Míg végre Miklós Gyula maga is a fejével bólintott: »Úgy van! igaz!«

»Az bor akkor jó, ha öreg.«

Gyula Miklós ismét azt mondta: »Helyes.«

»Az bornak csak egy csodálatos tulajdonsága van, amit nem értek, s ez az, hogy ha fehér is, veresre festi az ember orrát.«

Mindenkinek arcán a kétely tükröződött ez érdekes rébuszra, s áhitattal hallgatták további szavaimat.

»A bor — mondám — hatalmasabb elementum a királyoknál, mert földhöz üti őket.«

A lelkesedés zaja tört ki.

»Az bornak — végzém — csak egy hiányossága van, hogy ti. van egy alávaló kísérője, egy utálatos szörnyeteg...«

— Ki az? — kérdék harsányan.

— Ez a *katzenjammer* — felelém s viharos éljenek és tapsok közt hagytam el a termet.

Ez volt életemnek legdicsőségesebb napja.

A TÍZFORINTOS KUTYA

Nemrég Budapesten voltam. Sokszor összejöttem Szana Tamással, s sokat beszélgettünk természetesen az irodalomról. Mert ami fiatalembernek az imádottja, az a fiatalabb írónak az irodalom.

Be sok édes éjszakát virrasztottam már át annak a csodálatos istenasszonynak a bájain merengve, akinek igénytelen udvarlója vagyok koporsóm zártáig.

Ezer érdekes apróság jön elé ilyen beszélgetés alkalmával. Unalmas, émelyítő volna ez másoknak, nekünk ellenben mennyei csemege.

Önök, kedves kisasszonyok és mamák (a mamákat azért

teszem hátrább, mert azokból már sohasem lehetnek kis-asszonyok, míg a kisasszonyokból még lehetnek mamák), akik e sorokat olvasni fogják, hiszem, megértenek engem!

Gondoljanak önök egy fényes bála, s az ezután *következő napra*. Milyen élvezet még egyszer megbeszélni mindent, ami tegnap történt; egyik ezt látta meg, másik amaszt. Egy kis leszakított csipke, egy tönkretett ruhaderék, egy meglesett titkos kézszorítás és ezer meg ezer apró dolog, mind eseményé válik *megaranyozva a keret által*, amelyben történt.

Nekünk is végtelenül érdekes minden apróság, ami az irodalmi világban esik. Milyen a Bartók új darabja? Mennyi ideig írta? Törült-e rajta valamit a drámabíró bizottság? Hát az Asbóth János új excentrikus lajbiját ki látta már? Kaas Ivor elveszi a Lónyay-lányt. Denique a »Kávéforrás kompánia« egyszerre ugrik bele a házasság szent kötelékébe: Dóczynek is most lesz az esküvője Mayer Ilonával.

Ehhez hasonló tárgyak bilincselik le az ember figyelmét. Szana többi közt bosszankodva említette, hogy volt egy pompás beszélytárgya, elmondta egy fiatal írónak, hogy dolgozza föl, de az egészen elrontotta.

— No, nekem annyi tárgyam van, amennyit akarok. Akár szakajtószámra gondoljam ki. Egy pláne fölséges, de nem akarom megírni, mert majdnem igazán megtörtént: hanem elmondom önnek, adja oda valamelyik emberünknek: vagy Lauka Gusztávnak, vagy Balázs Sándornak.

— Nagyon lekötelez vele.

— Hallgassa hát meg. Én persze csak vázaltszerűen mondom el. Az az író dolga, mit bír belőle csinálni.

— Figyelek, uram...

HOGY ÍRANDÓ MEG A TÍZFORINTOS KUTYA

... Le kell írni egy vidéki újság kiadóhivatalát.

A szűk szobácskában egy írnok ül, aki a hirdetések fölvételével foglalkozik.

Az írnokot sovány, kiaszott embernek kell festeni, körülbelül olyanak, mint Greguss.

A hirdetések vékonyan csurognak. Szidja a szatócsokat, amiért nem bírnak amerikai magaslatra jutni és nem igyekeznek a »Csipetke« című lap egetverő hasábjain kelendőséget szerezni avult portékáiknak.

Az őrök úr már négy napja piszkálja a fogát anélkül, hogy valaki rányitná a berozsdásodott ajtót.

S íme egy ködös hétfői napon kopogás hallik.

Egy magas hosszú úriember lép be.

— Mivel szolgálhatok, uram? — kérde az őrök udvariasan.

— Engedje meg, hogy leülhessek — mondja a jött. — Nagyon nagy az én búbanatom.

— Oh, kérem.

Az idegen úriember kivette keszkenőjét, s így szólt:

— Engedje meg, hogy könnyezzek. . .

— Méltóztassék!

— Hirdetni jöttem — mondja zokogásba törve ki. — Szegény kutyám! Szegény jó Cukri kutyám! Istenem uram, ő elveszett! Itthagyt engem! Az én Cukrim! Az én jó Cukrim. No, megállj Cukri!

— Tehát a kutyát kívánja ön hirdettetni! Hányszor?

— Oh, uram, milyen kutya volt az! Háromszor tessék a lapba betenni. A becsületes megtalálónak, aki a kutyát ide visszahozza, tíz forint jutalmat tűzők ki.

— Nagyon helyesen, uram! Tehát tíz forint. Hogy nézett ki a tiszteletreméltó eb?

— Oh, az valami gyönyörű volt! Ha látta volna, uram!

— Csak az általános ismertető jeleire vagyok kíváncsi. Milyen volt a szőre?

— Liliomfehér.

— Hát a származása?

— Nemes, uram; bulldog volt.

— Eszerint végeztünk. Csak még a háromszori hirdetés ára van hátra. Az összesen 10 forint. Egyszeri hirdetést 3 frt 33 ½ krajcárjával számítva.

Az idegen kivette tárcáját, kifizette a tíz forintot, s még egyszer lelkére kötve az őröknek a »Cukri-t«, eltávozott.

Másnap reggel megjelent az első hirdetés, s íme már délben egy parasztember lépett be a kiadóhivatalba egy fehérszőrű kutyát vezetve kötélén.

— Ehun ni — mondja a belépő paraszt. — Itt hozom az elveszett jószágot, amit az újság hirdet. Megtaláltam. Hol vehetem föl érte a tíz forintot?

Az őrök gondolkozni látszott kissé. Keresztülsétált egy-kétszer a szobán, aztán így szólott.

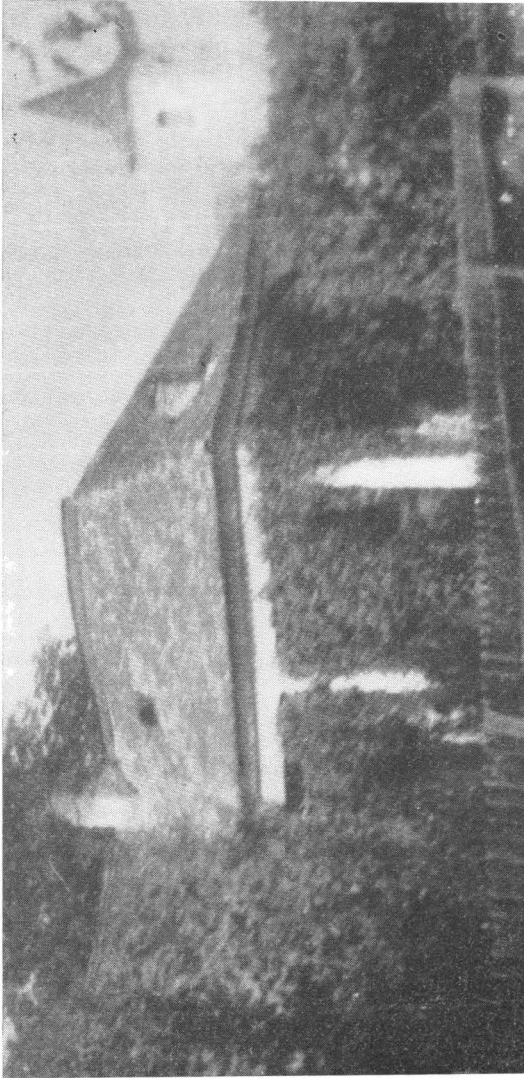
— Hallja kend! Ma kedd van, jól jegyezze meg kend. Ezt a kutyát nem lehet előbb megtalálni csütörtöknél. Értette kend?

Az atyafi nem értette, hanem azért visszacammogott s a kutyát csütörtöknön hozta, mikor már a *harmadszori* hirdetés is letelt.

Az őrök szó nélkül kifizette neki a tíz forintot.

— Most pedig még egy szavam van kendhez. Ezt a kutyát vigye most vissza gazdájának, lakik itt és itt, azután lopja el megint. A megtalálási jutalmon kívül 20 percentet kap a hirdetési díjak után is.

*

A mohorai Mauks-ház,
Mikszáthné családjának otthona

»Eddig a történet, mondám Szanának, abból fúrhat-faraghat az író tetszés szerint. Annyi bizonyos, hogy pompás tárgy. Egy Bret Harte tollára való. — Hogyisne! Egy kutya, mely egyedüli jövedelmét képezi egy hirdetési üzletnek. Koloszszális humor, uram!«

Szanának is igen megtetszett a tárgy, s találkozásván úgy egy hét múlva Balázs Sándorral, különös kedvezményképpen elmondta neki, hogy írja meg humoros novellának.

Balázs Sándor majd kiugrott bőréből örömeiben.

De Szana nemsokára Lauka Gusztival is találkozott. Annak is elmondta. Guszti bátyánk is kapott rajta.

*

Megint elmúlt néhány hét. Az irodalom két legrestebb embere közül persze, hogy az egyik sem dolgozta még föl a tárgyat, midőn a múlt napokban ismét a fővárosba készültem.

Szana éppen ez idő tájban találkozik valahol Lauka Gusztival.

— Szervusz, Guszti! Beszélteél már M — th Kálmánnal? Itt van Pesten.

— Az aztán nagy hiba, pajtás! Skrupulusaim vannak

Félek, Tamás, hogy te kifecseged előtte, azt a mi jó novellatárgyunkat.

A MÉZESHETEK

Anyám temetése után, mely egy hétre az esküvőm után történt, kaptam én a hagyatékban többi közt két öreg kocsist, Suska Mihályt és Kaczót. Szegény anyám végrendeletileg kötötte ki, hogy egyiket se eresszem el a szolgálatból, hanem fölemelt fizetéssel éldegeljenek a portán, ameddig nekik tetszik.

Suska Mihálynak azonban, mivelhogy éppen akkor volt a nagy kolera, nem tetszett soká a szolgálat, hanem négyöt nap múlva elment szépen az úrnője után; a fiatalasszonyoknak külön parádéskocsis kell már.

Én pedig nem fogadtam az Ilonkának külön paradés-kocsist, hanem fölöltöttem új libériába az öreg Kaczót, aki pedig teljes életében igáskocsis volt, s trágját hordott, nem szép selyemruhás asszonyokat.

Kapott pedig az én volt feleségem a kelengyéjébe többi közt egy szobaleányt, egy szakácsnét és egy újdonatúj fekete hintót.

A szakácsné még csak ígérvé volt, de a hintót azonnal elhoztuk.

Ez a fekete hintó volt a mézeshetek megkeserítője.

Ilonka semmiféle vagyonommal nem törődött, csak a hintóval. Ha elégett volna ház, asztag, jég elveri a termést, mind nem bánta volna egy csöppet sem, hanem ha eső kerekedett, az én Ilonkám mindjárt elsápadt, hogy hátha valami baja lesz a hintónak? Hátha nem jól van behúzva a kocsi-színbe, vagy ha becsurog a földélen az eső és leszedi róla a festéket.

Reggel, ha fölkel, ha végigment a gazdasági udvaron, első tekintete mindig a hintóra esett, és este is az volt az utolsó gondolata, be van-e a hintó rendesen takarva ponyvával?

Engem annyira bosszantott ez a dolog, hogy elkezdtem elménckedni a hintó fölött. Elneveztem »kakadu fészek«-nek, »Filcsik bundájá«-nak, »családi cabine noir«-nak.

Nojszen csak az kellett még! A »Mimi« (így híttam nyájaskodva) semmiért sem haragudott meg a világon, szidhattam ruháit, apját, anyját, tréfálhattam a legérzékenyebben, mindig nyájas volt és mosolygott, de ha a hintó ellen mertem valamit mondani, nyomban sírva fakadt és mindjárt el akart válni.

Én pedig egyre dühösebb lettem a hintóra, úgyhogy utoljára gyűlölni kezdtem azt a lelketlen tárgyat.

Négy hatosért megfogadtam a béresgyereket, hogy egy éjszaka feszegesse le a hintóajtókról a Mimike családi címereit.

Másnap két dísztelen folt jelezte a nagy rombolást, s én magam vágtam a legdühösebb arcot azon szerencsétlenséggel szemben, mely szegény Mimit érte . .

Máskor megint ráparancsoltam Kaczóra, hogy éjjel titokban meszelje be a kedvenc jószágot fehérre.

Lett nagy sírás-rívás reggelre. A cifra hintó úgy nézett ki, mint egy ütött-kopott csószkunyhó. Nyomban föl kellett küldeni lakiroztatni Vádra.

Addig, míg a hintó nem volt otthon, Ilonka örökké nyugtalanzkodott, hátha valami baja esik az útban, tengelye törik el, vagy az üléseiben esik baj?

Ez izgatott napok alatt érkezett meg a levél, hogy az új szakácsné meg fog jönni szombatra, akitől majd az Ilonka megtanul főzni.

Mimike törte föl a levelet, egy jókedvű mosoly futott végig az arcán, de csakhamar felhő ült ki szép magas homlokára:

— Tudja-e maga, hogy ez nagy baj?

— Nem tudnám miért? Legalább nem esnek olyan bolondságok, mint eddig, hogy a múltkor magok ketten a szakácsnéval timsót tettek a levesbe.

— Az ám; de mit tegyünk a mostani szakácsnéval?

— Egyszerűen elküldjük.

Az ám; de ki küldi el, ki meri neki megmondani.

Én ugyan nem. Inkább meghalok, de ahhoz nincs bátorságom.

— Majd megmondom én neki holnap.

De bizony nem volt hozzá elegendő bátorságom nekem sem. Mind a ketten gyerekek voltunk. Tudtam gorombászkodni a férfiakkal, duhajkodni a legszilajabb fenegyerekekkel, keresztül-kasul gázoltam minden emberen, a Mimike kedvéért tűzbe-vízbe el mertem volna menni, de a szakácsnénak fölmondani, ahhoz nem volt elég erőm.

Másnap pedig már péntek volt, s szombaton az új szakácsné jön. Irgalom anyja! milyen keleti kérdés lesz abból, ha a két szakácsné összejön, egyik a hajdani, másik a leendő terrenumán. Ennek a konfliktusnak nem szabad megesni.

Jó szerencsének vettem, hogy délután megérkezett a hintó. Ilonka repesett örömeiben, olyan szép volt; fölhasználva jó hangulatát, körülvettem hízalgéssel, nyájaskodással, kérve, hogy ő vállalja magára a szakácsnét elküldeni.

Hallani sem akart felőle, hanem még kinevetett.

— Ne okoskodjon Mimike, mert rettenetes dolgot fogok elkövetni.

— No bizony! Félek is én magától.

— Majd meglássuk!

Behíttam az öreg Kaczót:

— Fogja kend a hintóba a két öreg szürkét elülről, a hátulsó tengelyre kössön kend egy erős istrángot és fogjon be hátulra két igás lovat!

— Igenis értem, kérem, alássan — mondja az öreg Kaczó nagy szemeket meresztve. — De hát mi lesz aztán ebből?

— Az lesz, hogy a hintót széthúzzák a lovak. Úgy jár, mint a lúd sarkantyúja: megszakad derékban; a szürkék elszaladnak a maguk felével jobbra, az igások pedig elszaladnak a magukéval balra.

Ilonka most ijedt meg csak igazán. Most is előttem áll az a kétségbeesett tekintet, melyet rám vetett, midőn a hintó fölött elhangzott a halálos szentencia.

Hangja egyszerre gyöngéd, olvadákony lett.

— Nézze csak! Van nekem egy jó tervem. Maga is megmenekül, én is . . .

— De csak nagy lángész maga, Mimike! Látom már azokból az okos szemekből, hogy . . .

— Magának nem is jutna eszébe semmi. Mit gondol, nem jó lenne, ha én befogatnék és elmennék Mohorára, az anyámért, hogy jöjjön a szakácsnékat elcsapni. Most úgys pompás szánút van . . .

— Nagyszerű gondolat! Több esze van magának Deák Ferencnél.

Mimike befogattott. Most azonban nagy veszekedés keletkezett, hogy lesz-e a lovakon csengő, vagy nem.

— No, én a magam csengőjét nem engedem koptatni. Nem én, Mimike. Ha akar menni, menjen; de én a csengőmet nem adom.

Mimike megkötötte magát. Jól van, ő nem bánja -- de inkább még ma elvál tőlem, hanem azt már nem teszi, hogy ő csengő nélkül menjen.

Végre is fölraktam a fiatal lovakra a csörgőket és csengettyűket. Mimike elment, s egy napi fáradságos téli utazás után diadallal tért vissza a mamájával, aki nyomban hozzálátott a statáriális eljáráshoz.

— Ostoba gyerekek! — kiáltá, amint a szánról egészen megcsipkedve a hidegtől kiszállott, s a bundák tengere alul kibontakozott. — Mi lesz belőletek, ha még köhögni sem mertek. Hol az a szakácsné, hé! Hadd egyem meg, de mindjárt. — Hej, Panna, Borcsa, híjjátok elő azt a szörnyeteget, azt a szakácsnét . . . Hadd kössem talpára az útilaput, ha maga a hétfejű sárkány is . . .

. . . Mi pedig félve bújtunk Mimikével a legutolsó szobába és onnan hallgattuk szívdobogva, amint egy-egy hang megcsonkítva, elmosódva fülünkhöz jött . . . és találgattuk: vajon mi lesz most?

KIRÁLYNÉ KEDVENCE

Igaz történet a nagy gyerekek számára, két kis gyerekről

Kegyetlen volt az isten, olyan nagyot, olyan fájót ütött a balkezével, mintha csak ember lenne.

Az az egy éj, rémlátomások éjszakája! —

A halál kaszája jól dolgozott az éjjel: a szőregi sírok beszélik.

Az elementumok királya — a víz diadalt ült; tépett gátak, omlott házak mutatják.

Minek is virradt meg?

Hát nem jobb lett volna már, ha megmarad az az éjszaka öröknek, ha az *Öreg*, aki teremtette a világot, összetöri a tenyerével most az egészet? *Úgyis az lesz egyszer a vége. Minek halasztotta továbbra, mikor már úgyis benne volt? Legalább mi is átestünk volna rajta.*

Nem. Fölül olyan maradt a világ, aminő tegnap volt. Az ember szintén csodálkozva nézte, amint a nap, az örök lámpa, félgyúlt, hogy szokás szerint végighúzódjék kelettől nyugatig.

Semmi különösét nem talált rajtunk, olyan egyformán ment ott a nagy úrben. . . s még mosolygott is. Apró kékes felhők pajkoskodtak vele: betakarták, kitakarták.

Hanem ideleln, ideleln.

*

Biz itt sok mindenféle dolog történt. Poéta soha rímbe nem szedi azt a keservet, krónikák soha ki nem merítik azt a veszedelmet.

Ha tenger lett város, erdő helyén, erdő lett a tenger fölött — a búbanatból.

Erdő lombjainak zúgását, búgását elhordta a szellő: a világ négy szögletéből verődött vissza zokogásban.

De míg a lombok zúgtak . . . ki hallotta volna meg levelek hullását, nesztét?

Pedig a leveleknek is van történetük

Öreg Botos Ferenc is annyit szenvedett, mint valamennyi együtt.

Fájdalom volt ez, amit nem lehetett megosztani. Ördög, pokol adta hozzá a kiosztási kulcsot: hetvenezer részre oszlott, s mégis mindenki átérezte átszenvedte az egészet.

Az öreg Botos Ferenc is, pedig igazi vízi ember volt teljes életében; halász, hajóács, úgy ösmerte a Tiszát, mint tulajdon tenyerét, még a tengerről is csak fumigatíve beszélt, mert csak a Tiszát szerette

S mégis az szomorította meg olyan nagyon.

Házát, mely csinosan volt berendezve, ledöntötte, fiát, ki ott künn dolgozott a gáton, elsodorta, (rá egy hétre lelték meg hulláját a makkos erdőnél), maga maradt két kis unokájával. Anyjuk, nagyanyjuk már évek óta ott porlad a felsővárosi temetőben. Isten nyugosztalja, ha ugyan nyughatnak!

Úgy menekült meg, mint a kisujjam. Még a saját ünnep-lőjét is ott hagyta a fogason, csak a gyerekek cókmojkját kötötte össze egy nagy kendőbe.

Mikor végigment a csónakon a palánk városrészen, könny-be lábadtak a szemei, amint a városházára tekintett, melynek csak a felső emelete látszott ki a vízből.

— Kongassátok meg azt az öreg harangot odafönn . . . abban a toronyban. Édes szülőhelyem, utoljára látlak. Sose lesz itt város . . . még fű se nő itten . . . örök pocsolya lesz. Húzzátok a búcsúztatómat.

A csónak a várnál kötött ki . . .

Tarka sátrak között ezernyi didergő nép (mindnyája koldus) tolongott a bástyán.

Némán mentek el egymás mellett, tegnap talán még ismer-

rösök, rokonok, ma már csak állatok, akik sietnek a halál elől meglopni az életöket.

Az öreg Ferenc lehajolt a csónakba, s legelőször a nagyobbik unokáját, a tízéves Klárikát tette ki a partra, utána a hétéves Katit. Pici, zöld kabátkák voltak rajtuk, fekete selyem kendőcskék a fejükön: — úgy néztek ki aluluk, mint zöld levelek között a kezdődő piros bimbók.

Mogorván nézett végig rajtuk az öreg, amint a parton voltak.

— No, de mármost hová? Hol fogtok aludni, mivel fogtok takarózni? Hol vettetek ágyat számotokra, hol főzetek meleget vacsorátokra?

A keserűség reszketővé tette a vén Ferenc hangját. A nagyobbik gyermek okos szemeit búsan vetette rá.

Észre sem vette! Azon gondolkozott: nem-e lenne jobb bevárni az estét, aztán mikor lehunyják felhők alatt szempilláikat a csillagok, a vár túlsó bástyájáról hóna alá szedve a két unokát, beugrani az anyatiszába.

A szőke Tiszában mindig akad puha fekhely, vetett ágy elfáradt ember s két ártatlan poronty számára

A Klárka mintha kitalálta volna e sötét gondolatot, sírni kezdett, a kis Katinak is nyomban széthúzódott a képecskéje.

— No, no, gyerekek . . — mondá sajnálkozva az öreg Ferenc. — Ne sírj, kis »bogárkám«, se sírj kis »lidérckém«. Hiszen itt vagyok mellettetek és nem hagylak el. A nagyvapa mindig veletek lesz. Meg az isten is.

S azzal összevissza csókolta a bogárkát meg a lidérckét, s egyszerre olyan erős lett ezektől a csókoktól, mint a mesebeli »Erős Jancsi«, akiről a Pista apa beszélt a gyerekeknek a télen.

Ügyszólván életkedve tért vissza, s a kétgyerekekkel átkelve Új-Szegedre a hídon, Szőreg felé menekült.

»Elvégre is az én kötelességem. Isten rám mérte, hogy oltalmazótok legyek, hát leszek is.«

Így beszélt útközben, mintegy magát is biztatgatva.

— De hiszen te azt mondtad, édes öregapám — szólt a lidércke, a kisebbik unoka —, hogy az istenke is velünk lesz.

— Velünk ám, édes fiam!

— Mutasd meg, kérlek, mert én nem látom.

Az öreg Ferenc valami vallásbeli fölvilágosításon törte a fejét, amiben ugyancsak gyöngé volt.

— Mert az istenke, tudod. . . eh, mit hímezzem-hámoz-zam. . . *biz azt én sem látom sehol.*

Pedig igazán velük volt az istenke is.

Céltalanul mentek, kóboroltak faluról falura napokon át, de mindenütt akadtak jó lelkek, akik házukba fogadták, meg-etették, megittatták, gyöngéd női kéz kifonta, megfésülte Klárika bogár haját, s a Katica szőke haját, puha párna melengette fáradt testüket. . . az öregapa pedig eltartotta őket mesékkal.

Hiszen ő már úgysem való egyébre, mint mesélni.

Vagy még arra sem: mert a legvígabb mese legközepén egyszer csak sirva fakad, s akkor ő a legnagyobb gyerek hár-muk közül.

Jól érezé ő ezt; s egész reménye abban összpontosult, midőn fia halálát is meghallotta, hogy a két leánykát majd csak fölfogadja valaki, fölnevelteti isten nevében, ő pedig a Tisza valamelyik más vidékére megy s beáll a halászok közé. Öreg napjainak terhe úgyse nyúlhatik már valami nagyon messzire.

Azonban hiába kopogtatott a segélyezési bizottságnál, hogy nem jött-e valami ilyen elfogadható ajánlat, bizony vagy nem jött, vagy ha jött, volt már rá jelentkező.

Végre valamelyik Csanád megyei faluban utolérte az öregek kísérő árnyéka, a betegség. Lázba esett, eszméletét is veszté, most már a szegény kicsikék igazán egyedül voltak. . . a legárvábbak a világon.

De talán éppen azért lépett hozzájuk még közelebb az isten. A szolgabíró szemet vetett rájuk s éppen azon törte a fejét, miképp segítsen rajtuk, midőn a délutáni postával két levele érkezik. Mindkettőnek egyforma a tartalma, jó emberek készek egy-egy szegedi kislánykát örökbe fogadni, az egyiket egy kertész Gödöllőn, a másikat egy szürszabómester Mis-kolcon.

Ez nagyon kapóra jött, még útiköltséget is küldtek, ez éppen jó lesz a két kis árvának.

A szolgabíró előkeresztette az öreg Tóbiásné asszonyomat. a község exbábáját, s megfogadta, hogy a két gyereket rendel-

tetése helyére szállítsa, formaszertű nyugtatványt hozzon az átvételről. A jó Botos Ferenc, szegény, alkalmasint nemsokára deszkát megy árulni Dunaföldvárra.

Tóbiás néni, hórihorgas, ragyás öregasszony, fölkereste a két kicsikét, kik egy szalmazsákon feküdtek a beteg nagyapa mellett, s egymást átölelve annak lélegzetét hallgatták.

— Ne aludj annyi sokat, édes nagyapám! Mesélj már inkább valamit.

De a nagyapa nem hallja a csevegő unokát, s hörgő melléből fájdalmas sóhajok fakadnak.

Tóbiás néni csakhamar behízelegte magát a gyerekeknél, úgyhogy azok készek voltak vele utazni, eldorádói országokat festett a képzeletüknek, ahova elviszi, s ahova majd a nagyapa is utánuk jó nemsokára.

Másnap útra keltek, s úgy egy hét múlva került Tóbiásné asszonyom ismét vissza, elmondva, hogy azt a két gyönyörű gyermeket ugyancsak emberré tette, kisasszony lesz abból mindkettőből; még gróf is elveheti, lehet olyan idő, s mint ahogy a historikus könyvekben olvashatni: egyszer csak évek múlva üveges hintó fog megállni a Tóbiásné ütött, kopott viskója előtt, s fényes úriasszony száll ki abból, hogy a keblére boruljon, hogy magával vigye s otthon selyem kanapéra ültesse, mézes pálinkában fürössze s tenyeréből édes mézzel etesse.

Biz ez mind bekövetkezhetik még!

Nap nap után múlt, hetekké fűződött a lepergett idő, de az árvizes városból még rossz hírek jöttek. Békák kuruttyolnak a városháza előtt.

Botos Ferenc uram azonban lassan magához jött. Az öreg halászlász mielőtt megadná magát a halálnak, még előbb megbirkózik vele. Botos Ferenc uram mennykő fickó. Még most ő győzött.

A kormány ezalatt úgy ahogy fölkarolta a menekültek ügyét, segélyezési bizottságok alakultak, s az öreg Ferenc is részesült a segélyezésben. Pénzzel élelmeztek, ő mindennap megtakarította a felét, úgyhogy néhány hét alatt, midőn egészsége is helyreállott, némi kicsiny összeggel rendelkezett.

Most megvalósíthatni hitte tervét: újra fölcsap valahová halásznak. Könnyűnek érezte magát, mint a madár: »Se kicsi, se nagy — mondogatta —, olyan vagyok, mint legény koromban.«

Nyakába akasztotta ismét a vándortarisznyát, megköszönte a szolgabírónak a szívességét, amiért elhelyezte a gyerekeket, ő, törődött vén ember, bizony nem bírta volna eltartani, azután elbúcsúzott az öreg Tóbiásnéától.

A jószívű asszony volt az ápolója, s ő vitte el a gyerekeket új otthonukba.

Mikor elvált tőle, úgy érezte, hogy a világtól vált el. Eddig ez az egy teremtes volt, aki tudott neki a »bogárká«-ról meg a »lidérecké«-ről beszélni. Most már sohasem hallani felőlük. soha semmit.

Szíve elfacsarodott, s két könny gördült ki szeméből, s amint a D. felé vezető útnak irányozná léptét, egyszerre megállott, önkéntelenül a földbe gyökerezett lába. Nem tudott tovább menni.

Megfordult, s mint aki hirtelen valami nagyra határozta magát, siető léptekkel ügetett az indóház felé és Miskolcra kért jegyet.

»Nem, nem! Nem akarok addig meghalni, míg még egyszer nem látom a kicsinyeimet.«

Egy este ért Miskolcra. Késő lehetett. A lámpák már nagyon fáradtan pislogtak az utcákon. Egy, az utcán ácsorgó embertől kérdezte meg, hogy hol lakik Gergelyi, a szűrszabó.

— Nem tudom, lelköm — mond a kérdett —, idegön vagyok itt!

— Az ám nagyon szögediesen beszél kend.

— Szögedi vagyok. Árvizes ember vagyok.

— No, hát akkor földiek volnánk, mert én sem lennék egyéb la.

— Mi járatban van itt kend?

— Egy unokagyereköm van: ide vette örökbe valami Gergelyi, hát azt a kislányt jöttem megnézni.

Megállapodtak, hogy ennél fogva oda mennek éji szállást kérni, miután erre úgyis szüksége van mind a kettőnek, mert Göréb sógor meg abban a járatban van, hogy munkát keres ezen a tájon, de bizony istenverte görbe ország ez, itt ugyan meg nem keresi szegény ember a kenyerét.

Alacsony, L formájú ház volt a Gergelyié, bezörgettek, hogy úgy lépjenek be, mint a mesékben szokás, szeretett gyermekét meglesi az anya az ablakon keresztül, mit csinál,

hogy az ne is tudja, miszerint közelében van, hogy az ne is sejtse.

Valami szolgálóféle nyitotta ki az ajtót.

— Kicsodák maguk, jó emberek, és mit akarnak?

— Szögediek vagyunk, édes húgom — szólt Ferenc bácsi —, éji szállást kérnénk ennél a böcsületes úri háznál.

— No, azt nem tudom, ha kapnának-e, ha nemzetes asszony föl lenne. Szerencsére azonban alszik a nemzetes asszony, hát feküdjenek le kentek itt az eperfa alatt. Tüstént hozok ki valami vackot. De reggel, mire fölébred a gazda meg az asszony, itt ne legyenek ám kigyelmetek.

— Köszönöm, édes húgom, Kicsoda fekszik ott azon a kemény padon?

— A bizony a Katica. Egy szegény poronty. Itt van a háznál.

Nagyot dobbant a szíve az öreg Botosnak, de azért mégsem árulta el magát, hidegen lépett a gyermek kényelmetlen fekhelyéhez: a holdvilág éppen oda sütött a »lidércké«-res megvilágította szép vonású arcát. Oh, milyen sápadt volt az most.

Szegény Lidércke! Ugyanaz a ruha volt rajta, amivel idejött, csakhogy rongyos, piszkos: vedlett gyapjas kendője szolgált takarójául.

— Szép kislány! — mondá az öreg közömbösen, csak a hangja reszketett, de azt a szolgáló nem vehette észre.

— Hát ha még nem szenvedne annyit! Higgye meg, öreg bátyó, annyit kiáll ez a kis teremtés, mint egy ló: ütik, verik, s az asszony, ha idegenek vannak itt, még dicsekedni mer vele, hogy jótékonyt gyakorol. Mert hiú ám a nemzetes asszonyunk.

— Elviszem — kiáltja vadul az öreg. — Rögtön elviszem.

— Kit? A nemzetes asszonyt?

— Ej, dehogy! A gyermeket. Katicám, Lidérckém! Kelj föl, kelj föl, itt a nagyapa!

A gyermek fölriadt, az ismerős hang szívébe nyilallott, s nyakába ugrott Ferenc bácsinak. A jó öregnek megeredtek a könyűi zápormódra, ölelte, csókolta kicsi unokáját.

— Rosszul bánnak veled, kis aranyos; ütnek, vernek. Nem hagylak itt. dehogy hagylak, szívvéremen ha táplállak mégis magammal viszlek.

Göréb sógor közbeszólt:

— Aszondom én, sógor, hogy hallja kend, sógor, jól gondolja meg kend azt a dolgot, sógor, mert nem tréfádolog ám a szegény árvizes ember nyakán az olyan kölönc, mint egy gyerek. Aszondom én, sógor.

De mondhatott volna Göréb sógor akármit, azért a vén Botos mégis csak magával vitte s harmadnapra délben, mikor éppen harangoztak, már hárman értek Gödöllő híres községébe, mert az öreg Ferenc olthatatlan vágyat érzett a másik unokáját is meglátogatni, és Göréb sógor pedig már olyan szögédi ember volt, aki a cimboráját el nem hagyja.

Bizony nehéz volt fölkeresni a kis Klárikát. Gödöllőn nemigen ismerik egymást az emberek. Azt a nevet, melyet Tóbiásné mondott, előtte sohasem hallották ott, a kisleánynak sem híre, sem hamva e sok tarka nép közt.

Szegény Ferenc bácsi egészen kétségbe van esve, három nap keresett, tudakozódott fűtől-fától, kártyát hányatott cigányasszonyokkal, de csak semmi nesze a Klárikának.

Hát bizony már majdnem le kellett mondani reményéről, midőn egyszerre amint egy gyalogúton szomorúan ballag, megzendül egy szép úri kastély kertjéből az ismerős dal:

A szögedi kertek alatt
Két aranyos virág fakadt. . .

Megösmerte Ferenc bácsi a nóta szerzőjét, és nagyotsóhajtott: az ő lánya volt az, de fölismerte az ezüstcsengettyű hangot is, és nagyon megörült, az ő unokája az.

Mármost csak az volt a kérdés, hogy jusson be a gyönyörű kertbe, mely kívülről legalább is látszott olyannak, mint a paradicsomkert. Nosza elindult a kaput keresni, dacára, hogy Göréb sógor váltig bizonyította, hogy az ilyen úri kertnek nincs kapuja, mert abba fölülről járnak a nagy urak, nem oldalvást, — mint ahogy a szegényember.

Meg is találta a kaput a kastély mellett, de biz ott silbak állt, s hallani sem akart a bebocsáttatásról; azonban olyan keservesen, olyan érzékenyen kérte a vén ember, hogy meghallotta azt egy ott sétálgató gömbölyű hasú papféle ember, s megparancsolta a katonának, hogy engedje be a szegényembereket az udvarra; majd meglátja, hogy mit akarnak.

Ott aztán előadá a maga kérelmét az öreg, hogy egy kis unokája van itt, valamivel nagyobb ennél, akit itt lát a tisztelendő úr, hiába kereste, zeget-zugot fölkutatót érte mindenütt, míg végre az imént hallotta énekelni abból a szép kertből: ott van, ott kell lennie. Azt az unokáját akarná meglátni.

— Hogy hívják? — kérde a pap.

— Botos Klári.

— Ah, a kis Klára. A kertész fogadott szögedi lánykája. Tudom már, jó ember, ösmerem a kis Klárit. De tudom, maga nem mehet be a kertbe, azt sem tudom, ő kijöhet-e? Várjon itt egy kicsit.

A nyájas pap — áldja meg az isten érte — sarkon fordult s eltűnt a kert fái között, míg a két szögedi ember és a kis Katica ott maradtak az udvaron általános kíváncsiság tárgyainak kitéve.

Csakhamar szóba is eredt velük valami úrféle, s mikor elmondották, mi a kívánságok, így szólt az öreghez:

— No, majd meg lesz lépve, a kis Klárikának milyen jó dolga van. Asszonyunk kedvence. Néha egy félóraig is elbeszél vele. Selyemruhában jár, öltöztetik, dédelgetik. Igazi kis grófkisasszony.

— Istenem, istenem! — motyogja az öreg, s arca nem derül föl, hanem komorodik. egészen elkényeztetik, elmaznítják. Mi lesz belőle?

Azután Göréb sógorhoz fordul, és félénken mondja:

— Nem hagyom itt. Hazaviszem. Dehogy hagyom itt, ahol elrontják. A viláért sem, Göréb sógor. Gubó legyek, ha itt hagyom, ahol elkényeztetik.

Így biztatja magát a nagyapa, erőszakkal csoportosítva az indokokat.

De nincs ideje. Ott terem az a jószívű pap.

— Jöjjön kend hirtelen. Szabad lesz az unokáját látni.

Ferenc bácsi karon fogva a kis Katit, nyomban követé a jóembert, mígnem egy tisztáson egy csoportozathoz ért, egy szép úriasszony ült ott egy padon, mellette egy katonáember és néhány úr. Előttük a bársonyos fűvön két kisleány ugrándozott.

— Nini, a Klárikánk — döfte meg Botos uram könyökét Katica.

— Ne mondd, no. . ne beszélj, hé! De biz istók az! Akármilyen legyek, ha nem igaz. Klári te, hallod-e! Klári lelkem, itt vagyok ám.

A két szép úrilányka közül elsikoltotta magát örömeiben az egyik, kiejtette kezéből a labdát, s lélekszakadtából futott a szegény parasztember felé, nyakába csimpeszkedett és megölelte, sokszor megcsókolta.

A másik kislány megállt tőlük vagy tíz lépésnyire, — s némán csodálkozva nézte kedves kék szemével ezt a jelenetet.

Azok az urak is odaát abbahagyták a beszélgetést és csak órájuk figyeltek.

A kis »lidércke« pedig ezalatt ott ült mezitláb egy szép virágpad mellett és rámosolygott arra az élő idegen úri kisasszonyra, az pedig visszamosolygott reá. Mindig közelebb-közelebb jöttek egymáshoz, úgyhogy mire Klárrika nagyapja öléből kifejtőzött, hogy hűgához siessen, a három gyermek már egészen együtt volt.

E pillanatban kivált az úri sorból az úri asszonyság és odajött a gyerekekhez.

— Kend az apja ennek a gyermeknek? — kérdi jóságos hangon az öreg paraszttól.

— Nem bíz én, nemzetes asszonyom; mert csak a nagyapja vagyok.

— Meglátogatni jött ugye a mi Klárinkat. Hát abból bizony derék leány lesz, én is bizonyíthatom, jól viseli magát.

— Meglátogatni jöttem, de meggondoltam magam, nem hagyom itt többé; magammal viszem.

— Miért viszi el?

— Hát csak azért, kérem alássan, nemzetes asszonyom, mert ezt a másikat is viszem. Ez is örökbe volt; de bizony ezt is visszahoztam, mert hát.

— Beszéljen nyíltan, jó ember.

— *Rosszul bántak vele.*

Az asszonyság megütődve nézett a parasztra.

— Nos, és talán ezzel is rosszul bánnak?.

— Nem, ezt nem azért viszem el, hanem mert. . mert.

— Csak bátran, bátran.

— *Mert nagyon jól bánnak vele.*

A nemzetes asszony mosolygott.

Oh. . . ilyenek a nagyapák! — mondá mintegy magában.

— Nagyon elkényeztetik — ötölt-hatolt az öreg. — Nem tudom, maga-e az a nemzetes asszony, aki Klárikát magához vette, csókolom érte kezét, lábát, áldja meg az isten jártában-keltében, aminthogy meg is fogja áldani mindkét kezével, nemzetes asszonyomat, de már csak hazaviszem a gyereket. . . mert nagyon-nagyon megszégyném, *ha úri kisasszony lenne belőle.*

A nemzetes asszony erre még jobban elmosolyodott, azután így szólt:

— Jól van, hát vigye haza; de várja meg legalább a kapunál, míg a ruhácskáit összeszedik. Isten áldja meg kigyelmedet.

*

Egy negyedóra múlva fényes ruhájú hajdú hozott le egy kis csomagot.

»Ezt küldi őfölsége a királyné.«

Erre hüledezék aztán igazán nagyokat Botos Ferenc uram, hát még mikor a csomagot kibontva, Klárika ruhái közt ötven fényes aranyat talált.

»Bizony csak derék egy asszony a nemzetes királyné asszony.«

*

Most már visszatérhet Szögedre. Aminthogy vissza is tért nyomban. S még az ősszel összetákolta azt a kis házat, mely egyetlen szerény ablakával ott pislog most ritkaságképpen a romok között.

A »bogárka« meg a »lidércke« egészségesek, az iskolába járnak s esténként, mikor az a munkáról visszatér, a nagyapa meséit hallgatják, meg a Tóbiás néniét, akit az öreg idehozott gondviselésnek az új házba.

Most legközelebb igen kíváncsiak a kicsinyek: a nagyapa olyan halat ígért nekik hozni, amelyiknek annyi szeme lesz, mint ahány nap ebben az esztendőben.

S ígéretét be is váltja.

KONTRA!

Színházi kritika

Írta: János

Már nem tűrhetem tovább, közétek ütök, gyerekek! Elkiáltom magam a színi kritikáttal szemben, hogy *kontra!* s előadom a magam nézetét is, s az lesz az igazí.

Mert könnyű ám Kákay Aranyosnak otthon a fűtött szobában írkálni-firkálni, szegény színészek életét keseríteni, epét keverni az újságkötívasztásba, de próbálná csak ő maga elénekelni Henry szerepét a »Kornevilli harangok«-ban, mekkora nagy gikszer lenne belőle.

Azért hát csilaj, kritika! Most én beszélek.

Valaki egyszer kiszámította, hogy Magyarországon annyi bor teröm, hogy mindön elevön embör számára naponként négy litör jut.

Mármost miután én csak egy litört iszom meg naponkint, — szeretném tudni, ki issza meg naponként előlem azt a három literemet?

Ezt az alávaló gazembert kutatom, puhatolom mindétí, de nem bírok a nyomára akadni.

Ez oszt a hatalmas torok.

Ilyen kellene nekünk az operettekbe. Mert hej, fiúk, aszondom én, hogy a legszebb hang mégis a *borízű* hang. Nincs annak mása a világon.

Mikor az megereszkeedik s csurog ki belőle a gyöngy-nóta, hogy aszongya

A rókusi kántor tilinkóz,
Tilinkóz.

csakí úgy repedezik a lajbim bélése, amint a szívöm dobogása dagasztja.

Mit nekem Patti, Blaháné, akinek olyan vékony a hangja, hogy a karzaton a szabólegények fogdossák s nyomban túbé húzva kacabájokat stikkelnek vele a Katáknak!

Többet ér ezeknél a mi kis »Niniss«-kénk. Aszongya a kritika: se nem játszik jól, sem énekel jól. Hátrább az agarak-

Felmayer János (»János«),
Mikszáth szegedi barátja

kal, hé, mert a tempót kell tudni, mielőtt a kritikai tudományba belekontárkodnátok.

Hugo Viktor váltig aszongya, hogy »a kiterjesztett karok s a néma ajk is imádság, s jól meghallja azt az Úr«.

Ha hát az írók atyamestere is ilyet mond, mit nyávoztok ti összevissza akár a »Szegedi Napló«-ban, akár a »Hiradó«-ban?

Aki úr, az a pokolban is úr, s az meghallja a Niniske énekét, még ha a szája becsukva csendes is.

Szegény Niniske!

Igen, összeesküvés ez ellene. Fekete irigység. Mert ami szent, szent, hogy még Prielle Cornélia sem öltözik olyan ízlésesen, mint ahogy ez a »Ninis«-ben, amikor *levetkőzik*. Hej, ha volnék fürdetője.

Aszongyátok, egyetlen női tagban sincs drámai erő. Már hogy is vóna erő bennök, mikor mind olyan nyápic hölgyecskék; a Tóth Ilka gyöngé nádszál, akár a rozmarin, a Somogyiné akár a lehelet, Ferencziné akár az árnyék, de mán, hogy Rónaszékinében nem volna drámai erő, a mán abszurdum, mert az olyan erős, hogy még én magam is félnék vele kikötni.

Ámbár soha nagyobb drámai erőt nem tapasztaltam még az életben, mint a múltkor, amint egy kackiás Kata-menyecske a Prófétába jött, ott iddogáló uráért, s amint a becsületes szolid férfitú kijelentette, hogy ő még nem megy haza, olyat lökött rajta, hogy az szélmalomként gurult ki az ajtón.

Ebben a jelenetben aztán volt *erő* is, *drámaiság* is.

Bizony csak figura a világon minden. S mostanság, mikor valamennyi asszony jó komédiásné, aki csak van, biz istók nagy érdem, hogy legalább azok nem értenek a komédiázáshoz, akik a színpadon forognak.

A színpadra menekült az erkölcs.

S én megyek az erkölcs után.

Ott is vagyok mindig a nézőtéren, azért is tanultam ki minden csínyját-bínyját a művészetnek. Beszélhet nekem a kritika — akár ítéletnapig. Csak a vérem forr föl, mikor látom, hogy mennyire vak és igazságtalan.

El is küldtem annak az újságköttyvasztónak a jó fehér gukkeremet a tizedik páholyba. Hadd legyen úr, lássák vele; s hadd legyen okos ember, lásson vele.

De bizony nem fogott rajta!

Jó fehér gukkerem, kedves kis költői jószágom, amely annyi szépet mutattál már ennek a hamis két szememnek, bizony olyan vagy te, mint a mesebeli bűvös acéllap, melyen csak maga az aranyhajú királyfi látott keresztül; a többi embernek sötét éjszakát mutatgatsz.

Mikor már vagy négy napig használta gukkeremet, kérdezém egyszer nyájas barátsággal:

— No, lácc-e rajta valamit? Mert van egy csillag, öcsém . . . egy fényes csillag azon a színpadon, amit még eddig se te föl nem fődöztél, sem a »Hiradó«.

— Hát melyik?

— Ott abban a tulipiros szoknyában. Az a játék, az a játék . . .

— Miféle játék? — kérde az én újságíró cimborám egész hidegen.

— Oh, te szerencsétlen! Hát . . . az a gyönyörű *szemjáték*.

— Ahá. Nagy Julcsái.

— A bizon, ecsém. Az a művész. Az a csillag, nem is egy, ha kettő; a két szemepárja.

De bizony nem hallgatott rám, s az újságban még most sem találok semmi nyomát, hanem Makót, Bodrogit, Somogyit szekírozza, márpedig férfinépre kár az atramentumot vesztegetni, nekem ugyan nem köll legalább elevenen egyik sem. Én a férfi színészt csak halva szeretem, azt is csak úgy, ha csinos özvegyasszonyka maradt utána.

Haj, haj! De csak ritka az okos ember, aki a művészet mivoltját kistudírozná.

Mert csak egy kisség kell gondolkozni, s rögvest benne vagyunk az igazság reguláinak a pitvarában.

Mi a fundamentuma az embernek?

A láb.

Nos, tehát mi a jó színész nő fundamentuma? Ugye a láb.

S mi a lábnak a fundamentuma?

Bizonyosan a láb *folytatása*.

S most már oda lyukadtam ki, ahova akartam. Ez az egészséges rendszer: innen kell kiindulni.

A láb folytatása a taps forrása.

Két jó darab van a literatúrában, a »Szép Diego« és a »Falu rossza«. A többi csak »Koty«. Kivéven ami operett.

Mert csak szép produkció az, mikor Serpolette imígy kokettíroz velünk: »Tekints ide, tekints oda«.

Szinte kedvem volna visszakiáltani neki:

Jer kicsikém
Velem falun
Egy fordulóra,
Egy pásztoróra
Nem a világ!

Még is mondtam Aradinak tegnap, hogy ne ízetlenkedjék itt az idén holmi erkölcsstelen tragédiákkal és drámákkal, hol vér folyik s hősököt gyilkolnak meg. Mire való volt ez a »*Két árva*« is? Azt nyerte vele, hogy Tisza Lajos a titkárával magára vette a *címet* s sértődve ment haza a páholyból.

— Hát mit adassak? — kérdé.

— Csinálj már egy kis örömet annak a Laci meg Kálmán gyerekeknek is . .

— Mit tegyek? A Favart-ét adassam?

— Becsüllek. . Hanem tudod, hogy egészen teljes legyen a rekonstrukció . . legjobb lenne .

— Mi?

— Egy kis balett.

. Mert hát hiába, mindennek a láb a fundamentuma.

A GYERMEKSZOBÁBAN

— Tegyé! még egy hasábot a kályhába, Borcsa, aztán gyújtsátok meg a lámpát. Hadd lássam a gyereket.

Szép fehér idő van odakünn. Hogy izzadnak az ablakok! A kicsinyek összebújnak a kályha mellett: a rostélyon kiömlő lángfény beönti arcukat, úgy néznek ki, mint valami rézbőrű indiánusgyerekek.

A külső ablaktáblára szemlátomást rajzolódnak a jégvirágok. Az öreg piktor, a természet, sohasem fogy ki új meg új alakzatokból. Mire valók? Közeledő divat előőrsei. Jégvirágok, jégszívek fölét.

Igazi meleg még csak itt van a gyerekek közt. S e szívek is amint jönnek-mennek az évek, ki fognak hűlni, mint a föld. Minden hideg lesz, minden fagyos lesz, s még a halál is lejárja magát, mert majd egyszer ahova megy, mindenütt csak kihűlt testeket fog találni.

Itt még szeretnek, hisznek. Szeretni, hinni egy. Itt még nagy este a Szilveszter-este, az utolsó nap az esztendőből. Itt még nem gondolkoztak arról, hogy ember mérte meg az időt, s ahova a cirkalom hegye véletlenül ért, odajutott az utolsó óra az évből. Itt még nem tudják, hogy az idő megmérhetetlen, örök, nem változik ez a kalandárium kedvéért, s itt felejtí Montedegói Albertet is, amint küllőin kimért szabatossággal fordul.

Felhők fölött, hol a nagy égitestek, plánéták, hallgatagon virrasztanak, vagy örülten futkosnak a mérhetetlen úrben, úttalan utakon, ott semmit sem tudnak arról, hogy az emberek idelenn keresztelőt tartanak az »Időnek« s külön néven jegyzik föl évkönyveikbe.

Parányok, akik az óriást apró részekre akarják szétszabni. Csak hadd higgyék, hogy tudják.

Kong odakünn az öreg harang. Vecsernye lesz, a tisztelendő úr föl fogja olvasni hányan születtek, hányan haltak meg az idén. Rögök a föld sarából, amik ismét sárrá válnak. Meddő foglalkozás, összeszámítani: a sár lett-e több, vagy a rög.

Nem, nem mozdulok ki a gyermekszobából. Olyan jó itt, olyan üde itt a levegő. Igazítsd meg, Borcsa, a nagy órát a harangszóhoz, hadd tudjuk pontosan a percet, — amint az újév ideteszi a lábát.

— Ülj ide, Miklóskám, a térdemre, te meg, Pannácska, ülj föl a pamlagra, de meg ne mozdulj, ne rendetlenkedj, mert már ilyenkor újév táján, mikor már nincs messze a haragos Mikulás látogatása, nagyon vigyázza az olyan kislánykák magaviseletét, s úgy fölkap, úgy elvisz valami kenderáztatóba, hogy még talán Kemény néni sem talál rád, de sohasem.

— Most pedig hallgassatok, beszélek nektek valamit az újesztendőről, mert ma van a Szilveszter estéje.

— Mondd meg, bácsi, kicsoda az a Szilveszter? Az is valami bácsi?

— Hát az olyan bácsi, aki nagy patkós csizmában jár, évről évre megjön, s mindent elvesz, mindent elvisz.

— Ez vitte el az édesmamánkat is? Oh, a csúf bácsi! Mért nem csukja be Borcsa az ajtókat.

— Nem ez az esztendő vitte el a mamáskát, Pannácska; hanem ennek az apja. — Az vitte el —, virágos sírba tette..

— Hej, ha én azzal valaha találkozna — mondja a kis Miklós öklét összeszorítva.

— Az esztendővel sohasem lehet többé találkozni.

— A bácsi sem tudja, hova bújnak el?

— De bizony tudom. Az óperenciákon túl van egy nagy fekete óriás, az egy rettenetes nagy pipából szí, abba a pipába belevágnak mindent, s ott füstté válik minden. Ennek az óriásnak »Idő« a neve.

— De hát az új esztendők miből támadnak?

— Hát abból a füstből lesznek új évek, új dolgok... olyan alakban, annyi változásban, amint azt a csibukozó óriás fantáziája magával hozza.

— Idő! De nagy úr lehet az, bácsi! De fényes lehet a ruhája! Be szeretném megösmerni.

— Az a legnehezebb tudomány! Mert minduntalan változtatja a ruháját, s arca is változik: majd tündöklő piros, majd halvány sápadt, ma véres, holnap viruló, egyszer ráncos, máskor sima. Hanem ha majd megnősz, kis öcsém, a szívverését vigyázd meg az Időnek: arról rá fogsz ösmerni, bármilyen álarc takarja.

— De ha az idő olyan kegyetlen, mondja meg azt Kákay Aranyos bácsi, hogy van hát mégis szíve?

— Az idő nem kegyetlen, csak igazságos. Mielőtt megsemmisítené az embereket, az éveket s mindazt, ami van, előbb kiszolgáltatja az emberiség ítéletének, s amit az ítél, azon nem ront. A hibákat helyrehozza; ront, tör, de a romokból újra épít. Hallgassatok meg, majd elmondom nektek körülményesen, hogyan van az. Van nekem egy kis tükröm, az nekem megmutat mindent, meg egy kis kürtöm, ha én azt a fülemhez teszem, meghallok mindent, még a madarak beszédjét is.

— Kitől kaptad? Talán a Jézuska hozta?

— Nem biz az, hanem egy szép nénitől örököltem, akit Fantáziának neveznek. Hanem hát legyetek türelemmel egy kicsit. Bemegyek a másik szobába, benézek a tükörbe, s fülemhez igazítom a kürtöt. Addig Borcsa megcsinálhatja a teát.

Csörögnek a csészek és kanták, meggyúl a szeszlél és köpcesedő kékes láng nyújtogatja éles nyelvcskéit mindig följebb. Majd mint tavaszi szél zümmögni, morogni kezd, míg bent a kályhában tüzes kis csillagok kezdenek sziporkázni.

— Hát ugyan látott-e, hallott-e valamit a bácsi?

— Mindent meghallottam, mindent láttam s éppen a leg-szerencsésebb pillanatban rátok nézve.

— Ugyan? Igazán?

— No, de most csend. A fekete óriás éppen az imént ott ült egy felhő tetején, amit maga pipázott maga alá (vagy hogy még most is ott ül) s audienciát adott.

Egy öreg ember közeledett hozzá sántítva, erőtlenül, három aranyládát cipelt a hóna alatt. Ruhája kopott fehér volt, arca ráncos, bajusza jégcsap, szakállá csupa zúzvara. Reszketve járult az óriás elé s lábainál összerogyott.

— Megjöttem, uram — nyögte halkán. — Elvégeztem pályafutásomat, itt vagyok, hogy megsemmisüljek.

— Ki vagy? Alig lihegsz!

— Én az 1879-iki év vagyok, uram!

— Ah, te vagy az! Akkor még négy órád van hátra. Számolj be.

Az öregember ekkor az óriás elé helyezte a három aranyládát és kinyitván azokat így szólt: »Itt a tavaszi ruha, emebben a nyári hímes selyemöltönyöm, a harmadikban őszi mentém.«

Az óriás átvette a ládákat s intett neki, hogy vetkőzzék le.

Egy pillanat alatt meztelenül állott ott az öregember, míg lélegzete és szívverése egyre halkabb lett.

— Most pedig add be jelentésedet — monda mennydörgő hangon az óriás, úgyhogy reszketni, hajladozni kezdtek a felhők, mint erdők zúgásában a pókhálók a gallyakon.

Az öreg elszámolta tetteit híven, igazán. Értelmesen kiáltotta el egyenkint, olyan sorban, amint történtek.

Egyszerre azonban halkabb lett hangja, s félénken suttogá:

— Elöntettem Szegedet. Hirtelen fölvettem tavaszi ruhámat, s megdagasztottam a folyamokat.

Az óriás szemei haragban égtek, s vadul kiáltá:

— Légy átkozott! Be fognak jegyezni a »fekete könyvbe«. S elirtózik századokon át, — aki csak nevedet fogja említeni.

— Bocsáss meg, uram! A népeknek példa kellett. S Szegedet lesújtva fölemeltem. Tavasszal belopóztam legszebb kertedbe, s a legszebb virágok magvát vittem magammal, s elültettem az emberi szívekbe: a részvétet Szeged iránt. E részvét gyümölcseit utódaim meg fogják érni csakhamar, s büszkélkedni fognak véle előtted.

— Tévedsz — kiálta az óriás —, amit egyitek elront, százan sem bírják helyreállítani. Mert sebesen suhantok el az emberiség fölött, s az nem elég leleményes, hogy ruhátokba kapaszkodva, kikutassa zsebeiteket, s elvegye maga számára mindazt, amit én odarejtettem.

— Hát egyebet, hát rólunk nem beszélt az óriás bácsi?

— De bizony megkérdezte, hogy a kis Pannika, meg a Miklóska mit csinál. Az öregember azt felelte, hogy jók vagytok, s hogy megérdemlitek a kíméletet a jövő »Éva«-tól is.

— Hát a mamácskát nem említette?

— Az később történt. Egy szép fiatalember lépett elő. Az 1880-ik év. Magára vette az öreg ruháit. Öltözködés köz-

ben meghagyta neki az óriás, hogy a mamának egy külön kis ablakcskát kell fúrni az égben egy csillagon keresztül, ahonnan mindig rátok nézzen.

— Ah! Oh! Mi egyebet még?...

— Meg, hogy egy ajtót is csináljanak neki, ahonnan minden éjjel lejöhessen hozzátok, amikor alszotok ... No, már erre a szóra aztán úgy megörültem, hogy kiesett kezemből a kis tükör, meg a kis kürt, s se nem láttam, sem nem hallottam semmit többé.

A kályhában már csak elhalóban pislog a parázs, mint egy-egy megvillanó kígyószem, amint a léghuzam lefújja róla helyenkint a pernyet. A kis Miklóska lemászik térdemről s odabúvik a huga mögé. S míg én bodor füstök között elmerengve lesem az »érdekes« éjfélt, azalatt a kicsi szőke fejekben nagy összeesküvés fogamzik az égi hatalmak ellen; sügnakbúgnak együtt.

Ma jön el hát először a mamácska. A Pannika elalszik, hogy eljőjön, de Miklóska lopva virrasztani fog és tettetni az alvást. Ha aztán jön, s az ágy szélére ül, hirtelen kisuhan az ágyból s becsukja az ajtót belülről és sohase ereszti vissza többé.

»NÓTÁS KATA«

Vasárnap a »Nótás Katát« ismételték.
János ezt írja az előadásról:

»Ecsém! Mégis csak jó nekünk, kritikusoknak. Tudván, mennyire szeretem a *Katát*, Győry Vilmos megírta számomra a „Nótás *Katát*”.

Most, hogy im a te legújabb szerelmed a *Marcsa* lett, neked is megírta Almásy Tihamér a „Borzáék *Marcásája*” című darabot.

A te „*Marcásadat*” még nem láttam, hanem az én „*Katám*” helyrevaló hajadon leányzó.

Szép is volt, jó is volt, gömbölyű is volt, csak az énekibe van valami hiányatosság. De az nem annyira a darab hibája, mint inkább a Rónaszékinéé.

Ámbátor a mondó vagyok, hogy ha asszonyról vagyon szó, akkor nincsen szó éneklő madarokról. Akármilyen is a hangja, csak a csókja legyen édes és forró.

Azt mondta múltkor egy honatya a fülem hallatára, hogy: „Ennek a Mariettának olyan puszilni való különös kedves *kiejtési* vannak.”

Van az, ecsém, a Katámnak is, csakhogy *ki nem ejtés* alakjában. Mikor a seprűvel megnáspárgolta Boszorkány Erzsókot, Bodroginét, akkor volt a legbájosabb, s éppen azért volt az, hogy ki nem ejtette kezéből a seprűt, hanem házaseséltre emlékeztető szívóssággal forgatta e családi szerszámot módos kezeiben.

Makó dicséretes humorral játszott. S őt csakis Bodroginé múlta fölül, ki oly tökéletes boszorkány volt, hogy a Gellért-hegyen sincs mása.

De hogy a szavunkat ne feledjük, a boszorkányról jut eszembe az a kecsegtető reménység, hogy mikor Rónaszékit a „Kis Faust”-ban elvitte a kecske a pokolba, szentül hittem, hogy vissza sem tér többé.

Megkerült, s használt neki a műutazás; túlzás nélkül játszik azóta. Ma is rendes levélhordó volt.

Két kéményseprő is volt a darabban. Akiknek azonban nem volt ott semmi dolguk.

Pedig lehetne: *kisöpörhetnék a primadonnáink torkát.*»

A HIDEGAJKÚ

Miss Kark vézna beteges teremtés volt, átlátszó, fehér arcbőrrel, a halántékon kiülő kékes erekkel, a szájszéleknél két-két félkörbe futó ránccal, miket el nem simí ott az örökösön ott lebegő jószágos mosoly, hanem mint a téli napfény, inkább valami fagyos jelleget kölcsönzött a színtelen, vékony ajkának, mik nem látszottak lenni teremtve édes szerelemre. Akit Miss Kark meg fog csókolni valaha azokkal, az bizonyára összerázkódik a hideg érintésre! Hanem aki azzal a szóke selyemlágy hajjal, mely sarkáig ér a missnek, fog játszadozni egykor, az boldog ember lesz, ha ugyan azoknak a gyönyö-

rű, igéző, fekete szemeknek egy olvadó pillantása egyszerre izzó szénné nem égeti. Az ellentétek találkozása: a forró délőv és az éjszaki-sark együtt!

Miss Kark, bár úgy nézett ki, mintha már a huszadikban járna, csupán tizenhét éves volt, de valódi gyermek, kedélyének ártatlanságát s üdeségét tekintve. Ki őt bővebben ösmerte, jóságát, szendeségét, eszményi kedélyvilágát: csak így és nem másképp képzelheté az úgynevezett angyalokat, mikkel a valláslegendák sűrűn benépesíték ama tartományt, melyről nincs sem térképünk, sem földrajzunk, s hova a lord-mayor sem adhat érvényes útlevelet.

A miss nem előkelő hölgy, atyja Mr. Kark egyszerű szatócs a Newton street nyugati részében, anyja pedig néhai Mrs. Kark nevelőnő volt egy magánintézetben a Hyde-parkkal szemben, ki a leckeóráktól megmaradt idejét lelkiismeretesen értékesíté, átültetvén minden tudományát egyetlen leánygyermeké elméjébe, és midőn már semmi átültetni való nem maradt, teljesítvén az időközben egy fűszerkereskedő özvegyével viszonyba bonyolódott Mr. Kark iránti női engedékenységből folyó kötelemét is, a lehető legjobb időben kitért a jóra való gentlemann útjából, örök nyugalomra hunyva be szemeit.

Miss Edith vigasztalhatlan maradt; mostohaanyja iránt ellenszenvet érzett, de tiszteletteljes modort tanúsított; összes szeretetével atyja felé fordult, kiről nem tudni egészen bizonyosan, miként vélekedék az új viszonyokkal szemben. Mr. Kark ritkán szokta közölni gondolatait és nagyon ködösen. — Mindössze annyi változást konstatált, hogy az új Mrs. Kark keményebbre főzi a pudingot és véresebbre hagyja meg a beafsteeket. Egyéb újat nem vett talán észre, de ezen változás is annyira kivette sodrából az örök egyformasághoz szokott férfiút, hogy azt tette, amit még sohasem cselekedett: elkezdett öszülni. Ezen valódi angolnál ritkán előforduló tünevény említett okához nem kis mértékben járultak az új Mrs. Kark némely egyéni sajátságai, mik egészen ellentétbe helyezték őt a már végképpen elhallgatott néhai élettárrsal, ama fájdalmas meggyőződéshez vezetvén a jó gentlemant, miszerint a megboldogult fűszerkereskedő, az ő érdemes elődje, egy teljesen alávaló, vastagbőrű fickó lehetett, hogy annyi

évig húzta ki életpárja folytonos zsörtölődéseit és sátáni uralkodását.

Mr. Kark tehát mindjárt a kesernyés mézeshetek után Miss Edithtel együtt komolyabb arccal mint valaha azelőtt, alkotmánya sáncai közé, a szatócsboltba vonult, és kivéven azon időt, amíg ebédelt és aludt, ott ácsorgott és dörzsölte kezeit, vagy pedig teljesíté a vevők kívánatát; — nagy ritkán téve egy-egy rövid megjegyzést a női munkáiba merült Edith-hez: »Hideg van ma, leány, hideg van!«

Némelykor így szólt: »Milyen világ, Dith! Az ördögbe is, Dith!«

Máskor megint ezek voltak szavai félnap elmerült gondolkozás után: „Gyengül az ember, Dith! Öregszünk! Nagyon öregszünk! Átkozottul öregszünk!”

Nincs valami egyhangúbb — még odakint a Themse folyása sem —, mint egy félreeső szatócsüzlet napi története, illetve forgalma. Ugyanazok az arcok a környékről naponkint. Hajnalban a friss süteményt hozza a pékfiú, azután jönnek a különböző munkások, kik két penny áru brandyt fogyasztanak fejenkint, majd a szomszédból Mrs. Dembsy csoszog be a maga félköcsög tejéért, melyért fizet nyolc pennyt, de naponkint ott csacsog fél óráig s tíz penny áru meleget szed magába, nemkülönben a vastag vén Dick is, ki — míg szárazhalból álló reggelijét, melyet jóféle whiskyben úsztat meg — fogyasztja, Miss Edithet folytonosan untatja urára, Sir Ralph Ithonra vonatkozó elbeszéléseivel. Dél felé a környék szolgálói adják egymásnak a kilincset, apró bevásárlásokat téve, az átellenes kávéház pincérjei szerzik be szivar- és burnótszükségeiteket. — Délben Plomb anyó érkezik a Nelson streetből, friss halat és lisztet, préselt töpörtút vizs, egyébkor füstölt sertéshús hulladékot: »Mr. Plomb — úgymond — meg fog örülni e cikkeknek.« Délután két órakor Mr. Darnley, a szatócs régi és állandó barátja nyit be, egy talpig jóra való gentleman, aki délután egy óráig hivatalban ül a Lyde-Hallban, háromnegyed óráig ebédel a »Kék Hering«-ben és aztán piquetot játszik érdemes barátjával egy petróleumos hordón mindazon időpontig, míg Mrs. Kark jónak nem látja bekiáltani:

— Hallod-e, Kark? Az ördög vigyen el, Kark! Még mindig a kártya mellett gubbaszkodol? Abbahagyod, de mind-

járt! A vevők azért nem jönnek, mert nem látják kopasz vén fejedet az ajtóablaknál! Milyen visszaélés ez, mister! Kártyával ölni az időt, míg én munkával értékesítem. Ezer csattogó mennykő! ez többé ne történjék! Mentegetődzöl ugye? Hogy egy órát magam is megengedtem? Millió kartács! de hát mióta vannak ily hosszú órák Angliában: Feleljen ön, Mr. Kark. És mióta szabad egy üzletembernek annyira megfélelkezni magáról, hogy nekem, a gyöngé nőnek, kell őt kötelességeire figyelmeztetnem. Ez többé ne történjék!

— Milyen világ, Mr. Darnley — sóhajt föl ilyenkor fölkelve —, milyen világ! Holnap ön kezdi az osztást, Sir!

És ez így megy napról napra, csak elvétve esik meg, hogy egy-egy ismeretlen ember téved be változatosságból, mi szinte eseményt képez a kis szatócs kereskedésben. — Hát még mikor olyan elegáns ember lép be a boltba, mint Sir Ralph Ihon, az egész első emelet bérlője?

— Mivel szolgálhatok, Sir? — kérde Mr. Kark tiszteletteljes meghajlással.

Sir Ralph Ihon fölteszi monokliját, és néhány másodpercig vizsgálja Miss Edithet.

— Egy doboz szivart, Mr.?. .

— Kark — egészíté ki az érdeemes gentleman —. Milyen szivart, Sir?

— A lehető legjobbat, Mr. Kark. Átkozott ködünk van ma.

Mr. Kark helyeslően bólint fejével és becsomagolja a szivarokat.

— Inasom, a semmirevaló Dick, egészen el van ragadtatva az ön grogjától, Mr. Kark. Megígérttem a vén fickónak, hogy megízlelem.

— Dith! — mondja Mr. Kark egyhangú ünnepélyességgel.

A karcsú miss fölkel, és elhagyja a boltot, hogy ott kint a konyhában megkészíthesse a kívánt italt.

— Ha nem csalódom, uram, az ön leánya a miss?

— Az ördögbe is, Sir, kié lenne másé? Meg vagyok róla győződve, Sir. Ez tény, Sir, valóságos tény

— Nem kételkedem benne. Igazi csinos gyermek.

— Aki ép, az mind szép, Sir. Beafsteekké aprítsanak, ha nem ez az én megrendíthetlen elvem.

— Mindenesetre tiszteletreméltó elv, hanem bajosan általánosítható helyzet — viszonzá Ralph Ihon.

Mr. Karkban ma nagy volt a szóbőség. Egy elegáns úr a boltban azon hatást tette rá, mit a tubákot már föl sem vevő orra tesz a kapadohány megszáritott pora: elkezdett tüsszögni.

— Nem általánosítható, Sir, de csak addig, míg a gyakorlatias irány kevesek vezetője leend. Az öreg Kark gyakorlati fickó, Sir, és neki meg van azon szabadsága, hogy mindent ez irányban fogjon föl. A Sir ellenben fiatal szemekkel és kedélyvel tekinti a dolgot. Ez nagy különbség.

Ralph Ihon csakugyan inkább volt még számítható a fiatalság, mint az öregek közé: csattanó piros arca, a rajta honoló jámbor kifejezéssel, sima, redő nélküli homloka örök derűjével, legföljebb harmincötévesnek mutatták.

— Bizonyára a helyes úton jár ön. A gyakorlatias irányt én is szeretem, s ez okból mellőzve beszélgetésünk eddigi fonálát, azonnal áttérek a tárgyra, mely tulajdonképpen idehozott.

— Hallgatom önt, Sir.

— Én a misst azon idegen hölgynek hittem, kit Dick említett.

— Ama hölgynek, Sir, ki a szomszéd szobát bérelte tőlem. Én elhiszem ezt önnek.

— Bérelte? Tehát már nem bérlí — kérdé Ralph Ihon élénken.

— Valóban, ő már kihúzódott a csinosan bútorozott és jutányos szobából, s meg kell jegyeznem, Sir, az illető fiatal hölgy érdekében — számláját teljesen rendbehagyva.

— És hova ment?

— Nem hagyta hátra lakjegyzékét, Sir.

— Nagy kár! — mondá Ralph Ihon bosszúsan. — Nagyon nagy kár.

Miss Edith e pillanatban behozta a párolgó grogot, s hallván a társalgás utóbbi részét, önkéntelen kíváncsisággal kérdé:

Az idegen hölgyet kérdezi, uram? Engedje tudnom, miért?

— Oh, az egy igen sajátságos, miss. Egy igen kedves barátom fekszik szállásomon betegen már félev óta, keresztül-gázolt a tifuszon és nem tudom mi minden, bár az orvos is

lemondott már róla. Tökéletesen eszmélet nélkül feküdt egész tegnapelőttig, amikor visszanyerte öntudatát, azonban betegségében — ami orvosom szerint éppen nem különös ritkaság, de énszerintem valóságos csoda — elfelejtette az angol nyelvet, melyet oly hibátlanul beszélt akár én, s elfelejtette ama féltucat egyéb nyelvet, mikben még azonfelül járatos volt: nem bírja magát kifejezni, csupán anyanyelvén.

Erre még Mr. Kark is azt mondta:

— Ez már valami, Sir!

— És ez egy csodálatos nyelv, mikor hallom szegény barátomtól. Szinte a velóm rázkódik össze. Valamit hasonlít a cigány nyelvhez, többet a törökhöz, és azt hiszem: keveset az indushoz is, de a legbámulatosabb az, hogy a hangokat oly dühös mozdulatokkal kíséri benne, hogy azt kellene hinnem más körülmények közt, miszerint ez nem is a nyelv sajátágához tartozik, hanem barátom haragjának mimikája, és hogyha fogva nem tartaná erőtlensége, kiugrana ágyából, hogy ott nyomban megfojtson. Becsületemre mondom, Miss Kark!

— Valóban, Sir; de még mindig nem értem, mi vonatkozással van azon fiatal hölgyre?.

— Egészen világos lesz. Gondolhatja, kisasszony, hogy ez tarthatlan helyzet. A beteg kényelme és nekem fölülte becses biztonságom követeli, hogy megértsük, mit kíván, s elmondhassuk neki, mihez tartsa magát. London valamennyi cselédintézetét beszaladgáltam, sehöl egyetlen egyén, ki e nyelvet beszélné. Ma végre a vén Dick figyelmeztetett, hogy itt az utcai szobában lakik egy hölgy, kit gyakran hallott dalolni ugyanezen a pogány nyelven. S íme, fájdalom, ő is eltávozott.

— Oh, Sir! — kiáltotta Miss Edith — ha csak ez a baj, azon könnyen segítek!

— Hogyan, kisasszony? Kegyed talán tudja lakását?

Miss Edith szomorúan rázta meg kedves szőke fejét.

— Nem, nem tudom; nem mondta meg: maga sem tudta talán... Hanem én beszélek e nyelven.

— Hihetetlen! Kegyed magyarul tudna?

— Igen, uram. Miss Mary barátném volt, megtanultam tőle magyarul.

— Ez már valami Dith! — dörmöge Kark úr, egy zöldblúzos vevővel bajlódva, ki a »Hungary« szóra mindenáron olyan pipát követelt, melyen ki legyen vésve a Kossuth arcképe.

Edith hévvel folytatá:

— Az igen szép nyelv, Sir. Űde, mint a madarak csicseregése és fűlbemászó, mint a hajnali zene. Oh, szegény, szegény Miss Mary!... Ha látta volna őt, uram, a legszebbet, a legjobbat...

Ralph Ihon mosolygott.

— Bizonyára nagy tisztelet, miss, ily ajkak által dicséretetni, mint a kegyedéi, de engedje meg, hogy őszinte örömetem dacára is, melyet azon tudat kelt, hogy végre érteni és teljesíthetni fogom beteg fiatal barátom óhajait, legelsőben ön iránti csodálatomat fejezzem ki; hogyan volt kedve megküzdeni ama sok nehézséggel, melyet egy ily nyelv elsajátítása magával hoz?

A hideg ajkak bágyadt mosolya olyan lett, mintha valami magasabb vallásos ihlet tündöklő hímporral aranyozná be.

— Mert ő akarta, uram! Ő, Miss Mary. Azt akarta, hogy megtanuljam.

— Ah, kisasszony, az ember sokat megtehet egy szép hölgynek, aminő Miss Mary, kivált, ha az ember férfi; de egy nyelvet megtanulni, ez már több a soknál.

— Szüksége volt rá, Sir — mondá Edith érzékenyen —, hogy én magyarul tudjak. Istenem, hogyan olvashatta volna föl nekem egyébként a levelet, mely magyarul volt írva?

— Bah! egy levelet! Miss Mary eszerint nem beszélt angolul?

Sőt folyékonyan.

— A pokolba is — kacagott édesdeden Ralph Ihon. — Akadémiai taggá legyen az ember előbb, hogy fiatal hölgyek kedélyvilágába belásson s indokaikat megértse. Vitázzunk kissé a dologról, ha megengedi. Mi szükség volt a missnek megmutatni a levelet, vagy miért nem fordíthatta azt le angolra?

Miss Edith halavány arcán ritka vendég jelent meg: pír.

— Oh, uram, mit tehetek én arról, ha ön nem érti ezt, s én nem vagyok képes oly szívhezszőlőn elmagyarázni, mint

ő tenné. Mary levelet kapott kedvesétől, egy Londonban tartózkodó menekült ifjútól, melyben megírja neki, hogy miután a leány szülei meghaltak, nincs ellene azon tervnek, miszerint Mary utána jöjjön Londonba, kitűzi a határidőt, amikor várni fogja az indóházban, megírja benne szállását és sok minden egyebet, ami ilyen levélbe való.

— Kárhozzam el, miss, de ez egy regénynek az eleje.

— Egy szomorú regénynek. Mary ott hagyta hazáját, hogy száműzött kedvesét fölkeresse. A kitűzött napon itt volt Londonban, de az indóházban nem várta senki. Az ifjú nem volt ott.

— Régi történet! . . .

— Megdöbentő bizonytalanság metsző kínaival sietett kedvese szállására. Hiába sietett. Az már nem lakott ott, híre-hamva sem volt. Még a házmester sem tudott róla semmit, hova ment; új, négynapos házmester volt, az előbbi elcsapták, ki tudná hol van.

— Igazán szomorú eset! — mondá Sir Ihon megindultan.

— Mary kétségbe volt esve. Egyedül, elhagyatva, zúzott szívvel találta magát e nagy világvárosban.

— Szegény leány! — sóhajtá Sir Ihon önkéntelenül.

— Nem olyan szegény, mint ön gondolja. Aki szeret, az még mindig elég gazdag megmérhetlen gazdag. Mary — mint mondá — meg volt győződve, hogy kedvesének elmaradása s lakásváltoztatása tőle nem függő körülmények kényszere, és reménye volt őt fölhalálhatni Londonban.

— Lelkem legmélyebb érdekével vagyok kíváncsi a következőknek.

— E kincsel, e reménnyel jött házukhoz, melyhez, mint magát sokszor kifejezte, valamely sejtelemszerű vonzalom bilincselte. Utcára nyíló ablakú, földszintes szobát keresett: ez éppen olyan alkalmas arra, hogy az ablakból a járókelőket nézze. Ő azt tette örökké, vagy pedig ott bolyongott London legnépesebb utcáin és sétányain. Fájdalom, hasztalanul, az az alak, akit ő keresett, nem volt látható sehol.

— Milyen szerelem! — sóhajtá Ralph.

— Kínos, de mégis édes napjai voltak. A leáldozó nap, mely örömet nem hozott, Mary ábrándjait, reményeit mindig átadta örökül utódjának, a következő napnak. Néha, nem

tagadom, csüggedés vette meg a kedves lény lelkét, s ilyenkor én voltam vigasztalója: szívét az én szívembe öntötte, egy szívvel éreztünk. Kedvese utolsó levelét ezerszer és ezerszer olvasta, külön minden sorát; oh, mennyi mindent beszélt abból neki csak egyetlen szó is! . . .

— Milyen boldogság! — mormogott magában az öreg Kark, egy cukorsüveget nyiszálva apró, pennys darabokra.

— Egyszer az a sötét gondolata támadt, hogy az a levél nem eléggé meleg és elég forró szerelemmel van írva. Lefordította nekem nagy gonddal szóról szóra. Én összecsaptam kezeimet, és fölkiálték: Oh, milyen levél, mennyi érzellemmel teli! . . . Arca boldogságtól ragyogott, kikapta kezemből a fordítmányt és összetépte: »Nem úgy, kedves Edith! — mondá gyönyörű, csengő hangján — neked nem szabad e hitvány elhalványuló fordításból ítélned, neked az eredetiben kell olvasnod.«

— Milyen költészet! — kiáltá Sir Ihon elragadtatva. — Oh, miss, ez valami rendkívüli.

— Beláthatja tehát, Sir, hogy meg kellett e nyelvet tanulnom az én Marym kedvéért, hogy nyugalmát adjam vissza.

— Igaza van, kisasszony. De miként történhetett, hogy a magyar miss anélkül cserélt lakást, hogy önt lakcímével megismertette volna.

— Egy jósnő, akihez fordult — mert minden eszközt igénybe vett —, azt jósolta szegénynek: hogy egy lény van csak, akitől neki tartózkodni kell, és az én vagyok. Sírva borult keblemre s kért, ne haragudjam, amiért elhagy nyomtalanul, annak meg kell lenni. Nem használt semmi rábeszélés, és bár fájdalommal, tisztelnem kelle akaratát.

Edith nagy égő szemeiben könnyek jelentek meg.

— Szinte érzékenyültem magam is — mondá Sir Ihon fölkelve —, érdekes előadása annyira magával ragadott, hogy majdnem elfeledkeztem szegény barátomról odafönn. Oh, miss, nem képzeli, mennyire leszek lekötelezve ezen emberbaráti szívessége által. Nőtlen lévén, talán Mrs. Kark kíséretében lesz oly szíves.

— Nem, Sir, egészen fölösleges; átmegyek egyedül. Angol leány vagyok s ön angol férfi. Mindketten ismerjük a brit címer föliratát: »Dieu et mon droit« . . .

— Ez derekasan van, Dith! ez gyakorlati! — vélekedék Mr. Kark!

Sir Ihon néma áhítattal kísérté föl a lépcsőkön.

»Ez hát a „hidegajkú miss”, amint a házban nevezik! Milyen leány ez! Az öreg Londont nem tapossák ennél drágább lábacskák!«

Sir Ihon szívéről — úgy érezte — valami ráüledett por lett ma lekefelve. Könnyebben, szabadabban vert ott belül.

— Egy kis türelmet kérek, kisasszony — mondá egy pazar fényel bútorozott kis szalonban —, megnézem oly állapotban van-e barátom, hogy elfogadhat.

Félperc múlva kilépett.

— Szíveskedjék, miss.

Edith szeretetreméltó félnökséggel és együgyűséggel nyújtotta karját, s belépett.

Ihon úgy érezte amint a beteghez közelgtek, hogy az Edith karja, mely az övéen nyugszik, görcsösen megrándul.

— Ah, mi lelte kegyedet? az istenért! Rosszul lett?

— Nem, nem — suttogá —, istenem, ez ő! Igen, megösmérem, ő!

— Milyen ő? — kérdé Ralph, egy megvillanó sejtelem befolyása alatt önkéntelenül hangosan.

— A Mary vőlegénye, Sir — rebege a leány mozdulatlanul a földhöz gyökerezve.

— Szent isten! Lehetséges-e az?

— Láttam a fényképét.

A beteg, bármily halkán volt is kiejtve, meghallotta a »Mary« szót, feszülten figyelt, arcát a spanyolfal mögé húzva.

Edith az ágyhoz közeledék.

— Uram! — szólítá meg magyarul.

Az egyszerre mint a nyíl ütötte föl fejét az édes hazai hang hallatára: nagy fekete szemekben csillogó tűz gyúlt ki.

— Ki van itt? Ki ön? ön szólt itt hozzám hazám nyelvén?

— Én, uram! eljöttem önnel csevegni, az ön barátja, Ihon úr fölkérése folytán.

Az ifjú végigsimítá ujjjaival homlokát, azután nagy erőfeszítéssel előrenyúlt teste felső részével és megragadá a hölgý kezét.

— Akárcicsoda ön, isten hozta.

Majd behunyta szemeit, s fejét, mit fekete göndör fürtöi sötétlen árnyaltak be, kimerülten hajtá a párnára.

... Egy nő! Oh, ő igazat fog nekem mondani — sutogó magában.

— Barátném kegyed, vagy ellenségem? — kérdé azután hangosan. — Ösmer engem?

— Barátnéja vagyok és ösmerem önt — felelt Edith.

— Ön AlacsKay Pál.

— Hát ön?

— Az én nevem Kark Edith.

A beteg gondolkozni látszott.

— Idegen hangzású!

— Angol nő vagyok, uram. A földszínti boltos lánya itt e házban.

— Itt e házban? — nyögé a beteg — itt e házban?

Oh, erre még rátérünk majd. Ugye rátérünk?

— Ha ön kívánja.

— Ön eszerint azért jött, hogy velem csevegjen? Énvelem? Mily különös! De hogyan tudhat magyarul, ha angol leány? Ne vegye, kérem, rossz néven, ha bizalmatlan vagyok: egy ideges betegnek oka van annak lenni, egy hontalan menekültnek még több oka.

— Önt teljesen kimeríti a sok beszéd. Kímélje magát!

— Nem, nem — mondá elhárító mozdulattal. — Miért nem felel ön, kitől tanult magyarul?

.. Oh, ha megmondta volna, — oh, ha tudta volna: kitől.

— Hosszú történet az. Bizonyára el fogom önnek mondani egyszer.

Az ifjú kedvetlenül rázta meg fejét és soká nem szólt, nem kért semmit; nyitott szemekkel, mereven, némán bámult a szobaboltozat művészi freskójára, mely Főbusz égi útját ábrázolta.

Nyomasztó csend honolt a teremben, csak Ralph Ithon mély lélegzete hallatszék, ki sápadtan, keresztbetett kezekkel állott egy ablakmélyedésben.

— Esküdjék meg kegyed — kiáltott föl egyszerre a beteg —, hogy igazat fog felelni.

— Én sohasem szoktam hazudni, uram! — mondá Edith szigorú hangon.

Alacskay megütődve nézett rá, a lábadozó betegek ideges bámészkodásával, és amint lassankint végigfutott tekintete e hideg, főséges vonásokon, mint a megnyugtatót gyermek, szégyenkezve rejté arcát a paplan alá.

— Hiszek kegyednek. Lány ön vagy asszony?

— Leány. Ön ugyan kivallat engem.

— Lássa, az megnyugtató, hogy leány. A leánynak több szíve van és kevesebb esze, az asszonynak több esze van de már kevesebb szíve; mert a szív kopik az idővel, kisaszszony, de az ész növekszik. .

Edith alkalmat talált most vidámabb mederbe vezetni a társalgást.

— Ön elhagyta az angol nyelvet betegségében, de önt nem hagyta el szelleme.

— Az angol nyelvet? Nem értem önt.

— Azt állítottam, uram, hogy ön derék barátja, Ihon úr nagy bánatára elfelejtett angolul betegsége alatt.

— De hát tudtam valaha? — kérde mintegy önmagától, mély küzdelembe merülve előtóduló zavaros gondolatokkal, mik sötéten hömpölyögtek agyában. — Ah! igen, igen . ott, ott! . .

Egyik kezével homlokára csapott, másikkal pedig Edithnek intett, mintha csendet kérne.

— Csudálatos! . . megőrülök . .

Fejével jobbra-balra kapkodott, mintha valami homályosan borongó eszmefonalat akarna megfogni, mely hol föl-tűnik, hol eltűnik, mint az alaktalan délibáb.

Egy konvulzív rohamrázkódás, mely túlfeszített idegeit megcsapta, egyszerre ismét sötét éjt borított az Edith által nyitott résre, honnan a múlt derengett szürke, formátlan foszlányokban.

— Oly izgatott . . bolond vagyok. Bocsásson meg! Nagyon kimerített a betegség. Hol is hagytuk el?

— Ön kérdezni akart.

— Ah, igen! Azt akartam kérdezni, szeretett-e már valaha, vagy szeret-e?

Edith arca lángba borult.

— Oh, uram! — rebegé — ilyen kérdés!
— Egy halálos beteg kérdése, egy kétségbeesetté.
Edith összeszedte magát s mosolygott.
— Nem, uram, én még nem szerettem.
— Nagy szerencsétlenség! — sóhajtott AlacsKay. —
De mindegy: hallgasson meg, hallgasson meg. . .
— Azért vagyok itt. Barátja tudni akarja minden kívá-
natát.

— Oh! — mondá leírhatlan dühvel — ő nem felel nekem,
nem nyújt fölvilágosítást, két napja ordítok, mint a vadál-
lat, fenyegetődzöm, rimánkodom, ő nem felel; ő megöl engem.

— De ő nem érti önt! — szólt Edith erőltetett nevetés-
sel, sejtelmével a szomorú történetnek, melyet a véletlen
szótt átkozott kezekkel, dévaj pajkossággal.

AlacsKay fölkiáltott:

— Csakugyan lehetséges! És mégis akkor. . . Oh, én
furfangos ember vagyok, kisasszony! És most már hallgasson
és feleljen! Miért süt be a nap ablakomon délután, mikor
azelőtt reggel sütött?

— Nem értem önt — mondá Edith figyelmesen nézve
a beszélő arcába: vajon hova céloz ez a kérdés?

— Én megfigyeltem e körülményt, s borzasztó gyanúm
támadt: én nem vagyok a Fleet street 10. számú házban,
mert annak utcai ablakai keletre nyíltak.

Edith most már értett mindent.

— Persze, hogy nincs ott; ön a Newton utcában van.
Barátja idehozta önt a saját szállására nagy betegem, mert
nem volt kellő ápolása.

— Istenem! — ordított föl. — Milyen hónap, milyen
nap van ma?

— Október ötödike — felelt Edith remegő hangon.

A beteg indulatosan dobta föl magát fekvő helyzetéből.
»Minden késő!« sikolta velőt hasító fájdalommal. »Mari!
Mi lett Mariból?« hörgé, és ájultan rogyott össze.

— Segítség! Sir Ihon! — kiáltott Edith ijedten. — Dick!
Dick!

A vén fickót ugyan kiabálhatta, az odalent oszlatta már a
boltban világi gondjait a whisky mellett, Sir Ihon pedig kőszo-
borrá meredve állt régi helyén, szólni, mozdulni képtelen.

— Miféle dolog ez, Sir? — szólt Edith megrázva karját.

— Oh, miss — dünnögé az kétségbeesett ábrázattal.

— Én mindent kitaláltam. Ez az én művem. Szánjon engem! Mit tegyek én most már?

— Ne legyen ön gyermek, Sir. Miss Marit föl fogjuk keresni!

— Igen, igen föl fogjuk keresni — kapaszkodék a felé nyújtott gondolatba —, ha föl kellene is egész Londont fordítani miatta. Hamar orvosért!

A gentleman kalap nélkül szaladt le és a kapuban úgy fellökte a tiszteletre méltó Mr. Darnleyt, hogy az szokása ellenére azon kemény szavakra engedé magát ragadtatni: »No, no, Sir!« és a piquet parti alatt — megzavartatván ezen rendkívüli esemény által — hamisan mondta be pointjeit, fölemlítván Mr. Karknak távoztakor, miszerint nincs már messze azon idő, midőn Angliában a személy iránti tisztelet nem fog érni egy harapás levegőt.

Edith, míg Ralph az orvosért járt, egyedül maradt a beteggel, kiben csak halk lélegzet árulta el az életet. Tizenhét éves leány, beteg fiatal férfi és a néma csend együtt. Költői társaság. Friss vízzel meglocsolta az ifjú halántékait és félresimitá holló fürteit. Talán mert útban állottak, talán mert meg akarta tudni: olyan puhák-e amily fényesek?

Ahogy megérinté e hajerdőt, megijedt attól, amit tett, elrettenve kapta vissza kezét s ki akart futni a teremből. De mint hagyja egyedül a beteget? »Dick!« kiáltá amint csak telt tőle, majd Márhát, Ralph szakácsnéja nevét hangoztatá — mind hasztalan.

»Istenem, mily gondatlanság volt Ihont el hagyni menni, nem-e ő mehetett volna inkább orvosért? Mit fog gondolni Pál, ha fölnyitva szemét ott pillantja meg mellette? Oh, bárcsak ne térne eszméletre addig, míg valaki jó! És mégis bárcsak magához jönne szegény!« Lábujjhegyen visszasonpolyog az ágyhoz s hosszan elnézi a halavány, élettelen arcot, férfias szépségeivel. Ezt szerette tehát Mari oly nagyon. Ez itt a száműzött hős, a karcsú ifjú a fényképen, huszármentében, a kardra támaszkodó tarsollyal. Hol van most az a kard? . . . Kettétörte a hatalom; de a lelket, szívet nem törhette ketté: s az is egy éles kard, melynek lángja

sújtóbb az acélnál . . . Azért van ő számúzve! A zsarnokság lehelete megrontja a levegőt, hogy az meggyúl, lángra lobban az ilyen szívektől. Azért van ő számúzve . . . Pedig hát most alig dobban egvet-egyet az a szív, s ha dobban is, minden dobbanása a Marié . . .

— Boldog Mari! — sóhajtott Edith.

A délutáni napfény néhány bágyadt sugárt szűrte át a leeresztett redőnyökön, bearanyozva az ifjú arcát: mind odaesett az ágy fejéhez, mind neki jutott. Edith elgondolta, hogy a napsugár abból az országból jő, hol az ifjú született, harcolt, s most benézett ide, üdvözlést intett . . . Aranyos napsugár nagy Magyarországból, ki fölesókolja a hősök piros vérére, mellyel be van most ott festve minden fűszál; azért oyan véres, mikor leáldozik.

(Oh, hogy nem volt most ott Mr. Kark útját vágni e csapongó gondolatoknak: »A gyakorlati irány, Dith, — és semmi egyéb, Dith!«)

De hiszen gondolkozni szabad mindenről. A gondolat nem bánt senkit, az egy senmi, amitől nem fél senki, amit latba nem vesz senki, míg alakot nem nyer, — de annak, aki gondolkozik, mégis sokat érhet, melegíti belül, megborzasztja, kétségbeejti, üdvözíti! Ah, az Edith gondolatai nem ilyenek! Azoknak még mint gondolatoknak sincs irányuk, testük, bizonytalan homályos képzelődés szülőttei, a szegény Mari elbeszéléseinek kísértgető árnyai, mik születnek és örökre elhalnak egy ajtócsattanásra, vagy egy nyomatékosabb lábcsoszanásra, aminő tesztem azt most hangzik a lépesőkön, Dick közelgését jelentve.

Edith megrezsent, mint a tetten érhető bűnös; zavartan fordult el a betegtől, hogy egy albumban lapozzon.

Pál arcképe volt első, mit megpillantott bent, az a régi kép, az összevont szemöldökkel, magas, dombor homlokkal, herkulesi mellel. »Vajon mint fog kinézni ezután — felöltözve?«

Edith elpirult e gondolaton érve magát utól. Úgy tetszett neki, hogy az bűnös gondolat, pedig nem volt egyéb, csak új gondolat, új elültetett mag a szívben, mely az első csíra parány szálait eresztetni kezdi.

Oh, csak jönne már Sir Ihon az orvossal!

Éppen e percben jelent meg a nemes gentleman, lihegve tuszkolva maga előtt az orvost és Dicket.

— Mindenekelőtt nézze meg a beteget, doktor, és kövesse el mindent! Ön pedig egy javíthatlan csont, Dick! Önt csak akkor nem találja az ember, mikor szüksége van rá, hogy megtalálja. Nekem úgy tetszik, hogy ön délután megint nem volt otthon.

— Csalódni méltóztatik, Sir.

— Midőn Sir AlacsKay rosszul lett, a miss kiabált önre; ha itthon van, meg kellett volna hallania. De ön odalent ivott.

A volt tengerész nem jött zavarba.

— Bizonyára hallottam a miss hangját, Sir, de éppen mert az ő hangját hallottam, mentem le Kark apóhoz s illetve a misshez.

— De a miss innen kiáltott a teremből.

Dick együgyűen bémész arcot vágott.

— Cethallá legyenek, de úgy kell lenni, Sir. A hangot hallottam, de elhibáztam az irányt. Az irányt, Sir. Ez gyenge oldala a vén Dicknek!

Míg Ralph az orvosi rendelvényre váró inasával zsörtölődék, Edith észrevétlenül osont ki, magányt keresni otthon. Talán érdekes mondanója volt a magáynak!

Csakhogy a magány és Mrs. Kark nyelve nem férnek meg egy fedél alatt.

— Ah, drágalátos Miss Kark, — gúnyolódék Kark apó életpárja, amint Edithet megpillantá az udvaron levő lugasban. — Irgalmas szamaritánus! Csodatevő szűz! Mióta lett ön gyógyszerész? Nem is tudtam, miss, hogy ön hites tolmácsa a magyar nyelvnek. Ezer csattogó mennykő! George! Vén George! Lódulj ki odudból, itt van a híres woolwichi kuruzsló-javasasszony

A vén George (Mr. Kark) eszeveszetten engedelmeskedve ugrott ki páróka nélkül a Times egy tegnapelőtti számával, mert őhózzá csak akkor jutott már el ezen angol szellemi élvezetcikk, midőn előtte való nap egy szomszéd kávémérésben tette meg a szolgálatot, hova valamely előkelőbb kávéház elévült lapjaiból került.

— Mi baj? — kérdé Kark apó, nem minden ijedség nélkül.

— Az a baj — rikácsolá a mistress —, hogy bemutatom neked a Sir Ihon házi doktorát... Eredj, siess be a parókáért, amit lefelejtettél gyönyörűséges koponyádról, hadd teszem föl a kedves ártatlan miss fejére.

— Mennyire nem gyakorlati! — dűnnyögé Kark apó behúzódvá.

— Úgy, úgy, paróka a fejedre, szép mákvirág; emancipált hölgyecske! Csak egy kis olló annak a fölburjánzott libaszínű hajadnak, s aztán beállhatsz férfinak, doktornak hahaha! Igen, egy olló! Csakhogy tudja-e, miss, hogy abban az országban, melynek a nyelvével hódítani indult, miféle nőnek szokták levágni a haját?

— Én semmit sem tudok — mondá Edith szilárdan —, csak azt, hogy ön igazságtalan.

— Én igazságtalan? Vajon ki vagy te és ki vagyok én? Azt hiszem én parancsolok a házban; következésképp nem lehetek igazságtalan.

— Nekem senki sem parancsol. Én magam parancsolok magamnak.

— Oh, oh! — tajtékozott még jobban nekigyulladva, úgyhogy hadonázás közben egy porcelánszínűre mázolt csészét ütött le a konyhaállványról. Az ezer darabra málló cserép minden darabkája ezer ördögöt küldött neki kölcsön.

— No megálljatok! Majd megmutatom én neked, hogy parancsolok, megmutatom, hogy a Kark név bármilyen mihaszna is, nem merül gyalázatba, míg én tartom kezemben a gyeplőt, míg én fésülöm az erkölcsöt bennetek; én, aki a természet romlatlan gyermeke voltam, vagyok és leszek. Merészkedjél csak még egyszer egy fél délutánt ellopni ilyen helyen. Ilyen helyen..

E végzetes pillanatban futott le Sir Ihon egyenesen Edithez.

— Oh, miss, jöjjön föl kérem egy percre. Barátom az ön nevét emlegeti, minden valószínűség szerint önnel kíván szólni!

— Az nem lehet, Sir — vevé föl a fonalat Mrs. Kark —, éppen most tiltottam meg. Az én szavam nem levegő, Sir, nekem elveim vannak. Én nem akarok bosszúságot okozni magamnak, mert a bosszúságnak kár a folytatása. Most

is a kedvenc csészémet törtem el e leány miatt . . a legjobb csészémet, Sir, mely hozományomnak — mégpedig milyen hozományomnak, Sir, Kark megmondhatja — legnagyobb éke volt. Edithnek megtiltom többé fölmenni, menjen ön dolgára, Sir!

A meghántott Edith némán, indulataival küzdve állott ott, arcán a megtestesült erély kifejezésével, Sir Ihon ellenben lehűtve és megzavarodva készült elsompolyogni, midőn egy szerencsés ötlet hirtelen visszaadta őt a cselekvésnek.

— Valóban, mistress, e csésze valódi kínai porcelán — mondá egy tört darabját kezébe véve.

— Meghiszem azt, Sir.

— Igazán sajnálom a dolgot, mert tudom, hogy kivált hölgyek ragaszkodnak az ilyesmikhez, és főleg sajnálom azért, mert közvetve én is oka voltam a szerencsétlenségnek, s ha a mistressnek csak némileg is kárpótlást nyújthatok, szívesen ajánlok föl egyet anyai rokonaim, a Rivière grófok ezüst teakészletéből. Dick majd le fogja hozni.

— Oh, Sir, ön túlságos szíves. Habozom, elfogadhatom-e? Holla! Éppen itt megy Dick!

Csakugyan Dick jött az orvossággal.

— Dick! — parancsolá Sir Ihon — egy ezüstcsészét fog lehozni azonnal, a Rivière-címerrel.

— Lássa, Sir, nem vagyok én rossz asszony. jó vagyok, mint a falat kenyér, de ezek az enyéim minduntalan paprikát öntenek rám, s a jó falat kenyér paprikás kenyérré válik. Haragítanak, bosszantanak úgy, hogy oszt' az illedelemről is megfélekedzik az ember, mely a magamforma hölgynek, jól tudom, oly kelléke, mint a meztelenséget elfödő ruha. De tehetek én róla, hogy letépik rólam még a ruhát is? . . Nos, mit duzzogsz, Dith? Mintha az orrodát harapta volna le valaki. Aztán, Sir, a női erkölcs olyan, mint a befőtt, mihelyt egy kis külső levegő éri, mindjárt elromlik. Magamról tudom, Sir.

Eközben Dick jött vissza a csészével.

Mrs. Kark ripacsos arca végtől végig egyetlen lelkesült mosoly lett.

— Oh, uram teremtőm, hisz ez egy remekmű, egy kincs! Tíz fontot érő vagyon! Királyi asztalra való drágaság. Ked-

ves Dith! édes gerle! ezt úgy veszem, mintha te ajándékoztad volna szerető anyádnak! — kiáltá elérzékenyülten, könnyekre fakadva. — De nini, te itt hagyod állni a tiszteletre méltó gentlemant, ahelyett, hogy felebaráti kötelességedet sietnél teljesíteni, melyet az írás parancsol a szenvedők és szerencsétlenek iránt.

Ralph el volt ragadtatva diplomáciai csínyjének sikere fölött, s minthogy Pál éppen szenderbe volt merülve, midőn fölértek, elbeszélte Edithnek, miként ösmerkedett meg s kötött barátságot a száműzött magyar ifjúval, ki bár nyomorban élt, javai el lévén kobozva, semminemű segílyt el nem fogadott soha. Egy este a Fleet streeti ház mesterné, ki egyszersmind takarított Pál hónapos szobájában, rontott be Ihonhoz jelenteni, hogy barátja haldoklik, minek folytán nyomban oda-sietett, s Pált Dick segílyével kocsiba emelte ágy nemű közé, s idehozta.

— Hihettem-e, miss, gondolhattam-e, hogy egy tragédiának leszek okozója? Ő soha nem avatott viszonyába. Emlékszem ugyan, hogy említé jegyesét, de ki gondolt volna ilyesmire?

— Már megtörtént! Most azon kell lennie, hogy föl-találhassuk Marit.

— Vigasztaló rám, hogy többszámot használ. Az ön segílye, úgy rémlik nekem, annyi már, mint fél siker. Szíve gyermek, lelke férfi, esze aggastyán.

— Ön nagyon rövidlátó lehet, Sir — mosolygott Edith —, hogy ily rendkívül nagyító üvegen néz engem.

— Mennydörgettét! még bizony hízelgőnek keresztel el öreg koromra! Nos, tehát tanácskozzunk, miss, van-e önnek valami terve Marit föllelni, mert én . én nehézkes vagyok, mint a daru, ritkán támadnak eszméim. Oh, ez a mai mistressel, ez kitett magáért! Egy ily csel után elmém kimerül, parlagon pihen egy ideig, mint az erejét kiadott föld. Milyen gondolat volt az, milyen ötlet!

Alig bírta elállítani szemeibe könnyeket csaló édes kacagását.

— Úgy, úgy, osszuk föl a munkát — folytatá komolyabban —, mindenkinek azt a részt, melyben megállja a sarat. Ön lesz a tervező; én a végrehajtó hatalom.

— Nem bánom. Tehát legelőször is a Timesben kell közölni, hogy Berényi Mari fontos ügyben kéretik megjelenni, természetesen azt mához három hétre, délután három órakor — de hova? Mert e házba nem hívhatjuk, hol mindjárt reám gyanakodna.

— Talán valamely előkelő vendéglő egyik e célra kivett szobájába.

— Egészen jó lesz: de még ez nem minden. Kedvezőtlen esélyre is számítva, be kell szűrni a hirdetmény szövegébe, hogy aki az illető missről fölvilágosítást tud adni, ugyanakkor, ugyanoda jelentse magát: jutalma két font.

— Hűsz fontot teszek, miss — ha nem használ, semmi esetre sem fog ártani.

— Ön eszerint gazdag, Sir?

— Atyám nagykereskedő volt: szépen örököltem. Majdnem oly gazdag vagyok, mint Pál.

— Hogyan? Pál úr, ki olyan szegényesen volt a Fleet streeten.

— Igen ő, mert időközben megenyhültek otthon a politikai viszonyok. Talán kevés hét múlva hazatérhet s javait visszakapja.

Edith el nem fojthatott egy sóhajt.

— Mily feledékenység — szolt mohón —, nem is kértem még, az orvos mit mondott?

— Előadtam neki az egész történetet, mely az ájulásnak okozója lett. Apródonkint — úgymond — nem lesz ártalmas közölni Mari ittlétét, ragaszkodó szerelmét és a többit. Ami kizárólag az ájulási tényről illeti, aggodalmát fejezte ki egy új nyavalya eshetősége iránt, mit még most a keletkezés stádiumában meghatározni lehetetlen. De íme, hangot hallok szobájában, menjünk be.

Ott szomorú látvány várt reájuk.

Alacskey hangja volt, amit hallottak, beszélt, de félrebeszélt, összekeverve mindenféle nyelveket. Arcán forró izzadáscsöppek gyöngyöztek, szemeit kísértetiesen forgatva ujjai-val mutogatta a csodálatosnál csodálatosabb alakokat a falon, miket képzelete odarajzolt: négy kecske, mely egy szekérral szalad, hajszálon lóbálódzó éles kés feje fölött, levágott emberi fő, mely utána kiált. Éppen azzal volt most szóba eredve!

— Új szerencsétlenség! — hüledezék Ralph — bizonyosan agygyulladás.

Valóban Pál ismét eszméletvesztve feküdt reménytelen állapotban. Az imént egy-két óra előtt lefolyt jelenet talán hetekre, hónapokra vetette vissza, vagy talán örökre. Napokig tartott e veszedelmes élethalál fölött határozó állapot, Sir Ihon két orvost tartott ott éjjel-nappal, hogy négy szem többet lásson. Szomorú arccal látogatott le naponkint a szatócsboltba; önmagát vádolta mindenért s szinte megszokta már, hogy Edith vigasztalja, az ő szavától, bűbájos közellététől visszanyerte lelke ruganyosságát. Mi is volna a világ Edith nélkül? Kongóbb, üresebb. A Rivière grófoknak már a harmadik csészéje vándorolt le, hogy Mrs. Karkban megszeli-dítse a koronkint ébredező oroszánt, mely nem nézhetette bosszúság nélkül, hogy Edithnek valaki részéről nagyobb fontosság adassék »az ő házában«, mint neki, s hogy ugyanannak és Karknak kellemes társalgója van a boltban, mialatt a konyhában uralkodik két alattvalója, Betty szolgáló és a macska fölött, mely utóbbi még arra sem alkalmas teljesen, miszerint kipattogja magát ellene, nem értvén állati oktalanságánál fogva szónoki értékét és hatását amaz ajkak válogatott kifejezéseinek, miknek édességét Mr. Karknak adatott megízlelni »másodízben«. Ezt a történeti hűség kedvéért sohasem mulasztotta el odatenni a mistress.

Egy napon Sir Ihon élénk örömmel nyitott be, mint mondá egy grogra. (Ez volt az ürügy. Nagyon megszerette a mistress »kitűnő készítményét«, mely egy idő óta Rivière-féle csészében adatván föl, ezen ténykörülmeny folytán négy pennyvel drágult.)

— Jó hírt hozok, miss. Pál túl van a veszélyen, betegsége megfordult, s az orvos biztosított, hogy most már rohamosan javulni fog.

— Hála istennek!

— De ez még nem minden. Ő ma megszólított engem angolul. Mennydörgettét, majd hanyatt estem örömben. Edith szíve elszorult.

— Az új betegség — folytatá Ralph — helyrehozta, amit a régi elrontott. Mindenre emlékszik. Csodálatosan van az emberi természet alkotva! Képzelheti, miss, milyen

szemeket meresztettem, mikor egyszerre megszólít jóízű skót kiejtésével: »No, Ihon, gonosz fickó! ugyan jól őrizted az ajtót, hogy a halál be nem jöhetett rajta.« Akasszanak föl, ha nem ezt mondta szómul szóra. Nem hangzott még mondat brit földön, mely kellemesebb lehetett volna fülemnek ennél!

Edith borult, elmélyedt arccal hallgatta Ihont, vagy talán nem is hallgatta.

— És még ez sem minden. A Times hozta a hirdetésekét. Holnap van a megjelenési idő az »Ezüst kürt« 20-ik számú szobájában. Siker, miss, lehető siker! Ketten jelentkeztek a kapusnál, kik készek fölvilágosítást adni holnap Berényi Mariról a húsz fontért: egy nő és egy férfi.

— Ah!

— Meg kell önt kérnem, legyen kegyes magára vállalni ez ügyet egészen, mert én könnyen esem misztifikáció áldozatául, ki Marit nem ösmerem, azt sem tudva: szőke-vagy barna.

Edith némán intett fejével.

— El fogok menni. A 20-ik szám, nemde?

— Itt a kulcs és itt a húsz font. De mi baja önnek? még nem láttam ily kedvetlenül.

— Semmi, éppen semmi bajom. Sőt inkább . .

— Hiába ámít: egészen ki van kelve képéből.

— Nem tetszem önnek, gondolom, ezt akarja mondani.

— Oh, Edith! — mondá Sir Ihon, és ebben ki volt fejezve minden. Először életében hagyta el a »miss« szót s talán szinte először életében hajlott lággyá szokott érdes hangja. Vajon meg lett-e értve az »illetékes« helyen!

Többet azután egész délután nem mondott Sir Ihon, hallgatott s hosszan, elmerülve nézte Edithet, ki nemkülönböztetve el vala mélyedve, és ki tudja mit nézett, mit gondolt . .

Ez este a negyedik csészét küldte Mrs. Karknak és borzadva gondolt arra, hogy több nap mint csésze. Egész éjjel nem bírt elaludni. Ugyan nem-e valami olyan diplomáciai csínyen törte fejét az álmatlan éjen, mely a csésze ritkulásból és a Mrs. Kark nagyhatalmi állásában eredhető bonyodalmak gyökeres meggátlását célozta?

Csitt! Még ha úgy volna is; a negyvenéves ember már lassan mozdul, apróbbakat lép — mint ahogy példának okáért a — beszélyíró szeretné.

Hát Edith? Hozott-e édes álmodot neki az éj? Volt-e rá vonatkozással az, ami Ralphot annyira melegítette? Edith egészen másról álmodozott! Egy nagy víz partján feküdt a fűben, ölében a Pál feje pihent, ujjai a fekete fűrtök közt játszadoztak, midőn egyszerre kánya csap le a magasból s száll mindig egyre lejjeb, de amint közelebb jött, mindinkább átidomult, — fehér galamb lett belőle s a fehér galamb arca szakasztott a Marié volt. Edith fölébredt s megrezzent: többé nem tudott elaludni s nem tudott szabadulni e képektől. Hol járhat, merre lehet most a szegény Mari? Ugyan fogja-e Pál kívánni még? Nem fogja többé — mert hiszen már fölösleges lett. Olyan szegénynek érezte magát ebben a tudatban, mint aki egyszerre elvesztette a bűvös kincset, — mintha az Aladin csodalámpája esett volna ki kezéből s tört volna szét ezer darabra . . .

Azzal a szilárd elhatározással kelt föl reggel, hogy minden erejét megfeszíti Mari föllelésére. Ő fog, a gyenge leány, cselekedni a beteg férfi helyett. Türelmetlenségében nem bírta bevárni a délutáni három órát, melytől sokat várt; addig is bejárta a statisztikai hivatalt, a rendőrséget, bár sikertelenül mert a hónapos szobák bérlőinek lakása alig képzelhető nyilvántartásban még Londonban is. Aztán Budapesten meg nem házasodni, Párizsban tönkre nem menni, Londonban valamit megtudni, — mint a példabeszéd tartja: lehetetlenség. Hanem a hús font majd megteszi a magáét.

Ebéd után, Mr. Darnley megérkezésével majdnem egyidejűleg sietett az »Ezüst kürt«-be, s ott a kijelölt szobában tompa álmodozásba merülve várta a tudósításokat; elképzelte, mint fog odarohanni a fölthalált Marihoz, hogy szívére borulva elmondhassa neki: »Megtaláltam őt — neked.«

Végre kopogás hallatszék az ajtón.

— Szabad! — mondá Edith fölugorva, a beközelgő eseménytől izgatottan. Az ajtó megnyílt s belépett — Mrs. Kark.

Leírhatlan a tekintet, mit az érdeemes asszonyság bámulatában Edithre vetett. Majdnem öt percig maradt némán,

tátott szájjal. (Még ennyit egyhuzomban sohasem pihent az a száj.)

— Ah, ah! hidegajkú miss! No, nézze az ember! Ő is eljött pályázni a hús fontra! Azt mondom, leány, menj haza — én, a családfő akarom értékesíteni ama tudósításokat: én várom be itt az urat.

Edith meg nem állhatta, hogy szívéből ne nevéssen.

— Miféle urat?

— Nos, aki a hús fontot adja.

— Hisz az én vagyok, én kutatom Marit Sir Ihon költségén ama beteg barátja számára, ki senki más, mint a Mari sokat emlegetett vőlegénye. Annyit pedig, mennyit ön mondhatna volt lakónkról, Sir Ihon már tud tőlem.

— Mily szerencsétlenség! — szörnyülködék Mrs. Kark, rendkívül savanyú arccal — de legalább kétszeri utamat mégis meg kell térítenie Sir Ihonnak. Úgy van, Dith, kétszeri utamat, kocsibérrel.

Újra kopogás az ajtón, melyet tiszteletteljes lábcsozogtatás kísér a gyékényszőnyegen.

A két nő feszült várakozással tekintett a lassan csikorogva táruló ajtóra: Mrs. Kark még mindig kételkedett kissé s várta a »hús fontos« urat, Edith pedig az igazi tudósítást.

Mind a ketten csalódtak, mert bizony csak Kark apó sompolygott be a maga lassú tempójában.

Már odáig mégsem visz a bátorság, hogy a bekövetkezett jelenetet megkísértsem lerajzolni. Viharos volt az és humoros — de mégsem végignézni és végighallgatni való. Edith is ezt gondolta s magára hagyván az ekként összekerült házastársakat, hazasietett. Visszatarthatlan nevetése csak kissé enyhítvén a bosszankodás érzetét és a sikertelenség kedvetlenítő benyomását.

Otthon a kapuban Ralph Ihonnal találkozott.

— Mi történt, miss, az istenért? A bolt becsukva, és egy lélek sincs itthon önöknél; már kétszer kerestem.

— Az történt, Sir — bár szinte szégyenlem elmondani —, hogy mostohaanyám és apám volt a két jelentkező az »Ezüst kürt«-nél.

— Mennydörgettét, miss! Eszerint ott vagyunk, ahol voltunk.

— Tökéletesen.

— Ez nagy baj, nagy baj... Tudja-e, hogy Pálnak mindent elmondtam, ami történt.

— Oh, Sir! És mit mondott ő?

— Azt, amit mi. Alig várja, hogy talpra álljon, személyesen fogja fölkeresni Marit, ha addig nekünk sem sikerülne. Addig is az a kívánsága: abban a szobában várni meg fölgyógyulását, ahol Mari lakott. Éppen evégett akartam értekezni szüleivel.

— Ő ide jönne le lakni? Milyen gondolat! kényelmetlen szoba az egy betegnek.

— Egy betegnek kicsinyek az igényei s legalább ha unni fogja magát, kissé cseveghetni fog önnel is, ki iránt nagy hálával van eltelve.

— Valóban, Sir? — rebegett Edith elpirulva —, említett volna tán?

— És még mennyire emlegette... de ez nem csoda, miss — önnel részletesebben beszélgethetne Mari itt tartózkodásáról.

— Igaz! — szólt elkomorodva.

Ralphnak sikerült a szobát kibérelni a Kark családtól azon föltétellel, hogy abban minden akképp hagyassék, amint az utolsó lakó, Mari, ott tartózkodása alatt volt elhelyezve, még a port sem szabad letörülni s Pált már másnap oda kellett szállítani az orvos egyenes tiltakozása dacára.

Milyen napok voltak ezek! Mistress Kark és férje (mert ő említendő másodhelyen) szerették volna, ha sosem lábad föl a beteg úr: átkozottul jól el volt sózva a hónapos szoba; Sir Ihon annyira meg volt elégedve azon állapottal, hogy ki s be járhatott Karkéknál, anélkül, hogy grogot kelljen innia, miszerint borzadva gondolt arra, midőn Pál végre elhagyhatni fogja a szobáját. Ami magát Pált illeti, nemcsak hogy szemlátomást épült, hanem jókedvét, élénkségét is vissza kezdé nyerni, minek előidézésében azon körülmény mellett, hogy időközben visszakapta elkobozott birtokait s engedélyt nyert a hazatérhetésre, nem csekély része volt Edithnek, ki sokat beszélt Mariról, Mari nagy szerelméről, s ki különben is oly kedves, édes társalgó volt, aminőt csak kívánhat magának egy szerelmes beteg. — Kit e szép, hideg

vonások, e szelíd jellegű halvány ajkak fájón emlékeztessenek, fájón és mégis gyönyörrel, azokra a más vonásokra, azokra a más piros, forró ajkakra, miket látálmáiban csókolt.

A szobát, melyet elfoglalt, csupán közös előszoba választotta el a Kark család lakosztályától, s Betty elfoglaltatása esetén, ha Pál valamit kívánt, Edith sietett annak eleget tenni, amikor aztán huzamosabban otffelejtette magát, míg nem lassankint bizonyos gyöngéd baráti viszony fejlődött köztük, mely csak bensőbbé erősült, midőn Pál annyira vitte, hogy az ágyat szabad volt elhagynia s egy-két óráig sétálni bent a fűtött szobában; ezen időt kizárólag Edith társaságában tölté, fölkeresve őt szobájában vagy a boltban, s ilyenkor nem bírta elnyomni bosszankodását, ha az orvos vagy akár Sir Ihon jötte által háborították.

Csakhogy addig sok víz lefolyt a Themsén! Majdnem az egész ősz és a fél telet ott húzta ki az ágyban, Mari volt szobájában, hol minden zigzug, hol minden bútordarab megszólította, alakot adva képzelődéseinek: »ott . . . ott ült, meglehet, azon a széken, mely a kályhánál áll, rólam gondolkozva, szomorún, sötéten . . . ott abban a sárga keretes tükörben nézte szép arcát, mikor fésülködött . . . hányszor megfogta puha fehér kezével azt a görbe ajtókilincset, ebből a kancsóból ivott . . . abban a szekrényben tartotta fehérneműjét . . .«

Égyszerre a szekrény tetején valami fekete foszlálynak csücskét pillantotta meg. Kérte Edithet, venné le onnan; az egy székre állt föl, hogy a porlepte tárgyat elérje.

— A Mari fátylal! — mondá Edith — itt feledte szegény.

A Mari fátylal! A Mari fátylal! ez a mondat hangzott mindenünnen, a boltajtó csattanása ezt hangoztatta odakinn, a szekerek behangzó zörgéséből e mondat bontakozott ki, még a kintornás távolról ideszűrődő zenéjének is ez volt refrénje: A Mari fátylal! A Mari fátylal!

A beteg megdicsőülve csókoltá össze százszor a szent ereklyét (az egyedülit Maritól, mert a forradalom után búcsútanul volt kénytelen menekülni), Edithnek kellett őt figyelmeztetni, hogy az az öltözékdarab még mindig tele van porral s hogy majd mit mond hozzá Mr. Lemling, az orvos, ha a mellére száll.

Bánta is ő most, akármit mond a tudós Mr. Lemling.

— Ne búsuljon, miss, biztosítom, mindjárt nem lesz rajta egy csepp por sem, lecsókolom.

— Adja ide, lekefélem.

— Oh, hogyzisnel — mondá Pál lelkesülten, újra csókokkal halmozva azt, — a világért sem, az ő kedves porát, izzadságát lerázni! Amit ő piszkolt be.

— Ön egy új kultuszt honosít meg, Sir.

— Ugye? — mondá Pál mosolyogva s a fátyolt keblére rejtve. — Ilyen vagyok én! Ha egész London enyim lenne e pillanatban, nem volnék annyira megelekedve, mint e mindennél drágább kincsel. Szinte érzem, hogy szívem dagad, sebesebben ver tőle.

— Ha szegény Mari tudná . . . — rebege Edith.

— Oh, ő tudni, látni fogja azt, mert itt lesz keblemen, míg őt meg nem találtam, és itt azután is örökké, e napok emlékéül. Gyűrt, eldobott rongy, amely az ő arcát takartad, óvtad, megbecsüllek öreg szolgál, együtt leszünk ezután, nem válunk el soha többé! Lássá, miss, hát nem mondom, hogy bolond vagyok, egy szerelmes süldődiák tenne körülbelül így. Ezt úgy hívják a kollégiumban: »Óda a fátyolhoz«.

Edith nem felelt; most már az ő füleiben zúgott mindenünnen ez a hang: . . . Kopott fátyol, nem válunk el soha többé.

Mily nagy szó az a »soha«. Egy koporsó, melybe magára zárja az ember a »Jelen«-t. Tud-e meglenni az az ember veszteg abban a koporsóban, amíg él? Hátha kedve támad fölrúgni a fedelét!

Pál mihelyt tehetette, legelső föladatul leveleket írt haza ismerőseinek Marit tudakozva: hol van? Gondolta, hátha visszautazott. A válaszok rendesen úgy hangzottak, hogy hiszen azt Pál tudhatja legjobban, hol van, mert még múlt júniusban ment utána Londonba. Majd sorba vette Mari rokonságát, náluk próbálva szerencsét, akként okoskodván, hogy bárhol legyen is, bizonyosan levelezik valamelyikkel: bizony azok is csak azt felelték, hogy mit bolondítja őket a Pali öcsém, mikor hát ezen kérdezősködő levél bepecsételéséhez is bizonyosan Mari húgom tartotta a pecsétviaszot; egyébiránt köszönik a szíves megemlékező levelet

s hála istennek egészségesek, mind közönségesen, köszöntetik, csókoltatják Pali öcsémet és a »fiatal menyecskét«.

De ez nem csüggeszté el Pált, csak megerősíté azon hitében, miszerint Mari még mindig itt Londonban van: márpedig ha itt van: szent, hogy föltalálja, ha kő kövön nem marad is, — csak egyszer fölépüljön.

Nos végre mint minden a világon, elérkezett az az idő is, amikor a tudós dr. Lemling azt mondta Pálnak:

— Ön már egészséges, Sir; mától fogva leveszem a kezemet önről.

— De bizonyos ön ebben? — kérde Pál, kinek már szinte rosszul esett a jelenlegi állapot bárminemű megváltoztatására gondolni.

— Megegyezem a fejemet, Sir, ha ön nem valóságos vasgyűrű.

Most már aztán utána kellett látni testestül-lelkestül a föladatnak, melyen Edith és Ralph fáradozásai hajótörést szenvedtek.

Pál nem is késett egy pillanatot sem. Mindjárt az első napokban amilyen nagy, nyakába vette Londont, tudakozódott az osztrák követségnél, fölkereste a menekültek immár oszladozni kezdő különféle klubjait, hol csak gyaníhatta, hogy Mari őt keresvén, megfordulhatott. Sehol semmi nyom — mindössze a »magyar egyesület«-ben emlékeztek rá, hogy Berényi Mária úrhölgy csakugyan járt ott és egy AlacsKay nevű urat tudakolt, de annak már négy hónapja is lehet. Lakcímét nem hagyta hátra.

Pál reményei, midőn hét hét után múlt el eredmény nélkül, kezdtek alászállni, s egy napon felhős homlokkal panaszkodott Edithnek:

— Átok nehezül reám . soha, sohasem fogom megtalálhatni .

— Ne essék kétségbe, Sir, jó az isten . Egy véletlen, egy perc . . .

— Minden vigasztalása hasztalan, barátném. Én, AlacsKay Pál, kezdek kételkedni az isteni gondviselésben . .

— Oh, Pál úr! Hátha az is egyenesen a gondviselés műve, hogy nem találkoznak.

Pál soká elgondolkozott.

— Lehet, hogy igaza van, Edith.

Azontúl kevesebbet említé Marit, a hasztalan kereséssel pedig majdnem teljesen fölhagyott; készülleteket tett hazájába visszatérni. De vele is az történt, ami a legtöbb emberrel, ki nagyon megszokott egy kedves várost, vagy helyet: állandóan a készülődésnél maradt s az »utolsó napokat«, mint nevezte, Edith és Ralph társaságában tölté. Édes boldog napok voltak, pedig hát nem volt semmi történetük. A leány kötött vagy hímezett, Sir Ihon sóhajtozott. (Ki tudja, mi baja egy idő óta?) Pál pedig nézte őket szivarozva és gondolkozva. És mégis olyan jól érezték magokat!

Hósnőnk egy idő óta föltűnően hidegebb, tartózkodóbb lett Pál iránt, megrezsent, ha jött, kezét visszahúzta, mikor meg akarta fogni, kevesebbet beszélt, s szavait rendesen Sir Ihonhoz intézte, ki egészen el volt ragadtatva e kedvező jelektől. Pál sokat, igen sokat gondolkozott e változásról s azt találta, hogy ő nagyon, nagyon szerencsétlen ember, kivel nem rokonszenvez senki. Pedig hiszen megmondta egyszer Ralph Ihonnak, hogy akadémiai taggá kell lennünk előbb, ha fiatal hölgyek kedélyvilágában kívánunk olvasni!

Pál ugyan nem lett akadémiai taggá (e beszély folyamán legalább), de olyasvalami történt, mitől világosabban kezdett látni.

Egy szép tavaszi délután Edith következőleg szólítá meg:

— Türelmetlenül vártam, Pál úr, míg ön kijő szobájából: fontos közlendőm van.

— Hogyan? nem tudott ön hívni, vagy bejönni, mint egyébkor?

— Mit gondol, Sir! Hisz az illetlen lenne.

— Oh, Edith, Edith! Mi történt önnel? Azelőtt ön . .

— Azelőtt — mondá és most elpirult —, mikor beteg volt ön. De minek e kitérés! Röviden, Sir, én egy fontos nyomra akadtam . . .

— Valóban? Miféle nyomra? Mi tárgyban?

Edith a szemrehányás rezgő hangján felelt, de valljuk be, e hangban volt valami mesterkéltség.

— Még kérheti? Mi más tárgyban, mint Marira vonatkozólag.

— Hallgatom önt — mondá Pál úr szinte egykedvűen.

— Az éjjel nem alhattam, sok minden között eszembe jutott volt szolgálónk, Eliz, ki most egy City-beli nagykereskedőnél van alkalmazva. E leány vitte ki a Mari holmiját a kocsira, s mint rémlett, még hosszabb beszélgetésbe is bocsátkozott a fiatal kocsissal.

— Nos?

— Ma reggel fölkerestem Elizt, nem-e emlékszik a kocsira, kinek útján könnyen megtudhatnók, hova vitte Marit. Ez az egyedüli helyes fonál, melyen nyomára akadhatunk.

— Nagyon, nagyon le vagyok kötelezve, édes Edith! Isten látja mit érzek, — de...

— Mit del Minden megvan, uram. Eliz nemcsak emlékszik a kocsira, hanem mint magát kifejezte, bensőbb ismeretségben állanak, s kész őt ide küldeni...

Pál úr a bajszát sodorta és elgondolkozott.

— Mind igen szép ez, csakhogy keveset hoz a konyhára. Kár volt a fáradságért! Valószínű, a fickó nem fog már visszaemlékezni.

— Ellenkezőleg, Sirl — tört ki végre Edithből a szó, mert az a fickó már itt is van, s kész önt odavezetni, ahol Mari lakik, vagy lakott...

Pál úr úgy tett, mint az elkényeztetett makacs gyermekek, kik forrón óhajtanak valamit, s mikor már megvan, kifogyhatatlanok a gáncsolásban: nekik az nem jó, nekik az nem így kell.

— Mit érek én azzal, föltéve, ha igazi helyre vezet is — hanyadik helyen lakhatik már azóta Mari! Félév nagy idő.

— Pál úr, én önt kezdem nem érteni; ha rögtön felöltöt nem vesz és nem indul, tudja meg, magam megyek.

— Menjünk együtt, miss!

Edith csak egy percig habozott.

— Nem bánom, Pál úr, mert érzem, hogy itthon meghalnék a bizonytalanságban.

— Oh, kegyed angyal, Edith! — kiáltá Pál lelkesedve, és megfogta a leány kezét, hogy arra egy csókot nyomjon erőszakkal.

A hidegajkú miss kacsója olyan forró volt, mint a parázs és remegett, mint a fázó lelkiismeret.

A kocsis a Marlborough street egyik háromemeletes háza előtt állott meg velök. Kihívták a házmestert.

— Tudni akarjuk, master — kezdé Pál —, hogy lakik-e itt, vagy lakott-e egy Berényi Mari nevezetű miss, ki mintegy félév előtt kell, hogy ide hurcolkodott legyen?

— Ki tudná azt, Sir. Az régen volt.

— Lással — mondá Pál Edithnek majdnem diadalmasan.

Edith néhány shillinget csúsztatott feleletül a házmester kezébe.

— De uram, önnek emlékeznie kell — szól —, egy szép magas hölgy, kék szemekkel, mindig fekete ruhát viselő . . .

— Valóban, Mylady . . . ön kíségeté emlékezőtehetségemet, a fekete ruhát viselő fiatal hölgy. Az ördögbe is nagyon jól emlékszem, két hó előtt hurcolkodott ki a Fleet street 10. sz. alá.

Pál izgatottan hajtá fejét a kocsi vánkósára, Edith némán húzódott a szögletbe, mialatt a kocsis a Fleet street felé hajtott.

Megvolt hát minden, amit óhajtottak. Mari ott lakik abban a házban, hol Pál lakott! Oda, arra a helyre vitte nyugtot nem engedő szerelme.

Miért, honnan e szótlanság? Nincs arcotokon örömmosoly, hogy az kiüljön most oda ragyogni? Így fogtok odaállni, hidegen, némán, gondolkozva, egyik a kedves, másik a barátné elé?

— Ő nem lesz ott már, Edith — mondá Pál fojtott hangon és hozzátette hirtelen —, félek, hogy nem lesz ott.

Az, akit megszólított, nem felelt; hanem leeresztette fátyolát, ne olvasson most az ő arcáról senki.

A Fleet streeti házmester éppen a kapuban ácsorgott, s mikor Pál előadá, hogy egy hölgyet keresnek, ki a Marlborough utcából húzódott ide, még csak ki sem hagyta beszélni.

— Ah, a feketeruhás miss, az ott lakik a Panpon anyónál, első emelet ötödik ajtó . . . Tessék fölsétálni: otthon van.

Pál meghökkenve nézett Edithre; annak az arca olyan sápadt lett, mint a halotté . . .

— Menjünk menjünk! — suttogá tompa, síri hangon.

— Ön rosszul van, miss.

— Nem vagyok! — kiáltá majdnem bosszús hangon.

Pál most már értett mindent . . . mindent . . .

Szántsándékkal lassítá lépteit a lépcsőkön, azon lépteket, mik már egy új életbe visznek, mely mögött úgy marad el ez a mostani, hogy vissza sem lesz szabad pillantani rá.

Az ötödik számú ajtónál nagyot dobbant szíve, hirtelen Edith keze után kapott, egy kimagyarázhatlan, bánatos, de édes tekintetet vetett a remegő nőre, ki kezét elfeledte visszahúzni, aztán az ellentétes érzelmektől reszkető hangon mondá, Edith másik kezét gyöngéden levéve a kilincsről:

— Oh, Edith! Ne forduljunk vissza innen, úgy amint jöttünk, minden nélkül? Még most lehet, Edith!

A hidegajkú miss szép szemeiben csodálatos tűz ragyogott föl, keze görcsösen szorítá vissza a Pálét, de ugyane percben a másik sebes csattanással nyomta meg a kilincset.

— Pál úr — szólt kemény hangnyomattal, miközben a nyíló ajtó csikordult —, ön megfélekedzik kötelességéről, Sir; én nem! Magyarországon vas terem. Angliában acél.

— Csak egy percig, miss! — dadogá Pál befelé tántorogva.

Egy kövér, közepes, kissé szeplős hölgy jött eléjük.

— Miss Berényit keressük . . .

— Itt Miss Berger lakik. Tán tévedés.

— A Marlborough utcából jött ide.

— Ugyanaz.

— Közönségesen gyászruhát visel.

— Igen, Mylady.

— Látni kívánjuk a misst.

— Valóban, Sir, nagy kitüntetés — szólt kacér mosolyal. — Én vagyok az, Sir!

— Ez esetben bocsánatot kérünk.

Alackay el nem fojthatott egy mosolyt s ott lent a kocsiban azon akarta kezdeni a társalgást, hogy élceket csinál a Miss Bergerre, de Edith szótlansága megfagyasztá az ő szavát is. Az ajtó előtti jelenet némán, nyomasztóan feküdt köztük, mint egy tenger. Az érzelmek zárja fölpatlant egy percre és ismét lecsapódott . . . Halálos csend honolt a kocsiban, mely robogva haladott a kövezeten, London

nyüzsgő utcáin. Ki mert volna most megszólalni? Milyen szó is következhetnék még ezek után? Olyan-e, mely elsimítsa azt a jelenetet, vagy olyan, mely áthidalja egy következőhöz?

Mikor a Newton utcai házhoz értek, Edith hirtelen föl-rántá az ajtót és kiugrott.

— Megálljon, miss — mondá Pál vakmerőn eléje lépve —, ne menjünk így e házba a kétely és bizonytalanság pok-lávall Edith! édes Edith! tudja meg előbb, hogy én szeretem, kimondhatatlanul! Legyen nőm!

Edith, mint az álomlátó, behunyt szemmel hallgatta e szavakat, mik, úgy érezte, villámként futnak keresztül minden ízén, megdicsőült gyönyört árasztva; kezével a kapu-oszlopba fogódzék, hogy el ne szédüljön röpülése közben az ég felé, másik kezét lankadtan terjeszti ki a levegőbe, kihullatva az útközben vásárolt tárgyakat.

— Feleljen nekem erre, Edith! — suttogá Pál a szét-hullott tárgyakért lehajolva.

A leány ajkán, a hidegnek gúnyolt ajkon, már ott lebegett az üdvözítő felelet, a legköltőibb, a legszentebb szó, csak az alakot kereste még, a külső mezt, melyben diadal-újtára keljen, midőn a lehajolt ifjú mellén kissé szétvált az ing és látni engedé a fekete ereklyét, a Mari fátylát.

Edith összerezent.

— Feleljen, Edith! — sürgeté az ifjú.

— Erre a kérdésre nem felelek, Sir.

Pál elsápadt.

— Legalább most még nem — toldá utána, arcát elfor-dítva.

— Meddig?

— Lehet, hogy nagyon sokáig! — kiáltá s hirtelen eltűnt a boltba. Pál szóttanul ment szobájába és csomagolni kezdett. Estefelé beüzent Betty által Karkékhoz, hogy hol-nap hazautazik, a szobát visszabocsátja rendelkezésükre.

— Mennydörgöttét! Hát te mi a mennykőt csinálsz? — álmélkodék a belépő Ralph, kinek arca szinte sugárzott a jókedvtől. — Akasszanak föl, ha nem úgy nézsz ki, mint egy megvert ellenség. Nos, ezzel a sok bőrönddel meg mi történik?

- Utazom holnap haza.
- Abból ugyan semmi sem lesz — kacagott Ralph.
- Szeretném tudni, miért?
- Két okból, Sir; először mert nem bocsátlak s másodszor mert. mert nagy dolgok fognak történni a te barátoddal. a vén megátalkodott fickóval, amiket te bizonyára be fogsz várni.
- Valóban, Ralph, te ma különösen nézsz ki, — glaszé kesztyűk, fehér nyakkendő, folsütött haj
- A vén Ralph ma nagy dologra szánta el magát.
- Talán udvari estélyre vagy hivatalos?
- Följebb!
- Akkor hát magánkihallgatás a királynónél?
- Még följebb!
- Elvégre is mi közöm hozzá! — mondá mély keserűség hangján.
- Nem úgy, édes Pál, hiszen előtted nincs titkom. Be van-e jól csukva az ajtó? Halld tehát, — én leánykérőbe indultam.
- Magadnak?
- Mennydörgettét? ki másnak?
- Dickről hamarabb föltettem volna ezt a bolondságot. Azt gondoltam, neki.
- Tréfán kívül, Pál, én komolyan megfélekeztem régi enémről . . . sakk-matt vagyok, élni sem akarok amagyal nélkül. Milyen nő, Pál, milyen nő!
- Jókor dicséred előttem a nőket — veté oda Pál sötéten, majdnem durván.
- Mi bajod velök? — kérdé Ralph megütközve.
- Éppen most kaptam egyiktől kosarat.
- Te kosarat, lehetséges az? De hát Mari?
- Marit nem lehet föltalálni s elvégre is nem tehetek róla, ha bolondulásig beleszerettem időközben Edithbe.
- E-dith-be? — tagolá az érdemes gentleman, megüvegesedett szemekkel bámulva a beszélőre. Ajka görcsösen mozgott, valamit mondani akart, aztán mintha magával küzdene, összeszorítá szájaszéleit, finom batiszt zsebkendőjével megtörölé halálos verejtéket izzadó homlokát, levágta magát egy karosszékbe, angolosan keresztbe vetette a lábait és ott

ült némán, mereven, mint egy sírból kelt rém. Pál nem olyan kedélyben volt, hogy háborgatta volna.

— Tehát Edith-től kaptál kosarat? — törte meg végre ő a csendet síri hangon.

— Hányszor mondjam?

Megint hosszú hallgatás következék.

— És most mit szándékozol tenni?

Pál vállat vont.

— Hát én tudom? Holnap hazautazom, ha ugyan még holnapig főbe nem lövöm magam.

Ralph fölkel, kalapját vette és szilárd léptekkel nyitott be Edith szobájába. Egy nemes elhatározás visszaadta erejét.

— Miss! — mondá — legyen előttem bizalmas, mi okból utasítá vissza Pál szerelmét?

— Ez az én titkom, Sir. Remélem, nem kíván számadásra vonni?

— Azt nem, hanem tudja, hogy nagy gyengém a diplomáciai közbelépés, s azért voltam oly bátor, ha tán némi félreértések forognának fönn, mert igaz, hogy barátomat Marihoz kötötte a múlt, de e lekötelezettség sem lehet örökös, a szívnek jogai vannak. Mari meg is halhatott azóta, vagy ki tudja, férjhez mehetett. . .

— Igaz, Sir — szólt Edith kevés vártatva —, de ki felel nekem, hogy Pál irántam való szerelme nem egyéb gyorsan föllobbant s még gyorsabban kialvó szalmalángnál? Addig, míg a Mari fátylát keblén hordozza, az ő vőlegénye, és Kark Edith nem követi el azt a merészséget, hogy ily ereklyén keresztül tolakodjék egy férfiszívhez. Ez az én feleletem önhöz, Sir Ihon. Meg van ön elégedve?

— Tökéletesen, miss, — isten önnel!

Mrs. Kark és férje annyira elérzékenyülének a derék lakó hirtelen elutazása fölött, miszerint elhatározták őt és Sir Ralphot egy csésze teára meghívni, fölhasználván ezen alkalmat a mistress arra, hogy miután a teázás a már teljes számúra szaporodott Rivière-féle ezüstcsészékből fog történni, az összhang kedvéért soha vissza nem adom fejében elkérje Ralphtól a még hiányzó kannát és cukortartót is. Ez megtörténvén, Pál és Ralph úr megjelenése után behozatott a kormos, vízzel színig töltött üst, s a konyhában sürgölődő mistress

megparancsolá Edithnek, hogy az urakat mulattassa odabent, addig, míg ő és Kark úr megjelenhetik, valamint gyújtsa meg a szeszt is.

A kékes, rózsaszín szélű láng vígan lobogott föl (jele, hogy tisztességes 32 fokú szeszt tart Mr. Kark) túlcsapva még az üst födőjén is. Valódi angolok előtt mindig ünnepélyes pillanat a teafozós ezen tényleges kezdete. Vidám családi kör, pattogó tűz a kandallóban, és kékes lángú teaüst az asztal közepén. . . Tán még a paradicsomot is úgy képzelik, hogy az angyalok forró teát öntenek aranycsészékbe (sok rummal), aztán sorba nyújtogatják az odakerült brit alattvalóknak, kik hason fekve heverésznek az éden szalonjaiban, mindenik egy-egy gyapjúsákon.

Ez ünnepélyes pillanatban (ti. Karkéknál) két férfi a pamlagon ült, Edith pedig az asztalnál állott. Mindenki szeme az üstre volt irányozva és a lángra, mert valljuk be, hogy a láng regényes elem, szerelmesek társalgója, ábrándos gondolatok ébresztője sat.

Pál csendesen fölkelt helyéről és hirtelen odalépett az asztalhoz. Arca ünnepélyes volt és szomorú, szemeit Edithre szegezte, ki némán süté le a magáét s amikor újra fölemelte, csodálva látta, hogy az üst lángnyelvei zizegve csapnak össze egy röpké, könnyed tárgy fölött, mit az ifjú dobott oda marta-lékul.

— A Mari fátyla! — kiáltá Edith utána kapva.

Pál gyöngéden megfogta kezét, hogy megakadályozza.

. . . Hangulatteljes pillanat volt ez, nyomasztó és szomorú . . .

Egy emléket temettek . . . mélyen, mélyen a megsemmisülésbe, — ahonnan nincsen föltámadás soha . . . soha.

A láng még egyszer nagyot, szilaját lobbant, azután kialudt végképp. Még akkor sem tudták levenni szemeiket arról a parányi hamuról: pedig hiszen nedves volt a könnytől mind a négy szem, nem sokat lehetett vele látni.

— Miért tette ezt . . . miért tette? — rebegé Edith mintegy álomból ocsúdva.

— Önért, kedves Edith, egyedül önért! Ön kívánta

— sóhajta Pál, megölelve az imádott nőt.

Az nem szabódott nagyon s ha oly villámsebessen elfordult az ölelő karoktól, az csak a szűzi szeméremnek és azon

vágnak tulajdonítható, hogy az áruló Sir Ihont megfenyegesse ujjaival.

Hanem Sir Ihon már akkor szép észrevétlenül fölszedte a sátorfát, kitért a jelenet elől, melyet annyi önfeláldozással ő készített elő. Annyi hidegvér már mégsem volt benne, hogy végignézze, mikor a »hideg ajkak« először megcsókolják. Nem kívánt gyönyörködni diplomáciai közvetítésének korán megtermett gyümölcseiben: a diplomata vet, de nem arat. Később azonban előkerült s olyan egykedvűen szürcsölte teáját egy Rivière-féle csészéből, mintha egyéb sem történt volna a világrend folyásában, mint az, mit Mrs. Kark hajtott egyre, hogy tudniillik valami égésszag van a szobában.

— Ön ugye nem érzi, miss? — kérde Pál Edithől halkán.

Edith odahajolt az ifjúhoz és azt suttogta vissza magyarul:

— Érzem, kedves Pál, és érezni fogom örökké.

— Igen, Edith, ez szomorú nap legyen nekünk! Az örömet hagyjuk holnapra; legyen ma még édes titok... Az ördögbe is, Ralph! — mond aztán Ihonhoz fordulva angolul — te ma elmulasztottad dolgodat!

Sir Ihon nem jött zavarba.

— Elmaradt, mint a te utazásod! — dörmögé. — Egy igazi angol mindig várhat.

Pedig hiszen tudta nagyon jól, hogy már ő »nem várhat«. De angol volt s azonfelül jószívú, »talpig jószívú fickó« — mint a klubban nevezték —, mely két kiváló tulajdonságánál fogva ez eseménnyel szemben filozóf lett és költő egyszerre.

— A szerelem cudar önző dolog! — dűnnyögé midőn a társaságtól elszakadva fölfelé botorkált a lépcsőkön.

Ott fönt ágyában pedig sokáig gondolkozott arról, hogy holnap, úgy lehet, egy gyászruhás, bánatos arcú hölgy fog föl s alá járni a City fényes utcáin, szembenézve minden délceg férfit, ki az ő vőlegényéhez, AlacsKay Pálhoz hasonlít! Szegény, búbánatos arcú, fekete ruhás hölgy! ne keresd hiábál... .

Úgy éjjél felé azonban mégis megnyugodott a történeteken, mert hát mindezek miatt végre is nem esik ki a világ feneké, a világ ezentúl is forogni fog, mint eddig, a maga tengelye körül, s a brit földön holnaptól fogva is csak akkor fog kezdődni a nap, mikor Dick jónak látja reggel behozni a teát.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- MK = Mikszáth Kálmán
 MKm = Mikszáth Kálmán Munkái. (Borítéklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1–33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889–1908.
 Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1–32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
 Hi = Hátrahagyott iratok. (A Jk folytatása.) 1–19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
 MKmR – Fr = Mikszáth Kálmán Művei. 1–50. köt. Bp. Révai–Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül. [1929–1931.]
 Krk = A jelen kritikai kiadás.
 Visszaeml. 1922. és 1957. = Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezései. [1. kiad.] Rubinyi Mózes bevezetésével és jegyzeteivel. Bp. 1922. Athenaeum kiad. [2. kiad.] Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Király István. Bp. 1957. Szépirodalmi Könyvkiadó.
 M. = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
 MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
 OSzK = Országos Széchényi Könyvtár.
 [Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései és megjegyzései.

TUDNIVALÓK

A jelen kötetbe foglalt elbeszélések kéziratai nem maradtak fenn.

Itt jegyezzük meg — mint ez a Krk *Elbeszélések* című ciklusának korábbi köteteiből is kitűnt —, hogy a kritika Mikszáth elbeszéléseinek túlnyomó többségével alig foglalkozott. Ezért ahol egy-egy novellával kapcsolatban érdemleges megállapítást nem találunk, ott nem is jelezzük az irodalom hiányát.

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

BÉRCZY MARI EMLÉKE

Az öreg *Dankó* bácsi történetének elején, ahol az író az ifjúság édes emlékeibe feledkezik, van egy részlet, amely mellett hosszasabban kell időznünk.

»... a régi ismerős tantermekben — úgymond — most is megtalálom hajdani ülőhelyemet, ha egyébről nem, akkor az ideálom padba faragott kezdő névbetűről, a „B. M.”-ről bizonyosan.«

(E szakaszt MK az 1881. évi kidolgozásból kihagyta, minthogy azt kifejezetten a tanulóifjúságnak szánta.)

A padba faragott névbetűk emléke még egyszer felbukkan Mikszáth egy másik (1895—96-ból való) írásában, és pedig a *Prakovszky-regényben* (Krk 8. köt. 162. l.). »Hogyan lesz a kamasz ifjúvá?« — kérdi. Felelete ez: »Kamaszkorodban még a magad nevét faragtat be a padokba, most már az ideálad névbetűire szokik rá a bicskád...«

Mikszáth ifjúságának e rejtett szavakba foglalt szép emlékét a fenti utalással kapcsolatosan kívánjuk közelebből megvilágítani, mert írásaiban itt tűnik fel utoljára.

A részletesebb kitérésre már csak azért is szükség van, mert Mikszáth összes műveinek föltárása során már két ízben érintettük a romantikus idill emlékét. A *Levelezés* I. kötete (Krk 24. köt.) ismételtelen foglalkozik Bérczy Mari személyével, a *Cikkek és Karcolatok* I. kötetében pedig utaltunk is arra, hogy a fiatal Mikszáthnak Mauks Ilonka mellett — időben még az Ilonkával kötött ismeretség előtt — Bérczy Mari volt legfőbb ideálja. *Valamivel több a semminél* c. karcolatában (Krk 51. köt.) a két kedves lányalak körvonalait rajzolgatja...

Engem a véletlen a legutóbbi évek során abban a szerencsében részesített, hogy legkedvesebb barátaim közé számíthatom Bérczy Mari fiát, *Dr. Garam Jenő* egyetemi tisztviselőt, aki szíves volt — e kiadványban való felhasználás végett — rendelkezésemre bocsátani az édesanyjára vonatkozó családi iratokat, leveleket és édesanyjának arcképeit, amelyekből közvetlenül megismerhetjük Mikszáth első ideáljának finom szépségű vonásait.

Bérczy Mari családja és Mikszáthék Szklabonyán nemcsak jó ismerősök voltak, hanem »atyafiságot« is tartottak. Nem voltak rokonok, ahogy a *Levelezés* egyik jegyzete (Krk 24. köt. 247. l.) mondja, s Mikszáth nem is udvarolt neki »hevesen«, — de őszinte vonzalmat, »szimpátiát« érzett »e szende kifejezésű, fekete szemű, szeszélyes

leánya» iránt, aki »még gyermek volt, mikor megismerte . . .« (Krk 24. köt. 140. l. és 51. köt. 65. l.).

Ismeretségük a két család atyafiságos viszonyán alapult. Ugyanis Bérczy Mari anyai nagyapja, Kiss János (a kékkői Balassák egykori tisztartója) Mikszáth Kálmánnak keresztapja volt; így tehát Mari nagyapja és Mikszáth édesapja komaságba kerültek. E kapcsolat révén aztán a fiatal Mikszáth elég gyakran ellátogatott keresztapjához, ahol nyaranta Mariék is heteket—hónapokat töltöttek.

Mari családját a nagyszülőikig visszamenően következőképp vezetjük le:

Apai ág. Nagyapja: Bérczy János (1776—1839) Nógrád megye »physikusa«, vagyis orvosa volt. Ennek felesége: Vajkai Molnár Juliánna (1785—1847). Házasságukból két fiú született: Lajos (1809—1883) és Károly (1821—1867). Károly író és költő, Petőfi és Arany barátja, az Anyegin első, kitűnő fordítója volt.

Az apa, Bérczy Lajos alügyész volt Balassagyarmaton. 1842. okt. 9-én kötött házasságot Mikszáth keresztapjának leányával, Kiss Erzsébettel (élt 1823—1865). E házasságból öt gyermek született, és—pedig: Sándor (uradalmi főszámvevő), Vilma (Vancsó Gyula pesti ügyvéd felesége), *Mária Anna*, Jenő (aki tanári diplomát szerzett; Kaposvárott, év nélkül megjelent bölcsészdoktori disszertációja Bacsányi Jánosról szól); és végül az ötödik Anna (Pannika, aki huszonöt éves korában hunyt el Balassagyarmaton, 1880-ban).

Anyai ág. Nagyapja: Kiss János, a kékkői Balassák egykori tisztartója, aki nyugalomba vonulva Szklabonyán vett egy kis birtokot és ott telepedett le. Felesége: Braidsver Anna. (Kiss Jánosról és sógornőiről — nem pedig testvérhúgairól! — szól Mikszáthnak *A kakas, a nénik, meg a bácsi* c. elbeszélése. Ld. *A saját ábrázatomról* c. kötetében.) Leányuk: Kiss Erzsébet, Bérczy Mari édesanyja.

Mari (Mária Anna) 1850. febr. 5-én született Balassagyarmaton. (Keresztelőpapa az ottani plébános, Imády Károly volt, akit Mikszáth balassagyarmati tárgyú novelláiban nemegyszer említ. Ld. Krk 27. köt.)

Az 1860-as évek elején tehát, amikor a Bérczy kisasszony nevetűt Mikszáth az iskolai padokba faragta, Mari tizenkét-tizenégy-tizenhat éves hajadon lehetett.

Amit az ártatlan szklabonyai idillből tudunk, annak emlékét — az elbeszélésekben szétszórt utalások mellett — jórészt a fennmaradt levelezés (Mikszáthnak Ilonkához írt néhány levele) őrizte meg (Krk 24. köt.). Mikszáth időnként ellátogatott a Szklabonyán, Kiss Jánoséknál nyaraló Bérczyékhez, de fölkereste őket lakóhelyükön, Balassagyarmaton is. Jogász korában — ha lerándultak Pestre — kíséretükbe szegődött a Nemzeti Színházban, mint ahogy később Ilonkákhoz csatlakozott, ha színházba mentek . . .

A Bérczy Marihoz fűződő vonzalmat pár év múlva a Mauks Ilonka iránti szerelem váltotta fel, midőn Mikszáth balassagyarmati esküdt korában megismerkedett főnöke leányával. Ilonka komoly vetélytársnak tekintette a szelíd lelkű, passzív természetű Marit, s szeszélyeinek, akaratosságának része lehetett abban, hogy Mikszáth

a Mariról szóló fiataalkori elbeszéléseit megsemmisítette, amint ezt levelezéséből sejthetjük.

Mikszáth korán megnősült. 1873. júl. 13-án tartotta esküvőjét Mauks Ilonkával.

Mari 1878. márc. 19-én kötött házasságot Garam Jenő balassagyarmati törvényszéki bíróval, aki 1841-ben született és 1918-ban halt meg Budapesten. (Mikszáthot tehát még Balassagyarmatról jól ismerte.)

Házasságuk boldog volt és nagy gyermekáldással járt. Hat gyermekük született: Edit (1879), Lucia (1880) — ezek mindketten zsege gyermekkorban haltak meg; Arisztid (1881), Gabriella (1883), Izabella (1885) és az én adatszolgáltató kedves barátom, Jenő (1888).

Garam Jenóné Bérczy Mária Anna ötven éves korában, 1900. febr. 23-án hunyt el Budapesten. Férje — felesége végakarataához híven — Mari legjobb barátójét, Gozsdu Máriát (Gozsdu Elek testvérét) választotta gyermekei nevelőanyjának. Garam Jenő magas bírói tisztségeket viselt; mint ítéltáblai bíró vonult nyugalomba.

Felidézve Mikszáth legelső, diákkori ideáljának emlékét, megemlítve Mari rokonságát (amelyre Mikszáth némely novellájával kapcsolatosan már utaltunk s még utalni fogunk) — még csak annyit kívánunk följegyezni, hogy Mikszáthnak — házasságkötése után — a Bérczy családdal minden kapcsolata megszakadt. Amikor Mari legkisebbik fia, Jenő, mint Mikszáth kisebbik fiának, Albertnek jogásztársa egyszer (1907-ben) fölkereste Szentkirályi utcai (Mikszáth téri) otthonukat: az író is dolgozószobájába kérte Bérczy Mari fiát. Tőle, s csak ekkor tudta meg, hogy az egykori »szende arckifejezésű, fekete szemű leányka« már hét éve elköltözött az élők sorából . . .

Dr. Garam Jenő kedves barátom szívességéből az alábbiakban közlöm Mikszáthnak Bérczy Marihoz írt, egyetlen fennmaradt levelét. (Kelt Szklabonyán 1870. febr. 24-én.)

A levelet betűhíven publikálom, hogy később bármikor egy betűhív kiadásban is felhasználható legyen.

MIKSZÁTH KÁLMÁN — BÉRCZY MARINAK

Tisztelt Mari Kisasszony!

Hogy a regényt melynek Kegyed által olvasott egy fejezetét tegnap kaptam meg, nem küldöm azt fölösleges mondanom, hogy mért nem küldöm, azt szőszaporítás megírnom, mert Mari kisasszony úgy is tudja hogy azért mert »nem lehet«

Nem én volnék én, ha minden »lehetségest« el nem követnék azért, hogy »nehány napját derültté« tegyem, mit én hajlandó vagyok ugyan olyan u d v a r i a s kifejezésnek tartani, mely nem fejez ki semmit s mely egészen jól fér ki arra a keskeny névlapra hogy a tartalmat szaporítsa.

Én is szoktam ílyet használni néha, de mikor Kegyeddal beszélgetek soha.

Mert vannak esetek mikor az udvariasság nem járja. .
A szép művészi szobrot vétek tele hányni virággal, az csak a hatást rontaná.

Egyébiránt ezt nem azért mondom, mintha én is olyan szobornak tartanám magamat; sőt épen nagyon jól rám fér egy egy eltévedt udvarias kifejezés, ha nem tudj' az isten még sem szeretek vele takaródní.

De talán még is csak elmondom hogy miért nem küldöm a beszélyt. Épen hat okom van rá. Minthogy azonban öt ok olyan mely el tud enyészni az én akaratom előtt, csak a hatodikat említem meg mely »még« a Kegyed akarata előtt sem bír elenyészni; az pedig nem egyéb mint hogy már valami négy hét előtt Pestre küldtem a kéziratot azon ígérettel hogy az »elmara-dott részt« utólagosan küldöm el.

Egyébiránt az egész három füzetnek ezen fejezete volt a legjellemzőbb Palmára nézve, habár a legérdektelenebb is talán mint minden jellemezés.

Hogy Palma érdeklí kissé, azon nem csodálkozom, mert magam is büszkén szoktam megemlékezni ezen alakomról melynek olyan megrázó szerepet adtam — a mint azt Mari kisasszony körülbelül Május közepén okvetlenül látní fogja, a mikor eleget tehetni reménylek kívánságának.

Addig is azonban határozottan tiltakozom, hogy az én kívánságom teljesült az' által, miszerint Mari kisasszony Palmában csak annyiban ismert magára a meny nyiben néha? Kegyed is gonosz.

Bocsássa meg hogy annyi sokat megengedtem magamnak a múltban, miszerint jogot adtam ilyen hiedelemre a jelenben.

Mikor Palmát írtam még arra sem számítottam hogy valaha napvilágot lásson — legfeljebb öreg koromban, mikor már az a mi most még gyémánt, fény és »rózsailleset« mind nem lesz egyéb mint egyszerű »füst« és »kőd« — s épen azért úgy írtam le Palmát a mint az lelkemben él: ha néhol fényesebb a »szín« vagy halaványabb azt ne az én rossz felfogásomnak hanem azon »pedant« szabályoknak tessék tulajdonítani mivel valamely beszély írójának mindíg meg kell küzdeni.

Ez okból kérem miszerint ne mondja Mari k.a. hogy nincs eltalálva, mert akkor kénytelen leszék vissza mondani, hogy kettőnk közül valaki nem lát jó l.

Nagyon lehetséges, hogy az én vagyok.

Hanem az is lehet hogy ha ma írnám le Palmát, egészen más alak válna belőle: ha holnap írnám talán már rá sem lehetne ösmerni a maira, s ha tíz év múlva írnám talán nem is hasonlítana egyikre sem.

Vannak bizonyos tárgyak a miket mindennap más szemüvegen keresztül néz az ember. —

Mikor pedig Mari kisasszony idáig jön levelem elolvasásában akkor három eset valószínűsége tűnik fel előttem.

Vagy mosolyogva dobja el hogy »de 'iszen még is jó dolguk van azoknak az együgyű falusiaknak a kik még erre is ráérnek (és ez ellen alig lehet kifogásom)

Vagy pedig fog egyet jegyei [= névjegyei] közül melyre olyan gyönyörű [!] keresztnevet gondolt ki s egy pár toll vonással lefőz mint — rendesen. (ez ellen meg épen nincs kifogásom)

Vagy pedig haragos arcot csinál, hogy milyen szemtelenség az tőlem végképen mellőzni az etiquette szabályait s ilyen v a k m e r ő és b a r á t s á g o s levelezést kezdeni.

De már engedje meg ez ellen aztán van kifogásom.

Szeretném ugyan kitömetni azt az embert a ki a mai illem-szabályokat kitalálta, hanem azért ha már egyszer megvannak mégis tisztelem őket; azt azonban még sem tarthatom helyesnek hogy nekünk n e l e h e s s e n p a p i r o s o n b e s z é l g e t n i .

Bár csak K e g y e d s e m t a l á l n á h e l y e s n e k . . .

(Ez a vakmerőségre czélzó védelmem)

A mi pedig a barátságos hangot illeti, egyszer . . . (nagyon régen volt, de még sem olyan régen hogy elfeledtem volna) azt mondta Mari kisasszony hogy: b a r á t n é m .

Ez az egy szó olyan »n a g y b a n k ó « volt nálam, miszerint meg nem állhattam hogy »f e l n e v á l t s a m «

Ezt az egy gyengességemet (a sok közül) a nagy bankók irányában úgy is tudja.

Mély tisztelője

Kelt Szklabonyán Február 24. 870.

Mikszáth Kálmán

A levélnek — a fiatal Mikszáth kedvesen évődő hangja mellett — legfőbb értéke egy ma már ismeretlen »beszély«-ére vonatkozó tájékoztatása. A beszély hősnőjét Pálmának hívták, akiben Mari saját-magára ismerhetett. A levél szerint Mikszáth a beszélyt Pestre küldte valamelyik lapnak, amely állítólag májusban közölni fogja. Az elbeszélés, sajnós, nem jelent meg, aminek okát talán abban is kereshetjük, hogy Mikszáth befejezetlenül küldte fel az előttünk ismeretlen szerkesztőségnek »azon ígérettel, hogy az „elmaradott részt” utólagosan küldi el«.

Mikszáthnak az 1870-es évek elejéről való, ifjúkori elbeszélései között egy sincs, amely még a legcsekélyebb mértékben is emlékeztetne erre a levelében említett novellára. Több olyan ifjúkori elbeszéléséről tudunk, amelynek csak címét vagy témáját említi írásában. A Mariról mintázott »Pálma« történetét is ezek közé kell sorolnunk.

MIKSZÁTH SZEGEDEN

A Budapesti Napilap megszűnése (1878. febr. 10.) után Mikszáth hónapokig állástalanul, nagy szegénységben élt Pesten.

Igen nagy segítséget, egy új élet reményét jelentette számára, hogy meghívták az akkoriban létesült Szegedi Napló munkatársául. A Szegedi Napló független politikai napilap volt. Szerkesztője Eisenstädter Lukács, aki később (1880 őszén) Enyedire magyarosította nevét. Mikszáth szívesen fogadta a meghívást. 1878 július végén költözött Szegedre és 1880 december végéig volt szegedi lakos.

Az irodalomtörténet már ismételten megállapította, hogy ez a harmadfél esztendő Mikszáth pályájának egyik legértékesebb fejezete és valóságos fordulópont életében. Nógrád és a főváros után megismerte az ország egy másik vidékét, az Alföld szívét, törzsökös népével, ízes, tömör beszédmódjával és sajátos lelkialkatával. Mikszáth művészte valósággal kiteljesedett a szegedi években.

A szegedi évek történetét többen is megírták, elegendő tehát, ha e tekintetben sommásan a Mikszáth-irodalomhoz utasítjuk az olvasót. Egyébként is a szegedi évek publicisztikai dolgozatai (előreláthatóan a *Cikkek és Karcolatok V–IX.* sz. kötete, vagyis a Krk 55—59. sz. kötetei) részletesen kifejtik majd Mikszáth szegedi kapcsolatait.

Mi most csupán nyomatékosan hangsúlyozni kívántuk ennek a két és fél esztendőnek a jelentőségét, minthogy a jelen kötet csaknem teljesen magában foglalja az idetartozó szépirodalmi termést.

TÁJÉKOZTATÓ A TÉMAVÁLTOZATOK KÖZLÉSÉRŐL

Mikszáth szegedi elbeszélései között két feltűnő sajátsgot állapíthatunk meg:

Az egyik az, hogy korábbi, Pesten írt és ott megjelent novellái közül egypárat a szegedi viszonyokhoz alkalmazva átdolgozott (nagyreszt újrafogalmazott). Ilyenek: *Tudományos értekezés a hidegláztól* (Krk 27. köt.), valamint *Mire jó a kártya?* (Krk 29. köt.) — szegedi változata: *A páciens*; *Egy igazi kísértet* — szegedi változata: *János úr a politikus, vagy a szegedi kísértet*; *A rendőr* (Krk 29. köt.) — szegedi változata: *Szegedi titkok* stb.

Másik sajátos eljárása, hogy a Szegedi Naplóban gyors határidőre írt novellái egy részét később, Pesten, az ottani lapok és folyóiratok, főleg pedig a kötetkiadások számára újból kidolgozta. Példák: *A kis Lala levele*, 1878 — későbbi kidolgozása: *A vásárfia* (1881); *A fekete asszony*, 1879 — későbbi kidolgozása ugyanilyen címen: 1884; *A tiz forintos kutya*, 1879 — későbbi kidolgozása: *A »Burkus«* (*Pipa-csok a búzában* c. kötetében); *A mézesetek*, 1879 — későbbi kidolgozása: *A gyerekek (A jó palócok* c. kötetében); *A hidegajkú*, 1880 — későbbi kidolgozása: *»Kék kakas«* a *Kerepesi úton* (1881); *A kis Szegedi Gergely*, 1880 — későbbi kidolgozása: *Apabácsika (Az apró gentry és a nép* c. kötetében); *Egy jelenet a vész napjaiból*, 1880 — későbbi kidolgozása: *A szegény jámbor ármádia (Az apró gentry és a nép* c. kötetében).

Mindkét eljárása alkalmával Mikszáth nem a szokásos — regényeinél (KrK 1—23. köt.) elemzett — gyakorlatát követte, amikor is többnyire csak stíláriis változtatásokat végzett (= »szövegváltozatok«), hanem gyökeresen átdolgozta, szerkezetileg is átformálta, hosszú szakaszokkal bővítette vagy rövidítette, egyszerre igen nagy mértékben módosította az első kidolgozást.

Mindenzen változtatások olyan terjedelműek és annyira gyökeresen érintik a kidolgozott témákat, hogy azok — egymáshoz viszonyítva — már nem tekinthetők csak »szövegváltozatoknak«. Annál jóval többek: *témaváltozatok*.

Mikszáth írói munkájának efféle példáival egypárszor már az *Elbeszélések* I—III. kötetében is találkoztunk (KrK 27—29. köt.), de akkori (1870—1877. évi) szörványos előfordulásuk miatt az egyik témaváltozatot (többnyire a legkésőbbi kidolgozást) a főszövegben, a másikat pedig a jegyzetek között helyeztük el.

Most azonban, hogy — kifejezetten a szegedi termésben! — feltűnő gyakorisággal jelentkeznek a »témaváltozatok«, nem akarjuk ezeknek a *lényegükben is különböző* elbeszéléseknek első kidolgozásait sommásan hátravetni a jegyzetek közé, hanem külön-külön közöljük valamennyit a főszövegben, keletkezésük, illetőleg megjelenésük időrendjében. Ilyen módon az irodalomtörténeti vizsgálódás és a közönségérdeklődés számára egyaránt sokkal világosabban, könnyebben áttekinthetővé válik Mikszáth évenkénti termése és témaváltozatainak skálája.

A »SZEGEDI KÖNYVE« IRODALMA

A jelen kötet elbeszéléseinek zöme a Szegedi Naplóban jelent meg. E novelláknak és rajzoknak csak egy része került kötetbe, és pedig főleg a *Szeged könyve* (I—II. köt. 1914.) című kiadványba (Jk 38—39. köt. Hi 6—7. köt. 1914.).

Az olvasónak bizonyára feltűnik, hogy a gyűjteményünkben szereplő elbeszélések közül vajmi kevésnek van »irodalma«. Ennek természetes magyarázata az, hogy az eddig csak szétszórtan kallódó (nagyreszt álneven vagy névtelenül megjelent) írásokkal senki sem foglalkozott, természetellenes magyarázata pedig az, hogy a *Szeged*

könyve I—II. kötetének alig volt sajtóvisszhangja. E két kötet 1914-ben jelent meg, vagyis az első világháború kezdetén. A világháború eseményei minden más kérdést háttérbe szorítottak, s nemcsak a szegedi írások gyűjteménye, hanem Mikszáth többi posztumusz kötete is (a Hi-kötetek túlnyomó része !) legfeljebb ha egy-két soros említésben részesült.

Ennek előrebocsátásával a *Szeged könyve* I—II. kötetére vonatkozólag csakis az alábbi sovány eredményről tájékoztathatjuk az olvasót:

Az egykorú sajtó — az említett világháborús okok miatt — legfeljebb csak bibliográfiai adatközlésre, a kiadvány megjelenésének bejelentésére szorítkozott. »Sajtó«-n — sajnos — csak egy tudományos folyóiratot érthetünk ezúttal, mert sem a napilapok, sem az általános jellegű, közérdekű folyóiratok nem vették a fáradságot, hogy Mikszáth addig ismeretlen írásainak — általában a Hi-sorozat nagy részének — megjelenéséről, a magyar irodalmi kincstár jelentős gyarapodásáról tudomást szerezzenek és olvasóikat ezekről tájékoztassák . . . Egyfelől: »Inter arma silent musae«, de másfelől: a kapitalista sajtó urai csak saját érdekeiket nézték; és mivel a Hi-sorozatot közrebocsátó Révai Testvérek cégnek sajtóorgánuma nem volt, egy sornyi kommunikét sem áldoztak, — még Mikszáth műveinek esetében sem!

1914-ben, a *Szeged könyve I—II.* megjelenése idején mindössze egy adatról szerezhettünk tudomást:

Az Irodalomtörténet (szerk. Pintér Jenő) 1914. évfolyamának 259—260. lapján *Gesztesi Gyula* ismerteti »Mikszáth Kálmán Munkái«-t, vagyis a Hi-sorozat addig megjelent köteteit. Recenziójában csupán három sor jut *Szeged könyvének*. Amellett a cikkíró csak felületesen lapozta át a szépirodalmi és publicisztikai dolgozatokat egyaránt magában foglaló köteteket. Ugyanis ezt írja: »Mikszáthot, az újságíró — tegyük hozzá: a legjobb magyar újságíró — tárja elénk a következő két kötet, melynek tartalmát címük is mutatja: *Szeged könyve*.«

1917-ben az Irodalomtörténeti Közlemények (szerk. Császár Elemér) száraz bibliográfiai felsorolást juttat »Mikszáth Kálmán Hátrahagyott Munkái« I—IX. kötetének (27. évf. 382. l.). A VI—VII. kötetnek, vagyis *Szeged könyve* I—II. kötetének csupán lapszámait jelzi (234, 274 l.) — a többi »irodalomtörténeti« tájékozódást az olvasó szorgalmára bízva . . .

Az önállóan megjelent Mikszáth-tanulmányok sem igen elemezték a posztumusz Mikszáth-köteteket, s köztük a *Szeged könyve* tartalmát. Ennek magyarázata főleg az lehet, hogy Mikszáth legművészebb, szegedi tárgyú novellái (*A rokkant szekér*, *Bagi uram frakkban*, *Milyen a magyar iparos*, *Apabácsika* stb.) *Az apró gentry és a nép* című kötetében foglalnak helyet, s azzal a gyűjteménnyel kapcsolatosan nyertek ismertetést.

Nacsády József »Mikszáth szegedi évei (1878—1880)« c. tanulmányában (Bp. 1956) alaposan felhasználja és jegyzeteiben sokszor idézi *Szeged könyve* két kötetét, de magával a kiadvánnyal — mint gyűjteménnyel — ő sem foglalkozik.

AZ ELBESZÉLÉSEK JEGYZETEI

EGY ÁRVA TÖRTÉNETE

M. *Hasznos Mulattató.* (Szerk. Dolinay Gyula.) 1878. január 13—27. 6. évf. 1. köt. Műfajjelzése: Elbeszélés. *Teljes névjelzéssel.*

Két részletben:

1. január 13. (1. füzet. 4—9. l.) I—III. fejezet.

2. január 27. (2. füzet. 34—39. l.) IV—V. fejezet.

Kötetben itt először.

Ez a történet is magán viseli Mikszáth ifjúsági elbeszéléseinek jellemző vonásait: az érzelmességet és a társadalmi felelősség kérdésének naiv felfogását.

Szegény árvagyermek és szívtelen gyámok s mostohák eddig is szerepeltek (*Őrszike története*) s ezután is előfordulnak MK műveiben (*Beszterce ostromában: Apolka*). A mesének ez a változata főleg azért érdemel figyelmet, mert míg a többi „árva-történetben” (pl. *Egy fehér rózsza története*) jórészt öncélúan jótékonykodó úrnők (grófnők) játsszák az „isteni gondviselés” szerepét, addig itt, ebben a falusi történetben egy egyszerű asszony: egy özvegy molnárné karolja fel az árva gyermeket. Az előkelő úrnők — a többi mesében — mintegy szórakozásból „jótékonykodnak”; viszont az özvegy molnárné nemes cselekedetének lélektani magyarázata van: tavaly elvesztvén egyetlen fiacskáját, az árva Pali örökbefogadásával próbálja pótolni veszteségét.

Mikszáth — legalábbis a fiatal Mikszáth, a hetvenes években, s kivált ifjúsági elbeszéléseiben — híven közvetíti a vallás „szociális” tanításait. Ebben az elbeszélésben például a következőket hirdeti: »Isten egyformán szeret mindenkit. De valamint úgy rendezte el a világot, hogy nem minden ember egyenlő, hanem az egyik gazdag, a másik szegény, úgyszintén nem jutalmaz meg mindenkit egyformán...« Aztán így folytatódik a sántító erkölestan: »Karácsonyfákat rendszeren gazdagabb gyermekeknek szokott küldeni, mert [!] a szükségességek már úgysis el vannak látva; de a szegény gyermekekről sem feledkez meg. A lelkek a gazdagokat álmukban arra intik, hogy fölöslegükből adjanak a szegényeknek... Az árvákat isten különösen szereti...« — Eszerint tehát a szegények sorsa a gazdagok álmaitól

függ! Az álmutban kapott mennyei sugallatok ösztönzik őket arra, hogy »főlölségükből adjanak a szegényeknek...«

Végül is e jámbor mítosz jóvoltából kerül a mi árva Palink is a »nemes és széplelkű« özvegy molnárné »mindennel bővelkedő«, »kényelmes« otthonába.

A mai olvasó szemében mindez együgyű, naiv mese, — de Mikszáth korában a szociális gondoskodásnak és igazságszolgáltatásnak ez a módszere a pedagógia alapköve volt.

A történet ihletői közt Dickens karácsonyi meséi is szerepet játszhattak.

A szövegben — a Hasznos Mulattató eléggé gondatlan szedésétől eltérően — értelemzavaró hibát nem találunk. Csak egy helyen kellett betoldanunk egy kötőszót (az V. fejezetben) (16 : 5): »mormogott egy öregasszony, ki Palihoz közel egy padban ült, s a fiú felkiáltására jámbor imájából felrezzent.«

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 5 8 *Körmös* Pali neve MK gyakori, kedvelt névképzésére utal. Pl. Fodros Marci *A lutriban* (Krk 1. köt.), Bokros és Cseres a *Talpig emberben* (Krk 28. köt.) stb. (A jelen kötetet egy másik elbeszélésében — *János, ír a politikus, vagy a szegedi kísértet* — egy kacér szépasszonyt is Körmös Borcsának hívnak.)
- 6 16 *az emberismeretre állapított tudománya* — Az *állapít* igét a múlt században gyakran használták ezzel a jelentéssel: *alapít*.
- 34 »*Riska*« *tehén* — MK szűkkörű névkészletére jellemző, hogy nála rendszerint csak a *Riska* és *Csákó* tehénnev ismétlődik. *Megkerült a Riska* c. novelláiban is.)
- 7 5 *nagykarácsony* — december 25. (»Kiskarácsony« viszont karácsony 8-ik napja, Jézus körülmetéltetésének ünnepe; egybeesik újév napjával.)

Irodalom

W. Petrolay Margit »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúsági írásai« című tanulmánya II. részében (Irodalomtörténeti Közlemények 1956. 4. sz. 426. l.) röviden ismerteti az elbeszélést. »Könnyeztető történet«-nek nevezi, melynek »egyetlen érdekessége, hogy írója akarva vagy akaratlan Andersenből átvett motívumokkal dolgozza fel a témát; különösképpen A gyufaárus kisleány, A paradicsom kertje és Az anya története c. Andersen-mesék elemei csillannak ki lépten-nyomon az egyszerű cselekményből.«

EGY ELLENZÉKI SZAVAZAT

M. *Hölgyek Lapja.* Szépirodalmi és képes hölgydivatlap. (Fel. szerk. Milassin Vilmos.) 1878. május 5., 2. évf. 18. sz., 212—213. l., a Tárca c. rovatban. Műfajjelzése: Beszélyke. *Teljes névjelzéssel.* Kötetben itt először.

Keletkezése és témaváltozatai

Mikszáthnak ezt az elbeszélését eddig nem ismerte az irodalom. Egyetlen bibliográfia sem tartotta számon. Ennek az a magyarázata, hogy egy olyan női divatlapban jelent meg, amelyről még csak nem is föltételezték, hogy szabásmintái mellett Mikszáth-írásokat is tartalmaz.

A lap szerkesztője Milassin Vilmos fővárosi ügyvéd volt. (1842-ben született; halála évét nem tudtuk megállapítani.) Az 1860—70—80-as években számos folyóirat munkatársa (főleg Ördög Róbert álnéven), s ő maga is több lapot szerkesztett (Reggeli Lapok c. politikai napilapot 1870—71; a *Hölgyek Lapját* 1877—1888; az Új Szépirodalmi Csarnok c. regény-folyóiratot, szintén 1877—1888-ig).

A *Hölgyek Lapjának* munkatársi gárdájában jórészt Mikszáth baráti körét találjuk. Költők: Ábrányi Emil, Bartók Lajos, Darmay Viktor, Endrődi Sándor, Gáspár Imre, Lauka Gusztáv, Pósa Lajos, Reviczky Gyula, Rudnyánszky Gyula, Szabó Endre, Várady Antal stb. Elbeszélők: Balázs Sándor, Szépfaludy Ö. Ferenc, Vértesy Arnold stb.

Mikszáth csak 1878-ban dolgozott Milassin lapjába, amikor a Budapesti Napilap megszűntével szegedi szerződése előtt egypár hónapig rendszeres kereset nélkül, súlyos anyagi viszonyok között élt. Összesen négy írásműve jelent meg a *Hölgyek Lapjában*, éspedig: május 5: *Egy ellenzéki szavazat*; május 19: *Az örökös vőlegény*; június 9: *A legszeretettebb atya és anya* (Petőfi szülei); augusztus 18—szeptember 29: *A 2725/876. sz. percsomó*. (Eredeti elbeszélés.) [= *Az apám ismerősei* c. regényének (Krk 2. köt.) nagyon csekély mértékben módosított s más címmel ellátott változata.]

A szóban levő elbeszélés — *Egy ellenzéki szavazat* — főleg azért figyelemre méltó, mert első kidolgozása egy olyan témának, amely Mikszáthot még jó ideig foglalkoztatja. Ezt a témát más-más címen s többé-kevésbé módosított tartalommal újra meg újra megírja. Ld. *Hosszú szerelem* (a jelen kötetben), továbbá a témának ugyancsak *Hosszú szerelem* című második kidolgozása (Pesti Hírlap 1881. szept. 16), és végül *Aki kivétel az asszonyok közt* c. novellája (Pesti Hírlap 1881. okt. 27—nov. 1). Valamennyinek meséje »a szemkötő levő ház ablakában«, a zsalu, illetőleg a függöny mögött lejártszó szerelemi idill, amely az elbeszélő egy jóhiszemű megjegyzése miatt szomorú akkorddal végződik... A felszarvazott férj hol képviselő, hol kishivatalnok, hol pedig magas rangú tisztviselő. A mese lényege azonban változatlan.

A szövegről

A *Hölgyek Lapja* szövegében az *Árkándy* névalak írása következetlen. A 18 : 17 sorban és a 20 : 37 sortól végig y-os névalak szerepel, közben azonban, a 19 : 1 sortól a 20 : 25 sorig Árkándi. Szövegünkben a névalak egységesen Árkándy.

Tárgyi magyarázatok

La p Sor

- 18 7 »*hatvannégy esztendőös öregember vagyok*» — A harmincegy éves MK tréfája, mintha nem ő leste volna meg a szerelmesek titkát.
- ” 17—21 *Árkándy, Ártándy, Árpándi* — költött nevek. (A régi századokban volt Ártándy-család; a múlt század végén pedig találkoztunk Árpádi — de nem Árpándi — névmagyarosítással.)
- 19 32—33 »*családtalan, rokontalan létemre . . .*« — MK írásában olykor akaratlanul is megnyilatkozik a költő elfojtott lírája.
- 20 13 *ignota quantitas* — itt: jelentéktelen ember.
- ” 27 *Vas utca* — a Rákóczi út egyik mellékutcája. MK jól ismerte, mert ennek sarkán volt a »Kispipa« vendéglő, baráti körének (Tóth Ede stb.) egyik találkozóhelye.
- 32 *annálék* — évkönyvek, krónikák.
- 23 2 *pro és contra szavazatok* — a kormány mellett, vagy a kormány ellen leadott szavazatok.

AZ ÖRÖKÖS VÖLEGÉNY

M. *Hölgyek Lapja*. Szépirodalmi és képes hölgydivatlap. (Fel. szerk. Milassin Vilmos.) 1878. május 19., 2. évf. 20. sz., 236—237. l., a Tárca c. rovatban. Műfajjelzése: Rajz. *Teljes névjelzéssel*.
Kötetben itt először.

Keletkezése és témaváltozatai

A házasodásra örökösön csak készülődő, de soha meg nem házasodó aglegény figuráját MK két ízben is megrajzolta. Első alkalommal itt, azután ugyancsak *Az örökös völegény* címmel a Szegedi Naplóban (1880. nov. 7). Később (Pesti Hírlap 1881. okt. 13) *Az aglegény* címen azt a típust is bemutatta, amely önzésből és a nők iránti bizalmatlanságból még csak nem is foglalkozott e veszélyes gondolattal.

Ezek az elbeszélések szervesen kapcsolódnak Mikszáth korábbi típusrajzaihoz.

A szövegről

A Hölgyek Lapjának alább zárójelbe tett sajtóhibáit javítottuk:

Lap	Sor	
25	33	még beválasztják (meg beválasztják)
26	23	revánsot (revange-ot [!])
27	4	megkérdje (megkérje)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
23	1	<i>Marosi Zsiga</i> — A Marosi név MK-nál első ízben itt fordul elő.
”	13	»Tata« — valamelyik pesti vendéglőt nevezték így — öreg tulajdonosa után. (Nincs adat arra, hogy melyiket.)
16		<i>Egyetértés</i> — politikai napilap, a függetlenségi és 48-as párt lapja. 1874-ben alapította és 1899-ig szerkesztette Csávolszky Lajos.
28	stb.	»tulipán ezüstös«, »topáz«, »delfin«, »tulipán aranyos« — A századvégi pesti »Korzó« sajátos nyelvi emlékei.
25 : 33—37		»beválasztják az akadémiába, [mert] megbámulja a kapukat« ti. mint a borjú az újkaput! — A fiatal Mikszáth gyakran csipkedte az Arany János visszavonulása után előregedett, megcsontosodott Akadémiát.
28 : 11		<i>toportyán</i> — farkas.

AZ ÖREG DANKÓ BÁCSI

- M. I. *A Petőfi-Társaság Lapja*. (Szerk. Balázs Sándor és Szana Tamás.) 1878. július 7—14. (IV. kötet 1—2. sz.), két részletben. *A gymnasium krónikája (Beszély-fűzér)* főcím alatt mint egy tervezett ciklus I. sz. darabja. *Teljes névjelzéssel*.
1. július 7. (1. sz. 7—8. l.) Elejétől »Az igazgató arcán honolt mindössze . . . « kezd. szakaszig.
 2. július 14. (2. sz. 22—24. l.) Az eml. szakasztól végig.
- II. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. február 4—6., 2. évf. 30—32. sz., a tárcarovatban, három részletben. *Teljes névjelzéssel*. A címhez függesztett következő lábjegyzettel: »A Petőfi társaságnak a „Gymnasium Krónikája” című novella ciklusából.«
1. február 4. (30. sz. 1—2. l.) Elejétől »Dankó bácsi át is értette a maga valóságában . . . « kezd. szakaszig.
 2. február 5. (31. sz. 2. l.) Az eml. szakasztól »Az öreg fájdalomosan kapott a füleihez.« kezd. szakaszig.
 3. február 6. (32. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól végig.
- III. *Kavicsok*. Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. Kiadja a Petőfi-Társaság. Bp. [1883.] Aigner Lajos. 66—73. l.
- IV. *Magyar Ifjuság*. Képes közlöny a serdültebb ifjúság számára. (Szerk. Radó Antal.) 1888. szeptember 2—16., 6. évf. (VIII. köt.) 1—2. füzet. Műfajjelzése: Elbeszélés. *Teljes névjelzéssel*.

1. szeptember 2. (1. füzet. 4. és 6. l.) [Az 5. lapon nem ide-tartozó szöveg és kép.] Elejétől »E percben léptek be a leg-magasabb vendégek.« kezd. szakaszig.
2. szeptember 16. (2. füzet. 28. és 30—31. l.) [A 29. lapon nem idetartozó szöveg és kép.] Az eml. szakasztól végig.
- V. *Tavaszi rügyek* c. elbeszélés-kötetben. *MKm* 5. köt. [1. kiad.] 1890. 91—107. l.
- VI. 2. kiad. 1893. 93—109. l.
3. kiad. 1901. ua.
4. kiad. 1903. ua.
5. kiad. 1905. ua.
6. kiad. 1906. ua.
- VII.a) *Jk*. 26. köt. *Kisebb elbeszélések* III. köt. 142—155. l.
- VI. 7. kiad. 1911. ua.
8. kiad. 1914. ua.
- VII.b) [1919.] Sorozatcímlapok nélkül, *Tavaszi rügyek* kötet-címmel. 142—155. l.
- c) [1930.] 29. ezer. ua.

A VII. b) és c) kiadásról, vagyis a *Jk* 26. kötetének 1919. és 1930. évi címlapkiadásairól a következőket kívánjuk megjegyezni:

Ezek a kiadások felújítják a *MKm*-sorozat 5. kötetének címét: *Tavaszi rügyek*, de tartalmilag nem egyeznek azzal! A módosított tartalom megállhatott addig, amíg a *Jk* 26. kötete »Kisebb elbeszélések III. köt.« címet viselt, de mihelyt a sorozatcímlap-nélküli kiadásoknak a Révai Testvérek cég *Tavaszi rügyek* címet adott: egyazon kötet-címmel önkényesen kétféle tartalmú Mikszáth-kötetet teremtett! Az 1919. és 1930. évi *Tavaszi rügyek* című kiadványba ugyanis öt olyan elbeszélés került, amelyek az eredeti (1890—1914. évi) *Tavaszi rügyek* című kötetben nem szerepeltek, és pedig: *A kemény koponyák*, *Mme Guváp és porontyai*, *Grisics hitelbe vitt bort*, *A Ponci bűnhődése*, *A tanács-úr furfangja*. Viszont kimaradt abból és más kötetbe (Hí 18. köt.) került *A lutri* című elbeszélés.

Mindezek jellemző adalékok az írói hagyatékokat csupán áru-cikként kezelő kapitalista könyvkiadás történetéhez.

Keletkezése és témaváltozatai

Mikszáth ezt a kedvére való történetet éppen három ízben mesélte el.

Először 1877-ben, *Valaki mindig lát* című ifjúsági elbeszélésében (Krk 29. köt.). Itt is egy előkelő úr iskolalátogatásáról van szó, amely miatt a tanítóné asszonyom csengettyűszóval türelmetlenül hívogatja haza férjét az immár elkészült ebédhez. Minthogy ezt az elbeszélést Mikszáth a *Lányok Lapjába* írta, az esemény színhelyéül egy elemi iskola legfelső leányosztályát választja. A »rebellis« diákhistóriának nem nagyon szerencsés kerete ez. A záróvizgán egy tekintélyes jutalomösszegért folyik a verseny. Midőn a hazafias érzés próbájára

kerül a sor, a tanító közli a díj döntőbírájával, hogy az egyik leány, Fenyéri Irma »valóságos kis rebellis«. És elmondja gróf Pálffy Mór iskolalátogatásának történetét: »Mikor egyszer tavál öccsellenciája Gróf Pálfi meglátogatta iskolánkat . . . « stb.

A téma második és legsikerültebb, mondhatni klasszikus kidolgozása egy évvel később: *Az öreg Dankó bácsi*.

Közel három év múlva (1881 áprilisában) Mikszáth újból előszedi a témát és újból ifjúsági elbeszélést kanyarít belőle: *A kormányzó úr iskolalátogatása*. Magyarazó alcíme: Elbeszélés az iskolai életből. (Hasznos Mulattató 1881. ápr. 10—24.) Hosszasabban, terjedősebben adja elő a mesét, melyet első ízben még csak egy ifjúsági elbeszélés betétjeként alkalmazott, másodszer viszont tökéletes arányérzékkel mondott el. A harmadik kidolgozást fejezetekre tagolja s ezzel eleve kiszélesíti előadását s oda nem tartozó részletekkel megbontja a mese egységét. (Fejezetcímei: I. Várják a nagy urat. II. Az álprofessor. III. A »kuruc« meg a »labanc« sorsa. E legutóbbi fejezettel aztán a kedves diáktörténet teljesen didaktikus jelleget ölt.)

Az elbeszélést az irodalom általában úgy emlegeti, mint Mikszáth rimaszombati diákéveinek egyik nevezetese emlékét. Legkedvesebb tanárának, Szeremley Károlynak szerepeltetése, a pedellusnak, az öreg Dankó bácsinak élethű figurája látszólag a történet »epikai hitele« mellett tanúskodnak. Kálniczky Géza »Mikszáth Kálmán diákévei Rimaszombatban« című (1925-ben megjelent) dolgozatában (23—24. l.) gróf Pálffy Mór rimaszombati iskolalátogatását »történeti tény«-ként tárgyalja. Idézzük a dolgozat idevágó részletét:

»A hírhedt schwarzzelb gróf Pálffy Mór altábornagy, az ország katonai kormányzója, 1862 júliusában, országos körútja alkalmával meglátogatta Rimaszombatot, hol Szügyi Gábor polgármester s a hatóságok felsőbb parancsra köteles parádéval fogadták. Gróf Pálffy fényes lovastábornoki huszáruniformisban, Koreska József megyefőnök és mások kíséretében meglátogatta a gimnáziumot. A fogadtatás azonban nem úgy folyt le, ahogy Mikszáth költői fantáziája humorosan kiszínezi. Például, hogy a pedellus fogadta volna a hatalmas kormányzót. Fábry János akkori igazgató tanártársaival és az ezen alkalomra kiöltöztetett és kimosdatott tanulóifjúság megadták a tiszteletet gróf Pálffynak. Az mégis igaz, hogy Fábry Jánosnak, mint a természetrajz tanárának, kérdésére Kubinyi Aladár, akit Mikszáth Kamuti Palinak nevez, azt felelte, hogy az oroszán legjobban szereti a szabadságot.

Baksay István nem készítvén elő a fiúkat jó előre a történelemből, a más osztályba járt Lengyel Gyuri nem I. Ferenc Józsefet, hanem I. Mátyást tartotta a legigazságosabb királynak.

Az egész látogatás különben simán folyt le, és Pálffy a búcsúzásakor sarkantyúit katonásan összeütve mondott köszönetet Fábrynak.

A magunk részéről erős fenntartással fogadjuk nemcsak a Mikszáthtól elmondott esemény »valódiságát«, hanem a Kálniczky Gézától forrásmegjelölés nélkül följegyzett krónika hitelességét is. Kálniczky, aki egyébként sem dolgozott tudományos igényességgel, nem hiteles tanú.

Fenntartásunkat elsősorban Rejtő István kutatásainak eredményeire alapítjuk, amelyeket »Mikszáth Kálmán a rimaszombati diák« c. dolgozatában tett közzé. (Bp. 1959. Irodalomtörténeti Füzetek 27. sz.) Rejtő átnézte a rimaszombati gimnázium évkönyveit, s az ő adatai közt a Pálffy-féle látogatás nem szerepel, holott az évkönyvek minden nevezetesebb iskolai eseményről beszámoltak.

Mikszáth alighanem vándoranekdoták alapján írta ezt a klasszikusan szép elbeszélést. Gróf Pálffy Mór iskolalátogatásairól annak idején nem egy anekdota került forgalomba. Könnyen előfordulhat, hogy a Mikszáthtól elmondott természetrajz-órai história (az orosz-lánról) más iskolákhoz kapcsolva, más feljegyzésekben is fennmaradt. De ez a lehetőség egyáltalán nem érinti az elbeszélés *művészi* hitelét!

Végül megjegyezzük, hogy a rimaszombati színek megteremtésében talán közrejátszott Máday Károly evangélikus püspök valóban megtörtént iskolalátogatásának egykori élménye (ld. Rejtő i. m. 31. l.).

Szövegváltozatok

Az *öreg Dankó bácsi* történetét Mikszáth sokszor közölte és majd minden alkalommal változtatott-javítottatott rajta. De a szövegváltozatok arról tanúskodnak, hogy mindezen javítgatások nem jelentősek, a lényeget alig érintik. Az író már első alkalommal (1878) úgy mondta el a történetet, ahogy a későbbi kiadásokból ismerjük. Csupán neveket, szavakat, egyes kifejezéseket módosított.

A novella első fogalmazását A Petőfi-Társaság Lapjában (röv.: PTL) olvashatjuk (1878. júl. 7). Csakhamar átadta a Szegedi Naplónak másodközlésre (1879. febr. 4–6), azután pár év múlva beiktatta *Kavicsok* c. kötetébe (röv.: 1883). Öt évvel e kiadás után (1888) átengedte a Magyar Ifjúság (röv.: MI) című képes közlőnyek.

A PTL, továbbá az 1883. évi kötet és a MI szövege majdnem teljesen egyezik. A MI szövegében néhány mondatot mellőztek s egy-pár kifejezést megváltoztattak; e változtatásokat alighanem a szerkesztő, Radó Antal végezte.

Azok, akik 1910-ben — a már beteg költő elnéző hozzájárulásával — munkáinak jubileumi kiadását (röv.: Jk) sajtó alá rendezték, ezúttal sem tudták megállani, hogy illetéktelenül bele ne kontárkodjanak egyéni zamatú stílusába...

A jelen Krk a *Tavaszi rügyek* 1–6. kiadásának szövegét vette alapul.

Lap Sor

- 28 1 »plága« (MI-ben lábjegyzet: Ütés.)
" 3 Becsesekké tesz (1883: Becsesebbé tesz)
3–4 (Ezt a mondatot a MI kihagyta.)
12 hajdani ülőhelyemet, ha egyébről nem, stb. (MI: hajdani ülőhelyemet. [A többit kihagyta!])
12 az ideálom padba faragott kezdő névbetűiről, (PTL, 1883 és 1890 az ideálom a padba faragott kezdő névbetűiről,)

- 28 17 stb. Vallach Miloszláv (PTL: Valach Milosláv 1883 és 1890: a 143. lap 4. sorában Valach Milosláv)
 19 ma valahol Erdélyben (PTL, 1883 és MI: ma valahol az alföldön)
 19 becsületes prókátoreszember. (MI a mondat többi részét a szakasz végéig kihagyta!)
- „ 19 nemrég találkoztam (PTL: tavaly találkoztam)
 29 1 Jk és Krk: deputáció (A korábbi szövegekben: deputatio)
 2 mely az Emke érdekében járt út. (PTL és 1883: mely a magyar nemzet vendégeit, a softákat jött fel üdvözölni . . .)
 3 De ha kinyesegették (PTL, 1883 és MI: Hanem hát ha kinyesegették)
 4 ám növekedni. (PTL, 1883 és MI: ám azért növekedni.)
 5 Óvele esett meg, hogy a magyar világ bejöveteleivel (PTL, 1883 és MI: Óvele esett meg az a história, hogy stb. 1890 sajtóhibával, a kötőszó kihagyásával: Óvele esett meg a magyar világ bejöveteleivel)
 7 Szeremley tanár úrnak, hogy most (PTL, 1883 és MI: Sz. tanár úrnak, miszerint most)
- 10 nagyon jó van, [1910-ig mindegyik szövegben így, pongyola tájszólással!] (Jk: nagyon jól van,)
 11 mondja neki a tanár (PTL, 1883 és MI: mondja neki Sz. tanár)
 26 és igen (PTL, 1883 és MI: s igen)
 28 a derék Baksay István (PTL, 1883 és MI: a derék B.)
 31 hasznát veszed, mert (PTL, 1883: hasznát veszed, ecsém, mert MI: hasznát veszed, öcsém, mert)
- 32 Jk és Krk: Hunyadról, (A korábbi szövegekben: Hunyadyról,)
 34 hanem azt meg bizonyosra állítom, édes öcsém, (PTL, 1883 és MI: hanem azt meg aztán bizonyomra mondom, édes öcsém,)
 38 az nem valami száraz értekezés a logaritmusokról, hanem (PTL, 1883 és MI: az nem valami inzselléri mappa, hanem)
- 30 1 Csodálatos szárnyrebbenésök mintha most is érezném. (Jk : Csodálatos szárnyrebbenésüket mintha most is érezném.)
 8 gróf Pálffy Móron. (PTL, 1883 és MI: gróf P — y Móron.)
 10 gróf Pálffy Mór, (PTL, 1883 és MI: gróf P — y Mór,)
 12 mindenki tudja, hogy kit kell gyűlölni. (PTL, 1883 és MI: mindenki tudja, hogy ki az, akit őneki gyűlölni kell.)
 14 Nevezetes személyiség. (PTL: Nevezetes személyiség volt.)
 17 arccal, végtelenül (PTL, 1883 és MI: arccal és végtelenül)
- „ 29 a fekete ünneplőjét, (Jk: fekete ünneplőjét)
 31 3 osztályában, (PTL, 1883 és MI: osztályába,)
 6 értett a régulához. (PTL, 1883 és MI: értett ám a régulához. Jk: értett a régulához.)
 8 Jk és Krk: ledegradálta (A korábbi szövegekben: ledegradálta [!])

- 31 15 működése *nem tűnhetett fel gyűlöletes színben.* (PTL, 1883 és MI: működése *iránt nem viseltethettünk gyűlölettel.*)
 19 Jk és Krk: *klasszisok* (A korábbi szövegekben itt: *klassisok*, de a 32. lap 16 sorában stb: *classis*)
 22 *értök* (Jk: *értük*)
 27 *hittak* fel feleletre (PTL és 1883: *hítták* [!] fel feleletre)
 „ 32 *gyakorolt,* (PTL, 1883 és MI: *gyakorol.*)
 32 5 Jk és Krk: úgy állott ki a kapuba, (A korábbi szövegekben: úgy állott ki a kapuban, [!])
 12 *magok* (Jk: *maguk*)
 17 hogy tréfából *se* mond igazat (PTL, 1883 és MI: hogy még tréfából *sem* mond igazat)
 24 *mindig* (PTL, 1883 és MI: *mindég*)
 25 *üzenetek érkeztek* (PTL sajtóhibával: *üzeneteket érkeztek*)
 33 *»szébtiben«* (PTL, 1883 és MI: *»sebtiben«*)
 „ 36 *értök.* (Jk: *értük.*)
 33 4 mert tudja meg, hogy (PTL, 1883 és MI: mert tudja meg *kend,* hogy)
 11 Jk és Krk: *»guter Reiter«* (A korábbi szövegekben: *»Guter Reiter«*)
 13 *Mialatt szeme* (Jk: *Mialatt a szeme*)
 14 *a tengernyi* dicsőségen, (PTL — MK kéziratának helytelen olvasása miatt — értelemzavaró sajtóhibával: *tengerparti* [!] dicsőségen,
 24 *kedvéért* (Jk: *kedvéért*)
 „ 35 *kimondhatatlan* (PTL, 1883 és MI: *kimondhatlan*)
 34 4 *nem élt meg,* hogy (PTL, 1883 és MI: *nem élt,* hogy)
 4 *mikor a tanár nincs bent,* (PTL, 1883 és MI: *mikor a tanára nincs bent,*)
 6 *Csak nem ütötte meg a guta* (PTL, 1883 és MI: *Csak nem ütötte meg guta*)
 12 *hogy még a* (PTL: *hogy még a*)
 17 *bizonyosság kedvéért* (Jk: *bizonyosság kedvéért*)
 19 *rémültében hanem kővé merevedett.* (PTL, 1883 és MI: *rémültében, hanem megrémült és kővé merevedett.*)
 22 *és állott ott mereven,* (MI: *és állott mereven,*)
 28 *kérdé:* (M: *kérdi*)
 30 *lépjenek elé.* (PTL: *lépjenek elő.*)
 31 *Összenéztünk ravaszul,* (PTL sajtóhibával: *Összenéztük ravaszul,*)
 35 11 *talál* (Jk: *talált*)
 15 stb. Jk és Krk: *Rákóczi* (A korábbi szövegekben: *Rákóczy*)
 16 *köztünk,* (PTL, 1883 és MI: *köztük*)
 18 *figyelmeztetését, legyünk okosak,* (PTL és 1883: *figyelmeztetését, miszerint legyünk okosak,* MI: *figyelmeztetését, hogy legyünk okosak,*)
 23 *Beszéld el tetteit.* (PTL, 1883 és MI: *Beszéld el a tetteit.*)

- Lap Sor
- 35 : 27 egy *vérlázító, gyalázatos tett* . . . (MI: egy *gyalázatos, vérlázító tett* . . .)
- 30 Rakovszky (PTL hibásan: Rokovszky)
- 32 nyilváníták. (MI: nyilvánították.)
- „ 38 *Azután* (Jk: *Aztán*)
- 36 6 *Benn a szíve* pedig tombolt örömeben. (PTL, 1883 és MI: *Benn* pedig tombolt örömeben.)
- 11 *beleülök* (PTL és MI: *belepászol* 1883: *belepásszol*)
- 17 más tárgyra, (PTL, 1883 és MI: más *tantárgyra*.)
- 22 Melyiket szereted *a* legjobban? (MI: Melyiket szereted legjobban?)
- 37 1 *a hadsegédjére* (MI: *a hadsegédére*)
- 4 okvetlenül (Jk: *okvetlenül*)
- 14 Ez egy elrugaskodott fiú, (PTL, 1883 és MI: Ez egy *olyan* elrugaskodott fiú,)
- 30 ezért (Jk: *azért*)
- 36 felbátorodék (PTL: *felbátorodik*)
- 36 *s egyenesen*, délceg léptekkel (PTL, 1883 és MI: *s egyenes* délceg léptekkel)
- 38 1 *s bebizonyítandó*, hogy csakugyan (PTL, 1883 és MI: *s hogy bebizonyítsa*, hogy csakugyan)
- 9 *ha »igazi arcát«* mutatja (PTL és 1883: *ha az »igazi arcát«* mutatja)
- 17 magától diktálja *az a* bátor szavakat. (PTL: magától diktálja *a* bátor szavakat.)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 28 1 *plága* — ütés, »tenyeres«.
- 10 *clamantes* — zajongók, lármázók.
- 13 »*az ideálom padba faragott kezdő névbetűi, a B. M. . . .*« — Bérczy Mari. (Ld. a bevezető jegyzetekben: 225—229. l.) — Kálniczky Géza »Mikszáth Kálmán diákévei Rimaszombatan« c. dolgozata (1925) kérdőjellel, bizonytalanul egy Benkár Mariska (?) nevű leány (MK egyik osztálytársának, Benkár Dénesnek nővére) kezdőbetűit feltételezi (i. m. 21. l.), mert előtte teljesen ismeretlen volt Bérczy Mari szerepe, amelyet az azóta összegyűjtött *Levelezés* kétségtelenül bizonyít.
- 15 *Kamuti Pali* — A Kamuti név MK elbeszéléseiben másutt is előfordul. Pl. Kamuty Ferenc *A nő regényében*, Krk 29. köt. 145. l.
- 29 2 *Emke* — Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület. 1885. ápr. 12-én alakult Kolozsvárt. Az akkori Magyarország legnagyobb közművelődési egyesülete volt. Működése folya-

- mán fenntartott 268 népiskolát, 77 kisdedővót, 214 népkönyvtárt stb., kiadott 77 könyvet, köztük egy erdélyi úti-kalauzt, daloskönyvet stb. — MK-nak ezt az elbeszélését az 1878. évi termésbe soroltuk, minthogy első ízben a Petőfi-Társaság Lapja 1878. júliusi számaiban jelent meg. De mivel közlésünkben az elbeszélés végleges szövegét, a *Tavaszi rügyek* 1–6. kiadását (1890–1906) vettük alapul, azért lehetséges itt az 1885-ben létesült Emke említése, mert MK ezt a szövegrészt időközben módosította. (Ld. a *Szövegváltozatok* e mondathoz tartozó jegyzeteit: 241. l.)
- 29 7 *Szeremley Károly* (1828–1871) — MK egyik legkedvesebb emlékü tanára. A szabadságharcban tüzerként vett részt. Előbb Sárospatakon, majd pedig 1853-tól haláláig a rimaszombati gimnáziumban működött. Mikszáth osztályában a magyar nyelvet tanította. — Gyöngyösy László »Mikszáth Kálmán (1849[!]—1910)« c. könyvében (Bp. 1911. 22–23. l.) ezeket írja Szeremley nevelő hatásáról: »Mikszáth a gyenge tanulók közé tartozott. Egy osztályt meg is ismételt, de innen datálódik az irodalom iránt való első gerjedelme. Mikszáthra mérhetetlen hatást gyakorolt egyik tanára, Szeremley Károly. Mindig kegyelettel őrizte szívében a kitűnő tanár emlékét, kinek értelem- és kedélyfejlesztő magyarázatai saját állítása szerint íróvá tették. Engem Szeremley tanított — mondogatta —, tehát okvetlenül íróvá kellett lennem! — Bámulatosan termékenyítő erővel voltak előadásai a gyermekekre.« (Ezután elismétli Szeremley nevelő módszerének azon példáit, melyeket MK *Hogy lettem én író?* c. elbeszélésében örökített meg.) — Megjegyzendő, hogy Szeremley Károly csak a III–IV. osztályban tanította Mikszáthot. (Ld. Rejtő István i. m. 25–27. és 29. l.)
- 7—20 *Kamuti Pali nem akar németül tanulni* — Ezt az iskolai anekdotát MK nemcsak itt meséli el, hanem Szeremley tanár úr helyett nagyapjára, Kamuti Pali helyett pedig saját magára vonatkoztatva a Prakovszky-regényben is (Krk 8. köt. 163. l.).
- 28 *Baksay István* (1820–1910) — tanulmányait a sárospataki kollégiumban végezte. 1844-ben meghívták a rimaszombati gimnáziumba. Ötvenhárom évig egyfolytában tanított. Több értékes tanulmányt írt (Eszmetöredékek a történelem hatása s tanítása körül, 1854–55; Naptári jegyzetek, az időszámítási módokról, 1860–61; Rimaszombati története, 1867; A rimaszombati egyesült protestáns gymnasium rövid története s ismertetése, 1878). Kiváló pedagógus, a történelem jeles professzora volt. A történelem tanításában elsősorban nem az emlékezőtehetség fokozásának, hanem a jellem nevelésének és kialakításának hathatós módszerét látta. Éppen ezért nem az eseménytörténet teljességére törekedett, hanem a távol és a közelmúlt kiemelkedő egyéniségeinek bemutatására.

- tását tartotta legfontosabbnak. — Mikszáthot a II–VI. osztályokban tanította.
- 29 32 *Tamerlán* — más néven Timur vagy Timur-Lenk (a Sánta Timur): mongol uralkodó. Élt 1336–, uralk. 1369–1405. A világtörténet egyik legnagyobb hódítója.
- 30 8 *gróf Pálffy Mór* (1812–1897) — a legsötétebb emléké »magyar« főurak egyike. Egész életét a Habsburg-elyomás szolgálatában töltötte. 1849-ben mint Haynau szárnysegéde működött nemzete ellen. 1861-től 1865-ig, mint a Schmerling-rendszer oszlopa, Magyarország helytartója lett. — Gróf Pálffy Mór korlátoltságáról és ostobaságáról annak idején számos anekdota keringett. Egy részüket Tóth Béla jegyezte föl »A magyar anekdotakincs« kötetében.
- 31 4 *Dankó bácsi* — MK a rimaszombati pedellust Dankó Gábornak nevezi. — Kálniczky Géza szerint (i. m. 24. l.) a pedellust a valóságban Ádám bácsinak hívták; »áldott jó ember volt«, mint ahogy MK is megjegyzi: »Nem ártott a szegény öreg a légynek sem...« (146 : 6) — Egy »Dankó bácsi« is élt Rimaszombatban, de az nem pedellus volt, hanem tőrő-, cipő-, szalonna- és gyümölcsárus a piacon, s »felette népszerű a diákok között«. — MK szerint: »huszár volt őkelme valaha...« Kedves öreg alakjairól szólva MK előszeretettel emelte ki azoknak a napóleoni háborúkban vagy a szabadságharcban teljesített katonai szolgálatát. (Pl. Suska Mihály, szklabonyai kocsisuk stb.)
- 19 *a klasszisok* — a tantermek.
- 20 *a diligencia* — a szorgalmi idő, vagyis a tanítási órák.
- 21 *kalkuluskönyv* — tanári notesz.
- 32 6 *auditorium* — itt: a díszterem.
- 9 *gérokk* (MK-nál: gérok) — hosszú, fekete ünnepi kabát (de nem felsőkabát!).
- 17 »... már csak hogy tréfából se mond igazat soha a német« — MK-nál különböző változatokban másutt is előfordul ez a Habsburg elnyomás-kori szállóige. Pl. *Az én öreg Miska kocsisomban* Krk 28. köt. 11. l.: »mégse lehet igaz, hogy a német meg ne csaljon minket!« stb. — Jellemző a közfelfogásra, hogy a diákok gróf Pálffy Mórt is »német«-nek neveztek!
- 33 1 »*az igazgató*« — Az igazgatót tanévenként választották. Gróf Pálffy Mór állítólagos rimaszombati iskolátogatása idején (1862. júl.) Fábry János volt a gimnázium igazgatója.
- 11 »*guter Reiter*« — jó lovas.
- 22 »*keleti kérdés*« — a török birodalom szétbomlásával kapcsolatos problémák összességét nevezték így. — MK gyakran használja e kifejezést, ezzel a jelentéssel: civakodás, viszálykodás, marakodás.

Az *öreg Dankó bácsiról* már első kiadására (Kavicsok, 1883) alkalmával megemlékezett a kritika. A Petőfi Társaság lapjában, a Koszorúban előbb egy névtelen, rövid ismertetést találunk, amely egypár dicsérő szó után éppen csak felsorolja a kötet tartalmát. (1883. jún. 17., 24. sz. 388. l.)

A következő számban (jún. 24., 25. sz. 401—403. l.) *mf.* betűjeggyel *Prém József* mutatja be részletesen a kötetet. Az *öreg Dankó bácsit* »a kötet egyik legjobb darabjának« nevezi, s elismerően megjegyzi: »akárcsak most írta volna a szerző.«

A második kiadás, az 1890-ben megjelent *Tavaszi rügyek* alig keltett visszhangot az egykorú sajtóban.

Ennek főmagyarázatát abban kereshetjük, hogy a »Mikszáth Kálmán Munkái« című sorozatot (amelyben a *Tavaszi rügyek* az 5. sz. kötet) a Révai Testvérek eleinte részletekben, füzetekben dobták piacra, s a lapok, folyóiratok időről időre csak az egyes füzetek — nem pedig a teljes kötetek — megjelenését regisztrálhatták.

Ezt a folyamatot világosan szemlélteti az a két irodalmi lap, amely írónk munkásságát mindvégig megbecsüléssel és szeretettel kísérte: a Fővárosi Lapok (szerk. Vadnai Károly) és a Vasárnapi Ujság (szerk. Nagy Miklós).

Mint hogy e rövid recenziók a kötet tartalmával csak általánosságban foglalkoznak (cím szerint alig említenek egypár novellát) — célszerűnek látszik ezeket itt teljes egészükben közölnünk, hogy aztán a *Tavaszi rügyek* többi novelláinál röviden utalhassunk jegyzeteinknek erre a fejezetére.

A *Fővárosi Lapok* 1890. évi folyamának (27. évf.) »Hazai irodalom, művészet« c. rovata három ízben tudósít a *Tavaszi rügyek* részletekben történő megjelenéséről:

Ápr. 30. (118. sz. 869. l.): »Mikszáth Kálmán munkái füzetes kiadásából a Révai testvérek kiadóvállalata szétküldte a 20. és 21. füzeteket. Az előbbiben a *Pipacsok a búzában* c. beszélygyűjtemény befejezését, az utóbbiban a *Tavaszi rügyek* c. novellaciklus első három ívét kaptuk; a gyűjtemény tehát egy újabb kötettel szaporodott és megkezdődött immár az ötödik kötet is. Mikszáthról nem kell a már elmondottakat ismételnünk, mert aki eddig megjelent műveit e díszes kiállítású füzetes vállalatban olvasta, bizonyára meg fogja szerezni a folytatást is. Egy-egy füzet ára 35 kr.«

Júl. 28. (206. sz. 1519. l.): »Mikszáth Kálmán összegyűjtött munkái füzetes kiadásából a 22. és 23. füzet fekszik előttünk. E füzetekben a *Tavaszi rügyek* folytatását olvashatjuk, e költőileg szép ifjúkori emlékek leírását. A tartalomból elég, ha az *Egy fiúnak a fele*, *Az öreg Dankó bácsi* és *A lutri* című elbeszéléseket emeljük ki mint Mikszáth tollának ismertebb alkotásait. Az előttünk fekvő füzetekkel az összegyűjtött munkáknak már ötödik kötete válik teljessé. A Révai testvérek napjaink e jeles magyar humoristájának munkáit olvasó füzetekben bocsátják közre (egy füzet ára 35 kr), s így mindenki megszerezheti, aki kevés pénzért maradandó becsű műveket óhajt.«

Aug. 8. (217. sz. 1599. 1.): »Mikszáth Kálmán összegyűjtött munkái sűrűn gyűlnek asztalunkon. A Révai testvérek, e füzetes vállalat kiadó már a 24—25. füzeteket küldték meg és így most öt teljes kötet birtokába jutottunk. A *Tavaszi rügyek* nyert ezúttal befejezést. Érdekes emlékek, igazi, nemes szívű, nemes gondolkodású emberek, reális alakok, melyek azért nem fetrengnek a prózaiság saráiban, eszményített hősök, de kik azért a földön járnak: ezek körül csoportosulnak a *Tavaszi rügyek* egyes elbeszélései. A most szétküldött füzetben olvassuk *A lutrit* és *Az új büntető kódexet*. A díszes kiállítású füzetek ára egyenkint 35 kr., s egy-egy kötet az öt füzetet a legtrikább esetben haladja túl.«

A *Vasárnapi Ujság* 1890. aug. 10-i száma (37. évf. 32. sz. 520. 1.) a kötet befejező részének megjelenéséről tudósítja olvasóit:

»Mikszáth Kálmán összegyűjtött munkáinak füzetes kiadásából a Révai-testvérek a 24—25. füzeteket adták ki. Ezekben a *Tavaszi rügyek* című elbeszélések sorozata nyert befejezést, melyeknek egy részét lapunk közölte először. A díszesen kiállított füzetek ára egyenként 35 kr.«

Tanulmánykötetekben:

Vincze József »Mikszáth munkái« című dolgozata (Bp. 1900. 37. 1.) az általunk már sokszor megrótt, pongyola és zavaros előadásban ismerteti Mikszáth műveit, köztük ezt az elbeszélést is: »*Az öreg Dankó bácsi* egyesíti a régi gondolkodásmódot, az új állás fontoskodó felfogását, visszhangja a nép érzésének és átalakult mása a paraszt elbizakodásnak...«

Várdai Béla (Mikszáth Kálmán. Bp. 1910. 41. 1.) teljes hitelti életrajzi adatnak tekinti az elbeszélésben megörökített eseményt. (Annak idején maga Mikszáth megjegyezte Várdai könyvével kapcsolatosan, hogy a szerző készpénznek veszi az ő költői »adatközléseit«!) Várdai ezeket írja: »Az ország reményei, melyeket az 1861-iki országgyűlés összehívása felébresztett, hiúknak bizonyultak, a közszellemet akkor immár Schmerling abszolutizmusa tartotta körmei között, melylyel szemben bizonyos fortélyok alkalmazásával volt csak lehetséges a hazafias szellemben tanítás iskoláinkban, s így Selmeceen [helyesen: Rimaszombatban] is... Így történt ez Pálffy Mórnak 1863-iki látogatása alkalmával is, melyről oly szép emlékezést írt később Mikszáth, művésztellel vegyítvén benne a komikai hatást bizonyos rejtett, inkább csak sejtetett honfiúi pátosszal (*Az öreg Dankó bácsi*).«

Késs Ernő (Mikszáth Kálmán. Kolozsvárt 1910. 12. és 32—33. 1.) az író »tárgyai« és »alakjai« között említi *Az öreg Dankó bácsit*. Részint mint »a maga diákkorából« merített tárgyat, részint mint kitűnő példát azon alakjaira, akik »valamelyes jellemző sajátságokkal jobban szembeötlenek a többinél«. Dankó bácsit »huszárból degradált le a fátum, meg az öregség — tudományos állásra. Tudniillik pedellus volt az öreg. Hanem azért a politizálás volt a szerelme, hiszen huszár korában megkóstolta a világdírigálást. Mégis mikor rábízták a gim-

názium becsületét, egyszerű, egészséges észjárásával ugyancsak megvédte. (*Az öreg Dankó bácsi.*)»

Karácsony Sándor (A cinikus Mikszáth. Bp. 1944. 99. l.) könyvének »Mikszáth és a magyar iskola« c. fejezetében ezt az elbeszélést is beiktatja példatárába, midőn Szeremley Károly gyakorlati pedagógiáját méltatja.

Király István »Mikszáth Kálmán« című monográfiájában (Bp. 1952. 9—10. l. és 2. kiad. 1960. 11—12. l.) bár nem nevezi meg cím szerint ezt a novellát, elsősorban erre utalva adja annak a kornak a rajzát és idézi az emlékező Mikszáthot: »Nem afféle tanügyi bácsik voltak, hanem az utolsó generálisok, akik titokban hadsereget nevelnek, ügyes politikusok, akik nagy óvatosan, nagy furfanggal belecsepegtetik a rideg, száraz tananyagba azokat az édes érzéseket, melyekből a hazaszeretet lombosodik ki...«

HOSSZÚ SZERELEM

M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1878. *augusztus 11., 1. évf. 13. sz.* (1—2. l.), a tárcarovatban, »Helyi tárcá« rovatcímmel. Névjelzés: №. 3. [MK szokatlan névjelzése az általánosan használt Kákay Aranyos No. 3. vagy K. A. No. 3. helyett!]

II. a) *Jk 39. köt.* = *Hi 7. köt. Szeged könyve II. köt.* 129—133. l.
b) Ua., sorozatcímlapok és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Mikszáth, amint Szegedre került, alig tudott betelni az ottani lányok és asszonyok szépségével. Novelláiban és cikkeiben kifogyhatatlanul magasztalta őket.

Természetes, hogy a szegedi szépasszonyok között olyan is akadt, aki a házasság »szentsége« mellett a szerelem szentségére szintén igényt tartott. (Ld. *János úr a politikus, vagy a szegedi kísértet* stb.) A *Hosszú szerelem* azonban nemcsak pikáns szerelmi komédia, hanem egyúttal jellemző részlet a századvégi társadalom körképéből. A kisemberek, a kispolgárok, általában az egész kispolgárság tragikomédiája. Reggeltől estig gürcölnek — az otthonért, a boldogságért, amelyet pedig éppen szüntelen munkájuk miatt, életük egyhangúsága és kilátástalan szürkesége miatt veszítenek el...

A novella vége váratlan fordulat: a kisember — szintén tragikomikus — lázadása a világrend ellen, amely addig egész életét betöltötte.

A téma első kidolgozása: *Egy ellenzéki szavazat* (a jelen kötet 18—23. lapján).

A szövegről

A Szegedi Naplóban (és a Hi-kiadásban is) Csipkés Máté uram jelzői (»apró, szürke szemű ember«) hol vesszővel, hol vessző nélkül

szerepelnek. A vesszőt következetesen kitettük, mert a 41. lap 11. sora figyelmeztet, hogy »apró« (s nem apró szemű) emberről van szó.

Egyéb javításaink, módosításaink és megjegyzéseink a következők (zárójelben a Szegedi Napló szövege):

Lap	Sor	
38	9	az átellenes ablakokon (az átellenes ablakon) [A Hi-kiadás-sal egyetértően javítottuk, mert a következő mondat szerint: »Két kis módos ablak ez . . .«]
40	19	Széchenyi tér (Szécsényi-tér)
	20	és 41 : 4 Csipkés Máté (Csipkés Máthé) [Csak ezen a két helyen!]
41	: 30	»Csipkés Máté !« (»CSIPKÉS MÁTÉ !«) [Nagybetűs szedéssel.]

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
40	2	<i>Dumas, Alexandre</i> (1802—1870) és <i>Kock, Paul de</i> (1794—1871) — említésük a romantika erős túlzásaira figyelmeztet.
	4	<i>a harlemi fekete tulipánok</i> — Harlem (Haarlem): észak-hollandiai város; tulipántermelése világhírű. A fekete tulipánokat MK mint a virágtermesztés csodáit említi.
	19	<i>Széchenyi tér</i> (MK-nál: Szécsényi tér) — a szegedi belváros főtere.
	32	<i>Simonyi Ernő</i> (1821—1882) — politikus. Részt vett a szabadságharcban, a bukás után külföldre menekült s Hamburgban és Londonban élt. 1866-ban meglátogatta Kossuth Lajost s vele összeköttetésbe lépett. Hazatérve 1868-tól több cikluson át függetlenségi párti képviselő. Irodalmi munkásságában jelentősek történelmi forráskiadványai.

EGY IGAZI KÍSÉRTET

M. *Csendes Órák*. Szépirodalmi, társadalmi és művészeti közlöny. (Szerk. Benedek Aladár.) 1878. augusztus 15—22., 1. évf. 23—24. sz. Műfajjelzése: Eredeti elbeszélés. Teljes névjelzéssel. Két részletben:

1. augusztus 15. (23. sz. 300. és 302. l.; a 301. lapon ide nem tartozó kép.) Elejétől »Elmélyedésemből felpillanték.« kezd. szakaszig. (Vége következik.)

2. augusztus 22. (24. sz. 315—317. l.) Az említett szakasztól végig.

Kötetben itt először.

Ez a Mikszáth-írás teljesen feledésbe ment. Eddig semmiféle bibliográfia nem tartotta számon.

Keletkezése

A különélés esztendeiben Mikszáthot mindvégig nyugtalanította az a gondolat, hogy vajon Ilonkának nem lett volna-e jobb sorsa, ha szüleiire hallgatva előkelő, vagyonos férjet választ?

Nekik nagy szegénységük miatt — az állástalanul maradt írő kilátástalan helyzete miatt — kellett elválniuk. Egy vagyonos férj mellett Ilonka talán boldogan élhetne . . .

De valahányszor fölvetette ezt a gondolatot, s a vagyon és az érzelmek értékrendjét latolgatta, kivétel nélkül mindig az érzelmek rangját s igazságát juttatta érvényre — a pénzzel, vagyonnal, hatalommal, a világ összes hívságával szemben!

Ebben az állásfoglalásban kétségtelenül a nyugtalan, kényes lelkiismeret öngazolása rejlik. De egyszersmind fájdalmas nosztalgia is az elvesztett boldogság után, amelyet számára mindvégig az Ilonka féltő szeretete s munkára ösztönző egyénisége jelentett.

Annyira magától értetődő, másképp el sem képzelhető megoldásnak tartotta kettőjük egyesülését, hogy a házasságukat ellenző szülők akaratával szemben (1873 májusában) Ilonka elpusztulásának rémképét vetette föl — egy elképzelt mesében (*A fotográfiai regénye* Krk 27. köt.).

A különélés idején első ilyen tárgyú novellája *A nő regénye* (Krk 29. köt.). Ebben a rövid elbeszélésben nyugtalanító gondolata fantazmagóriába vész s egy rémdráma szörnyű jeleneteit festi . . .

A jelen elbeszélés ellenkező hangnemből, humoros oldalról keresi a választ. Ilonka (a regényhősnő) szerencsétlen házasságban él ugyan férje mellett, de egy tréfás ötlettel látogatásra bírja egykori kedvesét s — szomszédjával megnyerve — annak állandó jelenlétével vigasztalja magát . . .

Ismerve Mikszáth meséinek átlátszó burkolatait: az olvasó csöppet sem tartja meglepőnek, hogy írónk az elképzelt kalandot egy idősebb úrral, »Muki bácsi«-val mondatja el; ő csupán hallgatója a mulatságos kísértetjárásnak . . .

Tollat fogva annyira beleélte magát a játékos ötletbe, hogy az elbeszélés Ilonkájának vonásait fotografikus hűséggel másolta különélő feleségéről.

A mese további része — a fontos családi iratokkal együtt elvesztett számrétű köpeny keresése és megtalálása — tréfás fikció. (Részint késői Poe-reminiszcenciákkal, részint Jókai-hatással keverve.) De a kísértet leleplezése után az elbeszélő éppúgy »kis Mimim«-nek szólítja az asszonyt, mint ahogy Mikszáth becézte feleségét, akihez íme — legalább képzeletben! — továbbra is el-ellátogatott s »közéleben lakott« folytonosan . . .

A kísértetjárás históriáját kevéssel utóbb beledolgozta *János úr a politikai, vagy a szegedi kísértet* c. elbeszélésébe is (Szegedi Napló 1878. szept. 1.). Ld. a jelen kötetben!

A szövegről

A *Csendes Órák* értelemzavaró sajtóhibáit javítottuk. (Zárójelben az eredeti hibás szöveg.) Egyúttal felsoroljuk az elbeszélés egypár nyelvi különösségét.

Lap Sor

- 42 11 Két egész hónapig — E helyett: hónapig
46 8, 10 és 13 Nagyság — E helyett: Nagyságod
„ 16 dörmögtem magamban, (dörmögtem magamba,)
47 8 még csak (még csak csak)
„ 19 voltak volna — E helyett: volnának (vagy: lettek volna)
48 7 vér nélkül, szomorúan. (vér nélküli [!] szomorúan.)
14 öltönyöm felé (öltönyöm fölé)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 42 1 *Muki bácsi* — a Muki becenév többször előfordul MK írásaiban. (Pl. *Miért fél Stofi bácsi a porostól?* Krk 27. köt. 48. l.; *Szegény Icik zsidó* Krk. 28. köt. 300. l.)
43 14 »valahol Sáros megyében. . .« — A Sáros megyére való utalás már önmagában jelzi a mesét (a füllentést) a mesében! »Sáros megye« Mikszáthnál a nagyzóló svihákok tartománya. (Ld. *A gavallérok* Krk 8. köt. és *A svihák* Krk 29. köt. — jegyzeteinkkel együtt!)
22 »ama külvárosi sárga ház, hol Ilonkáiék laktak . . .« — visszaemlékezés az ifjúházas Mikszáth és Ilonka szerény pesti otthonaira. (Ilonka családja sohasem lakott Pesten!)
44 : 12 *Sztropkó Zemplén megyében* — Sztropkó (Stropkov) valóban létező kisközség Zemplénben; hajdani vára a XIV. századtól 1675-ig állott fenn. (Vajon MK honnan hallotta e község nevét? Nem volt-e ott barátja, ismerőse? — nem tudjuk.)
47 : 20—24 »elképzeltem magamnak a szegény leánykát, kit itt halálra ítéltek . . . stb. Vezetőm szavai megcsendültek emlékemben.« — MK itt valamiféle helyi monda emlékeire utal.

HOGY LEHET MEGGAZDAGODNI?

M. *Családi Kör*. Szépirodalmi divatlap. A Pesti Jótékony Nőegyesület közlönye. (Szerk. és kiadja: Emilia. [Szegfi Mórné Kánya Emilia.]) 1878. augusztus 25—szeptember 8., 19. évf. 34—36. sz. Műfajjelzése: Elbeszélés. Teljes névjelzéssel. Három folytatásban az alábbi részletezés szerint:

1. augusztus 25. (34. sz. 793—797. hasáb.) Elejétől »De mondom, már hónapok előtt ért ide . . .« kezd. szakaszig. (Folytatása köv.)

2. szeptember 1. (35. sz. 819—823. hasáb.) Az eml. szakasztól
»— Az ön leánya pedig egy gyöngy . .« kezd. szakaszig.
(Vége köv.)
3. szeptember 8. (36. sz. 841—844. hasáb.) Az eml. szakasztól
végig.

Kötetben itt először.

Keletkezése

Ez az elbeszélés Mikszáth és Tóth Ede barátságának egyik emléke. E barátságról Mikszáth legrészletesebben *A költő utolsó karácsonya* c. visszaemlékezésében (1876) számolt be (Krk 28. köt.). Ottani jegyzeteinkben (Krk 28. köt. 288—296. l.) már ismertettük Mikszáthnak és »A falu rossza« szerencsétlen sorsú írójának baráti kapcsolatát. Utaltunk arra is, hogy két későbbi közleményében (*Még valami Tóth Edéről* és *Miből teremnek a virágok?* — mindkettő *Az én ismerőseim* c. kötetben) további érdekes részletekkel egészíti ki visszaemlékezéseit.

Nos, e kiegészítő följegyzések közt találjuk a jelen elbeszélés keletkezésének, illetőleg átvételének történetét is. Volt Tóth Edének egy kedvenc témája, melyet azonban korai halála miatt már nem írhatott meg. Csak töredékei maradtak fenn, köztük »egy bohókás felvonás«.

A témát Tóth Ede Rimaszombatból hozta, hol vándorszínész korában hosszabb ideig tartózkodott. Eszerint: Két kereskedő lakott egymással szemben. »Mind a kettő gazdag és mind a kettő rőfös; az egyik a „kutya cég”, a másik a „macska cég”. Írtóztató ellenségeskedés folyt köztük, mely gyűlöletté fajul. Mindenik a másik megrontásán dolgozik. A kutya cég fővezetője azonban beleszeret a macskáék kisasszonyába s megkéri, de a bosszút forraló apa csak úgy adja oda, ha a fősegéd megesküszik, hogy *három napig mindig igazat fog mondani a vevőknek*. — Ebből származnak aztán a komikus helyzetek a darabban, s ez buktatja meg a kutya céget, mert a vevők, kik valódi brüszszeli csipkét — vagy mit tudom én mit — kérnek, elutasítatnak az igazság kijelentésével, hogy itt *csak* hamisított csipkék vannak. S egy szóval a kereskedésnek három nap alatt veszett híre megy . . .« (*Még valami Tóth Edéről*.) A későbbi visszaemlékezésben (*Miből teremnek a virágok?*) a két vetélytárs nem rőfös, hanem fűszerkereskedő. De a mese lényege ugyanaz.

Mikszáth »a kisvárosi polgári életből merített darab« vázlatának egyszeri felolvasása után« emlékezett a mesére, amelyet aztán nemsokára (még a két visszaemlékezés följegyzése előtt!) a jelen novellában megörökített.

Az előzmények ismeretében most már könnyebben érthető a novella bevezető szakasza, ahol Mikszáth szerénykedve mondja, hogy: a Tóth Ede által tervezett »jó színműből [az ő kezében] rossz novella lesz . . .« — Mikszáth átvette a témát, az ötletet, de írás közben a mesét saját invenciója szerint alakította. A két konkurrens

cég nála: vegyeskereskedés. A visszaemlékezésekben »kutya« és »macska« cég (illetőleg »Fekete kutya« és »Fekete macska«) szerepelt; a novellában a cégtáblák »Veres gólya«, illetőleg »Kék páva« feliratot viselnek. Az első följegyzésben nem említ sem hely-, sem személyneveket. A másodikban Tóth Ede tervezett színművének egyik rimaszombati kereskedőjét Kovács Jánosnak hívták, leányát Erzsikének, a szerelmes segédet pedig Ferinek. Novellájában új nevekkél látja el a szereplőket: a »Veres gólya« tulajdonosa Krammer Pál, a »Kék Páva«-é Pukovics Árkádi (görög). Pukovics uram hajadonlánya Kati, Krammer uram segédje pedig Pallér Miksa. — De mindezen formai változtatásoknál fontosabbak Mikszáth kiegészítései a szerkezetben és a meseszövevényben. Közbeiktat egy ifjú gavallért is, Kéredy Péter fiatal képviselőt, az alispán fiát, aki előbb mint a szerelmes boltoslegényt támogató kérő, később mint házibarat fokozza a helyzetek komikumát. Beleszó az elbeszélésbe egy születési bizonyítványokkal elkövetett furfangos csalást is, mint ahogy más elbeszéléseiben szintén említ hasonló huncutságokat, melyeket — főleg az abszolutizmus idején — a szülők azért követtek el, hogy fiaikat mentesítsék a katonaságtól . . .

Mikszáthot nemcsak a baráti kegyelet érzése vezette, amikor Tóth Ede színműtöredékét ebben a novellában és a két későbbi visszaemlékezésben megörökítette. A téma előtte is érdekes volt: józúv anekdota, amely ráadásul élesen megvilágítja, leleplezi a kapitalista világnak a »kereskedelmi morál«-t lépten-nyomon félretaszító eljárásait, egyszóval: a meggazdagodás útját! Amellett kitűnően jellemzi a századvégi kisvárosi polgárság életének fonákságait. A kisvárosi iparos- és kereskedőréteg elégedetlensége, úrhatnámsága, meghasonlása saját körével — később is foglalkoztatja Mikszáth fantáziáját és társadalombíráló ösztönét. 1902-ben írt *Mindenki lépik egyet* c. kisregényében (Krk 15. köt.) a csizmadia Apró uram Kati lánya éppúgy idegenkedik a derék iparos- és kereskedősegedektől és sodródik a főispán-rokonságú Kolosy Ferenchez, mint ahogy ez az elődje, Pukovics Kati, kevesli a félszeg boltossegédet és a gavallér Kéredy Péter után repes a szíve . . . Kialakulnak tehát a házasságon kívüli viszonyok (amire a novella zárómondata is utal!) s szükségképpen megindul a társadalmi és morális bomlás . . . Viszont az apa (Pukovics Árkádi) magatartása erősen emlékeztet Tóth Mihály uram öntudatos fellépésére *A Noszty-fiú esetében* (Krk 20—21. köt.).

A szövegről

Az elbeszélés fennmaradt szövege alapján föl kell tételeznünk, hogy Mikszáth kézirata a szerkesztőségben vagy a nyomdában egy kis sérelmet szenvedett. Erre a föltevésre késztet bennünket az 56. lap 23. sorával kezdődő szakasz (»Kéredy úgy okoskodék . . .« stb.). Ez a bekezdés ugyanis minden átmenet nélkül tárgyalja a váratlan fordulatot, amely Kéredy »közbenjárására« következett. Ezen a helyen vagy a Családi Kör szerkesztője (Szegefiné Kanya Emilia) törölt (»húzott«) egy részletet, vagy (ami még inkább hihető!) a nyomda

járt el gondatlanul s a kéziratból kifelejtett egy részletet vagy elvesztett abból egy darabot . . .

Többször megállapítottuk már, hogy regényhősei elnevezésében Mikszáth memóriája nemegyszer téved. Amde meg szoktuk jegyezni azt is, hogy a nevek körüli zavarokat, eltéréseket olykor nehezen olvasható kéziratának helytelen kibetűzése, vagyis nyomdai hiba okozta. Az eredeti közlésben ezúttal is találkozunk egy efféle hibával.

A görög kereskedő, Pukovics *Arkádi* neve a Családi Kör szövegében egy helyen (52 : 5) *Arpád*.

Egyéb javításaink és megjegyzéseink (zárójelben a Családi Kör eredeti szövege):

Lap Sor

- 51 8 Pallér Miksa barátunk, *kit* (Pallér Miksa barátunk. *Kit*)
53 2 *kontesszel* (*komteszszel*)
" 24 és 65 9 önkéntelen (*öknénytelen*)
55 2 *díványra* (*dívánra*)
57 : 33 A lépesőkön *a* hölgyekkel találkoztak, (A lépesőkön hölgyekkel találkoztak,) [Betoldottuk a hiányzó névelőt!]
63 5 hóbortos ideáját (sajtóhibával: hóbortos ideálját)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 51 7 *t. c. közönség* — teljes című (vagyis: tisztelt) közönség.
52 38 *országgyűlési abszensek* — az országgyűlési tárgyalásoktól távolmaradó (azokon részt nem vevő, hivatásukkal nem törődő) képviselők.
53 29 *ropszdropsz* — rosszalkodás, verekedés, ramazúri.
56 6 szimpatikus *fizonómia* ember — MK gyakran használja a torzított *fizonómia* szóalakat *fiziognómia* helyett.
57 15 *Vas Gereben* műveit MK szívesen olvasságta. Később az általa szerkesztett Magyar Remekírók Képes Kiadásában *Vas Gereben* aránytalanul kedvezően képviseltette: három munkáját iktatta be a sorozatba. — A szerelemről, illetőleg a házasságról szóló tréfás hasonlatát MK többször emlegeti. Így pl. *Éljenek a szőkék!* c. tárcacsevegésében is (a jelen köt. 72. lapján).
23 *a suvix-kóstolásról szóló cigányadomát* MK későbbi írásaiban is fölleventfi.
59 : 25 *Rohonczy Lenci* — itt: költött név. A Rohonczy család dunántúli nemesfámília, amelynek egyik tagja, Rohonczy Gedeon (Gida) a századvégen előkelő közéleti szerepet játszott.
32 *Bismarck* ekkori (1878. szept.) említésének aktualitást adott a berlini kongresszus (1878. júl.), amelynek Bismarck volt az elnöke. Rábírta Vilmos császárt az osztrák—magyar szövetség megkötésére, melynek éle Oroszország politikája ellen irányult.

Lap Sor

- 59 33 »*streichs*« — itt: eljárás, fogás, csíny.
60 22 *Szent Prokóp* — vértérű Caesariában a IV. század elején. Diocletianus idejében lefejezték. Ünnepe július 8.
63 12 »*Knopp és társa*« *berlini lörkereskedő-cég* — A név feltűnően emlékeztet a szintén berlini báró Knopp (gazdag bankár) nevére, aki ugyancsak magyarországi üzletkötéssel kapcsolatban szerepel MK egyik elbeszélésében (*Kozsibrowszky üzletet* köt. Kik 17. köt. 152–153. l.).

JÁNOS ÚR A POLITIKUS, VAGY A SZEGEDI KÍSÉRTET

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1878. *szep-tember 1., I. évf. 29. sz.* (1–2. l.), a tárcarovatban. *Rovatcm:* Helyi tárcs. Névjelzés: №. 3. [A szokásos Kákay Aranyos No. 3-vagy K. A. No. 3. helyett!]
II. a) *Jk 38. köt. Hí 6. köt. Szeged könyve I. köt. 1914.* 10–16. l.
b) Ua., sorozatcímlapok és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Tudnivalók »János úr«-ról, és az elbeszélés keletkezése

Ez az elbeszélés — mint címe is jelzi — tulajdonképpen két részből áll. Egy szegedi figura rajzából és a bemutatott alak egy gáláns kalandjából. A kaland nem egyéb, mint Mikszáth egy kevéssel (alig két héttel) előbb Pesten megjelent elbeszélésének (*Egy igazi kísértet*) szegedi változata. Az *Egy igazi kísértet* — mint ottani jegyzeteinkben (250.l.) kifejtettük — egy szubjektív élmény, egy romantikus nosztalgia kifejezése. A *szegedi kísértet* című változat viszont amaz elképzelt kalandnak »János úr« javára történt átruházása.

Az alábbiakban látni fogjuk, hogy Mikszáth ennél többel: tulajdon írásaival is megajándékozta »János úr«-at.

De hát ki volt ez a »János úr«?

Családi neve: *Felmayer János*. 1845-től 1915-ig élt. A felsővárosi gazdag Felmayerek családból származott. A család a XIX. század elején települt le Szegeden, s a következő generáció már nem is tudott németül. A család egyik ága kékfestő, a másik tímár volt. Székesfehérvárott, Pozsonyban és Bécsben is voltak üzemeik, s arról voltak híresek, hogy nagyon emberségesen bántak alkalmazottaikkal.

János a tímár Felmayerek közül való volt. (Apja, idősebb János: a kékfestő Antal testvére.) Az apáról Mikszáth kedvesen emlékezik meg egyik szegedi elbeszélésében (*Ott alszik a Marcsa is*. *Jk 25. köt.*). Novellája hőstét Fritzmayer Pálnak keresztelte el.

János, apja példáját követve, nemcsak az iparral hagyott fel, hanem a gazdálkodással is; csupán szőlőjével törődött. Mint jómódú magánzó jellegzetes alakja lett a város bohém társaságainak. Így ismerkedett meg Mikszáthtal is, 1878 őszén. Ismeretségük hamarosan jóbarátsággá mélyült. Felmayer János iskolázott ember volt, s hóbort-

jai ellenére szellemes és áldozatkész barát, aki közel került hozzá.

Mikszáth 1885-ben dedikált arcképpel ajándékozta meg: »Felmayer Jánosnak baráti emlékül. 1885. aug. 11. Mikszáth Kálmán.« (Mindezen tudnivalókat »A mi Mikszáthunk« című kiadványból közöljük. Szeged 1960. 77—83. l.)

»János úr«-ról — családi nevének említése nélkül — részletes följegyzést találunk Gyöngyösy László »Mikszáth Kálmán (1849 [!]—1910)« című könyvében is (Bp. 1911. 62—63. l.). Gyöngyösy följegyzéseit teljes egészükben közöljük:

»Már az első napokban, amint Szegedre került, meg kellett ismerkednie . . . János börgyárossal, azért, mert író volt.

Mert János úr olyan ember, akinek barátságban kell lenni minden szegedi íróval. Az ő titulusa: író-társunk. Azt ugyan nem lehet ráfogni, hogy elolvassa, amit kollégái írnak, azt még kevésbé, hogy talán (ments isten) ő is írna, de mert írók a barátjai, okvetlen ki kell hogy járjon neki a cím: író-társunk.

Mikszáth nagy igazságtalanságnak tartotta, hogy János úr írogatás nélkül is író; azért, hogy a címnek meg legyen az alapja, írt színikritikákat, amelyek fölé oda volt jegyezve: »Írta János''. És hogy János úrnak a színi világban nagy a jártassága, s megvolt benne a reformatori szellem, bizonyítja a következő példa:

Sehogy sem volt megelégedve a színi kritikus urakkal. Nem tudják azok, mi a művészi játék. Figyelmezteté Mikszáthot Nagy Julcsa kóristáné művészi játékára.

— Hiszen nem játszik az, János — veti oda Mikszáth.

— Micsoda! lám, hogy nem tudtok semmit. Hát a szeme járása, keble pihegése, szája mosolygása! Ez aztán a művészi játék!

Amellett meg János úr jó cimborá. Furcsa mondásai vannak, amelyek nagyon kapósak vacsora után. Már fő életprincipiuma is sokat ér: »Ipar és elegancia — mondja János —, ez az én jelszavam!''

János úr mutatta meg neki [Mikszáthnak] Szeged nevezetességeit is.

— Hát a szép . . .-nét láttad? — kérdi tőle.

— Nem én. Kicsoda az?

— Barátom, akkor nem láttál szép asszonyt. Azt nézd meg!

Mikszáth megnézte, hanem másformán képzelte ő a női szépséget . . . « stb.

Mikszáth tehát — kedves tréfával — olyan módon avatta íróvá Jánost, hogy egypár írását ennek nevével jelentette meg: »Írta: János.«

Ezek az írásművek *tárgyuk szerint* nem elbeszélések. Az egyik útleírás, a másik riport egy borászati gyűlésről, a harmadik és negyedik pedig »színházi kritika«. Mégsem soroljuk a *Cikkek és Karcolatok* ciklusába, hanem itt, az *Elbeszélések* között helyezzük el, mert lényegük: *stílusparódia*.

Itt nem az útirajz, meg a borászati beszámoló, meg a színikritika a lényeg (különben is János úr előadásában az útirajz nem útirajz, a kritika nem kritika!); a lényeg: Mikszáth *szépirodalmi jellegű* tréfája. E stílusparódiákban Mikszáth nem a saját nézeteit

fejt ki egy jellegzetes figura (ezúttal: János úr) szerepében, hanem ellenkezőleg: ennek az érdekes és mulatságos figurának egész lényét, gondolkodását és parlagi beszédmódját igyekszik minél hívebben megörökíteni. Nem érte be azzal, hogy részletesen lerajzolt egy politizáló vidéki polgárt, nem érte be azzal, hogy egy gáláns kalandban is szerepelteti, — egyéniségét a maga teljes mivoltában be akarta mutatni: őt magát beszélteti saját szókincsével és saját eszejárása szerint.

A tréfa kettős volt: János úr örülhetett, hogy íróbarátja íróvá avatta; a baráti kör pedig és Szeged egész olvasóközönsége élvezhette a városi polgárság egyik közkedvelt alakjának csöppet sem bántó, hanem nagyon is szeretetteljes megtréfálását.

»János« írásainak, vagyis az egyes stílusparódiáknak különböző utalásait minden egyes darabnál a *Tárgyi magyarázatok* közt adjuk.

A jelen elbeszélés első fele, vagyis »*János úr, a politikus*« jellemrajza az egyéni vonások mellett örökölt vonásokat is tartalmaz.

A kávéházban olvasgató János úr csak kevéssé különbözik Mikszáthnak *Az újságfaló* című alakjától, aki 1875 januárjában jelent meg a Fővárosi Lapokban (Krk 28. köt.).

De János úr Mikszáthnak egy másik alakjával is rokon vonásokat mutat. János úr ugyanis harcias egyéniség, aki minduntalan közelgő háborút szimatol. Nos, ezzel a természetével teljesen meg egyezik az öreg Dankó bácsié (a rimaszombati pedellusé), aki éppúgy jósolgatja a háborút, mint ő: »— Háború lesz, fiúk — mondá egyenkint minden érkező diáknak.« (*Hogy lettem én író?* — a jelen kötetben.)

Megszoktuk már, hogy Mikszáth nagy előszeretettel formálja ki egyazon anyagból legkülönbözőbb alakjait. Csodálatos művészete éppen abban áll, hogy azért legtöbb alakja egyéni életet él!

A szövegről

A Szegedi Napló helyesírását egypár helyen javítottuk. Egy-két sajátos kifejezéshez megjegyzést fűzünk. (Zárójelben a Szegedi Napló szövege.)

A Hi kiadása (Szeged könyve) ezúttal is megbízhatatlan, de ennek hibáit nem részletezzük.

Lap Sor

13 13 emléke csillogatja meg szemeit. [A Hi csillogatja igealakra módosította. Mi meghagytuk a Szegedi Napló eredeti kifejezését.]

„ 34 walesi herceg (Valcsi herceg)

14 : 21 Ideadták (Idadták) [Lehet ejtési sajátosság is, de akkor ezt egy hiányjellel föl lehetett volna tüntetni, így: Id'adták. A Hi szövegével egyetértően javítottuk!]

Lap Sor

- 14 : 27 elütötte a *tizenkettőt* (el'itötte a *12-öt*) [A *Hi* szövegével egyetértően átírtuk a számot.]
28 *sifonérom* (*schiffonérom*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 66 7 *Pesti Napló* — Reggeli és esti kiadásban jelent meg. Itteni említése idején Urváry Lajos szerkesztette.
8 *Egyetértés* — politikai napilap, a függetlenségi és 48-as párt lapja. 1874-ben alapította és 1899-ig szerkesztette Csávolszky Lajos.
9 *Közvélemény* — »politikai és közigazgatási napilap«. Megindult 1877. január 1-én. 1878. december közepéig Lukács Béla szerkesztette, aki később, a Wekerle-kabinetben kereskedelmi miniszter lett.
10 *Pester Lloyd* — német nyelvű napilap volt. A Pesti Lloyd-társulat alapította 1854-ben. 1867-től hosszú időn át Falk Miksa szerkesztette Deák Ferenc politikájának szellemében. A Pester Lloyd évtizedeken keresztül egyik legfontosabb tájékoztató szerve volt a külföldnek a magyarországi viszonyokról.
12 *A Hon* — »politikai és közigazdasági napilap«; reggeli és esti kiadásban jelent meg. Szerkesztője és kiadótulajdonosa Jókai volt, 1863. jan. 1. óta.
67 3 *Verhovay Gyula* (1848—1906) — publicista és politikus. 1875-ben az *Egyetértés* munkatársa; 1879-ben megalapította a Függetlenség c. napilapot. 1878—87: országgyűlési képviselő. A tiszaezlári pör után antiszemita irányba fordult, de miután a csángók visszatelepítése érdekében indított gyűjtés körül lapjánál visszaélések történtek, lapja hanyatlott s megszűnt (1887), ő maga pedig visszavonult a közélettől.
10 *Ghyczy Kálmán* (1808—1888) — politikus, a kiegyezés utáni magyar közélet egyik vezető alakja. 1874-ben a Bittó-kormány pénzügyminisztere; a Tisza-féle fúzió alkalmával (1875) lemondott e hivataláról s a képviselőház elnöke lett. — Személyével és működésével MK sokszor foglalkozott publicisztikai dolgozataiban. (Ld. Krk 51. és 52. köt.)
38 *Gorcsakov* (MK-nál: *Gorcsakoff*), *Alexander Mihajlovics*, herceg (1798—1883) — orosz diplomata. Ausztria-ellenes és franciabarát politikát folytatott. 1866-ban az orosz birodalom kancellárja lett. Az 1877—78-i orosz—török háború előkészítésében fő része volt.
38 »*paklizik*« — kétszínűen játszik; »keveri« a kártyát.
39 *Andrássy Gyula gróf* (1823—1890) — a kiegyezés utáni kormány miniszterelnöke. (Működéséről ld. a Krk 51. és 52. kötetét I)

Lap Sor

- 68 : 27 *a franciák júliusi forradalma* — az 1830. júl. 27—29-i párizsi forradalomról van szó.
- 28 *»a kövek, amelyekkel a Tisza ablakait verték be a tavasszal«* — utalás egy Tisza Kálmán elleni tüntetésre. (Részletes magyarázatát adjuk majd a *Cikkek és Karcolatok* c. ciklus 53. kötetében.)
- 69 13 *a walesi herceg* — ezt a címet az angol trónörökös viseli. Ekkor Viktória királynő és Albert szász-koburgi herceg legidősebb fia, a későbbi VII. Eduárd volt a walesi herceg. Élt 1841—, uralk. 1901—1910.
- 13 *Chambord grófja* — Henri Charles Ferdinand Marie Dieudonné de Bourbon, bordeaux-i herceg (1820—1883): az 1820. febr. 13-án meggyilkolt Berry herceg utószülött fia; a legitímisták királyjelöltje volt, de sohasem került trónra.
- 14 *II. Viktor Emanuel* (élt 1820—1878, uralk. mint Szardínia királya 1849—61, mint olasz király 1861-től haláláig) — Károly Albert szardíniai király idősebbik fia. Cavour segítségével diplomáciai úton, Garibaldi támogatásával pedig katonai erővel is megteremtette az olasz egységet.
- 18 *Körmös Borcsa* (későbbi említéseiből kitűnik, hogy tulajdonképpen: *Körmösné*) — A Körmös nevet MK ebben az időben nemegyszer használja. (Pl. *Egy árva történetében*: Körmös Pali stb.)
- 70 : 34—35 *»amíg Tisza el nem boszniazza az utolsó garasunkat«* — Ez az ellenzéki kitérés Bosznia és Hercegovina annektálására utal. Bosznia katonai megszállása 1878. júl. 29-én kezdődött és okt. végéig tartott. — MK ezt az erőszakos és szerencsétlen lépést mindvégig következetesen elítélte.

Irodalom

Mint már a jegyzetek bevezetésében mondtuk: a *Szeged könyve* című gyűjteménynek megjelenésekor (1914) alig volt valamelyes sajtó-visszhangja. Így tehát ezzel az elbeszéléssel sem foglalkoztak.

Első részletesebb ismertetését *Nacsády József* »Mikszáth szegedi évei« című kötetében találjuk (Bp. 1956. 110—111. l.). »A régi témák újrafeldolgozását« vizsgálva legelsőnek ezt az elbeszélést elemzi. Egybeveti *Az újságfaló* című rajzzal, s megállapítja, hogy míg amaz »elvont figura«, akinek »neve sincs«, addig »János úr szinte az élő valóság, úgynevezett „hús-vér alak”...«

Szerintünk: *Az újságfaló* nem »elvont figura«, hanem pontosan az, aminek Mikszáth szánta: *típus*, és pedig reálisan megrajzolt típus! »János úr« viszont nem egyéb, mint a típus általános keretébe utólag beállított *egyed*.

ÉLJENEK A SZÓKÉK!

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1878. szeptember 15., 1. évf. 41. sz. (1–2. l.), a tárcarovatban. Rovatcím: Helyi tárcsa. Névjelzés: *K. A. № 3*.
- II. a) *Jk 38. köt.* = *Hi 6. köt.* *Szeged könyve I.* 1914. 153–158. l.
b) ua., sorozatcímlapok és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A hajfestést — mint a hiúság egyik megnyilatkozását — Mikszáth nemegyszer kigúnyolta. Férfiaknál, nőknél egyaránt. Az előbbire példa Stofi bácsi, akinek »visszafelé öszülését« ismételtelen leleplezte; előbb *A batyus zsidó lánya* c. elbeszélésében (1871) (Krk 1. köt. 37. l.), majd pedig *Látogatás Stofi bácsinál* c. riportjában (1873) (Krk 27. köt. 168. l.).

De a gyöngébb nemet sem kíméli. *Fotográfiák a vármegyéből* (1872) c. elbeszélésében például a hervatag Melanie kisasszonynak »ezer dolga« között egyik legfontosabb teendője »Török Józseftől [a híres pesti patikustól] hajfestő szert, rezeda-olajt« stb. hozatni . . . (Krk 27. köt. 133. l.)

A hiúság ezen apró komédiáit Mikszáth többnyire egy-egy gúnyos megjegyzésben vagy anekdotában érinti. Ámde ezúttal egy egész tárcacsevegést kerekít egy hajfestési tréfából, pontosabban szólva: egy idevágó aforizmából.

A tárcaterjedelem persze csak úgy telik ki, hogy előjáróban elmond egy pár apró aktuális eseményt s néhány csipős bonmot-t, már ahogy azt »fővárosi fecsegései«-ben és egyéb elmefuttatásaiban szokta.

A szövegről

A Szegedi Naplóban e tárcsa magyarázó alcímekkel jelent meg, úgy, ahogy mi is közöljük. A Hi-kiadás azonban (*Szeged Könyve I. köt.*) önkényesen és indokolatlanul elhagyta a magyarázó alcímeket. Ugyancsak elhagyta a 75. lap 1. sorában levő angol szavakat is.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 71 13 »*ideáljaim, a Borcsák*« — Többször megjegyeztük már, hogy MK ebben az időben s kivált szegedi írásaiban »*Marcák*« és »*Borcsák*« gyűjtőnéven emlegeti hölgyismerőseit.
- 16 »*Az egyiket . . . az ablakon keresztül láttam csak . . .*« — Vö. *Hosszú szerelem* című, szegedi tárgyú novellájával, amelyet

- kevéssel előbb (aug. 11) írt. Ott is eleinte csak »ablakon keresztül« gyönyörködött a szemközti ház fiatal úrnőjében.
- 71 : 20 »*A másik Borcsám a fővárosban szokta tölteni a telet...*« — Valószínűleg a Szegedi Napló szerkesztőjének, Eisenstädter Lukácsnak nővéréről, Klementinről van szó, akit MK leveleiben tréfásan Borcsának nevez. (Ld. Krk 24. köt. 156. l. 77. és 78. sz. levél.)
- 72 3 »*A harmadik Borcsám pedig...* csak olyan képzeletbeli...« — MK már régebbi írásaiban is szólott »képzeletbeli ideáljairól«. Pl. *Valamivel több a semminél* c. tárcacikkében, 1873-ban. (Krk 51. köt. 64—66. l. és jegyzeteink uo. 246—247. l.)
- 9—20 Nagy Sándor és Diogenész kapcsolatát és a Diogenészről szóló anekdotákat MK gyakran emlegeti.
- 23—29 »*Nagy színművésznünk Tisza Kálmán...* *E hajdan elhírhedt kurmacher* [= udvarló, széptevő]...« stb. — Jelmez az 1877 óta nem-kormánypárti lapoknál dolgozó MK politikai satírájának éles hangjára.
- 30—32 Vas Gerebennék a házasságról szóló ezen axiómáját MK egy másik, ez idő tájt írt novellájában is említi: *Hogy lehet meggazdagodni?* (A jelen kötetben az 57. lapon.) Vas Gerebent szívesen olvasgatta, ismerőseinek is el-alküldte egy-egy kötetét. (Ld. Levelezésének I. köt. Krk 24. köt. 156. l.)
- 34 *Balázs Sándor* (1830—1887) — író és szerkesztő; humoros elbeszéléseket és vígjátékokat írt; Dickens és Thackeray magyar tanítványa. — MK pesti baráti körének tagja volt. Írónk mindig szeretettel szól róla.
- 36—39 »*Ezért* [ti. a lutrizásért] *ugyan nem volna valami túlságosan okos ember...*« — MK mindvégig hevesen ellenezte a lutrit, amely a munka megbecsülése helyett a véletlen szerencse hajszolására szoktatja az embereket. Ld. *A lutri* c. elbeszélését (Krk 1. köt.).
- 73 9—17 *Zsedényi Ede* (1804—1879) — konzervatív politikus. A kiegyezés után Deák-párti képviselő. Zsugoriságig vitt »takarékossága«, mellyel jelentékeny vagyont szerzett, közmondásos volt. Kopott és kétes tisztaságú ruhadarabjairól sok anekdota keringett. Egyet MK is közölt. (Ld. Krk 28. köt. 146. l.)
- 32 stb. *Pulszky Ferenc* (1814—1897) — író és régész. MK számos cikket és karcolatot írt róla. Azért mondja, hogy Pulszky »jó helyen szagolja a kormányt«, mert Pulszky 1877-ben szakított a kormánypárttal s párton kívül álló ellenzékké lett.
- 74 : 1 *a párizsi világiállitás* — 1878-ban, éppen az első párizsi világiállitás idején jelent meg ez a tárcsa.
- 9 *Gusztó* — Pulszky Ágost (1846—1901) — Pulszky Ferenc fia; publicista és politikus, egyetemi tanár. — MK gyakran csipkedte a két Pulszkyt. (*Még újabb fény- és árnyképek* 1878 stb.)

Lap Sor

- 74 : 11 *Rómer Flóris* (1815—1889) — régész, egyetemi tanár, majd pedig a Nemzeti Múzeum régiségtárának őre.
12 a »*Világ szállodája*« — Párizs körülírása. (Hasonló ehhez: »a Fény városa« stb.)
25 »a fiatalabbik kedélyű *Pulszky*« — a kedélyes, jó humorú Pulszky Ferenc. Fia, Ágost, fanyar és fölényeskedő volt. (MK élesebben szokta gúnyolni a fiút, mint az apát.)
75 : 1 *By jingo!* — szelídebb fajta angol káromkodás: teringettét! a kutya-fáját!

A PÁCIENS

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1878. szeptember 29., I. évf. 53. sz. (1—2. l), a tárcarovatban. Névjelzés: K. A. No. 3.
II. a) *Jk* 38. köt. = *Hi* 6. köt. *Szeged könyve I.* 1914. 17—23. l. b) ua., sorozatcímlap és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A hideglelésnek kártyaparti útján való gyógykezelését Mikszáth ezúttal harmadik változatban meséli el.

Első alkalommal, 1873-ban *Tudományos értekezés a hideglázlól* címen fogalmazta meg (Krk 27. köt.), valószínűleg személyes élmény alapján. Másodszer, 1877-ben *Mire jó a kártya?* címen (Krk 29. köt.), más előadásban és más keretek között. Végül ezúttal, 1878-ban, szegedi milióbe helyezve és a helyi viszonyokhoz alkalmazva, ahogy egypár más meséjével is tette.

A »helyi viszonyokhoz« tartozik elsősorban az elbeszélés bevezető része. Az író, aki az alföldi parasztvárosban elsősorban mint a távoli palócföld fia (a későbbi »nagy palóc«) mutatkozott be, részletesen ecseteli a palóc jellemvonásokat és azok illusztrálására közbeszó egy választási anekdotát is.

Legfőbb különbség az előbbi két változattal szemben, hogy míg amott az elbeszélő a különös orvoslásnak csupán asszisztense, — itt maga válik orvossá! Figyelemre méltó mozzanat az is, hogy Mikszáth, aki elbeszéléseit később is szívesen tűzdelte meg személyes vonatkozásokkal, most az őt egész életén végigkísérő gégehurutjával kapcsolatosan beszéli el a mulatságos történetet.

Szeged népét mintegy két és fél éven át szórakoztatta s nevelte írásaival. Nem mindig fárasztotta magát újabbnál újabb mesék és történetek kitalálásával, hanem kedvelt eljárás szerint: több-kevesebb módosítással ismételte korábbi elbeszéléseit.

Ezúttal egyszerre két régebbi tréfáját meséli el szegedi olvasóinak. A hideglelést izasztással gyógyító eljárás mellett elmondja a kék és barna női szemeket számolgató statisztikai játékot is. Ezt a bohém

tréfáját ismerjük már egy előző évi írásából; címe *A párbaíró* (Krk 29. köt.). Ott egy fiatal pesti újságíró-barátjával, Pocskay Félixszel játszott; itt egy Béla nevű szegedi ifjúval.

A szövegről

A Hi szövege ezúttal is megbízhatatlan. (Pl. a 77. lap 16. sorában kihagyta a három orvos nevét, a 78. lap 32. sorában az *arangeirozni* szót *csinálni* szóval helyettesítette stb.)

Néhány javításunk és helyesírási módosításunk (zárójelben a Szegedi Napló szövege):

Lap Sor

- 76 9 *iccés* (*itczés*)
 77 6 [A mondat végére a Szegedi Napló kérdőjele helyett felkiáltójelet tettünk.]
 78 16 *gubbaszkodott* (*gubaszzkodott*)
 „ 32 *arranzsírozni.* (*arangeirozni.*)
 79 : 10 *díványon* (*dívánon*)
 „ 17 *önkéntelen* (*önkéntelen*)
 „ 27 *izzadságcsöppek* (*izzadtságcsöppek*)
 80 : 1 — *Bagatell!* (— *Bagatelle!*)
 5 *prekarius* (felemás ortográfiával: *praekarius*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 75 : 7 *Csokonai* (a szövegben: *Csokonay*) költeményeiből MK egyéb írásaiban is rendszerint ezt a darabotszokta idézni (Szerelem-dal a csikóbőrös kulacshoz).
 13 *„még a feje is csak arra való, hogy legyen hova tenni a kalapját»* — ezt a tréfás-gúnyos mondást MK gyakran használja. Pl. *A kedves Gaillard apó* c. elbeszélésében (Krk 27. köt. 28. l.); *Pletyka* (uo. 34. l.); a Magyar Néplap 1874. okt. 3-i számának *Apróságok* c. rovatában (Krk 51. köt. 183. l.) stb.
 18 *Oroszlánszívű Richárd* — I. Richárd angol király (uralk. 1189—1199). 1189—1192-ben kereszteshadjáratot vezetett a Szentföldre. Hazatérő útjában Lipót osztrák herceg fogságba vetette s csak nagy váltságdíjért bocsátotta szabadon.
 21 *Kuhinka Ferenc* (?—1870) — színészei nagybirtokos, kohótulajdonos, országgyűlési képviselő. — A Kuhinka (vagy Kuchinka) Vas megyei nemesszalád (1765). Gömörbe és Nógrádba származva ott mint nagybirtokosok és üveggyárosok működtek a múlt század folyamán. — Kuhinka Ferenc képviselővé választásának anekdotáját MK mintegy fél évvel később részletesebben is megírta *Őkijyelme a pernyebíró* c. rajzában. (Ld. a jelen kötetben: 121—123. l.)

- 76 18 *battéria* — itt: csoport, sorozat.
- 25 és 77 7 »*Borcsa*« — Szegedi éveiben MK gyakran emlegeti a Marcsa és Borcsa nevet. Ezek általában nem határozott személyekre vonatkoznak, inkább csak gyűjtőfogalmakként jelzik hölgyismerőseit. Szegedi levelezésében főleg Eisenstädter Klementint (a Szegedi Napló szerkesztőjének nővérét) nevezi Borcsának. (Krk 24. köt. 155. l. és jegyzet: 282. l.)
- 28 *Soldosné* — Blaha Lujza (1850—1926). Második férje Soldos Sándor volt. — Mikszáth sokszor dicséri Blaha Lujza művészetét.
- 77 4 »*habarékpárt*« — az 1878-ban alakult »egyesült ellenzék«, illetőleg 1881-től »mérsékelt ellenzék« gúnyneve. A pártot alkotó csoportok eltérő politikai színe miatt aggatta rá ezt a nevet az egykorú sajtó. A párt vezéregyéniségei: Apponyi Albert és Szilágyi Dezső voltak. 1892-ben felbomlott a párt.
- 16 *Balassa János* (1814—1868) — sebészorvos, budapesti egyetemi tanár. Korának legkiválóbb sebésze volt, ki az általa kezdeményezett műtétek egész sorozatával gazdagította az orvostudományt.
- 16 *Hahnemann, Samuel Christian Friedrich* (1755—1843) — német orvos, a homeopátia megalapítója. Mint orvos Erdélyben is működött. A kininnel végzett kísérletei vezették rá a homeopátia (hasonszenvi gyógymód) alapelveire. Német hazájában tételeit hevesen ellenezték, de Párizsban azok igen divatosá váltak. Több magyar követője is akadt: Almási Balogh Pál, Argenti Döme stb.
- 16 *Argenti Döme* (1809—1893) — orvos. Vácon született és élete végéig ott működött. Hahnemann munkáinak olvasása után maga is a homeopátia híve lett. Két nagyobb munkát írt a »Hasonszenvi gyógymód«-ról. A bécsi és lipcsei homeopátia-egyesületnek tagja volt, a magyarnak pedig elnöke.
- 17 »a magam *szisztéma* szerint« — MK itt a szisztéma (systema) görög szót az akkoriban divatos németes-franciás alakban használja.
- 23 »*Kvart Béla*« — a kaláber (alsós) műszava. Annak az egymást követő négy kártyalapnak, »kvart«-nak a neve, amelyben benne van a »béla« (felső-király) is; tehát: alsó, felső, király, ász. Ez a »kvart béla«.
- 27 *pokolvar* — mérges, kemény daganat (carbunculus).
- 36 *Dugonics-sétány* — Szeged egyik belvárosi sétateréje.
- 78 7 »*kétszarvú ajtó*« — sétatereken — a kocsiközlekedés megakadályozása végett — alkalmazott forgó sorompó.
- 32 *Egy kis juxtot arranzsírozni* — egy kis tréfát (beugrató játékot) rendezni.
- 80 : 3—6 »a *bosnyák sebesültek*« — Az elbeszélés megjelenésekor (1878. szept. 29) igen időszerű utalás. Az 1877—78. évi balkáni háborút lezáró berlini kongresszus 1878. júl. 13-án kimondotta, hogy Ausztria—Magyarország katonailag meg-

Lap Sor

szállhatja és igazgathatja Boszniát és Hercegovinát. A katonai megszállás júl. 29-én kezdődött és okt. végéig tartott, bár még azután is évekig folyt a harc a »császári-királyi« seregek és a bosnyák gerillák között.

80 : 5 *prekarius* — kétes, függő, bizonytalan.

KINEK KELL ASSZONY?

M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1878. november 3., 1. évf. 82. sz. (1–2. l.), a tárcarovatban. Rovatcím: Helyi tárcsa. Névjelzés: *K. A. No. 3.*

II. a) *Jk 38. köt.* = *Hi 6. köt. Szeged könyve I. 1914.* 159–165. l.

b) *ua.*, sorozatcímlap és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A bomló feudalizmus és a virágkorát élő kapitalizmus erkölcsi züllöttségének ábrázolására Mikszáth sokféle példát talál. A legkiválóbb példák a szerelmi és házaselet lealjasítását szemléltetik. Mint használják fel eszközül, vagy éppen: mint bocsátják áruba asszonyaikat némely férfiak — vagyonszerzés, vagyongyarapítás céljából.

A feudalizmus korából való példák: Pereviczky ügyvéd „nőronkonai”, akiket ő »informálási praktikájában« használ fel (*Különös házasság* II., Krk 14 köt. 34–35. l.); Mariska, akit kedvese, a kasznár, az ügyefogyott gazdag földbirtokos kezére játszik, hogy a »szökevények« távollétében megszedsze magát (*A szökevények* Krk 12. köt.). — A kapitalizmus korából is bemutat egypár épületes történetet: a *Galamb a kalitkában* c. kisregény második meséje egy előkelő dzsentrí érdekházasságáról és hitvány viselkedéséről szól (Krk 4. köt.); *A kládovai menyecskét* egy útépítő vállalat mérnöke egyenesen abból a célból alkalmazza, hogy az — bájainak latbavetésével — a hivatalos fórumoknál előnyökhöz juttassa a vállalatot stb.

A szerelem és házasság e sokféle lealjasításának példatárát mintegy »megkoronázza« a jelen elbeszélés: *Kinek kell asszony?* Íme, egy üzletember, aki — »egyszerű, világos alapokra fektetett módon« — fix összegért tulajdon feleségét bocsátja áruba!

A groteszk esetet Mikszáth mint saját élményét meséli el. Azon a címen keveredett e históriába, hogy a házasságközvetítő őt, a No. 3. Kákay Aranyost összetévesztette az első, az eredeti Kákay Aranyossal. (Álnévhasználata nemcsak ezúttal sugalmaz neki tréfás történeteket!)

A szövegről

A Szegedi Napló szövegének néhány kifejezését javítottuk, illetőleg írásmódját helyesbítettük. (Zárójelben a Szegedi Napló kifejezései.)

- Lap Sor
 80 : 1 arisztokrácia (arisztokratia)
 „ 28 Heiratsvermittler. (Heiratsvermittler.)
 82 : 3 akiktől a kész vevők kerülnek ki. (akikről [!] a kész vevők kerülnek ki.)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
 80 : 19 *societas* — itt: az előkelő társaság.
 „ 28 *Privat Heiratsvermittler* — magán-házasságközvetítő.
 81 : 11 *Széll Kálmán* (1845—1915) — a századvég és a századforduló egyik vezető politikusa. 1876—78: pénzügyminiszter, 1899—1904: miniszterelnök. — MK nem egy publicisztikai dolgozata foglalkozik Széll Kálmán működésével. Azokat a *Cikkek és Karcolatok* ciklusában közöljük majd. — Megjegyzendő, hogy a házasságközvetítő pár soros leírása valóban ráillik Széll Kálmán alakjára és arcára is.
 12—14 » — *Őn az a híres Kákay Aranyos, aki . . . a Tisza oraságot olan dőhösen megtámadta taval.* — Utalás Kákay Aranyos No. 2., vagyis Ábrányi Kornél Tisza Kálmán ellen írt röpiratára. (Részletesen ismertetjük majd a Krk. 54. kötetében !)
 16 » *aki a Helvey Loura kisasszonyt olan nagyon megkölömböztette.* — MK nem egy cikkében nyilatkozott elismeréssel a kiváló színész nő művészetéről.
 20 » — *S aki a „vizü-kártya történetét”, ezt a politikai skandalomot kibeszélte.* — MK tagadja e »kibeszélés« szerzőségét, pedig valóban ő hozta nyilvánosságra Ábrányi Kornél egy különös esetét. (Ld. majd a Krk 54. kötetében !)
 „ 36 *all right!* — rendben van! helyes!
 82 : 3 *Lonkay Antal* (1827—1888) — hírlapíró, kat. pap. A klerikális Idők Tanúja, majd pedig a Magyar Állam szerkesztője. Mikszáth sokszor csipkedte, támadta karcolataiban.
 9 *az öreg Kákay Aranyos* — Kecskeméthy Aurél (1827—1877) írói álneve; ezen az álnéven satirikus karcolatokat írt.
 83 15 „*Iam alios vidi ventos*” (vagy: *Alios ego iam vidi ventos*) — más szeleket is láttam én már, vagyis: nagyobb veszedelmekkel, viharokkal is szembenéztem már. (Cicero mondása.)
 34 *Les extrêmes se touchent* — a végletek érintkeznek. (MK gyakran idézi ezt a görög eredetű filozófiai tételt — franciául is, magyarul is.)

HOGY LETTEM ÉN ÍRÓ?

M. I. A *Petőfi-Társaság Lapja*. (Fel. szerk. Szana Tamás, társ-szerk. Balázs Sándor.) 1878. november 17., IV. köt. 20. sz.

- (305—307. l.) Ily címmel: *Hogyan nem lettem én semmi vagyis hogy lettem író? Teljes névjelzéssel.*
- II. *Szegedi Napló.* (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. február 9., 2. évf. 35. sz. (1—3. l.), a tárcarovatban. *Fenti címmel és teljes névjelzéssel.* Az elbeszélés végéhez függesztett következő lábjegyzettel: »A Petőfi társaság „A Gymnasium Krónikája” füzetéből.« [E furcsa fogalmazású lábjegyzet annál különösebb, mert a Petőfi-Társaság Lapjában ennél az elbeszélésnél nincs meg *Az öreg Dankó bácsi* közlésekor fel-tüntetett cikluscím! Ld. 237. l.]
- III. *Kavicsok.* Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. Kiadja a Petőfi-Társaság. Bp. [1883]. Aigner Lajos. 46—55. l. Itt és a további közlésekben az elbeszélés címe: *Hogy lettem én tró?*
- IV. *Magyar Ifjúság.* Képes közlőny a serdültebb ifjúság számára. (Szerk. Radó Antal.) 1888. szeptember 30—október 14., 6. évf. (VIII. köt.) 3—4. füzet. Műfajjelzése: Elbeszélés. *Teljes névjelzéssel.*
1. szeptember 30. (3. füzet. 51—52. l.) Elejétől „Szegény Dobos bácsi pedig mindezekről nem tudott semmit.” kezd. szakaszig.
 2. október 14. (4. füzet. 75. l.) Az eml. szakasztól végig.
- V. *Tavaszi rügyek* c. elbeszélés-kötetben. *MKm 5. köt.* [1. kiad.] 1890. 81—90. l.
- VI. 2. kiad. 1893, 83—92. l.
3. kiad. 1901. ua.
6. 1906. ua.
- VII. a) *Jk. 26. köt. Kisebb elbeszélések III. köt.* 134—141. l.
VI. 7. kiad. 1911. ua.
8. kiad. 1914. ua.
- VII. b) [1919.] Sorozatcímek nélkül, *Tavaszi rügyek* kötetcímmel. 134—141. l.
c) [1930.] 29. ezer. ua.
- A VII. b) és c) kiadásról, vagyis a *Jk 26.* kötetének 1919. és 1930. évi címlapkiadásairól ld. *Az öreg Dankó bácsi* c. elbeszélés jegyzeteinek idevágó szakaszát (238. l.).

Keletkezése

Mikszáth szinte a napló vagy a memoár frissességével mondja el ezt a diákkori élményét. Megnevezi egyik rimaszombati tanárjukat, az általa különösen szeretett és becsült Szeremley Károlyt; felidézi a házifeladat kitűzésének körülményeit stb.

Annyira közvetlen hatású történet ez, hogy eszünkbe sem jut valamely »irodalmi mintára« gondolni. A Mikszáth-irodalomban mégis találkozunk egy dolgozattal, amely hasonlóságot, sőt »átvételt« fedez föl ez elbeszélés és a *Gesta Romanorum* egyik históriája között.

Remport Elek »Mikszáth és a Gesta Romanorum« című tanulmánya (Irodalomtörténeti Közlemények 1933., 43. évf. 121—126. l.) sora véve Mikszáth mesekölcsönzéseit, úgy látja, hogy a szóban levő elbeszélést a Gesta Romanorum 163. példája sugalmazta:

»A Gesta 163. példája (A rendetlen félelemről) a következő: Coelestinus királyfit egy tudós neveli. Egy alkalommal kiviszi a mezőre, megmutat neki egy jelenetet s így szól: „Im láttad a meglőtt dolgokat elejétől fogva mindvégig. Akiról azt kívánom, hogy nekem verseket csinálj vétek nélkül.” Büntetéssel is megfenyegeti. Coelestinus félrevonul, gondolkodik, de nem tudja a verset megírni. Ekkor emberi alakban odamegy hozzá az ördög s megvigasztalja: „Én ördög vagyok és igen jó verscsináló. Semmit se félj, csak fogadd meg, hogy nekem hív szolgám léssz, mindjárt olyan verset készítsek neked, akinél mesetered sem tud jobbat csinálni.” Meg is teszi s Coelestinus örömmel viszi haza a verset. Mestere megdicséri, de megkérdezi, hogy nem más segítségével készítette-e? A királyfi először tagadja, végül kénytelen bevallani, s ezért a mester „felette nagy szomorúságba esik”.«

Mikszáth elbeszélésének rövid tartalmi ismertetése után Remport Elek a következő konklúzióra jut: »A lényeg itt is megtartja Mikszáth. Az aktuális tárgy kitézése, a gyermek szorult helyzete, a váratlan (ördögi) segítség, a mester gyanakvása, a kényszerű vallomás mind megtalálható Mikszáthnál is.«

A magunk részéről helytelennek tartjuk ezt az analógiát.

A Gesta középkori meséje nem egyéb, mint az »ördögi kísértések« egyik példája. A legendairadalomból számszámra idézhetjük a hajba jutott embereknek lelkük üdvössége ellenében segítséget ígérő vagy segítséget nyújtó ördög cselszövényeit. De Mikszáth meséjében nincs szó sem ördögről, sem kísértésről! Házigazdája, Dobos bácsi, a hentes, feleségével együtt szívesen olvasgatott mindenféle ponyvát, »nemes ponyvát« is, amilyenek a jószándékú Boross Mihály könyvei voltak. Nos, a vakablakban, ahol a kis gimnazista Mikszáth tankönyveit és irkáit tartotta, ott hevert Boross Mihály egyik népnevelő célzatú kötete, amely véletlenül a feladott házidolgozat témáját is magában foglalta. A téma: »Mátyás király Gömörben.« Eredetileg Garay János költeménye; ezt írta át prózába Boross Mihály, s szorult helyzetében ezt a prózát plagizálta Mikszáth.

Mindenképpen erőszakoltnak látszik tehát a filológiai törekvés, amely Mikszáth diákkori meséje és a Gesta Romanorum egyik darabja között tárgyi összefüggést kíván megállapítani.

Ami mármost a diáktörténet »valódiságát« illeti, azt — különböző tényezők miatt — nem tudjuk elfogadni! Az elbeszélés ugyanis tele van tény- és időbeli ellentmondásokkal. Az aggteleki kirándulás valóban megtörtént; éspedig az 1862—63. tanévben, amikor MK VI. gimnazista volt, nem pedig III. osztályos, ahogy az elbeszélésben mondja (136 : 15). Az igazgatói tisztség évenként változván, ebben az évben Szeremley Károly volt az igazgató, de ő MK osztályában nem tanított; valószínűleg Terray Károly volt ekkor a magyar tanára. (A fenti adatokat ld. Rejtő István »MK a rimaszombati diák« c. tanulmányában. Bp. 1959. 32—34. l.) — »Dobos bácsiék« szerepeltetése is a

korábbi évek (MK II., III. és IV. osztályos éveinek) emléke, márpedig az aggteleki kirándulás VI.-os korában történt, mint fentebb mondtuk. (Dobos bácsit ld. a *Tárgyi magyarázatok*nál is: 272. l.)

Míndezeket mérlegelve meg kell állapítani, hogy a kitűnően elbeszélt történet nem egységes, konkrét élményből született, hanem a különböző diákkori élmények és emlékek szövedékéből MK fantáziája, illetőleg jellemző írói kombinációi révén alakult ki.

Szövegváltozatok

Az elbeszélésnek két alapszövege van: az egyik a Petőfi-Társaság Lapjában 1878-ban megjelent első fogalmazás (PTL), a másik pedig a *Kavicsok* c. első kötetkiadás (1883) alkalmából átnézett, átsimított szöveg. A Szegedi Napló és a Magyar Ifjúság szövege csak utánközlés.

A jelen Krk a Mikszáthtól utoljára átnézett szöveget, vagyis a *Tavaszi rügyek* 1—6. kiadásának (1890—1906) szövegét közvetíti. A *Jk* szövegváltozatai — mint arra már ismételten utaltunk — nem az írótól, hanem a *Jk* szerkesztőitől valók.

Az alábbiakban előre vetítjük a *Tavaszi rügyek* és ezzel együtt a jelen Krk szövegét és zárójelben feltüntetjük A Petőfi-Társaság Lapja (röv.: PTL), a *Kavicsok* (röv.: 1883) és a *Jk* eltérő kifejezéseit.

Mikszáth a különböző közlések alkalmával legtöbbit a tanár nevével bajlódott. A szemléletes példákat eredetileg alighanem *Baksay István* tanár mondotta, ahogy azt MK némely emlékezései tanúsítják. Hiszen Baksay tanította a történelmet és a számtant-mértant, melyeknek körébe e példák tartoznak, nem pedig Szeremley (a magyar tanár). Ennek megfelelően MK eredetileg (a PTL-ban) *B.* betűvel jelölt az illető tanárt, s csak később, az első kötetkiadásban (1883) ruházta át a szellemes mondásokat kedvenc tanárára, Szeremley Károlyra. De a név átírásakor, 1883-ban még következtelenül járt el és a *B.* betűt — első előfordulása alkalmával — benne felejtette a szövegben.

E szükséges tájékoztatás után részletezzük a szövegeltéréseket:

Lap Sor

- 85 7 Szeremley Károly tanárunk (PTL és 1883: *B.* tanárunk)
9 A tanár úr különös kedvencem volt a mai napság is (PTL és 1883: *B.* tanár különös kedvencem volt, PTL: *s* mai napság is; a *Tavaszi rügyek* 2. kiadásában, 1893. sajtóhibával: *a ma* [!] napság is; *Jk*: mai napság is)
- 86 9 földrajzolt (1883 sajtóhibával: földrajzolt)
12 — Egyszerű háromszög (PTL és 1883: — *Egyszerű* háromszög Viszont a 18. sorban PTL és 1883 is *egyenközű* háromszöget mond!)
- 19 nekem se hagygyen abban, amit már tud. (1883 ritkított szedés-sel!)

- 86 21 itt csak a *Szeremley* két megjegyzésére (PTL: itt csak a *B. tanár* két megjegyzésére 1883: itt csak a *Sz. tanár* két megjegyzésére)
- 27 kiált fel *Szeremley* ijedten (PTL: kiált fel *B.* ijedten 1883: kiált fel *Sz.* ijedten)
- 30 Ádám magyar ember volt: (PTL és 1883: Ádám magyar ember:)
- 32 okvetlenül (Jk önkényes módosítással: okvetelenül)
- 35 soha (A Tavaszi rügyek 2. kiadásában, 1893. sajtóhibával: *sha*) [A 85 : 9, valamint ez s egyéb sajtóhibák azt mutatják, hogy az 1893. évi kiadás gondatlanul készült. A további kiadásokban mindezen hibákat javították !]
- 38 az izzadó földnépével. (Jk az összetett szó különírásával megzavarja annak értelmét: az izzadó föld népével. [!])
- 87 1 És azután (Jk: És ezután)
- 1 szögrül-végről (Mindegyik szövegben így !)
- 3 Jk és Krk: témáról (A korábbi szövegekben: *themáról*)
- 3 *irodalmi dolgozatot*. (1883: ritkított szedéssel.)
- 7 *innen* (1883: ritkított szedéssel, Krk: dült betűs szedéssel, a többi szövegben rendes szedéssel.)
- 8 a *Telek*-díjra. (Mindegyik szövegben *y*-os névalakkal, bár a család névhasználata: *Teleki*. A Krk-ban is meghagytuk a Mikszáthtól használt névalakot.)
- 9 amire még gondolni is elsápadva mertünk. (PTL: amire még gondolni is *csak* elsápadva mertünk.)
- 35 Krk: az *Ezeregyéjszaka* bűvös regéiben (A korábbi szövegekben kis kezdőbetűvel: az *ezeregyéjszaka* . . . stb.)
- 39 a következő címet viselte: »Mátyás király Gömörben.« PTL és 1883 a cím nagybetűs, úgynevezett verzál szedéssel új sorban: a következő címet viselte:
»MÁTYÁS KIRÁLY GÖMÖRBE«
- 88 12 bennünk az öreg Dankó bácsi (PTL: bennünket *egyenkint* az öreg Dankó bácsi)
- 13 kivel a *következő* beszélykében ösmerkedünk meg. (1883 sajtóhibával, a tördelésnél a sor végén csonkán maradt szóval: kivel a követ [!] beszélykében stb. A PTL-ban ez a zárójeles mondat így hangzik: kivel az *előbbi* beszélykében ösmerkedünk meg. Ennek az a magyarázata, hogy a PTL-ban előbb jelent meg *Az öreg Dankó bácsi* c. elbeszélés; s csak a következő számban ez !)
- 18 A dolog bizonyos, *fiúk*. *Teríngette, én tudom, hogy bizonyos*. A kisujjamban van (Jk gondatlan szövegellenőrzés miatt vagy önkényes módosítással, csonkán: A dolog bizonyos. A kisujjamban van)
- 38 Szeremley komoran (PTL: *A jó Szeremley komoran*) [Bár a PTL-ban az elbeszélés elején közvetlenül csak *B. tanár*

Lap Sor

- szerepelt, ezen a helyen és alább már a PTL-ban is elkövette MK szórakozottságból a néveserét!]
- 89 : 3 *A professzor úr* letette (PTL: *Az áldott emlékü Szeremley letette*)
- 5 félreismerhetlen (Jk önkényes módosítással: félreismerhetetlen)
- 17 mert akkor (PTL: mert ekkor)
- 22 embere, ha tudott volna is (PTL és 1883: embere tehát ha tudott volna is)
- 28 mozdul odább. (PTL: mozdult odább.)
- 32 és föltettem (PTL és 1883: s föltettem)
- 39 püspöknél. (PTL és 1883: püspöknél is.)
- 90 4 Jk és Krk költözködik (A korábbi szövegekben: költelkedik)
- 5 *Ez a szép hölgy* (PTL és 1883: *S ez a szép hölgy*)
- 19 Szeremley (PTL és 1883 szövegében is!)
- 21 Jk és Krk: fantasztá (PTL sajtóhibával: *phantasia* [!])
- 22 *délután* (PTL és 1883 kurzív, ill. ritkított szedéssel, a többi szövegben rendes szedéssel.)
- 37 Féltéve már, ahogy [Mindegyik szövegben így! MK gyakran használja *hogy* helyett.]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 85 7—9 »Szeremley Károly tanárunk, ki különös kedvencem volt . . .« — Ld. *Az öreg Dankó bácsi* Tárgyi magyarázatai közt: 244. l.
- 86 1 *a francia királyné pelyhes szoknyája* — MK itt legkedvesebb tanárának, Szeremley Károlynak tulajdonítja ezt a mondást. Viszont egy késői írásában, amelyet egy másik rimaszombati tanára, Fábry János emlékének szentelt (Hi 20. köt. 156—157. l.), Baksay István (a földrajz, történelem, számtan és mértan tanára) mondásaként idézi: »Ha ebben az időben a francia királyné pelyhes szoknyát visel, az egész világ olyanban járt volna.« — Időközben, 1894-ben, *Páva a varjúval* c. elbeszélésében is felhasználja ezt a szellemes korjellemzést, de nem a francia királynéra, hanem Mária Teréziára alkalmazva: »Cselejthy grófnő palotahölgy volt, s ha a királynő pelyhesen vette volna fel a szoknyáját, ő is pelyhes szoknyában járt volna.« (Krk 5. köt. 142. l.)
- 5 *a Lajosok kora* — XIV., XV. és XVI. Lajos kora értendő, vagyis a XVII. század közepétől a XVIII. század utolsó harmadáig terjedő időszak.
- 87 7—8 »még akkor nem volt szokásban innen pályázni a Teleki-díjra.« — A Teleki-díj: száz aranyas drámai jutalom gróf Teleki József 24 000 koronás alapítványából. — A pályázatok eredménytelenségét és a pályázók éretlenségét gúnyolja ki Mikszáth.

- 87 : 15 *tréma* — remegés, félelem.
- 18 *Dobos bácsi* — Mikszáth egyik szállás- és kosztadó gazdája Rimaszombatban. Mikszáth hat év alatt négy helyen lakott. Leghosszabb ideig, az 1858—59., 1859—60. és 1860—61. tanévben, mint II., III. és IV. gimnazista Dobos Józsefnél, akit az elbeszélésben Dobos Mihálynak nevez és hentesnek mond. Dobos József a régi gimnáziumtól pár házzal lejjebb lakott, Jánosi felé, egy udvari épületben. (1925-ben Jánosi utca 30/b számot viselte a Dobosék egykori lakása helyén álló ház.) Dobosék ebben a kétszobás kis lakásukban tartották kosztosaikat. Dobos József nem hentes volt, hanem szatócs. Boltja ott állott a »Három Rózsa« (később Tátra-szálló) Fő utcai oldalán, a kaszinó alatt, a későbbi Creiner-kávéházal szemben. Mikszáth valószínűleg azért nevezte Dobos bácsit hentesnek, mert boltjában debreceni szalonnát is árult, de emellett sót, hagymát, gyufát, ostornyelet, kocsikenőcsöt és más közszükségleti cikkeket. Zömök kis ember volt, őszbe vegyült, hosszú bajusszal. Ellenzős sapkában, két köténnyel, szájában makrapipával állt rendszerint a boltja előtt. A diákok körében nagy népszerűségnek örvendett. — Felesége, akit Mikszáth szintén említ: főzési tudományra az elsők közé tartozott a városban. Együttal kitűnő cipősütő is volt. A »jó kinézésű, kövér asszony« örökösen versengett egy Molnárné nevű kosztadó riválisával, hogy melyikük tudja jobban meghízlatni a diákjait. A rivalizáló asszonyok a teljes ellátás díjából is elengedtek diákjaiknak egy-két forintot. Bele is bukott mind a kettő a rossz üzletbe (Ld. Gyöngyösy László: Mikszáth Kálmán. Bp. 1911. 24—26. l. és Kálniczky Géza: Mikszáth Kálmán diákévei Rimaszombatban. 1925. 8—9. l.) — Dobos bácsi és Dobos néni kedves alakja hét év múlva ismét megjelenik MK egyik írásában. *A két koldusdiák* (1885) első fejezetei róluk s kosztos diákjaikról szólnak. Ők maguk semmit sem változtak, csak a mese kedvéért visszamentek a múltba vagy kétszáz esztendővel s Rimaszombat helyett Debrecenben hizlalták diákjaikat.
- 19 *»förlöstökömmölt«* — früstükölt, reggelizett.
- 35 *az Ezeregyéjszaka bűvös regéi* — az Ezeregyéjszaka mesegyűjteménye Mikszáthnak egyik legkedvesebb ifjúkori olvasmánya volt. Meséit és alakjait élete végéig emlegette.
- 88 9 *Boross* (Mikszáthnál: Boros) *Mihály* (1815—1899) — hírlapíró, ügyvéd, Fejér vármegye alispánja, végül járásbíró. 1849-ben vésztörvényszéki elnök volt. 1853—55-ig Josefstadtban várfogságot szenvedett. Szaporán gyártott irányregényeit a nép és a tanulóifjúság szívesen olvasta. Könyvei Mikszáthnak is kedvelt olvasmányai voltak diákkorában.
- 12—13 *az öreg Dankó bácsi (kivel a következő beszélykében ösmerkedünk meg)«* — A zárójeles mondatnak az a magyarázata, hogy MK *Az öreg Dankó bácsi* c. elbeszélését a két kötetkiadás

- ban (*Kavicsok és Tavaszi rügyek*) a jelen elbeszélés mögé sorolta. Eredetileg (A Petőfi-Társaság Lapjában) előbb jelent meg *Az öreg Dankó bácsi*.
- 88 : 29 *probatio calami* — tollpróba.
- 89 : 26 »*abé-abé*« — az ábécé (vagyis az elemi ismeretek kezdete).
- 37 *Meluzina históriája* — francia eredetű monda, amelyet francia és német széphistóriák nyomán ponyvafüzetekben nálunk is terjesztettek. A monda szerint: Meluzina szép sellő, a Lusignan grófok özanyja. Oly feltétellel lett Raimondin gróf nejevé, hogy ez hetenkint egyszer, midőn sellő alakját fölveszi, ne háborgassa. A féltékeny férj mégis megleste egyszer ily alkalommal, és Meluzina nyomban eltűnt. De ahányszor ivadékait veszély fenyegeti, mély gyászban megjelenik a lusignani kastély tornyán.
- A szép »Meluzina históriájára« mint Mikszáth ifjúkori olvasmányélményére a jelen elbeszéléssel kapcsolatosan György Lajos is utal »Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz« c. munkájában (Irodalomtörténeti Füzetek 47. sz., Bp. 1933. 4. l.).
- 90 : 22 »*alkalmasint délután segített*« — vagyis: ebéd után, kissé pityókosan; ezért kerültek a dolgozatba oly nagy számmal a »felsallangozott ékes szavak«. — MK utalása nyomban világgossá válik, ha tudjuk, hogy *A két koldusdiák* c. regényének VII. fejezete ezt a címet viseli: »A fejedelem délután«, s arról szól, hogy Apafi fejedelem, *délután* már teljesen el volt ázva . . .
- 29 »*Egy év múlva, midőn a saját versemet olvastam el a közzvisgán . . .*« — MK rimaszombati éveinek kutatói nem tudták megállapítani: melyek voltak első önképzőköri kísérletei? Első ismert dolgozata, amelyet az önképzőköri érdemkönyv, az 1861—62. tanévi »Album« megőrzött: *Hunyadi* c. ódája. (Közli Rejtő István: MK, a rimaszombati diák. Bp. 1959. 52—53. l.)

Irodalom

Mikszáth *Kavicsok* című kötetét legrészletesebben *mf.* [= *Prém József*] ismertette a Petőfi-Társaság Koszoru c. hetiközlönyében (1883. jún. 24-én, I. köt. 25. sz. 401—403. l.). A *Hogy lettem én író?* című rajzról — rövid tartalmi kivonat után — megjegyzi, hogy az itt elmondott eset »akár irodalomtörténeti adatnak is beválik«.

A Mikszáthról szóló tanulmánykötetek az elbeszélés elemzése helyett inkább magát a diákkori élményt ismertetik, illetőleg ismételtetik!

Kiss Ernő »Mikszáth Kálmán« c. kötetének (Kolozsvár, 1910. 12. l.) Az író »tárgyai« c. fejezetében megjegyzi, hogy »Gyermek- és

diák-élete, meg ifjúkora szintén bőven adják neki a tárgyakat.« A diákkorából való »érdekes tárgyak« között említi ezt az elbeszélést is.

Várdai Béla (Mikszáth Kálmán. Bp. 1910. 32—33. l.) csak részletes tartalmi ismertetést nyújt.

Gyöngyösy László közvetlen emlékeket is megőrkítő könyve (Mikszáth Kálmán. Bp. 1911. 25—26. l.) ezt az elbeszélést szintén Várdai módjára ismerteti, vagyis — kivonatolja.

Kálniczky Géza »Mikszáth Kálmán diákévei Rimaszombatban«. 1925. 19. l.) ezzel az elbeszéléssel kapcsolatosan fölveti a kérdést: »miként mutatkozott Mikszáthnál rimaszombati diák korában az írói tehetség? — Mikszáth az ő páratlan humorával elmondja, hogy az aggteleki barlangba tett kirándulás után adta fel kidolgozásra Szeremley Károly a témát: hogy kapálta Mátyás király a szőlőt . . . [Az elbeszélés rövid tartalmi ismertetése után felsorolja MK néhány diákkori olvasmányát, majd így folytatja:] A sok olvasás kifejlesztette Mikszáth írói tehetségét. Az ötödik és hatodik osztályban az ő szépirodalmi dolgozatai voltak a legjobbak. Egy-két csomó dohányért tanulótársainak is megcsinálta az írásbeli feladatot, úgyhogy egynél más-más nevek alatt 15—20 Mikszáth-féle dolgozat került Szeremleynél kijavítás és osztályozás alá . . . «

Karácsony Sándor »A cinikus Mikszáth« c. tanulmányában (Bp. 1944) többször idézi Szeremley Károly rimaszombati tanár alakját »Szeremleyt évtizedek múlva is még változatlan melegséggel szerette egykori tanítványa, tehát bizonyosan jó pedagógus volt«. Karácsony Sándor úgy látja, hogy Mikszáth emlékvilágában Szeremley valósággal pedagógus-eszménykép: »A pedagógust« Mikszáth »Szeremley Károlynak nevezi legtöbbször, bár más nevet is ad neki imitt-amott . . . « »Azt is neki köszöni Isten után Mikszáth, hogy író lett belőle. *Hogy lettem én író?* — kérdezi s feleletül felséges pedagógiai trükköt mesél el, Szeremley Károlyra ruházván azt, minden szellemességével. — Az elbeszélés tartalmi ismertetése után, főlemlítve egyúttal Szeremley történelmi és mértani példáit is, Karácsony Sándor — a maga hol pongyola, hol virágos stílusában — a következő konklúziót vonja le: »A formája szabadság hát a Mikszáth-féle nevelésnek. A tartalma, ami hirtelen fényes világosságot gyújtó csóvaként űzi el a tudatlanság homályát: szellemesség.« Tételét Mikszáth szavaival bizonyítja: »Tisztelettel gondolok Szeremley finom szellemére, szikrázó ötleteire, kedves, szeretetreméltó modorára és kivált azon eredetiséggel párosult gyakorlati magyarázatokra, melyekhez foghatót egyetlen tanférfiúnál sem tapasztaltam.« (I. m. 34. és 99—100. l.)

LÁTTAM A FELESÉGEMET

M. Szegedi Napló. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1878. november 17., 1. évf. 94. sz. (1—2. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: *K. A. No. 3.*

Kötetben itt először.

Keletkezése

Bizonyos jelek, Mikszáthnak némely elejtett megjegyzései arra mutatnak, hogy az író eleinte, mintegy három esztendeig, legszűkebb baráti körében sem nyilatkozott arról: vajon felesége csak látogatóba ment-e haza vagy pedig elváltak. Erre vall mindjárt *A költő utolsó karácsonya* című, 1876-ból való írása, melyben azt olvassuk, hogy Tóth Ede csak akkor merte őt meghívni, midőn látta, hogy a karácsonyi ünnepekre »nem ment sehova . . . « (KrK 28. köt. 104. l.) Erre mutat továbbá levelezésének több darabja is (KrK 24. köt.).

Leköltözve Szegedre, ott egy kedves baráti társaság alakult ki körülötte: a Zsótér család, Eisenstädter Lukács nővérei stb. Szegeden úgy élt, mintha egész életében nőtlen lett volna. Eleinte tréfásan le is tagadta, hogy pár évvel előbb még nős volt . . . Magatartása érthető és indokolt, hiszen rendkívül kényelmetlen lett volna egy idegen városban folyton magyarázgatni: miért vált el? milyen volt a felesége? stb. Még a kevésbé kényes kíváncsiskodás is bántotta. Jó példa erre nézve *Hova lett a botomról a korona . . . ?* c. elbeszélése, melyben sommás magyarázattal, egyszer s mindenkorra elhárította az utálatos kotnyeleskedést. — De figyelembe veendő az a körülmény is, hogy akkoriban (1875—78) még elég ritka esemény volt a válás; és éppen ritkasága miatt minden egyes eset szenzáció a mások magánéletét leső, pletykára éhes, műveletlen közönségnek.

Mikszáthnak tehát teljesen igaza volt! Szegénysége miatt vált el, s egyéni függetlensége érdekében elzárkózott a piac kíváncsiskodása elől.

Ez a játékos novella mintha csak tréfa kedvéért íródott volna. Játszik a gondolattal, bújósdit játszik, hogy továbbra is megtévessze a kíváncsiskodókat, s kivált hölgyismerőseit, kiknek Szegeden fáradhatatlanul, de mindig fölényesen bókolt. Azt írja, hogy a Pester Lloyd ama rovatában, melyet a szállodák vendégeinek névsora tölt ki, egy helyen fölfedezte felesége nevét. Lehet, hogy más fedezte föl, és egy kívülről jött figyelmeztetésre írta ezt a cáfolatnak szánt tréfás novellát. Úgy tesz, mintha bosszantaná a közlemény s szorgalmasan nyomozza: ki lehet az az asszony, aki az ő nevével visszaél? Fölmegy a megnevezett szállodába, s mivel ott csak egyetlenegy hölgyvendég lakik, a portás ahhoz utasítja. (Hasonló jelenet megismétlődik az 1880-ban írt *A hidegajkú* c. novellájában is!). De a hölgy tiltakozik a kérdőre vonás ellen, s a rejtély továbbra is megoldatlan marad. Végre kiderül, hogy egyszerű sajtóhiba az egész: az író neve szintén szerepel a lapban, s a szedés lecsúszott a megnevezett szálloda vendégeinek névsorához, egy másik név helyére . . .

Az elbeszélést a Mikszáth-irodalom gondosan számon tartotta, de félreérthető tréfája miatt, családjára való tekintettel egyetlen kötetébe sem vették föl.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 91 1 *Törs Kálmán* (1843—1892) — hírlapíró, országgyűlési képviselő. Ügyvédi diplomát szerzett, de kizárólag az irodalom terén működött. Eleinte a Vasárnapi Ujság és a Politikai Ujdonságok munkatársa; 1868—76-ig A Hon belső munkatársa, emellett Jókai Üstökös c. éklapját is szerkesztette. 1878 óta a szentesi kerület országgyűlési képviselője volt függetlenségi programmal. Egyik alapítója a Petőfi Társaságnak és alelnöke a hírlapírók nyugdíjintézetének. Írt költeményeket, elbeszéléseket, vígjátékokat, regényt és irodalmi, művészeti cikkek tömegét. — Mikszáthnak ifjúkori jó barátja és első életrajzírója (Vasárnapi Ujság 1882).
- 16 »a Tisza-politika átkai« — MK a Szegedi Naplóban, mint »független« lapban mindvégig ellenzéki álláspontot képviselt.
- 21—22 a *Pester Lloyd* »Fremden-liste« rovata — A lapok hosszú időn át külön rovatban közölték a fővárosi szállók vendégeinek névsorát.
- 30 »Csak három élő ember viseli e nevet. Az egyik közülök tizenégy éves . . . « — Öccsére, Mikszáth Gyulára utal. (Ld. A fekete asszony jegyzetei közt: 289. l.)
- 31 » . . . a másik hetvenhat . . . « — valamelyik távoli rokonára céloz.
- 92 1 *Gelléri Mór* (1854—1915) — közgazdasági újságíró. 1878—79-ben a Szegedi Napló segédszerkesztője volt. Pestre költözvén munkáját Mikszáth vette át. Mikszáthról szóló följegyzései: Mikszáth szerződtetése a Szegedi Naplóhoz (A Szegedi Napló 25 éve. Szeged 1904. 64—67. l.); Mikszáth és a Szegedi Napló (Szegedi Napló 1910. jan. 9.)
- 3 a »Napló« — a Szegedi Napló.
- 5 *Somogyi Ede* (1852—1921) — hírlapíró. 1877-ben törvényszéki hites német, francia, angol és olasz tolmács lett, 1916-ban egyszersmind orosz tolmács. Ő indította meg 1878-ban az első nagyobb magyar enciklopédiát (Magyar Lexikon, 16 köt.), amelyről MK itt azt írja, hogy még csak az A betűnél tart . . . 1880-ban létesítette az Ország-Világ c. szépirodalmi hetilapot; 1889 óta a Budapesti Hírlap belső munkatársa volt. Mint műfordító is működött. Írt magyar, olasz és francia nyelvtant. Ősrégészettel is foglalkozott.
- 24 *Lord Byron szórakozottsága* — MK valamely kuriózumgyűjteményben vagy újságban, folyóiratban olvashatta.
- 31 a *szellemes Trenville marquis szórakozottsága* — Talán ugyanott olvashatta, ahol a Byron szórakozottságáról volt szó.
- 38 *Vas Gereben íródiákja* — Vas Gereben egyik anekdotájára utal.
- 93 3 *Madame Staël szórakozottsága a tojásfőzéssel* — Ezt a tréfát Kantról is szokták mesélni.
- 19—39 *A hátsó kabátgombra akadt óra históriáját* MK többször is

Lap Sor

- elmesélte. Legelőször a *Nibelungok harca* (1873) c. választási történetében (Krk 1. köt. 198—199. l.).
- 93 : 23 *Ákos bácsi* — Ottlik Ákos Nógrád megyei alispán. Említi MK »Sramkó bácsi« c. elbeszélésében is (Krk 27. köt.).
- 94 9 *Sárkány kirakata* — Sárkány pesti belvárosi kereskedő változatos, érdekes kirakatáról MK másutt is megemlékezik.
- 10 »*Magyarország négy szépe* . . . « — Ma már alig értelmezhető célzás, talán valamelyik világkiállításra szánt fényképek (?)
- 19 *Poe, Edgar* — MK itt mint nevezetes olvasmányélményekre hivatkozik Poe rejtelmes történeteire. (Ld. két Poe-fordítását és jegyzeteinket a Krk 28. kötetében.)
- 33 » — *Siel in welche Zimmer ist die Frau von . . .* « — Hallja maga! melyik szobában lakik . . . -né ö nagysága?
- 95 1—28 A szállodai személy-tévesztés története feltűnően emlékeztet *A hidegajkú* hasonló jelenetére. (A jelen kötet 216. lapján.)
- 96 4 »*London*« szálló — a régi belső Váci úton (ma Bajcsy-Zsilinszky út) feküdt, a mai Marx tér közelében, onnan-nézve baloldalt.

Irodalom

Cserzy Béla »A nagy palóc elindult . . . « című könyvében, Mikszáth szegedi éveinek regényes feldolgozásában (Szeged 1939. 93—100. l.) hosszasan tárgyalja ennek az elbeszélésnek valódi vagy elképzelt hatását az író legközvetlenebb baráti körében. Előadása szerint Zsótér Mariska (Eisenstädter Lukács, a Szegedi Napló szerkesztője feleségének húga) szemrehányást tett Mikszáthnak e tárcsa megírása és közlése (egykori feleségének »megtagadása«) miatt. Beszélgetésük során az író bizalmasan s részletesen elmondta Ilonka iránti rajongó szeretetének történetét. Ekkor aztán »Zsótér Mariskának Mikszáthról támadt rossz véleménye, mint a köd szétfoszlott . . . «

ANGOL VILÁG SZEGEDEN

M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1878. december 8. 1. évf. 113. sz. (1—2. l.), a tárcarovatban. Rovatcím: Helyi tárcsa. Névjelzése: *K. A. N.*° 3.

II. a) *Jk.* 39. köt. = *Hi* 7. köt. *Szeged könyve II. köt.* 1914. 77—84. l.

b) Ua., sorozatcímlapok és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Azok közé az elbeszélések közé tartozik, melyeknek érdekességét az író szűkebb páttriájának etnográfiai sajtáságaival (ezúttal nemzeti-ségi nyelvével) fokozza.

A Szegeden nem nagy sikerrel vendégszereplő balett működéséről a Szegedi Napló dec. 6., 10. és 12. számában olvashatunk kommunikéket és beszámolókat. A »társulat« vezetője Satanela Francis nevet viselt; a balett tagjai: három »miss« (ezek egyike valóban Elise, ahogy MK is említi), és két férfi-táncos. — MK tárcájából könnyű következtetni az »angol« társulat összetételére és minőségére.

A szövegről

A Szegedi Napló néhány sajtóhibáját, illetőleg írásbeli különöségét javítanunk kellett. Előrevetítve a jelen Krk szövege (zárójelben a Szegedi Napló rövid.: SzN kifejezései):

Lap	Sor	
96	1	Lenhossék (SzN itt: Lenhossek, de a 22. sorban SzN is: Lenhossék)
„	17 és 97	: 38 brit (britt)
97	11	Pickwick (Pickvik)
	24	— Jó van [Tájnyelvi pongyola szóhasználat. Meghagytuk a SzN alapján.]
99	5	vulgus profanum (vulgus profanus [!])
- Megjegyzendő, hogy a Hi szövege (Szeged könyve) ezúttal is pontatlan és önkényes változtatásokkal torzítja Mikszáth írását. Pl. 98 : 33 nem voltak biz ott egyéb céljai — helyett Hi: nem volt biz ott egyéb célja; 99 : 30 pislantással — helyett Hi: pillantással; 100 32 így van az — helyett Hi: így van ez.

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
96	1	<i>Lenhossék József</i> (1818—1888) — budapesti orvosprofesszor. Tanulmányai a központi idegrendszer finomabb szerkezetével, a vese szerkezetével, valamint a magyar koponyatípusok vizsgálatával foglalkoznak (Emberi koponyaisme. Akad. Értek. 1869). — MK megjegyzései ez utóbbi dolgozatokra utalnak.
	2	<i>báró Sennyey</i> (MK-nál: <i>Sennyei Pál</i> (1824—1888) — politikus. Egész pályafutása alatt szemben állt a haladó erővel. 1848-ban a »mérsékelt irány« képviselőjében »a kiegyezési politika« híve; ellenezte a honvédelmi bizotmány létesítését, minthogy ezzel az országgyűlés »forradalmi térre« lépett. 1860-tól kezdve a konzervatív csoport egyik vezére. — Személyével Mikszáth többször foglalkozik a hetvenes években. Ld. Krk 51., 52. stb. köt.
13		»Szegény professzorom, aki nem bírtad belém diktálni Schiller szomorú nyelvét . . . « — E megjegyzéssel vö. a jelen kötetben közölt <i>Az öreg Dankó bácsi</i> c. novella bevezetését, ahol Sze-

- remley tanár úrnak és Kamuti Palinak a német nyelvtanulás körüli nézeteltéréséről van szó.
- 96 16 »Kossuth apánk megtette azt a juxot . . . « stb. — Kossuth valóban csak vizuálisan, könyvből, önmagától tanult meg angolul. Kortársi följegyzések szerint: angolsága a biblia archaikus nyelvén alapult.
- 97 10 »valóságos Kun László udvara« — IV. vagy Kun László király ledér életére utaló megjegyzés.
- 11 »A Pickwick klub, a zöldek társulata és a párizsi „cliquot”-egylet« — baráti és írói társaságok. (Dickens a fiatal Mikszáthnak egyik kedvenc írója volt. »A Pickwick klub« c. regénye és többi művei jelentősen hatottak rá részint jellemzés módjukkal, részint nyelvi humorukkal.)
- 16 *Tisza Kálmán* (1830—1902) — 1875—1890-ig miniszterelnök. (A *Cikkék és Karcolatok* ciklusában, Krk 51—52. stb. köt. részletesen foglalkozunk működésével.)
- 19 *Bakay Nándor* (1833—1902) — szegedi nagyiparos (kötélgyáros) volt. Részt vett a szabadságharcban. Az ötvenes évektől mint publicista is működött, főleg a magyar ipar emelése érdekében. Kezdeményezője és szervezője volt az 1876. évi szegedi általános kiállításnak. Ezután a szegedi első kerület képviselőjévé választották. Ő volt az első iparos képviselő Magyarországon. Az 1879. évi árvíz tönkretette a gyárát; gyárát részvénytársaság vette át. (Személyével és működésével MK gyakran foglalkozik szegedi publicisztikai dolgozataiban. Ld. majd a Krk 55. stb. köteteit!)
- 26 *Beaconsfield lord* (Disraeli Benjamin) — angol államférfi és író. Élt 1804—1881. Több ízben volt miniszterelnök.
- 31 »a másik helyi lap« — a Szegedi Híradó. MK gúnyval emlegeti ennek »közvélemény-teremtő« hatását.
- 32 *Viktória királyné* — Viktória Alexandrina angol királynő. Élt 1819 —, uralkodott 1837—1901. Férje: Albert szász-koburg-gothai herceg. (Ezúttal is emlékeztetjük az olvasót arra, hogy MK nem különböztette meg a *-né* és *-nő* szavakat, ezeket csak alekváltozatoknak fogta fel.)
- 35, 39 és 98 : 12 *János, Laci és Pista* — MK szegedi baráti körének tagjai. Kettőjük: Felmayer János és Kalmár István. (*Lacit* nem ismerjük.)
- 98 1 »ahogy valaha II. József császár kombinálta ki a magyarok romlását a nőkön . . . « — Utalás II. József németesítő törekvéseire: németesítő leánynevelő intézet stb. (MK másutt is említi e törekvéseket!)
- 99 6 *vulgus profanum* — az avatatlanok tömege, a műveletlenek, a hozzá nem értők. (Horatius egyik ódája nyomán vált szállóigévé.)
- 38 »rule, Britannia« — uralkodjál, Anglia. (Az angol nemzeti dal kezdő szavai.)
- 100 : 8—11 Az »angol missek« szlovákul beszéltek, éspedig nógrádi

Lap Sor

- tájszólassal. (Ezért mondhatja MK a 14. sorban, hogy érti minden szavukat!)
- 101 7 *Hungária* — szegedi vendéglő.
17 *báró Mamulya-ezred* — Ezt a közös-hadseregbeli ezredet báró Mamulya (vagy Mamula) osztrák tábornokról nevezték el, aki a 48—49-i szabadságharcban a honvéd sereg ellen harcolt és többek között Péterváradot ostromolta.

A FÉREG

M. Szegedi Napló. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1878. december 15., 1. évf. 119. sz. (1—2. l.) a tárcarovatban. »Helyi tárcsa« megjelöléssel. Névjelzés: K. A. N°. 3.
Kötetben itt először.

Keletkezése

A különválás éveiben (1875—1882) Mikszáth kedélyállapota időnként mély hullámvölgyekbe süllyedt. Ezeket a szakaszokat olyanféle pesszimizmus hatja át, mint aminő Petőfi »Felhők« című ciklusát sugalmazta. Mikszáthnál a magányosság érzése, súlyos anyagi helyzete, a sokféleképpen vesztett illúziók és egész gondolatvilágának átformálódása teremtették ezt az állapotot. De kétségtelenül irodalmi hatások is érvényesültek nála, elsősorban Edgar Poe »rejtelmes történetei«. E sötét és keserű hangulat termékei — többek között — *A nő regénye*, *Egy borzasztó éj* és a jelen elbeszélés is. Ezek a meséi az elmúlás, a halál gondolatkörében mozognak. Az író elveti a túlvilág legendáját és a vallás »vigasztalásait«. Felfogása materialista. »Megtöpredek neked, te legnagyobb úr! — Leborulok előtted, mindenség ura!« — így aposztrofálja a mulandóságot, melyet »a féreg«, »a földnek férge« szimbolizál...

A szubjektív élményt (egy könnyű fajsúlyú hölgyecske iránti szerelem emlékét) egy véletlen baráti találkozás epizódjával kapcsolja össze. Gelencsy Muki csak részben tartozik Mikszáth sajátos orvos-alakjai közé. Csak cinizmusával jellegzetes orvos. Egyébként irodalmi reminiscenciákból összeállított papírfigura. Képtelen (és tegyük hozzá: szellemtelen s ízléstelen) nagyotmondásaival nem egyéb, mint Bernát Gazsi (1810—1873) sikerületlen reinkarnációja! Mikszáth első pesti éveiben személyesen is megismerte az ötvenes és hatvanas évek e népszerű bohémjét. Nagyotmondásait, úgynevezett »gazsiadái«-t kedvelte és ezeket írásaiban is emlegeti. (Pl. *A kedves Gaillard apó* Krk 27. köt. 16. l.; *Bernát Gazsi házugságai*ból c. anekdota Krk 28. köt. 166. l. stb.)

A szövegről

A Szegedi Napló szövegének néhány sajtóhibáját javítanunk kellett. Előrevetítve a Krk szövege (zárójelben a Szegedi Napló szövege):

- Lap Sor
- 101 2 Ha már rabszolga *mindenki*. (Ha már rabszolga *mindenik*.)
- 102 1 De *azt* mégis szeretem, (De *ezt* mégis szeretem,)
- „ 17 Hol a pokolban jársz (Hol a pokolba jársz)
- 103 : 38 *opperngukker* (*opperngukker*)
- 104 9 — *Úgy*, hogy sehoggy sem lett volna, *még* sohasem volt. (— *Úgy*, hogy sehoggy sem lett volna, *még* sohasem volt.) [A szállóige ismertebb alakja: *Úgy* még sohasem volt, hogy valahogy ne lett volna.]
- 11 Gelencsy Muki (Gelencs-Muky)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 102 : 4—5 »*Te fogod megrágni a királyok koponyáját, te fogod megtudni, volt-e bennök agyvelő.*« — MK részint az 1877. évi orosz–török háború, részint pedig az 1878. évi okkupáció (Bosznia és Hercegovina katonai megszállása) alkalmával politikai cikkeiben is kifejezi abbéli felfogását, hogy ezeket az erőszakos, véres akciókat ép ésszel nem lehet elkövetni. (Ld. majd a Krk 53. köt.)
- 16 »*az én kedves kenyerespajtásom, Gelencsy Muki.*« — MK-nak ilyen nevű »kedves kenyerespajtásával« még nem találkozunk. De a Muki becenév már előfordult nála: »Ripók Muki« szerepel a *Miért fél Stofi bácsi a porosztól?* c. elbeszélésben (Krk 27. köt.), »Muki úrfi« pedig a *Szegény Icki zsidóban* (Krk 28. köt.).
- „ 25 *toportyánféreg* — némely vidéken a farkas népies neve.
- 103 13 *Napoleon Lulu* — Napoleon Jenő Lajos János József herceg, III. Napóleon császár egyetlen fia. Élt 1856—1879. A sedani vereség után anyjával együtt Angliába menekült. Atyja halála után (1873) belépett a tűzériskolába; 1879-ben a Zulu-földön harcoló angol hadseregben elesett. — MK az egykorú újsághírek alapján elbeszéléseiben többször említi. Ezúttal is gáláns kalandjaira utal (Thyra hercegnő, Ilona kontesz).
- 31 *Háromdob utca* — a pesti Dob utca eredeti, régi neve. (Egy »Három dob« cégtáblájú vendéglőről nevezték el így.)
- 33 *Gothai almanach* — egy gothai könyvkiadónál 1764-ben megindított családtörténeti évkönyv az uralkodóházakról és a főnemesekről.
- 38 *opperngukker* — színházi látcső.

Lap	Sor	
104	15	<i>Zichy Mihály</i> (1827—1906) — a nagy magyar festő személyével és művészetével MK nemegyszer foglalkozik írásaiban.
	17	<i>Tóth Vilmos</i> (1832—1898) — belügyminiszter (1871—73), majd pedig a közös állami számvévszék elnöke (1879—1895); 1896-ban a főrendiház elnökévé nevezték ki.
	24	» — <i>A nyújtó-deszkan, — amikor boncoltam!</i> — A boncolásnak ezt a cinikus felfogását MK — erős orvosellenes éllel — más műveiben is kihangsúlyozza. Ld. <i>Egy borzasztó éj</i> (Krk 29. köt. 197—201. l.), továbbá a <i>Két választás Magyarországon</i> első történetében (Krk 9. köt. 18—21. l.).

Irodalom

Cserzy Béla »A nagy palóc elindult . . . « c. életrajzi regényében (Szeged 1939.) az író itteni pesszimista, elkeseredett nyilatkozatait egy állítólagos szerelmi kudarcra magyarázza. Erre *Nacsády József* is utal egyik jegyzetében (Mikszáth szegedi évei. Bp. 1956. 51. l.).

SZEGEDI TITKOK

M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1878. december 22., 1. évf. 125. sz. (1—2. l.), a tárcarovatban ezzel a rovatcímmel: Helyi tárcsa. *Teljes névjelzéssel*.

II. a) *Jk* 39. köt. = *Hi* 7. köt. *Szeged könyve II. köt. 1914.* 134—140. l.

b) Ua., sorozatcímlapok és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A cím irodalmi hatásra utal: Nagy Ignácnak Sue nyomán írt »Magyar titkok« című társadalmi regényére (1844—45), amelyet MK jól ismert és nemegyszer — hibásan — »Pesti titkok« címen emlegetett. (Később be is iktatta e művet az általa szerkesztett »Magyar Regényírók Képes Kiadása« c. sorozatba.)

Mikszáth — úgy látszik — egy hasonló jellegű körképre gondolt, amikor ezt az epizódot közzétette. Legalábbis erre enged következtetnünk a Szegedi Napló-beli közlés végéhez fűzött lábjegyzete, amely szerint: »A *Szegedi titkokat* folytatjuk.« Nem találunk több olyan tárcát a Szegedi Naplóban, amely bármilyen módon is jelezne, hogy az a tervezett körkép vagy ciklus újabb fejezete, folytatása lenne. De ilyen külön jelzés nélkül is ide sorolhatjuk a szegedi életből merített korábbi a későbbi rajzait (pl. *Hosszú szerelem*, *Angol világ Szegeden* stb.), amelyekben nincs ugyan semmi »titok«, de összetartó számluk a szegedi környezetet.

MK tárcáinak jelentős része a Szegedi Naplóban *Helyi tárca* főcímmel (vagy rovatcímmel) jelent meg. A »helyi tárcák«-at egyetemlegesen ebbe a csoportba sorolhatjuk.

Mikszáth ezúttal is egy korábbi, pesti témáját újíttotta fel, a mesét és az alakokat Szegedre helyezve, ahogy ezt néhány más novellájánál szintén láthatjuk. A *Szegedi túkok* meséje nem egyéb, mint *A rendőr* című, 1877. évi budapesti életképének (Krk 29. köt.) Szegedhez alkalmazott változata. Amott a fővárosi rendőrség rendetlen állapotát gúnyolja ki, itt a szegedi rendfenntartás feltűnő hiányosságait teszi szóvá. Amannak komikumát itt azzal tetézi, hogy Szegeden nem a betörő menekül a rendőr elől, hanem a rendőr a betörő elől!

A szövegről

A jelen Krk a Szegedi Napló szövegét híven közvetíti. Ezt azért szükséges hangsúlyoznunk, mert a fent említett *Szeged könyve* c. gyűjtemény (Hi) hat ízben önkényesen megváltoztatta Mikszáth eredeti szövegét. A legdurvább szöveghamisítás a 107. lap 10. sorában olvasható: a »két szaladó ember lábainak *pocsogása*« helyett: »... *kopogása*« [!], holott a »*pocsogás*« szónak itt hangutánzó jelentősége van; az író hangsúlyozza, hogy »az utcán nagy sár volt« (106 : 29) és »föfhangzott a sebes trapp a luekos sárban.« (107 : 20).

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor
105	2—4 » <i>Kákay Aranyos Nr. 3. rovatát . . . egy időre én veszem át.</i> « — MK megtévesztésnek szánt tréfája: mintha az előbbi hónapokban Kákay Aranyos Nr. 3. és K. A. Nr. 3. névjelzéssel megjelent tárcákat nem ő írta volna! Ezt a tárcáját ugyanis teljes névaláírásával közölte.
	6 » <i>huszonöt évvel vagyok idősebb nála</i> « — tréfás utalás arra, hogy MK legalább huszonöt éves volt már, amikor a Kákay Aranyos Nr. 3. álnevet használni kezdte. (Pontosan 31 éves volt!)
	12 » <i>Borcsái</i> « — MK ebben az időben »Borcsák és Marcsák« gyűjtőnéven emlegette valódi és képzelt ideáljait.
17—	18 »... <i>én nehézkes angol modorral, csupán tárgyilagosság és a tények részletes előadására fogok szorítkozhatni.</i> « — Negyedszázad múltán is azt vallotta, hogy az angol esszéírók, Macaulay és Carlyle az ő legfőbb tanítói az előadás mesterségében. (<i>Legkedvesebb könyveim</i> . A saját ábrázatomról c. posztumusz kötetében.)
25	<i>Krikcay</i> (MK-nál: Krikay) <i>Gusztáv</i> — szegedi származású publicista. Politikai, társadalmi és közgazdasági cikkeket írt a Szegedi Hiradóba és más lapokba. Főmunkája: Szegedi fényképek (Szeged, 1889). — Egyéb életrajzi adatait nem ismerjük.

Lap	Sor	
106	7	<i>Szegedi Híradó</i> — kormánylap, 1859-ben indult meg. Mikszáth szegedi éveiben (1878—1880) a <i>Szegedi Híradó</i> már 20—21—22. évfolyamában volt. Szerkesztője Nagy Sándor szegedi ügyvéd (szül. 1836), aki húsz éven keresztül (1869—1889) állt e lap élén. — A kormánypárti <i>Szegedi Híradó</i> és az ellenzéki <i>Szegedi Napló</i> sűrűn polemizált egymással.
		27 a <i>londoni Regent street és a bécsi Graben</i> — MK itt valószínűleg gúnyból utal erre a két előkelő belvárosi utcára.
		33 » <i>hangjaink ismerősek (kivált az enyim)</i> « — MK jellegzetes palócos ejtésére utal tréfásan.
107 : 21—22		» — <i>Útolértek . . .</i> « » — <i>Hiszem, mert osztrák baka voltál!</i> « — MK gyakran s örömmel gúnyolja ki az osztrák seregek megfutamodásait (előbb Lombardiában, aztán az osztrák—porosz háborúban).

A KIS LALA LEVELE

- M. I.** *Szegedi Napló.* (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1878. december 25., 1. évf. 127. sz. (1—2. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: *K. A. No. 3.*
- II. a)** *Jk. 39. köt. = Hi 7. köt. Szeged könyve II. köt. 1914. 141—145. l.*
 (Önkényesen módosított címmel: A kis Lola levele, és a kislány nevének következetes átírásával: Lala helyett Lola [!])
- b)** Ua., sorozatcímlapok és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A *kis Lala levele* Mikszáth gyermekekről szóló elbeszélései között a legkedvesebbek egyike. A naiv tárgyat frissen áradó humor és őszinte együttérzés hatja át. Írónk már a negyedik karácsonyt tölti család nélkül, egyedül. Közeledik az ünnep, s ő a *Szegedi Napló* karácsonyi számába szánt novellában saját árvaságának is kifejezést ad. Keserű kiábrándultsággal nyilatkozik a vallás és a történelem tanításairól; ő maga már el is szokott az ünnepektől, neki és a többi »öregnek« nek a karácsony semmit sem hoz, — szíve mégis fölmelegszik a »szent nap« közeledtére, mert kedvencei, a gyerekek (a »szelíden mosolygó gyerekek«, az »ártatlan szívek«) lázas izgalommal várják a Jézuskát . . .

Egy karácsonyt váró szegedi kislány történetét meséli el, akinek özvegyen maradt édesapja nem akar újból nősülni — miatta, s csak kislányának a mennyországba címzett leveléből tudja meg, hogy annak éppen az anyja (egy »új mama«) hiányzik! — A mese kedves komikumja a mesélőnek — mint újdonsült házasságközvetítőnek — reklámfelhívásával hirtelen a groteszkbe csap át, — de ezzel a csattanóval még közvetlenebbé s »hitelesebbé« válik!

Végül megjegyezzük, hogy az ajándékol »mamát« kérés kislány történetét MK néhány év múlva ismét feldolgozta, mégpedig ifjúsági elbeszélésben. (*A vásárfia*. Lányok Lapja 1881. ápr. 3. A Krk 31. kötetében közöljük majd!)

A szövegről

Mint már feljebb, a közlések adatainál megjegyeztük: a Hi-kiadás (Szeged könyve) sajtó alá rendezője önkényesen Laláról Lolára változtatta a mesebeli kislány nevét. A cím-beli név a szövegben éppen tizennégyyszer fordul elő, a következetes átírás tehát nem minősíthető sem »tévedés«-nek, sem »sajtóhibá«-nak. Ezen felül a Hi-kiadás egy helyütt (110 : 18) a »jó Jézus« helyére »jó Isten«-t állított, másutt meg (110 : 37) »Aranyos bácsi«-t (tudniillik No. 3. Kákay Aranyos bácsit, aki a kis Lala levelében is előfordul: 112 18) »aranyos bácsi«-nak becézteti stb. stb.

A 110. lap 3. sorában MK egy tollbotlását javítanunk kellett: Mához százhuszonkét évre lesz kétezer éve, hogy Krisztus született... (SzN és gondatlanságból a Hi szövegében is: Mához száztizenkét évre lesz kétezer éve, ... stb.) [Mint hogy MK a novellát 1878 karácsonyára írta: 122, nempedig 112 év lesz még 2000-ig!]

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
109	1—6	<i>A tót suhanc boldogsága</i> . . . — MK Szegeden — kivált az első esztendőben — előszeretettel mesélt a felföld népéről: szűkebb hazájának palóc és szlovák lakosairól. Ezek a különleges témák és alakok csak fokozták meséinek érdekességét.
110	34	<i>Karmos János</i> — E névvel kapcsolatosan emlékeztetjük az olvasót arra, hogy ebben az időben MK gyakran használja a <i>Körmös</i> nevet is, mint a <i>Karmos</i> név alakváltozatát. (Ld. jegyzeteinket a 234. lapon!)
	37	<i>Aranyos bácsi</i> — Magyarázatát ld. fentebb, <i>A szövegről</i> szóló jegyzeteinknél!
	38	<i>»a Próféta«</i> — szegedi vendéglő, Mikszáth és baráti körének kedvelt tartózkodási helye.

A JÉGEN

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1878. december 29., 1. évf. 129. sz. (1—2. l.), a tárcarovatban »Helyi tárcá« rovatcímmel. Műfajjelzése: Karcolat. Névjelzés: K. A. N°. 3.
- II. a) *Jk* 39. köt. = *Hi* 7. köt. *Szeged könyve II. köt.* 1914. 34—38. l.
 b) Ua., sorozatcímlapok és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

A Szegedi Napló e tárcáját műfajilag így lehetne legpontosabban meghatározni: riportnovella. Riport a szegedi jégpályáról. A leírás és elmélkedés — a szokásos mikszáthi »előbeszéd« — eléggé hosszú (de nem »hosszadalmas« !); aztán a tárca második fele hirtelen megélelnkül: a mesélnivaló dialógusokban pereg tovább.

Mikszáth kitűnő témalátása a korcsolyák által keresztül-kasul vágott vonalakban egy-egy romantikus történet titkos betűit ismeri föl. »Csakhogy hát az ördög tudná azt [mind] elbeszélni . . . « Az olvasó pedig szinte várja: bárcsak elbeszélne!

Írásainak ilyen szuggesztív hangulatteremtő ereje van.

A szövegről

A Szegedi Napló szövegét híven közvetítjük.

Lap Sor

116 18 halaszgassam (halaszgassam [!]) [Javítottuk!]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

113 5—7 *Jókai Kajabuc prófétáról* — Jókainak e tréfás verse Üstökös c. éleclapjában jelent meg.

12 *wikler* — hosszú, bő köpeny.

25 *a görbe vonalak olyanok, mint a török császár névaláírása* — MK kedvenc hasonlata a kusza vonalakra és olvashatatlan írásra. (Olykor a brazil császár névaláírását említi ugyanilyen értelemben.)

31 *»tiszes korom . . . «* — Kákay Aranyos No. 3. és K. A. No. 3. jelzésű írásaiban — csupa tréfából — szerette véníteni magát. E tárca írásakor még nem volt 32 éves.

„ 33 *quadrille* — francia négyes

114 8 *»mint amikor Livisse, a szegény leány, Lady Dudley aranyos ruháját veszi föl . . . «* stb. — Alighanem valamelyik külföldi képes folyóiratban látott szöveges kép emléke. — *Lady Dudleyt* mint a gazdagság és előkelőség példáját MK gyakran említi írásaiban. Erre már többször rámutattunk.

14 *Mariska* — A hosszú, részletes leírás és kedves évődés alapján úgy véljük: Zsótér Mariskáról van szó (Eisenstädter Lukácsnak, a Szegedi Napló szerkesztőjének sógornőjéről), akivel Mikszáth még 1882—84-ben is levelezett. (Ld. Krk 24. köt.)

15 *Montesquieu, Charles de Secondat, baron de La Brède et de M.* (1689—1755) — francia filozófus, sokoldalú író. — Mikszáth — franciás műveltsége jelzéséül — elég sokszor emlegeti és idézi.

26 *Hoffmann Pál* (1830—1907) — egyetemi tanár és politikus. 1866-ban lett a budapesti egyetemen a római jog tanára; több ízben volt képviselő szabadelvű párti programmal.

Lap Sor

- MK — itteni megjegyzéséből következtetve — úgy lát-
szik: pesti jogászéveiben Hoffmann Pál előadásait is hallgatta.
114 : 27 *kögit* — szerves egészé összeállít. (MK Hoffmann Pál szá-
jába adja e furcsa kifejezést, pedig ez tulajdonképpen Greguss
Agost szócsinálmanya: Emiatt sokáig gúnyolták is.)
36 *manu propria* — jelentése itt nemcsak kézlenyomat, hanem
a jégen elvágódott ifjú egész testének nyoma.
37 *Kukac* — szegedi cigányhegedűs (primás?). — MK-nak
kedvence alakjai voltak a cigányok. Egész elbeszélés-ciklust
akart írni róluk, mert azt tartotta, hogy ő ismeri őket leg-
jobban.
115 : 30 *részkigyó* — rézsikló. »Átkozott logikáját« a 115. lap 34—35.
sorából érthetjük meg: »mindig a kellő időben tűnik el...«

A FEKETE ASSZONY

M. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. február 2.,
2. évf. 27. sz. (1. l.), a tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel*.

Kötetben itt először.

A Pesti Hirlap 1884. júl. 13-i és 1886. szept. 16-i számában, vala-
mint a *Tavaszi rügyek* c. kötetben és a Jk 26. kötetében (Kisebb elbe-
szélések III. köt.) megjelent azonos című elbeszélés a témának teljesen
új kidolgozása. Ez majd az 1884. évi novellák gyűjteményében kerül
közlésre!

Keletkezése

Az 1873. évi kolera szklabonyai krónikáját Mikszáth több ízben
megírta. Valamennyi között legismertebb *A fekete asszony*. E szörnyű
járványról szól *Az én öreg Miska kocsisom* történetének zárófejezete
(Krk 28. köt.), *Az anya szerelme* című ifjúsági elbeszélése (Krk 29. köt.),
továbbá egy tárcacikke, *A kolera* (Krk 51. köt.) és több más elbeszélé-
sének egy-egy részlete.

A kolera azon a napon ragadta el frónk édesanyját (1873. júl. 13),
amelyen ő Pesten esküvőjét tartotta. A gyászos esemény hatása alól
évek, évtizedek múlva sem tudja kivonni magát. Az édesanya halálá-
ról öccse, Gyula értesítette. Bármilyen veszedelmesnek látszott az út,
tüstént Szklabonyára sietett, s felesége is vele tartott. Megérkezésük
után a kolera elvitte hú kocsisukat is: a 48-as Hány Jánost, Suska
Mihályt... Erről a szomorú hazai látogatásról számol be *A fekete
asszony*.

Mikszáthné Visszaemlékezéseinek két fejezete (Első könyv,
XI. és XII. fejezet: Házasságunk első ideje és Az első felhők) szintén

részletesen tudózt a szklabonyai látogatásról. Szerinte: »Abban a nem nagy faluban 30—40 halott volt egy nap... Hat nap alatt a falu negyedrészlakossága elpusztult...«

November elején visszatértek Pestre, ahol Mikszáth már előzetesen bérbe vett »egy kisebb lakást«. »Az egyik kis szobácskánk jóféle nyugalmas hely volt (írja Mikszáthné), ezt rendeztem be Kálmán dolgozószobájának. Hozzá is látott nemsokára a munkához, megírta *A fekete asszony* című elbeszélést a kolera-időből. Nekem nagyon tetszett, úgy látszott, ő is meg volt elégedve, büszkén tette a zsebébe, hogy valamely lapnál elhelyezi. Hol járt, hol nem járt, nem tudom, akkor nem sokat tudtam a szerkesztőségekről, ezekről a félelmetes Molochokról, melyeknek papírkosarai annyi sok kéziratot nyelnek el. Csak türelemmel vártam, míg vagy tizenégy nap múlva, a szétépett papírseletekről úgy vettem észre, hogy az uram újra átdolgozta *A fekete asszonyt*. De úgy látszott, így is sikertelen volt a fáradsága, mert végre is a Nógrádi Lapok karácsonyi számában látott napvilágot ez a sokat hányt-vetett tárcacikk. — Nagyon el voltunk kedvetlenedve. Szomorú az, hogy a fővárosban egy szép elbeszélést ne lehessen elhelyezni. De hát nem azért voltunk fiatalok, hogy a reménytelenségnek nagy helyet adjunk szívünkben. „Talán a tárgya teszi, hogy így nem kelendő a cikkem” — tündődött Kálmán, és hozzáfogott egy másiknak a megírásához...«

E följegyzés szerint: a szklabonyai gyásznapok történetét Mikszáth még az emlékek frissességével papírra vetette, novellájának azonban nem volt sikere. *A fekete asszony* első fogalmazását aztán darabokra tépte.

Mikszáthné memoárja a dolgok lényegét illetően általában hiteles, de az adatközlés részleteiben sok a tévedés. Abban föltétlenül téved az özvegy, amikor azt írja, hogy *A fekete asszony* »végre a Nógrádi Lapok karácsonyi számában látott napvilágot«. Sem ott, sem Mikszáth egyéb fórumaiban a Szegedi Naplónak (1878) nem találjuk nyomát az elbeszélésnek. Ezért tehát a Szegedi Napló-beli tárcát *első közlésnek* kell tekintenünk.

A Szegedi Napló *Fekete asszonya* viszont arról tanúskodik, hogy Mikszáth az első kidolgozásban éppencsak említi személyes gyászát, s meséje jórészt Suska Mihály végnapjaival foglalkozik. Az öreg »Klapka« halálát rövidre fogva *Az én öreg Miska kocsisom* zárószakaszául is odaillesztette. (Lehetséges, hogy ennek az elbeszélésnek a Mulattató 1874. januári számában történt közlésére gondolt Mikszáthné, amikor visszaemlékezésében írónk előző lapjába, a Nógrádi Lapokba helyezi el a novellát — tévesen.)

A kolera elleni népies gyógymódot (az elhaló lábak szoros elkötését) valamennyi felsorolt kolera-történetében megismétli, sőt *Népies észjárás a tudományban* c. cikkében is felújítja (*Az igazi humoristák*. 1879. 50—51. l.).

A szörnyű esemény emléke még hosszú időn át foglalkoztatta Mikszáthot, és amikor a gyásznap tizenegyedik évfordulóján (1884. júl. 13) a Pesti Hírlap számára újból papírra vetette *A fekete asszony* történetét, az élmény legszemélyesebb mozzanatait — édesanyja és

rokonai halálát s a szegény kis »öcséske« árvaságát — helyezte előtérbe.

A Szegedi Napló (1879) és a Pesti Hirlap (1884) *Fekete asszonya* tehát meséjében, tartalmában két különböző elbeszélés, bár lényegét, keletkezésének indítékait tekintve mindkettő azonos élményforrásból fakadt.

A jelen kötet jegyzeteinek bevezetésében közölt elvnek megfelelően ezúttal csak a legelső ismert kidolgozást, vagyis a Szegedi Napló 1879. febr. 2-i szövegét adjuk. A klasszikussá vált végleges szövegre majd az 1884. évi kötetben kerül sor.

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
118	2	»Szegény jó anyámat vitte el.« — MK édesanyja, özv. Mikszáth Jánosné Veres Mária, 1873. július 13-án halt meg kolerában Szklabonyán. (Az író Pesten épp aznap kötött házasságot Mauks Ilonával.)
5		»a híres Suska Mihály« — Ld. <i>Az én öreg Miska kocsisom</i> c. elbeszélését és ahhoz fűzött jegyzeteinket: Krk 28. köt.
8		<i>Guyon Richárd gróf</i> (1812—1856) — angol hazáját korán elhagyva, portugál és osztrák katonai szolgálat után került Magyarországra, ahol megtelepedett. A magyar szabadságharc egyik legvitézesebb hőse. Legnevezetesebb haditette a branyiszkói szorosnak rohammal való elfoglalása 1849. febr. 5-én.
9	120 : 3	»kriptá« és »családi sírbolt« — MK a szklabonyai temetőben levő, léckerítéssel körülvett sírkertjüket nevezi »kriptá«-nak. (A sírkert fényképét bemutattuk a Krk 51. köt. V. sz. mellékletén!)
31		<i>Gyula</i> — MK testvéröccse. 1860-ban született. Bátyja taníttatta. Mikszáthné Visszaemlékezéseiben (Első könyv XII. fejezet) följegyezte, hogy Szklabonyáról visszatérve Pestre, »a Gyula gyereket Kálmán befirta a református gimnáziumba«. — MK <i>Az én öreg Miska kocsisom</i> c. elbeszélésében is szóba hozza öccsét (Krk 28. köt. 5. l.). — Mikszáth Gyula később kistisztviselő volt Kápolnásnyéken a dohányjövédéknél. 1927-ben halt meg.
33		»koleracsöppek« — A múlt századi kolerajárványok idejéből többféle gyógyszer leírását ismerjük. Az egyik recept szerint a tiszta alkoholban egy napig érlelt, apróra tört zöld dió is a hatásos »koleracsöppek« közé tartozott. Egy régebbi hirdetésben (Pesti Napló 1855. jún. 28) Kirinyi Kornél (Szontagh Gusztáv barátja) ajánlott »biztos, sajátlagos házi gyógyszert a keleti cholera ellen«.
119	13	»a maga bátyja, a nagyságos Péter úr« és 120 : 4 »Péter bátyám« — Az író ezúttal olyan rokont emleget, akiről nem tud a Mikszáth-genealógia. Péter nevű »bátyjára« történik hivat-

kozás, aki 48-ban Görgey seregében szolgált; Suska Mihály pedig az ő keze alatt. Ez a »Péter bátyám« is a szklabonyai családi »sírboltban« nyugszik.

Nincs tudomásunk arról, hogy a szklabonyai sírkertben a költő szülein és hűgán, no meg Suska Mihályon kívül más is porladna. A szabadságharcra való utalás és a közös sírkert említése arra a föltevésre enged következtetni, hogy ezúttal »Péter bátyám«-on a költő édesapja értendő. Mikszáth János uram ugyanis szintén részt vett a szabadságharcban. (Ha föltevésünk helyes, akkor mindjárt arra is gondolhatunk, hogy az apa mint egykori bajtársát alkalmazta Suska Mihályt a szklabonyai portán . . .)

119 12—32 A vérkeringés elkötése mint népies gyógy mód. — Erről már többször szoltunk. Legrészletesebben Krk 28. köt. 224—225. l.

„ 37 *attak* — roham, támadás.

120 11—12 »*Ha eljön is a fekete asszony az idén . . . engem nagyon messze talál az enyimektől.*« — Amennyiben ez az első (vagy legalábbis: első ismert) fogalmazás csak újrírása egy korábbiak (amiről Mikszáthné szól a Visszaemlékezéseiben): akkor e zárómondat csupán a helyi jelleget hangsúlyozó (s Mikszáth szegedi írásainál igen gyakori) toldalék.

Irodalom

*A fekete asszony*nak ezzel az első kidolgozásával nem foglalkozott a régebbi irodalom, minthogy ez a Szegedi Napló hasábjai közt el volt temetve. Az érdeklődők a Mikszáth-bibliográfiák nyomán joggal hitték, hogy ez a szöveg azonos a Pesti Hirlap 1884. és 1886. évi szövegével, valamint a kötetkiadások *Fekete asszonyával*. Az elbeszélésről szóló régebbi irodalom kizárólag a Pesti Hirlap és a kötetkiadások változatára, vagyis a végleges kidolgozásra vonatkozik. — Legújabbban *Nacsády József* említi ezt a változatot »Mikszáth szegedi évei« c. tanulmányában (Bp. 1956. 49. l.). Nem vizsgálja közelebről az elbeszélésnek sem tartalmát, sem a későbbi kidolgozásokhoz való viszonyát, csupán a bevezető részből idézi a cár és »minden uralkodó« ellen intézett vádoló szavakat.

A MI FALUNK

ÖKIGYELME A PERNYE-BÍRÓ

M. I. *Mikszáth Kálmán: Az igazi humoristák.* Cikkek a magyar nép humoráról. 1879. Bp. Grimm Gusztáv kiad. 82—84. l. (A mi falunk c. ciklus II. sz. darabja.)

- II. a) *Jk 34. köt. = Hi 2. köt. 1914. Az igazi humoristák.*
 Olvasmányok, úti jegyzetek, tárcacikkek. 56—58. l.
 (»A mi falunk« ciklus-címmel, de sorszám nélkül.)
 b) Ua., sorozatcímlapok nélkül és évjelzés nélkül. [Címlap-
 kiadás.]

A II. a) és b) kiadás tartalma — az azonos cím ellenére — nem egyezik az 1879. évi kötet tartalmával: részint elhagyott abból néhány darabot, részint pedig hozzácsatolt egyéb Mikszáth-írásokat!

Keletkezése

Ennek a rajznak újság- vagy folyóiratbeli közlését nem ismerjük. Valószínű, hogy ilyen nem is volt. Mikszáth alighanem csak »A mi falunk« című ciklus kedvéért dolgozta ki önállóan rajzzá ezt az anekdotikus történetet (1879 tavaszán). Az anekdotával már találkozunk *A páciens* című elbeszélésében. (A jelen kötetben: 75—76. l.)

A páciens eredetileg a Szegedi Napló hasábjain jelent meg 1878. szept. 29-én, tehát alig két hónappal azután, hogy Mikszáth Szegedre költözött. A novella bevezetésében — mint több más szegedi írásában is — alkalmat talál arra, hogy palóc mivoltában bemutatkozzék, s szűkebb hazájának palóc népét is jellemezze. A jellemzés egyik motívuma az üvegyáros Kuhinka Ferenc képviselővé választásának története. *A páciens*ben az üvegyárost nevezte meg s kortesét elhallgatta, — itt viszont a kortest, Tuba Istók uramat állítja előtérbe, s az üveghuta tulajdonosát nem nevezi meg.

A tekintetben, hogy ez a rajz nem egyéb, mint *A páciens*-beli anekdota önállósított, részletesebb kidolgozása, elég rámutatnunk a kettő közötti — szinte szó szerinti — egyezésekre. Érdemes Mikszáth e jellemző módszerét néhány párhuzamos idézettel közelebbről is megvilágítani:

*A páciens*ben: »... a híres üvegyártulajdonos lépett föl képviselőjelöltnek. Hallani sem akartak eleinte róla. Itt még a paraszt is arisztokrata.«

A pernye-bíróban: »... egy üveghuta tulajdonosa lépett föl képviselőjelöltnek, az arisztokratikus hajlamú palócok között.«

*A páciens*ben: »... Nincs az a kincs a földön, amiért a palóc utána kiáltna az „éljen”-t egy olyan névnek, mely nem hangzik legalább három század óta ismerősen e kéklő bércek között, melyekről kevélyen tekintenek alá a középkor lovagvárai romokban.«

A pernye-bíróban: »... Márpedig nincsen az a kincs, amiért a palóc éljent kiáltson oly névnek, mely nem hangzik legalább három század óta ismerősen e kéklő bércek között, melyekről kevélyen tekintenek alá a középkor lovagvárai romokban.«

*A páciens*ben: »... Nem is lett volna Kuhinka Ferencnek soha egyetlen szavazata sem, ha egyszerre nem száll szájáról szájra a sötét gyanú, hogy Kuhinka úr bosszút fog állni, ha meg nem választják: kisebbségre fogja fúvatni az iccés üvegeket.«

A pernye-bíróban: »... Nem is lett volna a hutásnak tíz szavazata sem, ha nem Tuba Istók ölkigyelme lett volna a kortese.« [E szavakkal agitált mellette:] »... a hutás... merő bosszúállásból... kisebbekre fogja fúvatni az iccés üvegeket.«

A páciensben: »... Az üveg hatalma győzött. Kuhinka egyhangúlag lett megválasztva.«

A pernye-bíróban: »... S reggel virradóra, amennyi palóc-ház széles a környéken, a hutás zászlója lengett valamennyin.«

(E legutóbbi idézet-párnál nincs szó szerinti egyezés. De annál tanulságosabb az írói műgond, ahogy a kötetkiadás számára Mikszáth szép ritmikus sorokba öntötte a korábbi lapos és pongyola mondatot!)

Mikszáth nem először és nem utoljára alkalmazta azt az eljárást, hogy elbeszéléseiből kiszakított és önállósított egy-egy részletet. Rámutattunk már arra, hogy pl. *Az apám ismerősei* című, 1878-ban írt regényéből két részletet iktatott be egy-egy gyűjteményes kötetébe. Nevezetesen a II–V. fejezetből *A tót atyájak* c. kötete záródarabját, *Jasztrabék pusztulása* címen, a VI. fejezetből pedig *A hosszú életűek* című humoreszkjét alakította ki *Az apró gentry és a nép* c. kötetében. (*Az apám ismerősei* c. regényt a Krk 2. kötetében közöltük; ide vágó jegyzeteinket ld. uo. a 325. lapon!)

Érdekes és tanulságos betekinteni az író műhelymunkájába ilyen esetekben is, midőn egy-egy odavetett anekdota idővel önállósul s rajzzá, elbeszéléssé kristályosodik ki.

A szövegről

Kötetünk *Az igazi humoristák* 1879. évi kiadásának szövegét közvetíti.

Mínthogy napjainkban már nem az 1879. évi, hanem csak az 1914. stb. évi kiadások vannak forgalomban, meg kell jegyeznünk, hogy az 1914. stb. évi Hi-kiadás a szóban levő rajz első mondatát erősen megcsonkította és átalakította. Tette pedig ezt azért, mert az eredeti (1879. évi) kiadásnak címét ugyan megtartva, de tartalmát megváltoztatva, elhagyta »A mi falunk« c. ciklus I. sz. darabját, *A Rékiéek Borcsáját*, amelyre a jelen rajz kezdő mondata utal.

A Hi-kiadásban tehát e rajz — megcsonkított szöveggel — így kezdődik: »Tuba Istók pernye-bíró uram a felső végen lakik, tisztességes kékbeli öltözetben jár, mégpediglen csak akkor, amidőn...« stb.

A többi szövegrontás részletezését mellőzzük.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

121 1—2 »De bezzeg sem el nem vezett, sem el nem bujdosott a faluból, sem pedig selyemben nem jár...« stb. — E kezdőmondat csak *Az igazi humoristák* c. kötet 1879. évi kiadása szerkezetének

- ismeretében érthető. Ott ugyanis — mint fentebb említettük — a jelen elbeszélést *A Rékiék Borcsája* c. novella előzi meg (I. sorszámmal). Réki Borcsa volt az, aki előbb »elbujdosott a faluból«, majd pedig (szégyenszemre!) »talpig selyemben járt...« (Nekünk a Krk-ban szoros időrendhez kell tartanunk magunkat, ezért *A Rékiék Borcsáját* megírása időpontjának, 1877, megfelelően a 29. kötetben közöltük.)
- 121 2 *Tuba Istók* — Lehet, hogy MK eredeti nevével örököltette meg a pernye-bíró alakját, de föltehető az is, hogy e nevet Arany Jánostól kölcsönözte. Arany »Tengeri-hántás« c. balladájának szerencsétlen hőse Tuba Ferkó. E költeményt Arany 1877. júl. 15-én írta és a Szeged javára kiadott Árvízkönyvben közölte először. Az Árvízkönyv csak 1880-ban jelent meg ugyan, de Voinovich Géza tájékoztató jegyzete szerint (Arany János Összes Műveinek kritikai kiad. I. köt. 1951. 532. l.) a ballada egy kéziratot másolatát a költő már 1878. február első felében átadta a Petőfi Társaság egy küldöttségének, amelyben Várad Antal is részt vett. Ezen a révén Mikszáth (aki a Petőfi Társaság tagjaival baráti kapcsolatban állott) már 1878 első felében megismerhette a balladát.
- 9 »*A mi falunkban a kovácműhely pótolja a klubot és a kaszinót...*« stb. — Vö. e sorokat a Prakovszky-regény I. fejezetének következő részletével: »... a kovácműhelyek azon időben az újságokat pótolták. Messziről jött utasok megálltak a kovácműhelyek előtt kocsit tataroztatni, lovat patkoltatni, s ami hírt összeszedtek útközben, azt kicserélték a kovácsnál új hírekért, melyeket más országrészből jött utasok hagytak ott.« (Krk 8. köt. 101. l.)
- 23 »*Tuba Istók uram öregbírónak is beválnék holmi apróbb faluba...*« stb. — A falusi naiv dicsekvésnek hasonló példáit MK más írásaiban is megtalálhatjuk. (*Talpig ember*, Krk 28. köt., jegyzeteink 274. l.; *Az igazi humoristák* c. kötetben a *Megcsűfolt falvak* stb.)
- 122 4 »*kilenc éve annak...*« — E megjegyzés pontosan utal a választási komédia idejére.

Irodalom

Az egykorú recenziók közül három említi ezt az elbeszéléssé szélesített anekdotát.

Jókai lapja, *A Hon* (jún. 20., 17. évf. 149. sz. Reggeli kiad. 3. l.) György Aladár tollából (rgy. névjelzéssel) közöl kritikát. Ennek a darabnak is jut egy elismerő mondat: »*Ökigyelme a pernye-bíró* tréfás anekdota ügyesen feldolgozva.«

☞ *A Fővárosi Lapok* (szerk. Vadnai Károly) (jún. 22., 16. évf. 142. sz. 692. l.) az író »csendes falujának egyes lakosai« között megemlíti »a pernye-bíró uramat, akiből még öregbíró is lehetne...«

Ferenczy József a *Déliab* 1883. jan. 15-i számában (1. évf. 2. füzet 24. l.) »Újabb népies elbeszélőink«-kel foglalkozva, az előbbi nyilatkozatokkal szemben kedvezőtlenül vélekedik MK falusi alakjairól. Szerinte ezek az alakok, s köztük Tuba Istók pernye-bíró uram — »ppen oly üresfejű, ügyetlen, sőt hóbortos egyének, mint a szemenszedett és csak úgy melleleg említett „többiek” . . .«

Az újabb irodalomban *Rubinyi Mózes* vet egy tekintetet Tuba Istókra, akiben »a magyar kortes pompás alakját« látja. (MK élete és művei. Bp. 1917. 42. l.)

Később *Kráhl Vilmos* is megemlíti a pernye-bíró MK »alakjai és modelljei sorában. (Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. 122. l.)

HOGY VETTE BE FALUNK HŐSE, SUSKA MIHÁLY, BRANYICKÓT

- M. a) *Mikszáth Kálmán*: *Az igazi humoristák*. Cikkek a magyar nép humoráról. 1879. Bp. Grimm Gusztáv kiad. 90—94. l. (A mi falunk c. ciklus IV. sz. darabja.)
- b) *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. február 16., 2. évf. 41. sz. 1—2. l., a tárcarovatban. (Utánközlés a fenti kötetből: »Mutatvány egy új könyvből.« A cím módosítva: *Hogy vette be Suska Mihály Branyickót*. (Elbeszéli ő maga). Teljes névjelzéssel.

A témaváltozatokról

A Hi 2. köteteként szintén *Az igazi humoristák* címmel megjelent gyűjtemény (1914) mellőzte ennek az elbeszélésnek újraközlését. A kötetet sajtó alá rendező Rubinyi Mózes »MK élete és művei« c. könyvének (Bp. 1917) bibliográfiai fejezetében (100. l.) utal is a mellőzésre: »ennek más feldolgozása megvan a *Dekameronban*« — úgy mond. A »más feldolgozás« nem egyéb, mint *Az én öreg Miska kocsisom* című változat (Krk 28. köt.).

Kiadásunk jegyzeteiben (Krk 28. köt. 213—215. l.) részletes tájékoztatást adtunk Suska Mihály személyéről és Hány János-szerű vitézkedéséről. Szerepléseit is felsoroltuk MK elbeszéléseiben.

Ezúttal csak a kétféle kidolgozás különbségeit elemezzük:

Az 1874. évi kidolgozás (*Az én öreg Miska kocsisom*) — naiv felfogását és nyelvét, előadását tekintve — MK népies elbeszéléseinek egyik figyelemre méltó terméke. E második (1879. évi) kidolgozásnak legfőbb újsága: a szinte elejétől végig szabályos ritmusba öntött szöveg. A 6—6 szótagszámú ritmus MK elbeszéléseiben korán (már az 1870-es évek elején) jelentkezik, de egy sincs, amelyben olyan szándékosan érvényesülne, mint itt.

Meg kell állapítanunk: a szabályos ritmus következetesen végig vitt alkalmazása nem volt szerencsés lelemény! A »népies« előadást mesterkéltté, helyenként erőltetetté teszi, az olvasót pedig fárasztja.

Mikszáth voltaképpen nem tett egyebet, mint szabályos ritmusú prózába átírta az évekkel azelőtt jóízűen elmesélt történetet. Az első alkalommal Suska Mihályt emberi közelségben mutatta be, akinek halálát is részvétellel kísérik. (Családjuk bizalmas cselédje volt; nem sokkal Mikszáth édesanyjának halála után hunyt el szintén kolerában.) Itt, az újabb kidolgozásban az író csupán a naiv hazudozót szólaltatja meg.

Az átírás annyira tapad az eredeti megfogalmazáshoz, hogy annak minden apró részletét felismerjük benne, helyenként éppen szó szerint:

1874: »különb emberek sem tudták Branyicskót bevenni.«

1879: »kendteknél külön emberek sem tudták Branyickót bevenni.«

1874: »— Generális uram! Bevettem a várat. — No lett erre aztán öröm, kiabálás, lárma, vivát.« 1879: »— Bevettem a várat! — Lett öröm, hangzott a diadalkiáltás.«

1874: »... Nagy kár, hogy csak magam tudtam, hogy ez család!«

1879: »S ezt a gyalázatos csalást csak én magam tudtam, csak én magam sínylem.« stb. stb.

Tárgyi magyarázatok

A branyiszkói ütközet az 1848—49-i szabadságharc egyik legfényesebb haditette volt. Görgey serege a bányavárosokon át végrehajtott visszavonulása közben febr. 2-án Guyon Richárd hadosztályával Iglóig, a sereg többi részével pedig Poprádig jutott. Ennek hírére a Felső-Magyarországon volt osztrák hadak fővezére, Schlick altábornagy támadást intézett a honvédsereg ellen. Az Iglón szállásoló Guyon visszaverte a támadást és a Branyiszkóra visszahúzódott osztrák seregre csapott. Febr. 5-én volt e nevezetes ütközet, mely a honvédsereg győzelmével végződött. A branyiszkói ütközetet Guyon nem közvetlenül Schlickkel, hanem az alája rendelt Deym tábornokkal szemben vívta. Az ütközet legfőbb stratégiai jelentősége az volt, hogy megnyitotta az összeköttetést Görgey serege és a felső-tiszai sereg közt, és ily módon lehetővé tette az összes magyar haderők egyesítését és a győzelmes tavaszi hadjáratot.

Mikszáth elbeszélésében, illetőleg Suska Mihály meséjében branyiszkói *szoros* helyett mindvégig branyiszkói *vár* szerepel: falakkal, kapuval, várkerttel stb. De az időpont, a havas téli idő megegyezik.

Schlick, Franz Heinrich, gróf (1789—1862) — cseh származású osztrák hadvezér. 1813-ban a lipcei csatában véletlen baleset következtében felszemére megvakult. (Az elbeszélésben Suska Mihály is utal Schlick »egyetlen szemére.«) 1848 decemberétől a szabadságharc végéig működött hazánkban. 1849 nyarán Arad ellen vonult, de Damjanich nem neki, hanem az oroszoknak adta át a várat.

Lap Sor

123 : 24 *hólyaghúzó-bogár* — kőrisbogár.

124 : 23 *gaukleria* — szemfényvesztés, csalás (kóklerség).

Irodalom

Ld. előbb a Krk 28. köt. 225. lapján *Az én öreg Miska kocsisom* című első kidolgozás irodalmát!

Az igazi humoristák c. kötet recenzióinak keretében:

A Hon (fel. szerk. Jókai Mór) 1879. jún. 20-i száma (17. évf. 149. sz.) szerint ez a »háriáda bizonyos chic-kel és a népies iránti nagy érzéssel« van megírva.

Ezzel szemben *Ferenczy József a Délibáb* c. »szépirodalmi és ifjúsági folyóiratban« (1883. jan. 15., 1. évf. 24. l.) igen kedvezőtlenül nyilatkozik: »Elbeszélte esemény csak igen kevés van a kötetben, az is nagyjából vázolván, mert Mikszáthnak későbbi műveiben is több a cselekvény, mint az elbeszélte esemény . . . De ami esemény előfordul is, az számalomig együgyű szereplőkhöz van kötve; Suska Mihály, a falu hőse az öreg Madzag Máté, Tuba Istók „pernye-bíró uram” éppen oly üresfejű, ügyetlen, sőt hóbortos egyének, mint a szemenszedett és csak úgy melleleg említett „többiek” . . .«

Nacsády József »Mikszáth szegedi évei« c. tanulmányának (Bp. 1956) egyik fejezete »A régi témák újrafeldolgozása az új módszerrel« címet viseli. Ebben jelentős rész jut Suska Mihály története szóban levő változatának (111—113. l.). Nacsády egybevetve a téma kétféle kidolgozását — a 294—5. lapon kifejtett felfogásunkkal ellentétben — arra a konklúzióra jut, hogy a második változat határozott művészi tudatosodást mutat.

A FALU LEGHÓBORTOSABB EMBERE

- M.** I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. május 14., 2. évf. 106. sz. (1. l.), a tárcarovatban. Ily címmel: *Aki kupecnek született. (Rajz az életből.)* Névjelzés: *M. K.*
- II. Mikszáth Kálmán: *Az igazi humoristák*. Cikkek a magyar nép humoráról. 1879. Bp. Grimm Gusztáv kiad. 102—106. l. (»A mi falunk« c. ciklusban.) Címe itt és a további közlésekben: *A falu leghóbortosabb embere*.
- III. *Vasárnapi Ujság*. (Szerk. Nagy Miklós.) 1882. április 16., 29. évf. 16. sz. (246—247. l.) Ezzel a műfaji megjelöléssel: *Rajz*.
- IV. *Kavicsok*. Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. Kiadja a Petőfi-Társaság. [1883.] Bp. Aigner Lajos. 143—148. l.
- V. *Pesti Hírlap*. (Fel. szerk. Kenedi Géza.) 1883. június 5., 5. évf. 154. sz. (9—10. l.) A címhez fűzött lábjegyzetben a forrás megjelölése: A »Kavicsok«-ból.
- VI. *Pipacsok a búzában*. Tizennyolc elbeszélés. Bp. Révai Testvérek kiad. (MKm 4. köt.) 226—230. l.
[1. kiad.] 1890.
2. kiad. 1893.
3. kiad. [?] Könyvtárainkban és a bibliográfiákban nem található! A Révai-cég valószínűleg a 2. kiadás után 4. kiadást jelölt — tévedésből.

4. kiad. 1901.

5. kiad. 1903.

6. kiad. 1908.

VII. Jk 28. köt. 1910. Kisebb elbeszélések V. köt. 166—169. l.

Keletkezése

Mikszáthné Visszaemlékezéseinek XIII. fejezetében (címe: »Köröskörül beborul«) *A falu leghóbortosabb emberét* azon elbeszélések között említi, amelyek neki »különösen tetszetek« férjének 1870-es évekbeli novellaterméséből. Az elbeszélést a Mulattató tárcái közé sorolja. Minthogy pedig Mikszáth a Mulattatót csak 1874—75-ben szerkesztette, szerinte ez az elbeszélés is azokból az évekből való.

Többször megjegyeztük már, hogy az író özvegyének memóriája az adatszerű részleteket illetően nem mindig megbízható, sőt sokszor nagyon is kétséges. (De hát ez minden emlékiratnak természetes velejárója!) — *A falu leghóbortosabb emberét* hiába keressük a Mulattatóban vagy akár a Magyar Néplap c. főlapban. (Mikszáthnak ott megjelent elbeszéléseit már hiánytalanul közöltük a Krk 27. és 28. kötetében!)

Első ízben a Szegedi Napló hasábjain találkozunk e rajzzal, arról pedig az akkor különváltan élő feleség nem tudott.

A pénzolvasó, zsigori szomszéd történetét Mikszáth — az elbeszéléssel közel egyidőben — megírta egyik politikai karcolatában is. Éspedig a Budapesti Napilap 1878. évfolyamának január 5-i számában (5. évf. 5. sz.), az Apróságok rovatában. Az »apróságot« majd a Krk 53. sz. kötetében közöljük, — most csak bevezető szakaszait idézzük a kis elbeszélés keletkezéstörténetének megvilágítása végett.

A zsigori parasztot az elbeszélésben Madzag Máténak hívják, az Apróságokban pedig Kubik Jánosnak. (Ez a név feltűnően emlékeztet »főtisztelendő Kubcsik János plébános úr« nevére!) Egyébként a két történet, illetőleg »jellemrajz« teljesen egyező. Íme az Apróságok idevonatkozó részlete:

»Volt egyszer egy ismerősöm, az öreg Kubik János, akinek az volt a szenvedélye, hogy (ökörhajcsár lévén) midőn hazakerült a vásárokról, örökké a pénztét olvasta; s mikor a végére került, kezdte elül, de mindig olvasta.

Végre aztán mostoha idők érkezvén, annyira kifogyott nemcsak a bankóból, de a garasokból is, hogy igazán fizikai lehetetlenséggé vált a *pénzolvasás*.

Mindegy volt neki, a szenvedélyen nem fogott ki a lehetetlenség sem: volt még a házatáján egy szakajtónyi lécszög, azt olvasgatta tehát reggeltől kezdve estig, hihetőleg abban az édes családban ringatva magát, legalább az olvasási dühroham lázas perceiben, mintha valódi pénzt olvasna . . .

És 6 boldog volt így...»

Az Apróságok további szakaszai átesapnak a napi politika aktuális eseményeire; azok tehát már nem tartoznak ide. A fenti idézet azonban kétségtelenül bizonyítja, hogy a kis rajz valóban élő modellről, fotográfiaszerűen készült.

Szövegváltozatok

A Mikszáth életében megjelent hétféle szöveg nagyjából egyeznek. A rajz a *Pipacsok a búzában* c. gyűjtemény 1890. évi első kiadásában nyerte végleges szövegét. Ezt a kiadást vettük alapul. Megjegyzendő azonban, hogy e kiadás tele van sajtóhibával.

Zárójelben felsoroljuk a Szegedi Napló (röv.: SzN), az 1879. és 1883. évi kötetkiadások, valamint a Vasárnapi Ujság (röv.: VU) és a Pesti Hírlap (röv.: PH), végül pedig a Jk eltéréseit.

Lap	Sor	
126	:	cím <i>A falu leghőbortosabb embere.</i> (SzN: <i>Aki kupecnek született.</i>)
		5 mert hát az ilyen (Jk: mert hát ilyen)
		9 csoda, (1879, VU, 1883. PH: csuda,)
		11 <i>ökrökkel</i> , tinóval, (SzN: <i>ökörrel</i> , tinóval,)
		12 Moldvania (Jk: Moldvánia)
	„	16 <i>főlső</i> soron, (VU és Jk: <i>felső</i> soron,)
127	3	vicispán (1879, VU, 1883, PH: vicispán <i>úr</i> Jk: viceispán)
		24, 25, 128 : 38, 129 : 6 szög, szögek (VU: szeg, szegek)
		31 <i>előlrül.</i> (1879: <i>előről</i> , Jk: <i>előlről</i> .)
		33 <i>Nagysokára</i> (Jk: <i>Nemsokára</i>)
		34 hol <i>rajt</i> ne akadjon (Jk: hol <i>rája</i> ne akadjon)
	„	35 <i>s</i> sorba járja (Jk: <i>és</i> sorba járja)
128	1	becsülettudóan (1879: böcsülettudóan)
		5 No, elmondhatom, (1879, VU, 1883, PH: No, <i>és</i> elmondhatom,)
		13 <i>előlrül</i> (1879: <i>előről</i> Jk: <i>előlről</i>)
		17 forgatja a balkezében, száraz, (SzN: forgatja a balkezében, <i>majd átkapja a jobbkezebe</i> , száraz,)
		17 száraz, barna ujjaival (1879 és VU: száraz barna <i>nagy</i> ujjai-
val)
		29 <i>hogy</i> nincs-e feltörve. (1879, VU, 1883, PH: <i>ha</i> nincs-e feltörve.)
129	8	kivéven <i>azt</i> az utolsó napot, (Jk kihagyással: kivéven az utolsó napot.)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
126	1	<i>Madzag Máté</i> — MK »beszélő« csúfnevei közé tartozik. Lehet, hogy hallotta valahol, de az is lehetséges, hogy iro-

Lap Sor

- dalmi hatás. (MK egyik kedvenc frójánál, Dickensnél különösen sok a tréfás »beszélő« név.)
- 2 »a hátulso szomszédunk, kinek szalmafedeles viskója a temetőre néz, meg a kenderáztatókra.« — Mikszáthék háza is a temetőre nézett.
- 12 *Moldvania ország* — Moldova vagy Moldova: Románia egyik tartománya.
- 127 16 »a kupeckodás rossz fordulatot vett a háborús világ után . . .« — Az elbeszélés írásának időpontját tekintve csak az 1877. évi orosz—török háborúra vagy Bosznia—Hercegovinának 1878 nyarán és őszén végrehajtott okkupációjára gondolhatunk.
- 128 5 *komputus* — itt: számítás, számvetés.

Irodalom

Az elbeszélésre vonatkozó első kritikai megjegyzéseket *Az igazi humoristák* (1879), továbbá a *Kavicsok* (1883) és a *Pipacsok a búzában* c. kötetek (1890) recenziói között kell keresnünk.

*Az igazi humoristák*nak egykorú sajtóviasszhangjai közt egy sincs, amely *A falu leghőbortosabb emberét* is megemlítené. Csupán a kötet egy későbbi bírálója, *Ferenczy József* (a *Déli*báb című »szépirodalmi és ifjúsági folyóirat« 1883. jan. 15-i számában, 1. évf. 2. köt. 24. l.) tesz egy elítélő nyilatkozatot. Nézete — helytelen nézete! — szerint: ami esemény ezekben a vázlatos rajzokban előfordul, az »szálanomig együgyű szereplőkhöz van kötve«. Ilyennek tartja *A falu leghőbortosabb emberét* is, akit Madzag Máté helyett — áruló felületességgel — »az öreg Nadrág Máté«-nak [!] nevez.

A *Kavicsok* 1883. évi recenzióinak többsége nagyon is szűkszavú; jórészt csak általános jellegű megjegyzésekre szorítkoznak s némelyikük felsorolja a kis kötet tartalmát. Így tesznek a következők: Szegedi Napló (jún. 5), Budapesti Hírlap (jún. 6), Egyetértés (jún. 10), Képes Családi Lapok (jún. 17), Pester Lloyd (jún. 24).

Csupán a kötetet kiadó Petőfi Társaság közlönye, a Szana Tamás szerkesztette *Koszorú* szentel nagyobb figyelmet Mikszáth itteni írásainak. A jún. 17-i számban (24. sz. 388. l.) még csak rövid »behangzó« cikkecskét találunk; eszerint: »Mikszáth tehetségét, humorát a kötet elbeszéléseiben is élvezni fogja a közönség.« De a jún. 24-i számban (25. sz. 401—403. l.) *mf.* [= *Prém József*] már részletes ismertetést közöl a kötetről, és a szóban levő elbeszélésről is van egy szakasznyi méltatása: »A szerző *Kavicsok*nak nevezte e kísérleteket, amiből a gonosz indulatú kritikus azt következtethetné, hogy e szerénység tulajdonképp jókora szerénységtelenség, mert újabb műveit bizonyosan már drágaköveknek tartja. Mindazáltal ne habozunk, s mondjuk ki, hogy e tizenkét elbeszélés és rajz közt nem mindegyik „kavics”, sőt „nemes kő” is található köztük, hacsak apró

szilánk is. Ilyen mindjárt *A falu leghőbortosabb embere* című genre. Madzag Máté élettörténetét nyújtja alig néhány lapon; de ez a történet megindítóan szép és művészien jellegzetes. Nagy tekintélyű, nagy vagyonú volt a gazda; de a felesége mindenét elpredálta: a kőházat, a tinókat, az ökröket, az aranyat, a bankót és — az ura becsületét is. De Madzag Máté hozzászokott a temérdek pénz olvasásához, s amikor már nem volt bankója, az a hőbortja támadt, hogy vasszegeket gyűjtött, azokat olvasgatta, mint a fősvény. Szaporodik is a szeg napról napra; egész az utolsó napig, amely nem messze lehet; amikor egyszerre megfogynak — harminccal. „Mert harminc darab is elég lesz belőlük leszegezni a koporsó tetejét az aljához.” — Az életképnek ez utolsó pointje adja meg a hatást. Mikszáth Kálmán egyik erős oldala, a művészi befejezés iránti érzék, már régebbi műveiben is feltalálható . . . »

A *Kavicsok* egy későbbi recenziója (*Porzsoló Kálmán* »Egy év irodalma (1883)« című közlemény: Figyelő XVI. köt. 51. l.) szintén csak általánosságok között mozog: »Mikszáth ez évben *Kavicsok* címmel adott ki egy kötet elbeszélést, melyek nem állanak ugyan *A jó palócok* színvonalán, de a genialis rajzoló egész szeretetreméltóságát magukon hordják . . . »

A *Pipacsok a búzában* c. kötet megjelenésekor (1890) még kevesebb érdemleges kritikát találunk. Ennek fő oka az, hogy a MKM-sorozatot (amelynek e kötet a 4. sz. darabja) a Révai Testvérek cég eredetileg részletekben, »füzetek«-ben bocsátotta közre, és így a saját csak az egyes »füzetek« megjelenését regisztrálhatta, de már a kész kötetek tartalmáról utólag nem szólt. (Ld. pl. a Vasárnapi Ujság 1890. márc. 30. sz., 37. évf. 13. sz. 211. l.)

Később a Mikszáth-tanulmányokban elszórtan olvashatunk néhány megjegyzést erről a rajzról.

Vincze József (Mikszáth munkái. Bp. 1900. 28—29. l.) a maga körülmenyeskedő, nehézkes modorában következőképpen jellemzi Mikszáth népi alakjait: »A vidéknek képe a maga egyszerű népével több apró rajznak, történetkének adott életet. A napok közönséges egymásutánjában, rendes tevékenységük közben terelődik figyelmünk a népek csendességben vívott tusáira, a lecsapó szerencsétlenségnek áldozataira . . . A küzdelmet jóformán alig láttuk, már is ott állunk a befejezett események előtt. *A falu leghőbortosabb emberének* tragédiája már a messzeségből látszik csak, előttünk olybá tűnik föl rozsdás szegeinek számlálgatásával, akár a *Kaszát vásárló paraszt* krajcároskodó huzavonája . . . »

Várdai Béla (Mikszáth Kálmán. Bp. 1910. 63. l.) nyomatékosan rámutat arra, hogy MK ezt a novelláját szemmeláthatóan »megbecsülte« azzal, hogy nemcsak az előbb említett két kötetébe, hanem a *Pipacsok a búzában* c. gyűjteményes munkájába is fölvette. De Várdai maga csak egy mondatba foglalt tartalmi kivonattal becsüli meg e sikerült rajzot, amely »a rossz felesége miatt tönkrement s ezen aztán megzavarodott kupecről« szól.

Gyöngyösy László (Mikszáth Kálmán. Bp. 1911. 74. l.) *Az igazi humoristák* c. kötetnek *A mi falunk* c. »apróságai« közül Suska Mihály

történetét és a jelen novellát emelte ki. »Szép, mélyérzésű rajz«-nak nevezi. »Itt már ragyog jellegzetes elbeszélő módja — úgymond —, amely oly ellenállhatlan hatással van olvasóira későbbi műveiben.«

FT. KUBCSIK PLÉBÁNOS ÚR

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879: május 16., 2. évf. 108. sz. (2. l.), a tárcarovatban. Ily címen. *Főtisztelendő Kubcsik János plébános úr. — Névjelzés nélkül.*
- II. *Az igazi humoristák*. Bp. 1879. Grimm Gusztáv kiad. 107—110. l. Ily címen: *Ft. Kubcsik plébános úr.* (A kötetnek »A mi falunk« c. ciklusában.)
- III. a) *Jk 34. köt. = Hi 2. köt. 1914. Az igazi humoristák*. Olvasmányok, úti jegyzetek, tárcacikkek. 59—62. l.
[A kötet tartalma — az azonos cím ellenére! — nem egyezik az 1879. évi kötet tartalmával: részint elhagyott abból néhány darabot, részint pedig hozzácsatolt egyéb Mikszáth-írásokat.]
- b) Ua., sorozatcímlapok nélkül és évjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Mikszáth *Az igazi humoristák* c. kötetet a következő dedikációval látta el: »Ezen könyvemet ajánlom az én szelíd csendes falumnak. A szerző.« A kötet második felét *A mi falunk* c. ciklus tölti ki; ebben foglal helyet *Ft. Kubcsik plébános úr* komikus története is. Az elbeszélést szülőfaluja »jó parókiájának« dicséretével kezdi, — egyszerűen minden jel arra mutat, hogy ezúttal is »fotográfia«-val, egy bizonyos modell élethű rajzával van dolgunk. Valószínű, hogy a szklabonyai plébánosnak még a nevét sem módosította, vagy ha igen: csak olyan kevésbé, mint az 1870-es évek elején írt novelláiban pl. a balassagyarmati Imády Károlyét — Mády Károlyra . . .

Föltevésünket tovább valószínűsíti az a körülmény, hogy MK egy másik írásában is szerepelteti Kubcsik János plébános urat. Az elbeszélés címe: *Hét font emberhús*. (Az *Apró megyei történetek* c. ciklus egyik darabja. Pesti Hírlap 1881. júl. 26.) Ebben a fészület leendőntése miatt processziót vezető Kubcsik János plébánost, a »szelíd arcú papot« nyilvánosan megbotoztatja egy hatalmaskodó főbíró.

Végül megjegyezzük, hogy W. Petrolay Margit — »Mikszáth Kálmán elfelejtett ifjúkori írásait elemezve (Irodalomtörténeti Közlemények 1956) — a fővénységig igénytelen Kubcsik plébános egyik típusváltozatát Mikszáth *Legjobb a középút* című ifjúsági elbeszélésének Laci nevű körorvosában ismeri fel. (Hasznos Mulattató 1877. jún. 10. Ld. Krk 29. köt. 242. és 245—246. l.) — A két modell azonossága

igen valószínű, minthogy a népkönyvtári és iskolai könyvtári célokra szánt Hasznos Mulattatóban egy körorvost még lehetett, de egy plébánost már nem lehetett efféle komikus ábrázolásban bemutatni!

A szövegről

Az elbeszélés Szegedi Napló-beli szövegén (röv.: SzN) Mikszáth csak egypár kisebb stílárius változtatást végzett, amikor beiktatta *Az igazi humoristák* c. kötetébe (röv.: 1879). Viszont a Hi közlése (1914) ezúttal is megbízhatatlan: több ízben önkényesen módosítja a szöveget (főleg szókihagyásokkal).

Kötetünk az 1879. évi kiadás (*Az igazi humoristák*) szövegét közli. (Zárójelben a SzN szövege.) Ahol az 1879. évi szöveg régies vagy sajátos írásmódját módosítottuk, ott előrevetítjük a jelen Krk szövegét.

Lap	Sor	
129	2	Krk: pláne (SzN és 1879: plane)
„	4	stb. Krk: parókia (SzN és 1879: parochia)
130	1	a képnek, s a diófa-almáriumok, (SzN: a képnek, <i>skófiummal hímes takarója a padlónak</i> , s a diófa-almáriumok,)
	10	Krk: limlomot (1879: limlommot)
	15	S a tekintélynek a <i>külsőség</i> a növesztő harmatja. (SzN: S a tekintély növesztő harmatja a <i>külsőség</i> .)
„	32	hogya ha Körmösi (SzN: hogya ha a Körmösi)
131	3	Az egész falu elbámult. (SzN: Az egész falu elámult.)
	7	maga sem mert belépni (SzN: maga sem mer belépni)
	8	fogyasztá el (SzN: fogyasztja el)
	15	itt csizmatisztítói <i>minőségben</i> idézem (SzN: itt <i>mint</i> csizmatisztítót idézem)
	21–22	aki nem született úrnak, bizony nem úr az, ha könyökig aranyban vágkál is. (SzN: aki nem úr, hiába erőltetik; nem ért az ahhoz.)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
129	1	<i>utique</i> — mindenestre.
	4	<i>ha</i> — régies kifejezés, helyett: <i>hanem</i> .
	5	»Kettősbe szakadó vörös cserépfödele« — a barokk építészeti hagyományaként fennmaradt kettős (közben megtört) háztető.
	8	<i>granárium</i> — magtár.
	14	» <i>circum dederum</i> « — utalás a »Circumdederunt« (= körülvévének) kezdetű katolikus temetési énekekre — népies torzítással. (MK tréfából használja ezt a torz szóalakot.)

- 130 : 14 *domine reverende* és a 27. sorban: *reverende* — tisztelendő úr.
 18 *mendikáns* — kolduló szerzetes; vándor koldusdiák.
 31 *Körmös István* kurátor — a Körmös név feltűnően gyakran előfordul MK ekkori novelláiban; pl. *Egy árva történetében* Körmös Pali; *János úr a politikus, vagy a szegedi kísértet* c. elbeszélésben Körmös Borcsa. (Ld. mindkét elbeszélést a jelen kötetben!)
- „ 37 »*morgó*« *hintó* — rugós hintó.
 131 2 *Filcsik uram* — MK gyakran emlegeti mint szülőfaluja csizmadiaját. (A jó *palócok* közt is szerepel: *Az a pogány Filcsik.*)

Irodalom

Az *igazi humoristák* egykorú recenziói erről az elbeszélésről cím szerint nem emlékeznek meg. Belesorolták »a többi apróság« közé, amelyek azonban szintén magukon viselik »az elbeszélői tehetség ismertető jeleit«.

A *Hon* (Jókai lapja) 1879. jún. 20-i száma (17. évf. 149. sz. 3. l.) általában elismeri, hogy: »Ifjabb elbeszélőink közt kevés van, ki a népies nyelv himporát oly sértetlenül s mégis oly szabatosan, esztélyozottan vinné át az irodalomba. Nem beteges, nem affektált . . . Nem moralizál, nem okoskodik, csak elbeszél, s úgy, ahogy mostanában kevesen tudnak . . .«

A *Fővárosi Lapok* (szerk. Vadnai Károly) 1879. jún. 22-i száma (16. évf. 142. sz. 692. l.) szintén csak általános jellemzést ad: »A könyv eleven tollal van írva, a rajzok néhol kissé jókaskodó modorban. A munka alig egyéb adomagyűjteménynél, de nem is akar több lenni. Olvasása jól betöltheti egy-egy üres óráját akárkinek.«

A *Vasárnapi Ujság* (szerk. Nagy Miklós) 1879. jún. 29-i száma (26. évf. 26. sz. 419. l.) csupa elismeréssel szól a kötetről: »Rajzok, novellettek, adomák egyveleges gyűjteménye ez, mely jóízűen olvasgatja magát. Az igazi humorista — szerző szerint — a nép . . . De a szerző mintegy megcáfolja könyve címét, amennyiben a népen kívül is mutat be egy jó humoristát: saját magát. Amit maga írt, igazi népies zamattal, világosan, erőteljesen és sok humorral van írva, s ami leginkább kiemelendő benne, az a természetesség, mellyel előadása foly.«

Ferenczy József »Újabb népies elbeszélőink« című dolgozatában (Déliab 1883. jan. 15., 1. évf. 2. füzet 23—24. l.) nem sok dicsérni valót talál a kötetben. »Elbeszélte esemény csak igen kevés van itt, az is nagyjából vázolja, mert Mikszáthnak későbbi műveiben is több a cselekvény, mint az elbeszélte esemény. De ami esemény előfordul is, az szánalomig együgyű szereplőkhöz van kötve . . .«

Várdai Béla »Mikszáth Kálmán« c. kötetében (Bp. 1910. 67. l.) egy elismerő mondatot juttat e rövidke rajznak: »Pompás vidám humorral tűnik ki — úgymond — a *Kubcsik plébános úr.*« A kötet második feléről (az elbeszélő részről) megállapítja, hogy: »Az *igazi*

humoristák a humornak, eredeti ötleteknek fokozottabb jelentkezősével, de különösen az előadás könnyedségének nagymérvű fokozódásával jelentékenyen közelebb áll már a későbbi művészhez, mint az *Elbeszélések* [1874-ben megjelent] két kötete.«

A TÖBBIEK

- M. I. *Mikszáth Kálmán: Az igazi humoristák.* Cikkek a magyar nép humoráról. 1879. Bp. Grimm Gusztáv kiad. 111 l.
- II. a) *Jk 34. köt. = Hi 2. köt. 1914. Az igazi humoristák.* Olvasmányok, úti jegyzetek, tárcacikkek. 63 l.
[A kötet tartalma — az azonos cím ellenére! — nem egyezik az 1879. évi kötet tartalmával: részint elhagyott abból néhány darabot, részint pedig hozzácsatolt egyéb Mikszáth-írásokat.]
- b) Ua., sorozatcímlapok nélkül és évjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

*

MK *Az igazi humoristák* című, 1879. évi kötete két részre tagolódik. Első fele a címben említett »humoristák«-at (a néphumor megnyilatkozásait) sorakoztatja fel (1—76. l.), második fele pedig *A mi falunk* címmel novellákat, rajzokat tartalmaz. (A kötet első felét a Krk 54. sz. kötetében tesszük majd közzé!)

A kötet második felének, *A mi falunknak* tartalma a következő: I. *A Rékiék Borcsája* (Krk 29. köt.); II. *Ókigyelme a pernye-bíró* (a jelen kötetben); III. *Mikor utolsó földesurunk a deszkán feküdt* (Krk 2. köt. Függelék); IV. *Hogy vette be falunk hőse, Suska Mihály Branyickót* (a jelen kötetben); V. *Falunk véneinek édes visszaemlékezése azokra a régi boldog időkre, amikor még rosszabb világ volt* (Krk 1. köt. Függelék); VI. *A falu leghőbortosabb embere* (a jelen kötetben); VII. *Ft. Kubcsik plébános úr* (a jelen kötetben).

Ezt a hét darabból álló kis ciklust rekeszti be *A többiek* című epilógus. Igénytelen utószó, rövid felsorolása azoknak a figuráknak, akiknek vonásait még érdemes volna megrajzolni — talán majd egyszer . . . (Az öreg Filcsikét meg is rajzolta Mikszáth *A jó palócokban*!)

*

Az igazi humoristák egykorú kritikusai szintén különválasztották a két részt, és *A mi falunk* c. ciklusról külön számolnak be. Közülök egyetlenegynek nem tetszett ez a kis utószó: Ferenczy Józsefnek, aki a *Déliab* c. »szépirodalmi és ifjúsági folyóiratban« (1883. jan. 15., 1. évf. 2. füzet 24. l.) bosszúsan ezeket írja: »Suska Mihály . . ., Madzag Máté . . ., Tuba Istók . . . éppen oly üresfejű, ügyetlen, sőt hőbortos egyének, mint a szemenszedett és csak úgy melleleg említett „többiek”: Kilincs Taddus, a kántor, az „isten csizmadiájának” nevezett öreg Filcsik, a nyugalmazott ispán, Muki bácsi stb.«

*

Végül megjegyezzük, hogy az epilógus egyik szavát — a Hikiadással egyetértően — javítottuk:
131 5 akiben valóságos anglus vér van, (az 1879. évi kiadásban: akibe [!] valóságos anglus vér van,)

A „GILAGÓ” BANDA

- M.** I. *Szegedi Napló.* (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. április 17—18., 2. évf. 83—84. sz., a tárcarovatban. Műfajjelzése: *Rajz.* — *Teljes névjelzéssel.* Két részletben:
1. április 17. (83. sz. 2. l.) Elejétől »Csak a szokás viszi rá . . .« kezd. szakaszig. (Vége következik.)
2. április 18. (84. sz. 1. l.) Az eml. szakasztól végig.
- II. a) *Jk 41. köt.* = *Hi 9. köt. Dekameron II.* 1914. 75—82. l.
b) Ua., sorozatcímnapok nélkül. *Rajzok és szatírák* kötetcím-mel. Évszámjelzés nélkül. [Címnapkiadás.]
c) Ua., új sorozatba foglalva: *MKMR—Fr 26. köt.* Kötetcím: *Rajzok és szatírák.* [1929.] [Címnapkiadás.]

A témáról

Gilagó cigányprímás és muzsikustársai éppoly nevezetes alakok Mikszáth mesevilágában, mint pl. Suska Mihály, a jóízűen hazudozó kocsis, Filesik István csizmadia vagy Galandáné, a falu boszorkánya. Ezek a figurák minduntalan megjelennek az író szűkebb pátriájában játszódó történetek során. Pl. Mácsik esküvője sem eshetett meg Gilagó bandája nélkül: »muzsikálni a híres Gilagó-bandát hozták el a palóc-földről.« (*Nemzetes uraimék* 1882—1883. Krk 2. köt. 177. l.) De nem hiányzanak Gilagók *A jó palócok* elbeszéléseiből sem (*Szücs Pali szerencséje, A gyerekek*), sem *A Krúdy Kálmán csínytevéseiből* (Krk 11. köt. 94. l.) stb.

A jelen elbeszélésben tűnik föl először a Gilagó-banda. Viselt dolgainak ez a legrészletesebb krónikája.

Az itt följegyzett cigánykrónikának két olyan jelene van, amelyről Mikszáth valamilyen formában később is megemlékezik. Az egyik az, hogy Gurbincs a banda bűnbakja. Gilagó vétkeiért (pl. ezüstkanál-lopásáért) is Gurbincs üli le a büntetést. Ezt — kedves eufémizmussal — úgy szokták mondani, hogy Gurbincs »megbetegedett . . .« (Egyébként talán éppen ennek a Gurbincsnak a neve lehetett a minta Gárdonyi »Durbints«-ának, Göre Gábor sógorának névválasztásához.) — A másik nevezetes esemény, s tulajdonképpen ez az elbeszélés csattanója, amely felé az író hosszas készülődés után törekszik: a borravalót tányérozó és megdézsmáló Gilagó ravasz ellenőrzésének anekdotája. Míg bal kezével tányéroz, jobb kezének nagy- és mutatóujja közt egy legyet kell szorongatnia s azt elevenen visszahoznia! Ezt a cigánytréfát Mikszáth később is nemegyszer említi novelláiban. Az anekdota további előfordulásai alkalmával elég lesz majd csupán utalnunk erre a krónikára.

Figyelemre méltó írói ötlet e novellában: az idők politikai változásainak érzékeltetése — a muzsikusbanda szemszögéből. »Vagy szabad a Rákóczi-indulót húzni, vagy nem szabad . . . « (133. l.) Néha úgy is fordult a világ, hogy a »Gott erhalte«-t kellett muzsikálniok . . . (135. l.).

A szövegről

Az alábbi név- és szóalakokat módosítottuk (zárójelben a Szegedi Napló-beli eredeti írásmód):

Lap	Sor	
133	18	Rákóczi (Rákóczy)
136	13	önkéntelenül (önkéntelenül)

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
134	2—4	<i>Pácziek és Murka Tóniék</i> cigánybandájával MK írásaiban itt találkozunk először. Később sem igen szerepelnek.
	6	<i>Kolokán</i> , a cimbalmos — <i>A kolokán</i> tulajdonképpen egy vízi növény neve; a Békatutajfélék génuszába tartozik, kolokának, karakánynak, vízi aloénak is hívják; fehér virága s nagy levélrózsája van, széles, kihengyzett, érzékenyen szűrő, fűrészes levelekkel. — Lehet, hogy Mikszáth ismert ilyen nevű (vagy gúnynevű) cigányt, de az is lehet, hogy e név az ő leleménye. Ebben az esetben irodalmi reminiscenciának is tekinthető: Tompa Mihály egyik virágregéje a pletykasága miatt bűnhődő Kolokán növényről szól. (Mikszáth — már csak mint egykori rimaszombati diák is! — jól ismerte Tompa Mihály költeményeit, nemegyszer idéz belőlük.)
	38	<i>Rukaczy János</i> — névtárainkban nem szereplő, valószínűleg költött családi név.
135	14	» <i>Gilagó ezüstkanalakat anektált</i> « — Az <i>anektál</i> kifejezésnek itteni használata csípős gúnyt fejez ki. Mikszáth ugyanis Bosznia és Hercegovina 1878 júliusában történt anektálására céloz. (Ld. <i>A páciens</i> Tárgyi magyarázatainál is, e kötet 264—5. l.)
	25	» <i>Fillingér</i> « — nevezetes pesti vendéglő volt; írók, művészek is szívesen látogatták.
	35	» <i>Gott erhalte</i> « — az osztrák császárhimnusz kezdőszavai (isten tartsd meg . . .).
136	: 22	<i>nega</i> — tagadj!
	„ 28	<i>floskulus</i> — szővirág, cikornya.
137	3 és 7	<i>paletot</i> (paltó) — hosszú, bő felsőkabát.
	„ 35	» <i>Kajszin barack</i> « <i>csárda</i> — MK műveiben csak itt fordul elő.
138	: 10	<i>Eljün!</i> — éljen! (cigányosan).

Irodalom

A Gilagó-bandáról — mint Mikszáth egyik kedvenc cigány-témájáról — előfordulásai alkalmával többször megemlékezik az irodalom, de sajátosan e novellával a tanulmányok és cikkek nem foglalkoznak. A banda szerepléseit először *Várdai Béla* sorolja fel (»Mikszáth Kálmán« c. könyve 22. lapján, 1910): »Gilagó húzza *A jó palócok*beli Szűcs Palinak, ki a jegyesét játssza el azzal a dorbézolással; ugyanabban a Csillom Jóska lakodalmán (*A gyerekek*) ; Pribolyon a Mácsik lakodalmán; Kupolyiéknak *A fekete kakasban*; Balassának *A Krúdy Kálmán csínytevéseiben*. A később szétzüllött banda végső tagjáról, Pakasról is fog írni Mikszáth egy mélyhatású rajzot (*Az igazi Pakas*).«

Király István szintén összeállította a Gilagó-banda jelentkezéseit Mikszáth műveiben. (Ld. a *Nemzetes uraimék* jegyzetei közt, Krk 2. köt. 382. l.).

Nacsády József (Mikszáth szegedi éveit. Bp. 1956. 116. l.) egy lábjegyzetben arra utal, hogy: »Ez a szegedi cigánybanda Mikszáth cigányzenész-szereplőinek alapképlete... Mikszáth nyilvánvalóan összeolvasztotta a szegedi cigányok körében szerzett tapasztalatokat szülőföldje cigányairól megmaradt emlékeivel.«

SZEGED MAKÓN

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. június 4., 2. évf. 122. sz. (1—2. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: *Kákay Aranyos*. [Ezzel a No. 3. nélküli álnév-jelzéssel eddig csak itt találkoztunk!]
- II. a) *Jk 38. köt.* = *Hi 6. köt.* *Szeged könyve I. köt.* 1914. 219—224. l.
- b) Ua., sorozatcímlapok és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Műfaja és keletkezése

Szeged Makón — már a cím is mutatja! — MK kétlaki frásai közé tartozik. Akár publicisztikai dolgozatnak, akár szépirodalmi tárcának tekinthető. A nagy árvíz után Makóra költözött, odamene-kült szegediek már-már kiszorítják a város őslakosságát. Az író tehát az ő körükben is — Szegeden van! Velük együtt a makóiakról is tükröt tart elénk.

A tárca első kétharmada naplószerű riport. Utolsó harmada aztán elbeszélésbe szövődik át: a Szeged felé szálló halálfejes lepke a szörnyű gyásznapi emléket és tán újabb veszedelmek közeledtét jelzi... Ezzel a babonás jelenettel, illetőleg allegorikus képpel a tárca MK árvízi regéinek (pl. a két hónappal későbbi *Egy bús regének*) sorába illeszkedik.

A szövegről

A Szegedi Napló szövegét közvetítjük.

A Krk 27. kötete jegyzeteinek bevezetésében (233—234. l.) közölt szerkesztőségi határozatnak megfelelően a Hi kiadás (köztük a *Szeged könyve*) szövegteljesítését nem soroljuk fel Mikszáth írásműveinek »szövegváltozatai« között, minthogy ezek nem a nagy fró tollából származtak. Az olvasó tájékoztatása végett meg kell jegyeznünk, hogy e tárca Hi-szövege a pontatlan és megbízhatatlan közlések iskola-példája. A Hi (*Szeged könyve*) szövege ugyanis nem kevesebb, mint huszonhat esetben tér el a Szegedi Naplónak egyedül alapul vehető szövegétől! (Másutt ugyanis ez az írásmű sehol sem jelent meg.) Az eltérések, vagyis »szöveggondozási« gondatlanságok s önkényes »javítások« és módosítások között szerepel két mellékmondat kihagyása (140 : 12 és 142 : 8—9), szavak kihagyása (141 : 3 *legnagyobb*, uo. 13 : *egyébként*) és megváltoztatása (139 : 4 *vagyon* helyett *van*, 143 : 11 *milliárd* helyett *millió*), szavak mondatbeli sorrendjének fölcserélése 139 : 4, 141 : 26, 142 : 33 stb.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 139 5 *Schleswig-Holstein* — MK alighanem a következő két okból említi kicsinylően ezt az egykori porosz tartományt. Először azért, mert területe (19 000 km²) mindössze akkora, mint két nagyobbfajta magyar vármegye. Másodszer pedig, mert nem sokkal azelőtt hosszú marakodás folyt birtokáért; végül is (1866—67) Poroszország bekebelezte.
- 6—9 Ez a szakasz egy régi szállóigére utal: »*Messze van, mint Makó Jeruzsálemtől!*« E mondásnak kétféle magyarázata van. Mikszáth a következőre gondolt: Mikor II. Endre király kereszteteket gyűjtött, a makóiak azt mondták: Nem megyünk, mert Makó igen messze van Jeruzsálemtől!
- 12 »*Szél Kálmán leköszönésekor*« — Szél Kálmán (1845—1915) előbb pénzügyminiszter, majd pedig miniszterelnök. Személyével és működésével a *Cikkek és Karcolatok* ciklusában sokszor foglalkozunk. Ez a célzás arra vonatkozik, hogy Szél Kálmán, aki a fúziókor (1875) pénzügyminiszter lett, 1878-ban — a boszniai okkupáció pénzügyi kérdésében való ellentétes álláspontja miatt — lemondott.
- 19 *választói census* — itt: a vagyon szerint történő osztályozás a választójogban.
- „ 29 *Vásárhely* — Hódmezővásárhely.
- 140 5 *gérokk* — ünnepi öltöny, hosszú kabát (de nem felső kabát).
6 »*Oroszlány*« — szegedi vendéglő, MK gyakran emlegeti.
13 és 142 : 3 »*Püspök-kert*« — Makó városi parkja.
17 »*vandli*« — kugligolyó falhoz ütődése.
17 *Szegedi Híradó* — a Szegedi Napló ellenlábasa; kormánypárti lap, Nagy Sándor szerkesztette. (A két lap állandóan polemizált és csipkedte egymást.)

Lap Sor

- 140 : 21 *assentatio* — sorozás.
26 *Verhovay Gyula* — ld. a 258. lapon.
28 »*Ha Ugocsa non coronat, Makó extra coronat*« — Ha Ugocsa nem koronáz, Makó külön koronáz.
37 »*Szent Iván éneke, bármily hosszú is . . .*« — Szent Iván (Keresztelő Szent János) napján (június 24) szokásos igen hosszú verses mondóka, a régi néphagyomány egyik maradványa. — Általánosan használt szállóige, illetőleg közmondás: Hosszú, mint a Szent Iván éneke.
141 8 *Wenckheim Béla báró* (1811—1879) — nagybirtokos, liberális politikus. A kiegyezés után belügyminiszter (1867—69), 1875-ben (a fúzió idején) rövid ideig miniszterelnök. Utána Tisza Kálmán alakított kormányt.
14 »*svihákság az én nőgrádi véreimben*« — MK általában a sárosi dzsentrit tekintette a »svihákok« prototípusának (ld. *A gavallérok* Krk 8. köt. és *A svihák* Krk 29. köt.). Annál figyelemreméltóbb, hogy itt már kiterjeszti körüket saját szülőmegyéjére is.
17 *ferbli és uo. 20: makao* — MK-nál gyakran emlegetett kártyajátékok.
26 »*nugyan hányadik évben köszönt le Szláv?*« stb. — Szláv József (1818—1900) kiegyezés-kori politikus. 1872. dec. 4-től 1874. márc. 21-ig miniszterelnök. A szóbanlevő kérdésekre ezekben a dátumokban a felelet.
33 »*Maros vize folyik csendesen . . .*« — Szembeállítva a Tiszával, amely kiáradt és elöntötte Szegedet. Egyébként e dal eredetéről és szövegmódosulásáról Kerényi György tájékoztat »Népies dalok« c. munkájában (Népzenei Könyvtár 3. köt. Bp. 1961. 215. l., 71. sz. jegyzet). Eszerint a dal szövege eredetileg így hangzott: »Foly a Bodrog halkan, csendesen . . .« Visszont Szigligeti Ede »Háromszéki leányok« c. történeti népszínművében (1862) a betétdal: »Maros vize folyik csendesen . . .«

UTAZÁS SZÉKESFEHÉRVÁRRA

M. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. június 28., 2. évf. 142. sz. (1. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: Írta: János.

Kötetben itt először.

Mikszáthnak »Írta: János« jelzésű tárcáiról ld. jegyzeteinket a jelen kötet 255—7. lapján!

A szövegről

A Szegedi Napló sajtóhibáit és nem egészen szabatos helyesírású kifejezéseit javítottuk; néhány ejtési sajátosságot is följegyzünk. (Zárójelben a Szegedi Napló szövege):

Lap	Sor	
143	3	gubbaszkodik (gubaszzkodik)
145	19	körüs-körül [Ejtési sajátosság!]
146	17	»gengébbik« nem [Népnyelvi torzítás.] Van egy ilyen című cikke is: <i>A genge szőke ember.</i> (Egy kis visszaemlékezés.) (Szeged könyve I. köt. 209–215. l.)
	24	farba [= szín] [Sajtóhiba? vagy a német Farbe szó népnyelvi torzítása?]
148	12	még ilyen eseted sem volt (Sajtóhibával: még ilyen esetet [!] sem volt)
	36	dívánra [Ez az eredeti szóalak akkoriban ejtési sajátosságot is jelentett!]

Tárgyi magyarázatok

Az utazás célja: az 1879. évi székesfehérvári kiállítás megtekintése. Ezt a kiállítást — az 1876-i szegedi kiállítás tanulságainak értékesítésével — Zichy Jenő gróf rendezte. (Ld. alább, a 145. lap 26. sorának magyarázatánál!)

Lap	Sor	
143	20	<i>Kóka</i> és <i>Kaba</i> : »édes hazám jelesebb és híresebb helyei« — Kókát (»hol kétszer ették meg a lencsét«) említi <i>Az igazi humoristák</i> c. kötetének (1879) <i>A megcsúfolt falvak</i> c. fejezetében is.
144	6	»puff elegáns« — nagy elegánsan.
	7	»Böske Királyné« hotel — az Erzsébet királyné-szálló (a mai Károlyi utcában). (A nyelvi nyegleség jó példája!)
	8	<i>Toldy István</i> (1844–1879) — Toldy Ferenc fia. Író és hírlapíró. Regényt, novellákat és színműveket írt.
	14	»Restó, János!« — rossz latinsággal: megállj, (vagy: maradj csak) János!
145	2	»ipar és elegancia« — Gyöngyösy László Mikszáth-könyvében (Bp. 1911. 63. l.) olvassuk, hogy Felmayer Jánosnak ez volt »fő életprincipiuma«. Egy szegedi visszaemlékezésből pedig megtudjuk, hogy ezt a furcsa mondást Felmayer éppen Mikszáthnak egy reá alkalmazott bókjából alakította ki. »Ez az ipar és az elegancia egyesülése!« — mondta neki Mikszáth gavallértempóinak elismeréseül. Felmayer pedig e tömör jellegével azt a kívánságot akarta kifejezni, hogy az iparos is lehet előkelő gondolkozású, művelt ember, sőt akkor virul fel az ország, ha ilyen lesz. (A mi Mikszáthunk. Szeged 1960. 83. l.)
	3	<i>Bakai Ferdé</i> — Bakay Nándor (1833–1902) előbb nagyiparos (kötélgyáros), majd pedig hírlapíró Szegeden. 1876-ban a szegedi első kerület országgyűlési képviselőjévé választották. Az 1879-i árvíz tönkretette vagyonát. — MK — szegedi működése alatt — sokszor foglalkozik Bakay személyével.

- (Ld. majd a *Cikkek és Karcolatok* c. ciklus szegedi köteteiben!)
- 145 : 3 *Ráth Károly* (1821—1897) — 1867-ben Pesten a Józsefváros képviselője; 1871-ben a kir. tábla alelnökévé, 1873-ban Budapest főpolgármesterévé nevezték ki. — Mikszáth, illetőleg »János« e helyütt azért említi, mert egy ideig Ráth Károly volt az iparos szövetség elnöke.
- 26 »*Ez a Zichy . . . az ő iparos komédiájával . . .*« — Zichy Jenő gróf (1837—1906): politikus; előbb Deák-párti, majd szabad-
elví párti képviselő. Politikai szerepénél jelentősebb a köz-
gazdaság és ipar érdekében kifejtett működése, amiért az
»ipargróf« melléknevet nyerte. 1881-ben az országos ipar-
egyesület elnökévé választották. Az 1890-es években két
ízben tanulmányutat tett Ázsiában.
- 146 : 24 *farba* (Farbe) — szín.
- 147 9 *Bizay* — „a nemzet bárója”: a régi Balatonfüred jellegze-
tes figurája
- 21—25 „*Pesten már megjártam egyszer valami . . . Húsvéty vagy
Pünkösdy lányokkal . . .*” stb. — A két névből arra lehet
következtetni, hogy »valami Karácsonyi« nevű lányokról
van szó, akikkel — úgy látszik — foglalkozott az akkori
fáma (talán a sajtó is . . .)
- 26 *solidusan* — szilárdan, tántoríthatatlanul.
- 39-től a tárca végéig: *a kabátgombra akadt ezüstóra anekdotáját*,
amely MK-nak talán balassagyarmati emléke volt, többször
is elmondja. Legelőször a *Nibelungok harca* c. novellájában,
1873. (Krk 1. köt. 198—199. l.)
- 148 7—31 *Coburg főherceg, kinek felesége a belga királynő* — Ko-
burg Fülöp herceg (1844—1921). 1875-ben vette nőül Lujza
hercegnőt, II. Lipót belga király legidősebb leányát, kitől
1906-ban elvált. (Lujza hercegnő 1924-ben halt meg.)
- 16—17 »*barna, magyaros fő, szénfekete körszakáll és tömött
bajusz*« — E szavakkal MK nagyjából Felmayer János arc-
vonásait is vázolta.

A „MARCSÁM” CÍMŰ ELBESZÉLÉS

M. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879.
július 27., 2. évf. 167. sz. (1—2. l.), a tárcarovatban. Névjel-
zés: M. —
Kötetben itt először.

Keletkezése

E novellát a Mikszáth-irodalom eddig nem tartotta számon; Rubinyi Mózes bibliográfiája (MK élete és művei. Bp. 1917) sem említi.

Pedig az író névjelzése (*M.—*), a bevezető mondatban egy nőgrádi községre, *Rétság*ra való hivatkozás, mindenekelőtt pedig a tárgy, a tartalom maga eléggé hangsúlyozza Mikszáth szerzőségét. (Nein szólvá a *Marcsa* névről, amely *Borc*sával együtt szinte nélkülözhetetlen tartozéka Mikszáth szegedi tárcáinak.)

Az elbeszélés formáját és tartalmát tekintve egyaránt figyelemre méltó. Az előbbi tekintetében azért, mert MK különösen kedvelte a levélformát. Novelláiba és később regényeibe is szívesen illesztett be leveleket. Pl. *Garibaldi butéllái* (Krk 28. köt. 28—29. l.), *Egy borzasztó éj* (Krk 29. köt. 197—198. l.), *Galamb a kalúkában* (Krk 4. köt. 58—59. l.), *Beszterce ostroma* (Krk 6. köt. 47. l.), *Prakovszky, a siket kovács* (Krk 8. köt. 163. l.) stb.

Ezúttal az egész elbeszélést levélformába önti. (Ugyanezt teszi majd később politikai karcolatainak egy csoportjával: *Katánghy Menyhért levelei*.)

Tárgyi, tartalmi szempontból pedig azért érdekes és tanulságos az elbeszélés, mert a pályakezdés küzdelmeiről vall.

Mikszáth nem »érkezett be« olyan hamar és olyan könnyen, mint például Jókai. Neki hosszú éveken át keservesen meg kellett dolgoznia azért, hogy a lapokban és folyóiratokban helyet kapjon s a kiadók és olvasók közönyét megtörje. Levelezése és feleségének Visszaemlékezései megdöbbenő dokumentumokat tárnak fel ezen a téren. A Visszaemlékezések XII. fejezetében (»Az első felhők«) Mikszáthné leírja, hogy férjének kezdetben (1873) alig-alig sikerült elhelyeznie egy-egy novelláját Pesten. Kéziratait »vagy kerekén visszatartották a szerkesztők, vagy bedobták a papírkosárba«. Mikszáthék szegényes otthonában is minduntalan »széttépett papírszeletek« jelezték a visszatartott írásművek nagy számát. Az író keservesen panaszolta feleségének: »... a kezdő író előtt minden régi út be van nőve tövissel, bozóttal... Nehéz, majdnem lehetetlen kiadót találni...«

Ezeket a szomorú emlékeket idézi a jelen elbeszélés. De már csak évekkel később, a humor magaslatáról. Első személyben szól, hogy annál közvetlenebb legyen a panasz kiáradása, — de a személyességet áthárítja egy »fiatalember«-re, »ki szerény állású hivatalnok volt a megyénél...«

A szövegről

A Szegedi Napló nyomdai munkája nem volt éppen kifogástalan! Ebben a tárcában is elég sok a sajtóhiba. Ezeket javítanunk kellett. Némely idegen szó akkori írásmódját is feltüntetjük itt, mint-hogy ezeknek ejtésbeli jelentőségük lehetett. (Zárójelben a Szegedi Napló eredeti kifejezései.)

Lap Sor

149 16 leírni e szavakat. (leírni a szavakat.)
24 akadémiai (akademiai)

- Lap Sor
- 150 : 8 stb. elegáns (elegans)
- 20 s nem maradt érzelmei kifejezéseire [*csak*] egyetlen szava, [Az erősítő szócskát az értelem kedvéért be kellett toldanunk, mert a mondat így folytatódik: de *e szó* . . . stb.]
- 37 Addig is azonban sürgessem a szerkesztőt. (Addig is azonban sürgesse [!] a szerkesztőt.) [A mondat folytatása: *Úgy tettem,*]
- 151 : 34 »carte correspondance« (»carte correspondance« [!])
- 152 : 10 Szükséges lenne (Szükséges benne)
- 26 rám kiáltották, hogy a »Bokor« megszűnt. (Az eredetiben MK tollbotlása miatt: . . . a »Szemle« megszűnt.) [A 149. lap 26. sorában említette a »Budapesti Szemlét«, ámde a kézirat viszontagsága a »Bokor« szerkesztőségében zajlik. Eszerint javítottuk !]

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 149 12 »áldás hazánkra« — A múlt század hatvanas-hetvenes éveiben országszerte divatos, kedvelt papírfajta volt az ÁLDÁS HAZÁNKRA nyomtatott felirattal ellátott levélpapír. (Arany János és Tompa Mihály levelezésében is többször találkozunk ezzel a levélpapírfajtával.)
- 26 *Budapesti Szemle* — az Akadémia körül tömörült írók folyóirata. Évtizedeken át, amíg Gyulai Pál szerkesztette, az irodalmi élet egyik legtekintélyesebb fóruma. — MK itt gúnyos éllel említi, minthogy a Budapesti Szemle a fiatal írók számára szinte megközelíthetetlen volt.
- 150 9 »Bokor« — Nem tudjuk, milyen című folyóíratra céloz MK. »Bokor« c. közlöny ugyanis nem létezett. (1873-ban megjelent Pesten egy »Bokréta« c. rövid életű lap.)
- 151 : 25 *A Hon* — »politikai és közgazdasági napilap«; reggeli és esti kiadásban jelent meg. Szerkesztője és kiadótulajdonosa Jókai volt, 1863. jan. 1. óta.
- 34 »carte correspondance« — levelezőlap.

EGY BÚS REGE

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. augusztus 10., 2. évf. 179. sz. (1–2. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: *M–th K–n*.
- II. a) *Jk* 38. köt. = *Hi* 6. köt. *Szeged könyve* I. köt. 1914. 64–68. l.
- b) Ua., sorozatcímlapok és évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

Mikszáthnak nem egy frászműve őrzi a szegedi árvíz szörnyű emlékét. Cikkék és novellák egész sorozatában mondja el az 1879. márc 11-i borzasztó éjszaka történetét és a városba betört folyam pusztításait.

Ez a »bús rege« is árvíz-krónikáinak egyike.

Jókai romantikus örökségéhez nyúlva allegorikus alakokkal próbálja megmagyarázni a katasztrófa okait.

A »bús rege« Mikszáthnak nem az egyetlen árvízi meséje, melyben természeti tárgyak, jelenségek jelzik vagy magyarázzák a pusztulást. (*Szeged Makón* c. karcolatában például egy halálfejú lepke szárnyain száll a végzet Szeged felé... Ld. a jelen köt. 142–143. l.) — Árde az allegorikus rege ezáltal erőtlenül hat.

A szövegről

Egy pár sajtóhibát javítottunk s felhívjuk a figyelmet néhány nyelvi különösségre. (Zárójelben a SzN szövege.)

Lap Sor

- 154 1 Gátakat vet szabadon ömlő *folyam* ellen, [Ehelyett: ... szabadon ömlő *folyamom* vagy *folyásom* ellen,]
2 kiöli *szárnyaimat*, [Érthetetlenül így is: A szegedi nép kiöli a Tisza szárny-folyóit, mellékvizeit... De lehet, hogy pusztja sajtóhiba, ehelyett: kiöli *szárnyasaimat*... A mondat ugyanis így folytatódik: irtja halaimat... — Meghagytuk a szöveget ebben a kétes formájában. A Hi-kiadás sem akadt fenn rajta!]
6 Partokat emel kiöntéseim ellen, melyek (SzN: Partokat emel kiöntésem ellen, melyek [!] [Javítottuk!])
155 37 És azóta egy szelíd angyalarcú teremtes jár a *házában* küszöbről küszöbre, (SzN: És azóta egy szelíd angyalarcú teremtes jár a *házban* küszöbről küszöbre,) [Értelemszerűen javítottuk, annál is inkább, mert az utána következő sorokban (156 2–5) szintén »a könyörgő angyal *világjáró* útjáról« van szó! — Megjegyezzük, hogy a Hi változatlanul hagyta a SzN értelmetlen szövegét.]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 153 7 *villi-tánc* — tündér-tánc.
155 : 9 A szegedi árvíz nagyszámú emberáldozatot is követelt. 151 volt a halottak száma.
37–39 »*Részvét.*« — A szegedi árvíz világszerte nagy részvétet váltott ki. Közel hárommillió forint könyöradomány gyűlt

össze; a lakosság tízmillió forint kölcsönt nyert építkezésekre, a város pedig ötmillió forintot a folyó szabályozására, védőművekre, útéptésre, csatornázásra stb.

A BORÁSZATI GYŰLÉS

M. *Szegedi Napló.* (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. október 3., 2. évf. 222. sz. (1. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: Írta: János.

Kötetben itt először.

Mikszáthnak »Írta: János« jelzésű tárcáiról ld. jegyzeteinket a jelen kötet 255—7. lapján!

Ezt a kis humoreszket MK egy szegedi hivatali eseményhez kapcsolta.

A Szegedi Napló 1879. szept. 30-i számának (219. sz.) hírrovatában az alábbi közleményt olvassuk:

»*Borászati értekeztet.* A hazai borászat érdekének cmelése szempontjából a kormány egy országos borászati kongresszus megtartását készíti elő. E célból Miklós Gyula orsz. képviselőt kiküldte mint kormánybiztost, hogy a borvidékek borászatának érdekeltjeit meghallgassa, maga tanulmányokat tegyen és az érdekeltet hasonló tanulmányokra buzdítsa... A kormánybiztos úr maga is jeles szakember... Ezen előnyös tulajdonságairól tanúságot tett a vasárnap [szept. 28.] délután tartott előadása, úgy mint a mai értekezleten tett előterjesztései. Sajnos, hogy a közönség nem nagyobb számmal gyülekezett ezen alkalomra, aminek oka abban is keresendő, hogy későn értesült a dologról és nem is igen tudta, miről van szó...« stb.

Tárgyi magyarázatok

Lap	Sor	
156	8	<i>Jankovics Miklós</i> (»az ország vadmérnöke«) — vízügyi kormánybiztos volt. — Mikszáth <i>A királyi biztos és udvara c.</i> cikksorozatában részletesen foglalkozik vele (Szegedi Napló 1880. febr. 11). Ott is »az ország vadmérnökének« nevezi.
	8	— »a város vadmérnöke, a druszám...« — Pillich Kálmán volt Szeged »vadmérnöke«.
	18	» <i>Próféta</i> « — szegedi vendéglő. (Itt tartották az ünnepi bankettekét is.)
	22	<i>virnyad</i> — virrad (pongyola ejtéssel).
	26	»az én jó cimborám, az a palóc-újságotyvasztó« — A János-írárok hitelességét MK azzal is növelni akarja, hogy saját magáról mint harmadik személyről szól.
	27	»aki jóra való női poját akar Szegeden látni, menjen el Nógrád megyébe« — Egészen kivételes csfőps megjegyzése Mikszáth-

- nak. Írónk általában csak dicsérni szokta a szegedi nőket. Ellenben annak idején (1873) igen kedvezőtlenül nyilatkozott a debreceni cívislányok »szépségéről«... (Ld. *Mi, meg a sógor úr*ek c. karcolatát Krk 51. köt., valamint az ebből kiszakított *Mégis csak német — a német* c. anekdotáját Krk 28. köt.)
- 157 : 12 »a polgármester úr« — Abban az időben Pálffy Ferenc volt Szeged polgármestere.
- 17 *Miklós Gyula* (1832—1894) — földművelésügyi miniszteri osztálytanácsos, borászati országos kormánybiztos. Mint 16—17 éves ifjú részt vett a szabadságharcban s főhadnagyi rangot szerzett. Később birtokán gazdálkodott. 1875-től két cikluson át az edelényi kerület országgyűlési képviselője. Mint kiváló szőlősgazdát borászati kormánybiztossá nevezték ki. Ebben a minőségében is értékes munkásságot fejtett ki a szőlőtermelés és borászat terén. Kecskeméten szőlőtelepet létesített, amelyet róla neveztek el.
- 158 11—13 »Az bor . . . *hogya fehér is, veresre festi az ember orrát*« — »János úr«-nak ezt a bölcs megfigyelését már *Utazás Székesfehérvárra* c. tárcájában is olvashattuk!

A TÍZFORINTOS KUTYA

- M.** *Szegedi Napló.* (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. október 26., 2. évf. 242. sz. (2. l.), a tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel.*

Kötetben itt először.

A személyes vonatkozású bevezetés és befejezés nélkül, pusztán a kutyahistória megjelent MK *Az apró gentry és a nép* c. kötetének 1884. évi első kiadásában (136—138. l.). Csak ott, — a későbbi kiadásokból az író kihagyta. (Ld. az alábbi tájékoztatásunkat is: 317. l.)

Keletkezése

Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy Mikszáth többé-kevésbé egész életét megörökítette írásaiban. Gyermekkorát, diákéveit, balassagyarmati megyei és ügyvédi szolgálatát s végül újságírói mesterségét is. Nem hiába hangsúlyozta, hogy csak szem kell a jó témákhoz, körös-körül vagyunk véve jó témákkal.

Már az eddigi tíz esztendő termésében is akadt egypár, amely a szerkesztőségek műhelymunkájába engedett betekintést, és később is lesz néhány írása a redakció életéről. A szóban levő humoreszk is ebbe a témakörbe vág. Mulatság abból a fajtából, melyet Mikszáth különösen kedvelt: egy jóhízemű vagy jó szándékú, mindenképpen »jó« ember ártatlan megtréfálása.

A tréfát Mikszáth kétszer is megírta. Ezúttal, első kidolgozásában kissé nyers állapotában közli: mintegy témaként ajánlja frótársainak, akik kapnak is rajta, s végül — a további tréfa kedvéért — már tőle (Mikszáthtól) is féltik a témát, nehogy elfrja előlük!

Mikszáthnak két novellagyűjteményében találkozzunk ezzel a mesével. Először 1884-ben, *Az apró gentry és a nép* című kötetének első kiadásában. Mint fentebb már megjegyeztük: *kizárólag az első kiadásban*, változatlan címmel, de a következő módosításokkal:

Elhagyta az elbeszélés keretét (a bevezető és befejező részt) s csupán a szerkesztőségi kutyatörténetre szorítkozott.

Könnyebb áttekintés kedvéért e helyütt részletezzük változtatásait:

Az elbeszélés címe és alcíme: *A tízforintos kutya*. (Igaz történet.)

Csak az első három szakaszon változtatott lényegesen. Ezeket szó szerint közöljük:

Képzeld magadnak e kis jelenethez egy szegény vidéki szerkesztőséget a szerkesztőségek összes járulékaival: néhány nagy kalamárrissal, számtalan összevissza hányt újsággal.

A szűk szobácskában egy írnök ül, aki a hirdetések fölvételével foglalkozik.

Az írnököt sovány, kiaszott embernek kell festeni.

A további szöveg (»a hirdetések vékonyan csurognak . . .« stb.) szinte változatlan. Csak a következő módosításokat találjuk:

A kutya neve »Cukri« helyett »Burkus« (160 : 13—14 uo. 31).
160 28 A tíz forint egyharmada pontosabban van feltüntetve, mint a Szegedi Naplóban: 3 frt 33½ krajcár helyett 3 frt 33⅓ krajcár.

Az elbeszélés zárómondata:

— Most pedig még egy szavam van kendhez. Ezt a kutyát vigye vissza gazdájának, lakik itt és itt, azután *pedig beszéljük meg, mennyiért lopja el megint?*

Néhány év múlva aztán másodszor is megírta a szerkesztőségi kutyahistóriát. Az új kidolgozás címe: *A »Burkus«*. (*Pipacsok a búzában* c. kötetében.) Itt már nincs szó a téma ajánlgatásáról, tehát megváltozik a korábbi keret. Szokott anekdotázó modorában ő maga meséli el a szerkesztőségi tréfát. A megváltozott szerkezetben és a teljesen új kidolgozás miatt *A »Burkus«*-t már nem lehet *A tízforintos kutyával* párhuzamosan »szövegváltozat«-ként kezelni. Az átdolgozással két teljesen önálló egyediség keletkezett. (*A »Burkus«*-t majd a megfelelő kötetben közöljük.)

A szövegről

Az alábbiakban megemlíttjük a Szegedi Napló egy értelemzavaró sajtóhibája mellett egy következetlenül írt szóalakokat (zárójelben a Szegedi Napló szövege):

Lap Sor

- 159 : 34 és 160 : 1 (*Az írnok és Az írnokot* szavakat a nyomda fölcserélte.)
160 : 41 csötörtöknél. De a 43. sorban: csütörtöknön [Meghagytuk a kétféle szóalakot.]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 158 1 *Szana Tamás* (1844—1908) — ügyvédi oklevelet szerzett, de mindvégig irodalmi pályán működött. A Petőfi Társaságnak kezdettől fogva főtitkára, majd tiszteleti tagja. Szorgalmas műfordító és szerkesztő. Folyóiratai: Figyelő 1871—75, Otthon 1875—76, Regélő 1876, A Petőfi-Társaság lapja 1877—78, Koszorú 1879—82. (Egy részüknek MK is munkatársa volt!) — Mikszáthtal két hosszabb tanulmánya foglalkozik, viszont Mikszáth is több írásában örököltette meg Szana Tamás alakját. (Ld. pl. *A Sz... Tamás »doktor»* c. elbeszélését, Krk 29. köt.)
- 159 : 11 *Bartók Lajos darabja* — »A legszebb». Vigjáték 3 felvonásban. Könyvalakban is megjelent. Bp. 1880.
- 12 *a drámabírádó bizottság* — a M. Tud. Akadémia és a Nemzeti Színház kiküldötteiből álló bizottság, amely a Nemzeti Színháznak szánt darabok fölött döntött.
- 13 *Asbóth János* (1845—1911) — író, újságíró; apja Asbóth Lajos, a szabadságharc tábornoka volt. Megyei, majd pedig minisztériumi tisztviselő; 1887-ben orsz. képviselővé választották. Politikai írásaiban konzervatív és modern szociális tanok keverednek.
- 14 *Kaas Ivor báró* (1842—1910) — publicista és politikus. Számos lap munkatársa volt (*A Hon, Hazánk, Reform, Pesti Napló, Budapesti Hirlap, Alkotmány*). Több cikluson át tagja volt a képviselőháznak, előbb mint Apponyi Albert híve, később néppárti programmal.
- 14 a *»Kávéforrás» kompánia* — a »Kávéforrás» című kávéházi elnevezett asztaltársaság, amely a hatvanas években alakult. Nevezetesebb tagjai: Asbóth János, Ágai Adolf, Berczik Árpád, Dóczi Lajos, Kaas Ivor br., Szilágyi Dezső, Toldy István stb.
- 16 *Dóczi Lajos báró* (1845—1919) — író, műfordító, publicista. Deák Ferenc híve, Andrassy Gyula bizalmasa; Andrassy külügyi sajtófőnökké tette. A kiegyezés után divatossá vált úgynevezett »újromantika» képviselője. Főműve »A csóka» c. verses vigjáték (1871).
- 25 *Lauka Gusztáv* (1818—1902) — író, szerkesztő. Humoreszkjeivel és tréfás verseivel szerzett nevet.
- 25 *Balázs Sándor* (1830—1887) — író, szerkesztő. Főleg humoros elbeszéléseit kedvelték. — MK baráti köréhez tartozott.

- Lap Sor
- 159 : 35 *Greguss Ágost* (1825–1882) — író, kritikus, egyetemi tanár; az esztétika kiváló művelője.
- 37 „*Osipetke*” — beszédes név, mely a lap jelentéktelenségét hangsúlyozza.
- 160 : 13 *Cukri kutyá* — MK kedvenc állatneve. (Találkoztunk már Cukri macskával és Cukri báránnyal is.)
- 161 3 *Bret Harte* — Harte, Francis Bret (1839–1902): észak-amerikai író. Főleg a bányászéletről vett elbeszélései („Kali-forniai beszélek”) világszerte ismertté tették a nevét.

A MÉZESHETEK

M. Szegedi Napló. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. november 16., 2. évf. 259. sz. (2. l.), a tárcarovatban [A Szegedi Naplónak ez a száma nyomdai hibából 925. számnak van feltüntetve, de Mellékletén a helyes sorszám (259. sz.) olvasható.] Névjelzés: *K. A. №. 3.*

Kötetben itt először.

Keletkezése

A Szegeden kelt ama novellák közé tartozik, amelyekben Mikszáth otthonára, szülőföldjére emlékezve örökít meg egy-egy jelenetet. Házasságára — név szerint is Ilonkára — visszagondolva elmeséli a fiatal pár első összezördülését.

E kedves házassági idillt Mikszáth másodszer is kidolgozta *A gyerekek* címen, s szívéhez annyira közelállónak érezte, hogy beiktatta *A jó palócok* galériájába, bár hangjával és szubjektív témájával legkevésbé sem tartozik oda.

A fekete hínó miatti civódásról Mikszáthné nem szól Visszaemlékezéseiben, de a szakácsné-históriát ő is följegyezte (Első könyv XI. fejezet). A kolera idején (1873 júliusában) hazalátogattak Szklabonyára. Háztartásukban Ilonka nővére, Kornélia is segédkezett. De megypár nap múlva a nővérem hazament . . . Gyakran jöttek vendégek a házhoz. Én pedig igen nagy zavarban voltam: az a vén szakácsné, akit édesanyám küldött, felösmerte gyámoltalanságomat és teljesen kifogott rajtam. Kálmánnak is ő akart parancsolni. De a legnagyobb baj az volt, hogy azokat a szegény asszonyokat, akik a régi szokás révén hozzánk jártak levesért és kávéért, gorombán elutasította. Ez már túlmént a határon, kértem Kálmánt, kergesse el. „Én — mondta riadtan —, inkább elkergetném a hétfejű sárkányt; nem, nem, azt ne is kívánja tőlem!” — Ekkor írtam az édesanyámnak, hogy jöj-jön ki rendet csinálni. Ki is jött és rögtön elküldte a szakácsnét, nekünk egy jó ebédet főzött és másnap kiküldte Matildot [Ilonka régi szobalányát], aki már akkor nagyon jól tudott főzni . . . «

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 161 1 »*Anyám temetése után, mely egy hétre az esküvőm után történt . . .*« — A dátum nem pontos! MK édesanyja 1873. júl. 13-án halt meg Szklabonyán, kolerában, s azonnal el is temették. MK esküvője Pesten éppen e gyásznapon volt (nem pedig egy héttel előbb!).
- 3 *Suska Mihály, az öreg kocsis* — Ld. MK *Az én öreg Miska kocsisom* c. elbeszélését (Krk 28. köt.), valamint ennek újabb kidolgozását: *Hogy vette be falunk hőse, Suska Mihály Branyickót* (a jelen kötetben) és ezekhez fűzött jegyzeteket!
- 3 *Kaczó, a másik kocsis* — Mikszáthné is említi Visszaemlékezéseiben (az Első könyv XI. fejezetében): följegyezte róla, hogy kilábolt a kolerából, s ő volt az, aki fiatal gazdáját figyelmeztette, hogy a termést »be kell hordatni a pajtába, kicsépelgetni stb. Azután, mert Kálmán rá sem hallgatott, a régi cselédek bizalmaskodásával azt mondta: — Hát én nem bánom, ha kint vesz is a jószág, de mit mondana a megboldogult tekintetes úr és tekintetes asszony, ha látná, hogy itt minden potomra megy. — Ez a szó valahogy felrázta Kálmánt, béreseket fogadott, cséplőket hívatott . . . « stb.
- 162 6 *feleségének szobalánya* — Mikszáthné Visszaemlékezéseiben (uo. és a XII. fejezetben) a szobalányról is beszámol: Matildnak hívták, régi szobalányuk volt; édesanyja hozta el Mohoráról. Pestre is magukkal vitték, de szegénységük miatt bérét ott is az anyós fizette.
- 24 *Fülsik bundája* — Ld. *Az a pogány Fülsik (A jó palócok egyik darabja)*.
- 24 *cabine noire* — fekete fülke, sötét kamra.
- 25 »*Mimi*« (*így hívtam nyájaskodva*) — Leveleiben is gyakran szólítja így. (Krk 24. köt.)
- 34 »*Mimike családi címerei*« — Mikszáth feleségének szülei (Mauks Mátyás szolgabíró és Hercsuth Kornélia) mindkét ágon nemesek voltak.
- A Farkasfalvi előnevű Mauks család Szepes megyéből származik, de elterjedt Árva, Zemplén, Nógrád s több más megyében is. Alapítója Mauks Donát késmárki bíró, aki 1635. júl. 6-án Bécsben kelt címeres levelet kapott II. Ferdinándtól. (Mauks Donát »szénátor uram«-at MK *A fekete városban* is szerepelteti: Krk 22. köt. 90, 95—97. l. stb.) — Nagy Iván »Magyarország családai címerekkel« c. munkája (7. köt. 1860. 375—377. l.), amely a címerképet is bemutatja, következőképpen írja le a Mauks család címerét: »A paizs vörös udvarában hármass halom tetején nyugvó koronából fehér zerge emelkedik, fölötte a paizs jobb oldali szögletében arany csillag ragyog. A paizs fölötti sisak koronájából a leírt-hoz egészen hasonló zerge emelkedik ki, előtte szintén csillag

- ragyog. Foszladék: jobbról arany—kék, balról ezüst—vörös. «Az anyai ág: Az Ocsklehotai előnevű *Hercsuth* családról (amely a Kossuth családdal rokonságot tartott) a genealógiai munkánk keveset tudnak. Nagy Iván (i. m.) nem említi. Kempelen Béla (Magyar nemes családok, 5. köt. 1913. 33. l.) csupán arra utal, hogy János fia István Turóc megye bizonyítványa alapján 1816-ban Heves megyében hirdette ki nemességét. Címerleírását nem ismerjük.
- 163 3 *lakíroztatni* — lakkoztatni.
- 29 »*Irgalom anyja!*« — Arany János-hatás (átvétel Ágnes asszony c. balladájából — tréfás módosítással).
- 29 *keleti kérdés* — Mikszáth gyakran használja e kifejezést ezzel a jelentéssel: civakodás, viszály. (Eredetének magyarázatát ld. 245. l.)
- 164 : 23 *selmennék Mohorára, az anyámérté* — Ilonka szülei, Mauks Mátyásék Mohorán laktak. Ez a község tíz-tizenegy km-re van Balassagyarmattól; ugyanannyi lehet a távolság Gyarmat és Szklabony között is.

KIRÁLYNÉ KEDVENCE

- M. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. december 25., 2. évf. 292. sz. (A »Szegedi Napló« karácsonyi melléklete című melléklet élen, a melléklet 1—3. lapjának felső részén, tehát nem a tárcarovatban, hanem a »vonal« fölé.) *Névjelzés nélkül*.

Kötetben itt először.

Keletkezése

Mikszáthnak volt egy szegedi árvízi gyermektörténete és abból négy elbeszélést írt.

A mese: két árva gyermek sorsa, akik közül az egyiket szegényemberek, a másikat gazdagok veszik örökbe, illetőleg gondozásba.

A mese két változatában az árvák kisleányok, kettőben pedig kisleányok.

A kisleányoknak senki hozzátartozójuk nem maradt, a kisleányoknak azonban — mindkét változatban — van egy szerető nagypajuk, aki évek múltán is aggódik sorsukért s végül utánuk megy és hazaviszi őket.

A *Királyné kedvence* a lányos mesének első kidolgozása. Másfél esztendő múlva Mikszáth ismét előveszi a kedvére való témát és újabb ifjúsági elbeszélést formál belőle *Két rózsabimbó története* címen (Lányok Lapja 1881. máj. 1—jún. 5. A Krk legközelebbi kötetében, a 31. sz. kötetben közöljük majd.)

A fiús változatot először *A kis Szegedi Gergely* címen írta meg, másodszer pedig *Apabácsika* címen. (Mindkét elbeszélést a Krk 31. kötetében közöljük.)

A *Királyné kedvence* címét onnan nyerte, hogy az árvízi kislányt a gödöllői kertész fogadja otthonába, s a gödöllői parkban játszótársa lesz az egyik királykisasszonynak s kedvence Erzsébet királynénak.

A *Két rózsabimbó történetében* a mese lényege ugyanez: itt ikrek a kislányok. Az egyiket egy derék rimaszombati család fogadja otthonába; szegény emberek, de szeretettel gondoskodnak róla, ezért hát a nagypapa náluk hagyja örökre. De a másikat úri kisasszonynak nevelik Pesten, ezért ezt hazaviszi.

Könnyű ráismerni arra, hogy ezekben a romantikus mozzanatokban Jókai még mindig érvényesülő bűvölete nyilatkozik meg. A selyemruhátlól irtózó falusi erkölcs hangsúlyozásával Mikszáth csak megismétli *A Rékiék Borcsája* (eredeti címen: *Selyem-élet*. Krk 29. köt.) alapeszméjét; a szegény öregnek új házat építettő jóságos képviselő romantikus alakját pedig már 1872-ben megrajzolta *A lutri c.* nagyobb elbeszélésében (Krk 1. köt.), ahol egy Szent-Tamássy nevű képviselő visszaváltja egy öreg paraszt házat és egykori jóságát . . .

*

Nehezen tudunk megfelelni arra a kérdésre, hogy vajon Mikszáth miért közölte *névtelenül* ezt a Szegedi Napló karácsonyi mellékletében — a melléklet élén! — megjelent ifjúsági elbeszélését. Igaz, hogy előadásából — mindjárt a bevezető szakaszból is — minden olvasója tüstént kitalálhatta az ő szerzőségét, mégis különös, hogy a karácsonyi »dupla terjedelmű« számban megjelent ez egyetlen írásművét nem szignálta legalább szokásos betűjelei egyikével.

Egyetlen feltevésünk, hogy semmiképpen sem akart az uralkodóház iránti »hízelgés« látszatában föltűnni, miután a »független« Szegedi Naplóban immár másfél éven át valóban csupa független és demokratikus szellemű tárcához és karcolathoz szoktatta olvasóit.

Ha föltevésünk helyes, akkor meg kell jegyeznünk azt is, hogy később — midőn e magatartásán némileg változtatott — írótsaival együtt Erzsébet királynét mindig tiszteletreméltó kivételnek tekintette.

A szövegről

A Szegedi Naplónak ez a közleménye — talán éppen a karácsonyi melléklet sietős munkálatai miatt — rendkívül gondatlan szedéssel, sok sajtóhibával jelent meg.

Az alábbiakban felsoroljuk javításainkat, egyszersem mind Mikszáth tollbotlásait, szokatlan kifejezéseit és egyes szavak szokatlan írásmódját is. (Zárójelben a Szegedi Napló — röv.: SzN — eredeti kifejezéseit.)

- Lap Sor
- 165 4 Szőreg (SzN itt: Szőreg*h*, de a 167. lap 32. sorában Szőreg.)
6 Az elementumok királya — a víz diadalt ült: (Az elementumok királya — víz diadalt ült:)
- 166 1 Poéta (Poeta)
11 Öreg Botos *Ferenc* is (Öreg Botos *Mátyás* [!] is) [Később a nagyapa neve mindvégig Botos Ferenc. MK-nak ezt a tollbotlását tehát aszerint javítottuk!]
- 167 1—2 sietnek a halál elől *meglopni* az életüket. [E szokatlan kifejezés talán egy Arany János-i reminiszcenciából keletkezett. V. László c. balladájában: »Most lopja életét... Kanizsa, Rozgonyi.«
6 úgy néztek ki aluluk [Pongyola szóalak, a SzN-ban is így!]
19 A *szőke Tiszában* mindig akad puha fekhely, (A *szőke Tiszába* [!]... stb.)
25 Ne sírj, kis »bogárkám«, se sírj, kis »lidércém«. [Ehelyett: *te se sírj*...]
- 169 26 Békák *kuruttyolnak* (Békák *kurutyolnak*)
- 170 13 önkéntelenül (ön*kény*telenül)
- „ 25 szögediesen (Szögediesen)
- 171 5—6 — Szögediek vagyunk... éji szállást kérnék — Szögediek vagyunk... éji szállást kérnék[!])
7 — No, azt nem tudom, ha kapnának-e, ha *nemzetes asszony föl* lenne. [A »nemzetes asszony« névelő nélküli említése pongyola beszédre vall, de az efféle beszédmód a közhasználatban előfordul. Különös ugyan és esetleges sajtóhibára figyelmeztet, hogy a következő mondatban már »a nemzetes asszony« szerepel! Később is következetesen: »a nemzetes asszony.«]
[Hasonlóképpen tájnyelvi pongyolaság ez is: 171 8 *föl* lenne, ehelyett: *fönn* lenne.]
36 megeredtek a *könnyűi*. [A könny szó e régies alakját MK elég sokáig használta.]
- 174 5 labdát, (lapdát.)
29 — Miért viszi el? (— Miért veszi el?) [MK ékezetlen kéziratának helytelen olvasása miatt keletkezett sajtóhiba, hiszen az előző mondat utolsó szavához kapcsolódik, ott pedig ez áll: magammal *víz*zem.]

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 166 14 »*hetven*ezer részre oszlott...« — Szeged akkori lakosságának számát jelzi. (A pontos statisztikai adatok szerint: 1869-ben 71 022 fő, 1880-ban 73 675 fő.)
24 a *felsővárosi temető* — a város legészakibb határán, a Tápéi sor mellett terül el.
29 a *palánk városrész* — A XVIII—XIX. században Palánknak hívták Szeged mai belvárosának területét. Palánknak nevez-

- ték eredetileg azokat a földerdődtményeket, melyekkel — a törökök kiverése után — a várost körülvelték.
- 166 : 36 *A vár* — A szegedi vár a középkorban és a török világban nevezetes erősség volt. Már 1321-ből maradtak fenn róla oklevelek.
- 167 : 5—7 »*Pici, zöld kabátkák voltak rajtuk . . . úgy néztek ki, mint zöld leveleik között a kezdődő piros bimbók.*« — Ezek a szavak sugalmazhatták a későbbi (1881. évi) meseváltozat címét: *Két rózsabimbó története.*
- 18 »*anyatisza*« — az »anyaföld« analógiájára keletkezett kifejezés.
- 25 »*bogárkám* és »*lidérckém*« — MK előszeretettel becézgette efféle kedveskedő szavakkal nemcsak kislány-alakjait, hanem feleségét is (»Pöhölykém«, »Bagolykám« stb.). — E szavakat hol idézőjelben, hol anélkül használja, többnyire kis, másutt nagy kezdőbetűkkel. Kiadásunkban is megtartottuk ezt a rendetlen írásmódját.
- 30 »*Erős Jancsi*« — Erős János: magyar népmesei alak. (MK gyakran hivatkozik gyermekkori mese-émlékeire.)
- 32 »*Új-Szeged* — Szegednek a Tisza balpartján fekvő része, melyet 1880-ban Torontál vármegyéből csatoltak át.
- 168 9 Kláríka *bogár* haját — jelentése: barna haját. (Ellentétül a kisebbik lánynak, Katicának szöke hajával.)
- 169 : 2—3 »*nemsokára deszkát megy árulni Dunaföldvárra.*« — Közismert eufemizmus, jelentése: nemsokára meghal. (Jókai is, Mikszáth is többször használja ezt a szólásmódot.)
- 28—30 »*Az öreg halász mielőtt megadná magát a halálnak, még előbb megbirkózik vele . . .*« stb. — Hasonlóképpen próbál szembeszállni a halállal Mikszáth kedvelt kocsisa, az öreg Suska Mihály is. (Ld. *Az én öreg Miska kocsisom* c. elbeszélést, Krk 28. köt., valamint *A fekete asszony* első kidolgozását a jelen kötetben.)
- 170 34 *Göréb sógor* — e név önkéntelenül Gárdonyi Géza *Göre* Gáborát juttatja eszünkbe.
- 172 : 24 »*a nóta szerzőjét . . .*« — itteni jelentése: a nóta éneklőjét, a nótázót.
- „ 25 »*az ő lánya volt az . . .*« — szabatosan: az ő unokája.
- 173 : 23 »*elmaznútják* — mazna: kényes, elkényeztetett. — MK tehát itt azonos kifejezést ismét.
- 175 : 30—32 »*a nagyapa olyan halat ígért nekik hozni, amelyiknek annyi szeme lesz, mint ahány nap ebben az esztendőben.*« — Beugrató tréfa, mert ha december 29-én vagy 30-án hozza a halat, akkor annak valóban annyi szeme lesz, mint ahány nap még hátra van abban az esztendőben.

Irodalom

Erről az elbeszélésről a Mikszáth-irodalomban csak két ízben történik említés. Először Rubinyi Mózes ad róla hírt »Mikszáth Kálmán

élete és művei« c. könyvének bibliográfiai részében (Bp. 1917. 111. l.). Az 1879. évi termés közt említi, de nem tudja pontosan: mikor jelent meg? Tévesen tehát az aug. 5. és szept. 6-i dátum közé iktatta be — időjelzés nélkül.

Az utóbbi években *Nacsády József* újította fel ennek az ifjúsági elbeszélésnek emlékét (Mikszáth szegedi évei. Bp. 1956. 116. és 152. l.); a címet mindkét esetben hibásan, névelővel írta!

KONTRA!

M. *Szegedi Napló.* (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1879. december 31., 2. évf. 295. sz. (1—2. l.), a tárcarovatban. Névjelzés: Írta: János.

Kötetben itt először.

Mikszáthnak »Írta: János« jelzésű tárcáiról ld. jegyzeteinket a jelen kötet 255—7. lapján!

A szövegről

A Szegedi Napló sajtóhibáit és régies vagy pontatlan helyesírását javítottuk. (Zárójelben a Szegedi Napló szövege.)

Lap Sor

176	9	Azért hát cs'aj, kritika! (Azért hát cs'haj, kritika!)
178	9	— No, lácc-e [látsz-e] rajta valamit? (— No, lácz-e rajta valamit?)
179	3	Serpolette (Szerpolette)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

176	4	<i>Kákay Aranyos</i> — itt: Mikszáth. (A reá mint harmadik személyre való utalással is erősíti tréfáját, hogy tudniillik c tárcát nem ő, hanem »János« írta!)
	7	<i>A kornevilli harangok</i> (Les cloches de Corneville) — Clairville és Gabet operettje, melyhez R. Planquette írt zenét (1877). Nálunk is sokáig szerepelt a színházak műsorán.
	9	<i>csilaj</i> — durva népi szólás, jelentése: hallgass! fogd be a szádat! hátrább az agarakkal! — MK »János« <i>Utazás Székesfehérvárra</i> c. tárcájában is használta ezt a szót: »No, de csilaj, eszem! . . . « (A 147. lap 35. sorában.)
	10	»Valaki egyszer kiszámította, hogy Magyarországon annyi bor terem, hogy mindön elevön embör számára naponként négy litör jut . . . « stb. — Ezzel a statisztikai tréfával MK csak úgy

- »barátságból« növeli »János« szellemességét. Megírta már 1877-ben *A borivók* c. rajzában is (Krk 29. köt. 118—119. l.).
- 176 28 *Patti, Adelina* (1843—1919) — világhírű olasz énekesnő (koloratúr szoprán). Pesti vendégszereplését is hatalmas siker kísérte.
- 28 *Blaháné* — Blaha Lujza. Művészetét Mikszáth sokszor dicséri. (Részletesebben szólunk majd róla a *Cikkek és Karcolatok* c. ciklusban, a színházi cikkekkel kapcsolatosan.)
- 30 *kacabáj* (kacabajka) — női felsőkabát.
- 30 stb. a »*Katák*« — MK egyik szegedi cikkében (*A színházlátogatók*, Szeged könyve II. köt. 12—14. l.) elmondja, hogy kik azok a »*Katák*? »A Kata személy ugyan, de nem bizonyos meghatározott személy. — Kata mindaz, akinek elég csinos arca van ahhoz, hogy Kata legyen, s aki szegediesen kacabájt hord s selyemkendőt a nyaka körül s ugyancsak selyemkendővel van a feje bekötve. A Kata rendszerint takaros viganót hord és módosan tud mosolyogni, ha a „finom férfinép” szemé rátévelyedik. — A *Katák* fajtát János földzte föl, s mint Linné, a nagy természettudós, egész rendszert alkotott osztályozásukra . . . « stb.
- 31 »*Niniss*« — Favart (ld. alább!) francia színműró háromfelvonásos operettje. Teljes címe: »*Ninette az udvarnál* vagy a szerelmi szeszély« (*Ninette à la cour, ou le Caprice amoureux*). A régi pastorelle-ok főtémáját: az úr és a paraszt versengését állítja föl. — Itt arra a színésznőre történik utalás, aki Szegeden a Niniss (vagy Niniske) szerepét játszotta. — Megjegyzendő, hogy a »*Niniss*« c. darabbal Jókai élclapja, az Üstökös is tréfálkozott. Egyik cikke szerint (1879. jan. 12. sz. 14—16. l.): »éltes dámák szapulták, hogy az milyen trágár darab!«
- 177 3—4 »*A kiterjesztett karók s a néma ajk is imádság s jól meghallja azt az Úr.*« — Ezt a Victor Hugo-idézetet MK másutt is, nemegyszer említi.
- 6 és 178 : 11 *Hiradó* — Szeged másik napilapja, a Szegedi Napló ellenlábasa. (Az erről szóló részletes tájékoztatást ld. majd a *Cikkek és Karcolatok* ciklusának szegedi köteteiben!)
- 11 *Prielle Kornélia* (1826—1906) — színésznő, a Nemzeti Színház tagja; főleg a francia darabokban aratott sikereket.
- 16—18 és 178 18 *Tóth Ilka, Somogyiné, Ferencziné, Rónaszékiné és Nagy Julcsa* — a szegedi színház színésznői. A tájékoztató jegyzeteket majd a *Cikkek és Karcolatok* c. ciklus szegedi kötetei nyújtják, MK színi beszámolóival kapcsolatosan. Ezúttal csak a Rónaszéky-házaspárról szólnak, minthogy ők »*János úr*« »*Nótás Kata*« című tárcájában is szerepelnek.
- Rónaszéky Gusztáv* (1854—1913) — 1871-ben lépett színi pályára és másfél évtizeden át vidéki színtársulatoknál (Huszton, Szegeden, Aradon) működött. 1886-ban Pestre került a Népszínházhoz. Első felesége, akiről itt szó van: *Szentessy Vilma* (1857—1925): a hetvenes évek kedvelt

- operett-szubrettje és népszínmű-énekes. Egyik főszerepét a jelen tárcá elején említett »Kornevilli harangok«-ban játszotta.
- 177 : 23 »*Próféta*« — szegedi vendéglő.
- 37—38 »*El is küldtem annak az újságkötővasztónak a jó fehér gukkeremet a tizedik páholyba . . .*« — MK tréfásan itt is harmadik személynek állítja be magát »János« tárcájában. — »János« *fehér gukkerét* másutt is említi MK, és pedig *A színházlátogatók* c. cikkében (Szeged könyve II. köt. 12. l.). — A színház »*tizedik páholya*« volt MK újságírói páholya. Cikket is írt erről: *A 10. sz. páholyból* (Szeged könyve II. köt. 21—30. l.). A páholy fekvéséről ezt írja: »A nézőtér publikuma háttal van fordulva a tizesnek, ami egy végtelenül érdekes tanulmányra nyújt alkalmat, ti. a hátulról való megismerésre, s ez nem tréfadolog . . . « stb.
- 178 : 20 nem is egy, *ha* kettő — régies szóhasználat, jelentése: *hanem*.
- 22 *Makó, Bodrogi, Somogyi* — a szegedi szintársulat tagjai. (Részletesebb ismertetésüket majd a *Cikkek és Karcolatok* c. ciklus szegedi kötetei nyújtják !)
- 23 *atramentum* — tinta.
- 179 1 »*Szép Diego*« — Moreto y Cabaña, Augustin (1618—1668) spanyol drámaíró darabja; az ellenállhatatlan férfi komikus típusát mutatja be. (Magyarra Beksics Gusztáv fordította 1876-ban.)
- 2 »*A falu rossza*« — Tóth Ede híres népszínműve, amelyet 1875. jan. 15-én mutattak be a Nemzeti Színházban.
- 2 A többi csak »*Koty*«. — *koty* vagy *kotty*: hangfestő szó; jelentése: haszontalan, semmit sem érő dolog. Közismert szólás: »Kotty belé — szilvalé!«
- 3 *Serpolette* — »A kornevilli harangok« (ld. fentebb!) egyik alakja: a talált gyermek, aki előkelő származásúnak tartja magát s ezért nevetségessé válik.
- 11 *Aradi Gerő* — egyike volt a nevesebb vidéki színházigazgatóknak. Főleg Szegeden működött. Egy időben a két budai színház (Várszínház és a Nyári Színkör) fenntartásával is megpróbálkozott, de kísérlete nem sikerült. (Születése és halála évét nem ismerjük.)
- 13 »*Két árva*« — jelentéktelen színdarab. Dráma- és színháztörténeti kézikönyveink sem említik.
- 14 *Tisza Lajos* (1832—1898) — Tisza Kálmán testvéröccse. Szeged újjáépítési ügyének királyi biztos. (Személyét és működését részletesen tárgyaljuk majd a *Cikkek és Karcolatok* c. ciklus szegedi köteteiben !)
- 17 »*a Laci meg Kálmán gyereke*« — Palócz László (»a kis palóc«, szintén a Szegedi Napló munkatársa) és Mikszáth Kálmán (»a nagy palóc«).
- 19 *Favart, Charles Simon* (1710—1792) — francia színműfő. Részben felesége közreműködésével mintegy másfélszáz víg-

- játékot és operettet írt, jobbára sikamlós tárgyú darabokat. Egyikről, a »Ninette« (vagy »Niniss«) címűről fentebb (326. l.) már szó volt.
- Itt is épp a »Niniss« felújítását tervezik.
- 179 21—23 »Legjobb lenne . . . egy kis balett« — A szegedi színházlátogatóknak ez az óhaja csupán megismétlése egy korábbi hasonló kívánságnak. Ld. *Angol világ Szegeden* (a jelen kötet 1878. évi termésében!).

A GYERMEKSZOBÁBAN

- M. I. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1880. január 1., 3. évf. 1. sz. (2—3. l.), a tárcarovatban. *Teljes névjelzéssel.*
- II. a) *Jk 41. köt. = Hi 9. köt. Dekameron II. köt. 55—61. l.*
- b) *MkM R—Fr 26. köt.* Megváltoztatott kötetcímmel: *Rajzok és szatírák.* [Címlapkiadás.]
- c) Ua., sorozatcímlap nélkül. [Címlapkiadás.]

Keletkezése

A történet egy kis fiúcskáról szól, akinek apjához Mikszáth eljárogatott. A gyermek éppen úgy »Kákay Aranyos bácsi«-nak szólítja az író, mint az a Lala nevű leányka, akinek a mennyországba írott leveléről szintén szól egy Szegedi Napló-beli tárcaalbeszélés. (A jelen kötetben: 109—112. l.) Föltehető, hogy a mostani novellában szereplő fiúcska és a Lala nevű leányka modellje tulajdonképpen azonos személy volt, egy szegedi ügyvéd gyermeke. A levélíró Lala új mamát kér karácsonyra a Jézuskától. A jelen novella gyermekhőse még csak egy korábbi állapotot szemléltet; egy korábbi karácsonyt, melyben azt kéri édesapjától: tegye lehetővé, hogy időnként láthassa elhunyt édesanyját. Az apa megígéri neki, hogy álmában látni fogja . . .

Ez a szomorú történet megismétlődik Mikszáth két későbbi gyermekelbeszélésében. *A fekete kisasszony* (Szegedi Napló 1881. jún. 16., kötetben: Dekameron I.) és *A kis ablak a mennyországból* (Lányok Lapja 1881. júl. 3.) hasonló bánatról mesél.

Az elbeszélés bevezető része: eszme-futtatás az Időről. Rámutatunk már arra, hogy az idő múlása és mérése MK egyik legkedvesebb évvégi, illetőleg újévi témája volt. (Ld. jegyzeteinket a Krk 52. köt. 224. lapján.)

Tekintve, hogy írónknak egyik legfőbb költőeszménye Petőfi volt, utalunk arra, hogy Petőfinek is évről évre visszatérő témája a szilveszteri és újévi meditáció. Igaz, hogy nála ennek mélyebb jelentősége volt, mert az évfordulat egyúttal születésének időpontját jelentette. — Mikszáthnak nem kellett az aktuális témát okvetlenül Petőfitől kölcsönöznie, de azért nincs kizárva, hogy kedvenc költőjének évvégi reflexiói nevelték rá őt is az idő múlásának és mérésének alkalmi

számbavételére. Ezekből a reflexiókból indul ki a szóbanlevő novella is karácsony táján, amely már egy hosszú év elmúlását jelzi.

Mikszáth gyermektörténetei két kategóriát alkotnak. Az egyik: történetek a gyermekekről, a másik: történetek a gyermekeknek. Már az eddig áttekintett tíz esztendő termése nyilván mutatja, hogy Mikszáth az elsősben klasszikus értékű írásműveket alkotott, de a gyermekek és az ifjúság számára készített írásain túlságosan megérik a didaktikus szándék, sőt néha a kényszerű munka kelletlen íze is.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 180 : 1 *Borcsa* — itt: a szolgáló neve. Mikszáth szegedi írásaiban leggyakrabban előforduló női név: Borcsa és Marcsa.
- 22 *Montedegói Albert Ferenc* (családi neve: Albert Ferenc, montedegói) (1811—1883) — csillagász. Apja osztrák katonatiszt volt s mint toborzó parancsnok került Egerbe. Albert Ferenc előbb az egri csillagvizsgáló intézet igazgatója, majd pedig (1831) a gellérthegyi obszervatórium vezetője lett. 1841-ben: az egyetemen a csillagászat és geodézia tanára. Később (1851-ben) ismét visszakerült Egerbe, miután a gellérthegyi csillagvizsgáló megszűnt. Számos értekezésen kívül több önálló művet is írt és egész sor naptárt szerkesztett.
- 181 15 *Kemény néni* — a gyermekek dajkája vagy öreg cseléd lehetett. (A Kemény névvel Mikszáthnál még nem találkoztunk.)
- 182 : 7—8 »mondja meg azt, Kákay Aranyos bácsi...« — A történet valóságát, s a maga személyes részvételét hangsúlyozza ezekkel a részletekkel.
- 22 *szezslél* — spirituszláng.

Irodalom

Nacsády József »Mikszáth szegedi évei« c. tanulmányában (Bp. 1956. 124—125. l.) kiemeli Mikszáth szegedi novelláinak egy kis csoportját, melyek »lírai természetüknél fogva fényt vetnek az író lelkivilágának eddig nem ismert oldalára«. E csoportban elsőnek említi *A gyermekszobában* című elbeszélést. Rámutat arra, hogy néhány motívuma *A fekete kisasszonyból*, hangulata pedig *A kis Lala leveléből* ismerős. Jellemzőnek tartja a gyermekekről és az időről beleszólt elmélkedéseket, s ezekből két részletet idéz.

»NÓTÁS KATA«

- M. *Szegedi Napló*. (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1880. január 27., 3. évf. 21. sz. (3. l.), a Színház c. rovatban. Névjelzés nélkül, de a bevezető mondat siet közölni, hogy ezt is »János«

írta! Cím nélkül. [A címet — a bevezető mondatból kiemelve — miadtuk.]

Kötetben itt először.

Mikszáthnak »János« szerzeményeként közölt tárcáiról ld. jegyzeteinket a jelen kötet 255—7. lapján!

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 184 : 1 »*Vasárnap a „Nótás Katát” ismételték.* — Ez a csevegés jan. 27-én, kedden jelent meg. Az előadás tehát jan. 25-én volt.
- 4 »*a Katák-ról a Kontra!* című tárcához fűzött jegyzeteinkben szóltunk (326. l.).
- 4—5 *György Vilmos* (1838—1885) — előbb orosházai, majd pedig pesti evangélikus lelkész. Író, költő, jeles műfordító. »*Nótás Kata*«: három népszínművének egyike.
- 6 *Marcsa* — MK Szegeden rendszerint »Borcsák és Marcsák« gyűjtőnéven emlegette nőismerőseit.
- 7 *Almási* (MK-nál: Almásy) *Tihamér* (családi neve: almási Balogh Tihamér) — Élt 1838—1907. Polgári foglalkozása: orvos; előbb Aradon, majd Budapesten működött. Az orvosi szakirodalmat és a szépirodalmat egyaránt művelte. Főleg vígjátékokat és népszínműveket írt. Közülök az itt említett darab: »*A Borzáné Marcsája*« (nem pedig a »*Borzák Marcsája*«, ahogyan »János« mondja!) 3 felvonásos vígjáték, 1880-ban jelent meg.
- 13 *Rónaszéky*néről és 185 : 17 *Rónaszéky*ről ld. jegyzeteinket a *Kontra!* c. tárcá *Tárgyi magyarázatai* közt (326—7. l.).
- 185 5 *Marietta* — Erdélyi Marietta, a kolozsvári Nemzeti Színház primadonnája. Különösen operettekben játszott. A korabeli közönség szerint Blahánéval vetekedett. Csinos, karcsú, szép színésznő volt. — Aradi Gerő szegedi színházigazgató 1880 januárjában megnyerte vendégszereplésre. A következő színművekben lépett föl: Angot asszony lánya (Clairville és két társának operettje), A szép Galathea (Poly Henrion és Franz von Suppé operettje), és Niniss (ld. a *Kontra!* c. tárcához írt jegyzeteink közt: 326. l.).
- MK szokásos álnévén, Kákay Aranyos No 3. névjelzéssel részletesen beszámolt a kolozsvári primadonna vendégszerepléséről. (*Erdélyi Marietta*. Szegedi Napló 1880. jan. 14., 3. évf. 10. sz. 3. l.)
- 9 *Bodroginé* és uo. 13 *Makó* — a szegedi színtársulat tagjai. (Említve a *Kontra!* c. tárcában is.)
- 14 *Gellérthegy* — a babonás hiedelem szerint a boszorkányok gyülekező helye volt.
- 18 »*Kis Faust*« — egy ma már elfelejtett Faust-paródia.

A HIDEGAJKÚ

- M.** *Szegedi Napló.* (Fel. szerk. Eisenstädter Lukács.) 1880. március 3—13., 3. évf. 51—60. sz., a tárcarovatban. Műfajjelzés: Elbeszélés. *Teljes névjelzéssel.* Kilenc folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. március 3. (51. sz. 1—2. l.) Elejétől »Ralph Ihon csakugyan inkább volt még számítható a fiatalság, mint az öregek közé...« kezd. szakaszig.
 2. március 4. (52. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »— Nem, Sir, egészen fölösleges...« kezd. szakaszig.
 3. március 5. (53. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »A gentleman kalap nélkül szaladt le...« kezd. szakaszig.
 4. március 6. (54. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »Eközben Dick jött vissza a csészével.« kezd. szakaszig.
 5. március 9. (56. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »Ebéd után, mr. Darnley megérkezésével majdnem egyidejűleg...« kezd. szakaszig.
 6. március 10. (57. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »Azontúl kevesebbet említé Marit...« kezd. szakaszig.
 7. március 11. (58. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »— Csak egy percig, miss!... dadogá Pál...« kezd. szakaszig.
 8. március 12. (59. sz. 2. l.) Az eml. szakasztól »— Miss! — mondá — legyen előttem bizalmas...« kezd. szakaszig.
 9. március 13. (60. sz. 2—3. l.) Az eml. szakasztól végig.

Kötetben itt először.

Keletkezése

A cím egy »szép, hideg vonású, szelíd jellegű, hideg ajkú« fiatal-lány gúnyos jelzője.

Története, a romantikus mese: a Mikszáthnál időnként még mindig érvényesülő Jókai-hatásra vall. Az előadás- és jellemzőmódban viszont feltűnően sok a Dickens-reminiscencia. (Már csak a történet londoni színtere miatt is!)

Ennyire bonyolult, romantikus mesét Mikszáth keveset írt. Az olvasó elképzelni is alig tudja: kitől hallhatta vagy hol olvashatta az annéziának ezt a különös esetét? Egyébként figyelemre méltó mozzanat, hogy az annéziáról (vagyis az emlékezőképesség elvesztéséről) Mikszáth ekkoriban más írásaiban is szól, — de mindig csak tréfásan. Így például *Kinek kell asszony?* című elbeszélésében azt mondja, hogy »valamikor tudott angolul, hanem egy hosszantartó forroláz folytán elfeledte«; *Láttam a feleségemet* című tárcájában meg egyáltalán nem emlékszik arra, hogy valaha is megnősült volna...

A keletkezés problémája annál érdekesebb, mert egy év múlva Mikszáth átírta e meséjét (mint ahogy az őt leginkább foglalkoztató témákat szokta), s a Londonból Budapestre költöztetett históriát más címen újból kiadta egy pesti folyóiratban (*A »Kék kakas« a Kerepesi úton*).

Nekünk úgy tűnik fel, hogy ez az erősen romantikus történet se nem olvasmányélményből született, se nem hallomásból, legkevésbé pedig pusztán fantáziából, — hanem szorosan beletartozik a társtalanul élő Mikszáth kiutat, megoldást kereső, sok szubjektív szállal átszőtt, de személyiségét gondosan leplező meséi közé. (Ilyennek tartjuk — mint már mondtuk — *A nő regénye*, Krk 29. köt., és *Egy igazi kísértet* című, erősen romantikus elbeszéléseit.) A romantikának kedvelt eljárása volt különleges történetekbe rejteni a szubjektív mondanivalókat . . .

Az irodalomtörténet még nem lát világosan Mikszáth életének ebben a szakaszában, de töredékes adatokból, némely följegyzésből föltételezhetjük, hogy a feleségétől különváltan élő író — kivált Szegeden — foglalkozott egy újabb házasság gondolatával. (Ld. Cserzy Béla: *A nagy palóc elindult . . . Mikszáth Kálmán szegedi évei*. Szeged, 1939. 62—64. l. Nacsády József is szóba hozza ezt az állítólagos idillt, de ő erős kéttelvel fogadja Cserzy Béla közlését. Mikszáth szegedi évei. Bp. 1956. 28. l.)

Anélkül, hogy messzemenő következtetéseket akarnánk levonni a különválás éveinek és ennek a mesének párhuzamából, — úgy véljük, hogy a mese kialakításában az író részéről szubjektív képzetek is közrejátszottak. Emlékeivel ő is sokszor — majdnem szüntelenül — kereste Ilonkát, de közben kísértései is voltak (ilyen lehetett »hidegajkú« is!), s ennek a lelki vívódásának időnként egy-egy írásában kifejezést kellett adnia . . .

Mіндеzen körülményeket mérlegelve talán szabad megkockáztatni a föltevést, hogy ez a mese is saját érzelmi problémáinak egy romantikus mesébe ágyazott és többszörös réteggel burkolt kifejezése.

Említettük, hogy Mikszáth ezt az elbeszélést egy év múlva (1881) újból elővette és a történet színhelyét Londonból Budapestre tette át. Az átdolgozott elbeszélés címe: *A »Kék kakas« a Kerepesi úton*. (Megjelent a Képes Családi Lapok 1881. jún. 5—júl. 10. számaiban. Kötetkiadása: Jk 40. köt. = Hí 8. köt. Dekameron I. A jelen Krk 31. kötetében kerül majd sorra.)

A történet lényege semmit sem változott, csak a színhely átköltöztetésével természetesen a neveket és a relációkat is módosította. A Londonban élő magyar emigráns (AlacsKay Pál) szerepét egy Kozenszky László nevű lengyel menekült szabadsághős tölti be; hűséges barátját (Sir Ralph Ihont) itt Kaziray Gábornak hívják; jegyesének (Berényi Máriának) megfelelője Palowszki Anna; új kedvese pedig »a hidegajkú Kark Edith« helyett Bodner Mari stb.

Az első kidolgozás (*A hidegajkú*) még beletartozik Mikszáth úgynevezett »kozmpolita tárgyú« novellái közé (mint amilyen volt *A kedves Gaillard apó* Krk 27. köt., *Melyik a különb ember?*, *Egy unalmas fickó*, *Brigli Jim »érdekes esete* Krk 29. köt. stb.), amelyeket aztán gyűjteményes kötetéből száműzött, sőt húsz év múlva nyilván-

nosan meg is tagadott. (Ld. ide vonatkozó jegyzeteinket Krk 27. köt. 249. l.)

Az 1881. évi újabb kidolgozás már leveti a »kozmpolita« kőntöst, s mint ilyen helyet talál az író egyik posztumusz kötetében.

Bár *A hűdegajkú* (1880) és *A »Kék kakas« a Kerepesi úton* (1881) teljesen azonos történet, csak színhelyük és szereplők mások, — mégsem tudjuk ezeket pusztán »szövegváltozatok«-nak tekinteni, s mindkettőt külön közöljük megjelenésük időpontjában.

A kétféle kidolgozás szövegét teljes egészükben látva, az olvasó könnyebben megállapíthatja az egyezéseket és eltéréseket, s egyben Mikszáth munkamódszerének is közvetlen tanúja lesz.

A szövegről

A Szegedi Naplót előállító Endrényi Lajos nyomdája nem tartozott a minőségi nyomdák közé. Mikszáth szépirodalmi és publicisztikai dolgozataiban különösen sok a sajtóhiba. Okát már ismételtelen megmagyaráztuk: az író többnyire ékezetlen és központozás nélküli kéziratait a szedők elég nehezen tudták kibetűzni, ő maga pedig sokféle munkája közben nem nézte át elég gondosan a korrektúráját. Különösen hibásak azok a szövegek, amelyekben sok az idegen név és idegen szó. Sajnos, a jelen elbeszélés is ezek közé tartozik.

A hibákat javítanunk kellett, a tulajdonneveknél pedig egységes névalakot alkalmaztunk.

Mr. Darnley neve (188 : 10 és 198 : 11) két ízben hibásan fordul elő: 187 : 32 Mr. Darley, 207 : 29 Mr. Danley. E két hibás névalakot javítottuk.

Sir Ralph Ihon keresztnéve négy esetben (217 : 36, 218 : 2, 8, 10) hibásan: Ralf. Javítottuk.

A nevek előtt álló Mr. (Mister), Mrs. (Mistress) és Miss, valamint Sir szavakat MK mindvégig kis kezdőbetűvel írta. Ezeket nagybetűre helyesbítettük.

Egyéb javításainkról és a szükségesnek tartott módosításokról ez alábbiakban adunk számot. Egy sajátos ejtésű szót külön is kiemelünk. Zárójelben a Szegedi Napló (röv.: SzN) szövege.

Lap Sor

186 : 36 *néhai* (A SzN-ban szokatlan rövidítéssel: néh.)

187 : 29 Nelson street (Nílson street) [MK ékezetlen írása miatt kéziratának *e* és *i* betűit gyakran összetévesztették a szedők. Javítottuk!]

188 : 29 és 189 : 33 *grog* (188 : 29 *groom*, 189 : 33 *grook*)

189 : 1—2 bajosan általánosítható helyzet — *viszonzá Ralph Ihon*.

Mr. Karkban ma nagy volt a szóbőség. Egy elegáns úr a boltban . . . stb. (bajosan általánosítható helyzet, egy elegáns úr a boltban . . . stb.) [A SzN-ban ez az értelmetlen szöveg úgy állott elő, hogy a nyomda egy közbeeső sort kihagyott, illetőleg pontosabban szólva: a nyomdában egy

Lap Sor

- kiszedett sor széthullott s kimaradt a nyomtatásból. A szöveget úgy állítottuk helyre, hogy *A »Kék kakas« a Kerepesi úton* c. novella megfelelő szakaszából átvettük az idetartozó részt, az ottani nevek helyett az itt szereplő neveket alkalmazva: *Kaziray* helyett *Ralph Ihon*, *Bodner úr* helyett *Mr. Kark*.
- 191 : 2 »Hungary« (»hungary«)
193 : 38 stb. brit (britt)
„ 39 »Dieu et mon droit« (»Dieut [!] et mon Droit«)
197 : 23 Fleet street (Heet-street) [Az utca névalakja csak itt hibás, egyébként a továbbiakban 203 : 12, 204 : 17 stb. SzN is: Fleet street. Eszerint javítottuk!]
199 : 32 magas, dombor [!] homlokkal [Talán nem sajtóhiba; meghagytuk!]
200 : 30 woolwichi (Wolwichi)
203 : 7 csínyjének (csínjének) [De a 206. lap 37. sorában SzN is: csínyen]
212 : 37 *Hátha az is egyenesen a gondviselés műve, hogy nem találkoznak. (Hiába [!] az is . . . stb.)* [Az értelemzavaró sajtóhibára a párbeszéd következő mondata, a válasz is figyelmeztet: — Lehet, hogy igaza van, Edith.]
214 2 City (Citty) [De a 221. lap 31. sorában SzN is: City]
27 hanyadik [Meghagytuk így, minthogy ejtésbeli sajtóságot őriz.]
215 : 1 stb. Marlborough street (215 1 és uo. 32 Marlbourgh-street
216 : 25 Marlboroug utca) [Javitottuk!]
„ 9 shilling (siling)
219 : 24 szerelme nem egyéb . . . szalmalángnál? (szerelme egyéb . . . szalmalángnál?) [A »Kék kakas« a Kerepesi úton c. novellában szintén meglevő ezen mondat alapján javítottuk!]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 187 : 32 stb. *Darnley* — E név jól ismert az angol történelemből. Így hívták Stuart Mária skót királynő második férjét is. — MK bizonyosan történelmi olvasmányjaiból emlékezett e névre s itt hasznosította.
34 *Lyde-Hall* — a hall itteni jelentése: csarnok, palota. (MK az angol személy-, utca-, épület-stb. neveket alkalmasszerűen kölcsönözgette könyvekből, újságokból, folyóiratokból.)
35 »Kék Hering« — MK külföldre helyezett elbeszéléseiben a kávéházak vagy vendéglők gyakori neve ez. (Pl. *A kedves Gaillard apó* Krk 27. köt. 16. l. és *Melyik a különb ember?* Krk 29. köt. 15. l.: »Kék Hering« című kávéház.)
191 : 2—4 » . . . ki a „Hungary” szóra mindenáron olyan pipát követelt, melyen ki legyen vésva a Kossuth arcképe.« — Ezzel a meg-

Lap Sor

- jegyzéssel MK Kossuth egykori angliai ünneplésére és nagy népszerűségére utal. Kossuth 1852-től 59-ig állandóan Londonban lakott.
- 193 : 39 *Dieu et mon droit* — Isten és jogom: az angol korona jelszava.
- 195 : 9 *Alacskay Pál* — Az Alacskai családot a genealógiai munkák mint régen kihalt borsodi nemes famíliát tartják számon. (Alacska község Borsod megye szentpéteri járásában van.) A család említve: Melczer István: Okmányok a Melczer család levéltárából. XIII., XIV., XV. század. Bp. 1890., ismerteti: Schönherr Gyula: Turul 1890. VIII. köt. a 143. lapon. — A borsodi Alacska birtokosai az Alacskaiak voltak. A fenti közlésre Kempelen Béla genealógiai munkája is hivatkozik.
- 198 : 13 *piquet* — pikét, francia eredetű kártyajáték, ketten játsszák.
- „ 14 *point* — pont.
- 200 : 30 *Woolwich* — régen önálló város, jelenleg London egyik közigazgatási területe; az angol tüzérség székhelye. — MK valami újságban vagy folyóiratban olvashatót »a híres woolwichi kuruzsló-javasasszony«-ról.
- 202 10 *mistress* — úrnő, a ház úrnője.
- 17 *Rivière grófok* — a Rivière családnév Franciaországban és Angliában egyaránt ismeretes.
- 204 2 *Berényi Mari* — A Berényi név régi magyar családnév; a családnak grófi ága is volt, amelyet publicisztikai dolgozataiban MK is említ. Egy ízben írónk álnévnek is használta e nevet: Berényi Pál. (Ld. Krk 52. köt. 184–185. l.)
- 206 10 stb. »*Ezüst Kürt*« — Jellemző MK játékos névadására, hogy *A »Kék kakas« a Kerepesi úton* c. novellában e helyen »Arany Kulacs« szerepel.
- 212 : 21 »*tudakozódott az osztrák követségnél . . .*« — Emlékeztetjük az olvasót arra, hogy a mese a kiegyezés előtt, illetőleg a kiegyezés táján történik.
- 215 : 3 *master* — itt mester.

Irodalom

Mikszáthnak ezt az elbeszélését először *Rubinyi Mózes* említi, aki *A »Kék kakas« a Kerepesi úton* című második kidolgozást a *Hi sorozat* 8. kötetében (Dekameron I. köt.) közzétette. Éppen e közléssel kapcsolatosan (jegyzetei közt, a 187–188. lapon) utal arra, hogy ennek első koncepciója még Szegeden keletkezett, *A hidegajkú* címmel. *A »Kék kakas« a Kerepesi úton* ennek *A hidegajkúnak* mintegy magyar földre átültetett kiadása.

»Csodálatos az a művészet — mondja Rubinyi —, amellyel az író a merőben angol *A hidegajkú*ból tökéletesen budapesti magyar történetet tudott csinálni, aránylag nem nagy szövegbeli és csekély szerkezetbeli változtatással. Csak éppen mr. Kark-ból Bodner lett,

miss Edit-ból Mari, Sir Ihon-ból Kaziray stb. A mi feldolgozásunk [vagyis A »Kék kakasa a Kerepesi úton] fejezetekre van tagolva, az angolos nincsen.« Ezután felsorolja a két feldolgozás főbb eltéréseit.

A *hidegajkúval* újabban *Nacsády József* is foglalkozott (Mikszáth szegedi évei. Bp. 1956. 122—123. l.): »A romantikának szinte összes ismérvei fellelhetők benne — úgymond. — A főszereplők Jókai-hősök. Élénk bizonyíték ez arra, hogy Mikszáth minden realizmus mellett tett burkolt vagy nyílt hitvallása ellenére sem szabadult meg a romantikától s ez nála inkább fenyeget a nagyobb kompozícióknál, mint az anekdota fellazításán, vagy a saját megfigyelésen alapuló kis rajzoknál.« — Nacsády a továbbiakban is hangsúlyozza Mikszáth »túlzóromantikáját«, vagyis, hogy erősen »kiütköznek rajta a még levetkőzni nem tudott romantika jegyei«.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Bérczy Mari tizenhat éves korában (1866). (A fényképész nevének feltüntetése nélkül.)
- II. Bérczy Mari tizennyolc éves korában (1868). (A fényképész nevének feltüntetése nélkül.)
- III. Garam Jenő balassagyarmati törvényszéki bíró (1878). (Közmata Ferenc fényképész felvétele. Bp. Kristóf tér 4. sz.)
- IV. Garam Jenőné Bérczy Mari (1878). (Ellinger Ede fényképész felvétele. Bp. Uri és Korona utca sarkán 2. sz.)
- V. Mikszáth levele Bérczy Marihoz, Szklabonya, 1870. február 24. Az I—IV. fénykép és e levél eredetije Dr. Garam Jenő tulajdona. Az ő baráti szivességéből közölhetem.
- VI. Kanya Emilia, a Családi Kör szerkesztője. (A fénykép eredetije magántulajdonban.)
- VII. Felmayer János (»János«), Mikszáth szegedi barátja. (Közölve »A mi Mikszáthunk« c. kiadványban. Szeged 1960. IX. sz. képmelléklet.)
- VIII. A mohorai Mauks-ház, Mikszáthné családjának otthona. (Említve *A mézesetek* c. elbeszélésben.) Az eredeti fénykép a MTAK kézirtattárában.
Közölve: 1. Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezései. [1. kiad.] 1922. 110. l. 2. uo. 2. kiad. 1957. 5. sz. képmelléklet. 3. Bisztray Gyula: Mikszáth Kálmán 1847—1910. Bp. 1961. 63. l.

E KÖTET NOVELLÁINAK CÍMVÁLTOZATAI

(*A lapszám említésük helyét jelöli*)

- AKI KUPECNEK SZÜLETETT (296. l.) ld. A falu leghőbortosabb embere (1879)
FÓTISZTELENDŐ KUBCSIK JÁNOS PLÉBÁNOS ÚR (301. l.) ld. Ft. Kubcsik plébános úr (1879)
- HOGY VETTE BE SUSKA MIHÁLY BRANYICKÓT (294. l.) ld. Hogy vette be falunk hőse, Suska Mihály, Branyickót? (1879)
- HOGYAN NEM LETTEM ÉN SEMMI, VAGYIS HOGY LETTEM ÍRÓ? (287. l.) ld. Hogy lettem én író? (1878)

T A R T A L O M

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal)

1878

Egy árva története	5	233
Egy ellenzéki szavazat	18	235
Az örökös vőlegény	23	236
✓ Az öreg Dankó bácsi	28	237
Hosszú szerelem	38	248
Egy igazi kísértet	42	249
Hogy lehet meggazdagodni?	51	251
János úr a politikus, vagy a szegedi kísértet	66	255
Éljenek a szőkék!	71	260
A páciens	75	262
Kinek kell asszony?	80	265
✓ Hogy lettem én író?	85	266
Láttam a feleségemet	91	274
Angol világ Szegeden	96	277
A féreg	101	280
Szegedi titkok	105	282
A kis Lala levele	109	284
A jégen	113	285

1879

A fekete asszony	117	287
A mi falunk		
Ókigyelme a pernye-bíró	121	290
Hogy vette be falunk hőse, Suska Mihály		
Branyickót?	123	294
A falu leghóbortosabb embere	126	296
Ft. Kubcsik plébános úr	129	301
A többiek	131	304

339

A »Gílagó« banda	133	305
Szeged Makón	139	307
Utazás Székesfehérvárra	143	309
A »Marcsám« című elbeszélés	149	311
Egy bús rege	152	313
A borászati gyűlés	156	315
A tízforintos kutya	158	316
A mézeshetek	161	319
Királyné kedvence	165	321
Kontra!	176	325
1880		
A gyermekszobában	180	328
»Nótás Kata«	184	329
A hidegajkú.....	185	331

JEGYZETEK

Rövidítések	224
Tudnivalók	224
Bevezetés a jegyzetekhez	
✓ Bérczy Mari emléke.....	225
Mikszáth Szegeden	230
Tájékoztató a témaváltozatok közléséről	230
A »Szeged könyve« irodalma	231
Az elbeszélések jegyzetei	233
A képmelléletekről	339
E kötet novelláinak címváltozatai	337

*

Egy Mikszáth-levél a Jegyzetekben: Bérczy Marinak (Szklabonya, 1870. febr. 24) 227

